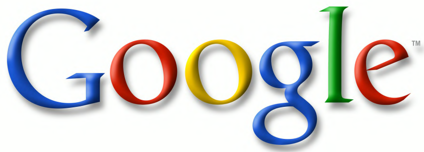
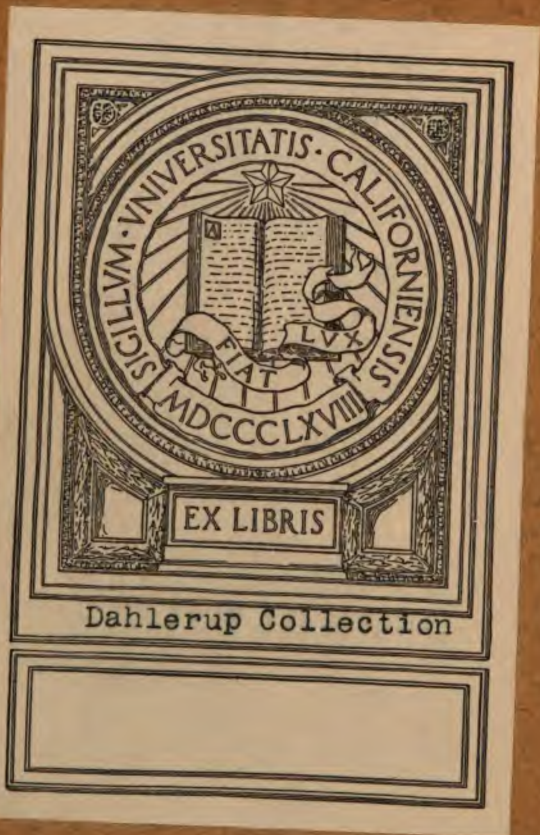

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 66

HOFDIGTNING OG DIGTERHOFFER HOS PERSERNE

AF

ARTHUR CHRISTENSEN

KØBENHAVN 1905
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL
I. COHENS BOGTRYKKERIER
GEORG A. BACH

XV. Bind (Aargang 1905) 1. Hæfte.

Fortegnelse over de hidtil udkomne Hæfter

af

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning

Hvert Hæfte sælges særskilt og danner et afsluttet Hele. Aarlig udgives c. 15 Ark til Subskriptionspris 3 Kroner. De 15 Ark udgøre et Bind, hvortil et fælles Titelblad leveres. Subskription modtages i Bogladerne.

Nr.

1. **Gjenoplivelsen af Studiet af Græsk.** Af **J. L. Heiberg.**
2. **Kvindespørgsmaalet i det gamle Athen.** Af **J. L. Heiberg.**
3. **Den store Sphinx ved Gizeh.** Af **H. O. Lange.**
4. **Fremskridt i Sproget.** Af **Otto Jespersen.**
5. **Lukianos: Timon eller Menneskehaderen.** Ved **M. C. Gertz.**
6. **Rasavâhinî** i Udvalg. Af **Dines Andersen.**

Nr. 1—6 udgør **I. Bind (1891)**, oprindelig Pris 3 Kr., nedsat Pris Kr. 1,50.

7. **Aphorismer om Hippokrates.** Af **J. L. Heiberg.**
8. **Aristoteles: Athens Forfatningshistorie.** Ved **K. Hude.**
9. **En Theaterforestilling i Middelalderen.** Af **Kristoffer Nyrop.**
10. **Lukianos: Gudesamtaler, Samtaler i Havet, Menippos's Rejse til Underverdenen.** Ved **M. C. Gertz.**
11. **Et mislykket Renaissancetilløb.** Af **J. L. Heiberg.**

Nr. 7—11 udgør **II. Bind (1892)**, oprindelig Pris 3 Kr., nedsat Pris Kr. 1,50.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

FEMTENDE BIND

AARGANG 1905

KØBENHAVN
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL
1906

INDHOLD

AF

FEMTENDE BIND

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 66

HOFDIGTNING OG DIGTERHOFFER

HOS PERSERNE

AF

ARTHUR CHRISTENSEN

KØBENHAVN 1905
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

Orientalsk Æstetik og Poetik.

I.

Den persiske Poesi er saa godt som ensbetydende med den persiske Skønlitteratur overhovedet. Paa Prosa har man egentlig ikke andre skønlitterære Produkter end Fabler og Æventyr og Smaanoveller af den Art, som vi kender fra „Tusind og een Nat“. En Romanlitteratur efter moderne evropæiske Begreber har Perserne ikke. Men der er tillige, hvad Poesien angaar, en Grundforskel mellem den æstetiske Opfattelse i Evropa og i Orienten. Lyriken, den vigtigste Kategori indenfor Poesien, vil vi kort og knapt kunne definere som individualistiske Stemningsindtryk paa Vers. Et vist almenmenneskeligt Grundlag kræves naturligvis, men vi forlanger, at Digteren skal gengive Livsbillederne i personlig Belysning, farvet af hans egen ejendommelige Opfattelse; vi maaler Lyrikens Værd ved Intensiteten af den subjektive Stemningsfylde og ved det Held, hvormed Digteren har faaet den rytmiske Form til at svare til Stemningens Karakter. Hos den islamitiske Orients Folk er Opfattelsen en anden. Her er Lyriken i langt højere Grad en Kunstdigtning. Den er vel tildels et Udtryk for Stemninger, men den er kun lidet individuel, i hvert Fald ikke individualistisk.

En persisk Digter og Litteraturkender fra det 12. Aarhundrede e. Chr., *Nizami-i-Arudhi* fra Samarkand, definerer Poesien som „den Kunst, hvorved Digteren ordner Fantasiens Forestillinger og drager passende Slutninger deraf, saa at han kan faa en lille Ting til at tage sig stor ud og en stor Ting lille eller faa det gode til at vise sig i det ondes Forklædning og det onde i det godes Forklædning; ved at indvirke paa Fantasien opvækker han Følelser af Vrede eller Attraa, saaledes at han kan bringe Jubel eller Modløshed i Menneskenes Sind, hvorved han leder til Opnaaelsen af store Ting i Verden“. Det er Tendensen sat i Højsædet i en Grad, som vi næppe kender det i Evropa. Selv om vi nok kan tænke os Digtere, der bestræber sig for at „faa en lille Ting til at tage sig stor ud“ eller „vise det onde i det godes Forklædning“, saa er der dog vist ingen, der har vovet saa kynisk at opstille disse Bestræbelser som en poetisk Maksime.

Hertil maa imidlertid bemærkes, at Nizami-i-Arudhi specielt taler om Hofdigtningen. De persiske Litteraturhistorikere beskæftiger sig overhovedet ganske særligt med Hofdigtningen; den er den egentlige, den anerkendte Poesi. De Digtere, som levede ved Hofferne, fordømte til paa Kommando at improvisere versificerede Aandrigheder, er efter den orientalske Betragtningsmaade egentlig de eneste, der er rigtig værdige til Digternavnet, medens de andre, der virkelig havde noget paa Hjærte, og som derfor ikke saa godt kunde trives i Hoflivets intrigefyldte Atmosfære, ofte kommer i anden Række. Og for Hofpoesien er Nizami-i-Arudhis Definition ret træffende, selv om den maaske nok er ment en Smule cum grano salis; her gjaldt det netop om ikke at skildre Tingene, som de var, men som det i det givne Øjeblik var belejligt

at faa dem til at tage sig ud. Det gaar med Digteren som med den Hofmand, der priste Granatæblerne, da Kongen lækkersulten kastede sig over dem, og erklærede Granatæbler for en afskyelig Spise, da Kongen efter en halv Times Forløb havde forspist sig deri og ikke gad se dem mere; paa Kongens Bemærkning om det selvmodsigende i disse to Udtalelser svarede han: „Jeg er jo din og ikke Granatæblets Hofmand“.

Khanikof, der særlig har beskæftiget sig med Hofdigtningen, fælder en temmelig haard Dom over den persiske Poesi i Almindelighed. „Disse skjulte Skatte fra en ny poetisk Verden, som man fordum ventede at finde, eksisterer ikke,“ siger han; „Muserne har ikke ganske svigtet den orientalske Aand, men den er heller ikke deres Hjærtensbarn. Fri og vild har den udformet sig som disse bizart formede Planter, som man undertiden finder i de sydasiatiske Ørkeners gennemglødede Jord; besatte med strittende Torne, gennemtrængte af Salt, udsveder de gennem deres rynkede Bark aromatiske og velgørende Harpikser og bærer, svajende paa deres halvt fortørrede Stængler, Blomsterkroner af elegante Former og livlige Farver. Megen Hæslighed med nogle Glimt af Skønhed, saaledes er efter min Mening den orientalske Poesi . . . De østerlandske Digteres Fantasi er meget levende; den fyldes let med Billeder, snart yndefulde, snart frygtindgydende; men de lader dem blive saa at sige i Drømmenes og Mareridtets Form, og som ægte Drømmere bekymrer de sig ikke om at bringe dem i Overensstemmelse med Tidens og Rummets mest elementære Love. Hverken i den plastiske Kunst eller i Poesien har Orientaleren nogensinde hævet sig over Ornamentiken; selv deres Epope er kun en Række Arabesker, sammenholdte ved en næsten usynlig Traad som Vedbenden, der snor sig mellem Skovens

Træer uden at binde dem nærmere sammen. Den orientalske Forfatter stiller sig i et skævt og unaturligt Forhold til den virkelige Verden. Han ser utvivlsomt Tingene, som de er, men ved Beskrivelsen deraf tror han sig nødsaget til at give det sande et falskt Udseende for at rette sig efter en forældet Teoris uforanderlige Principer, der som en Lænke tynger paa den orientalske Aand".

Khanikofs Dom er noget ensidig, den skærer for meget alt over en Kam. Den er uretfærdig overfor de store Epikere Firdusi og Nizami og passer kun i ringere Grad paa den filosofiske og mystiske Digtning, der repræsenteres af Klassikere som Nasir Khosru, Attar, Rumi og Sadi, og paa den store Lyriker Hafiz. Men for Hofdigtningen er den fuldstændig træffende. En Anke er der dog, som Khanikof ikke har faaet med, og som gælder saa at sige al persisk Digtning: den er for ensartet, for skabelonmæssig. Der er et vist begrænset Antal Motiver, som stadig gaar igen, et vist Fond af Tanker, der idelig behandles og efterhaanden synker ned til at blive lieux communs, en Række Udtryk og Vendinger, der bliver til stereotype Fraser.

I høj Grad oplysende for den orientalske Betragtning af en Digter og hans Opgave er en Udvikling af den nævnte Nizami-i-Arudhi: „En Digter maa være af blid Karakter, dybt tænkende, og have en sund Aand, et klart Blik og en hurtig Dømmekraft. Han maa være vel bevandret i mange forskellige Videnskaber og hurtig til at uddrage alt det bedste fra Omverdenen; thi ligesom Poesien er til Nytte for enhver Videnskab[1]), saaledes er enhver Videnskab til Nytte

[1]) Orientalerne har et aabent Øje for den bundne Forms Værdi som Støtte for Hukommelsen. Man har poetiske Fremstillinger af de forskelligste Videnskaber, f. Eks. Grammatik. Avicenna har skrevet medicinske Afhandlinger paa elegante arabiske Vers, bl. a. om »Blodkopper«.

i Poesien.[2]) Og Digteren maa kunne føre en behagelig Konversation ved selskabelige Sammenkomster og have et muntert Væsen ved festlige Lejligheder; og hans Vers maa have naaet en saadan Fuldkommenhed, at de bliver indskrevne i Tidens Bog og fejrede af de Ædles Læber og Tunger, og saaledes at man indfører dem i Bøger og reciterer dem i Byerne. Thi den rigeste og mest udmærkede Del af Poesien er det udødelige Ry, og før den paa denne Maade vinder Tilslutning og bliver udbredt, kan den ikke naa sit Maal og vil ikke overleve sin Forfatter. Men til denne høje Grad kan en Forfatter ikke naa, medmindre han i sin Ungdomstid lærer udenad 20,000 Dobbeltvers af de gamle Digtere og 10,000 Vers af de moderne Digteres Værker og bestandig har dem for Øje og stadig med Opmærksomhed læser Digtsamlingerne af sin Kunsts Mestre, idet han mærker sig, hvorledes de har behandlet vanskelige Passager og sindrige Sangpartier, saa at den poetiske Metode og de forskellige Arter af Vers kan fæstne sig i hans Natur, og Manglerne og Skønhederne i Poesien kan staa indskrevet paa hans Forstaaelses Tavle. Paa den Maade vil hans Stil forbedres og hans Talent udvikle sig. Naar saa hans Smag er bleven vel uddannet ved udstrakt Læsning af Poesi og hans Udtryksmaade bleven befæstet, da skal han med Alvor tage fat paa den poetiske Kunst, studere Prosodiens Videnskab og de Værker, der omhandler de poetiske Ideer og Fraseologi, Spørgsmaalet om Plagiat, samt Digterbiografier og alle herhen hørende Videnskaber hos den Mester, som han anser for den bedste, saa at han selv kan fortjene Navn af Mester". Og han tilføjer videre: „Nu er det Kongens Pligt at beskytte en saadan Mand, for at han kan blive

[2]) Jo mere en Hofdigter i sine Vers kan prale med videnskabelig Lærdom, des bedre. I saa Henseende er Khakani mønsterværdig (se ndfr.).

i hans Tjeneste og lovprise ham. Men hvis Digterlærlingen ikke naar op til denne Grad, skal Kongen ikke spilde Penge paa ham og ikke tage Notits af hans Digtning".

Vi lærer af dette Stykke forskellige Ting. For det første tænker Nizami-i-Arudhi sig ikke, at man kan digte for at tilfredsstille en naturlig Trang til at klæde sine Ideer og Stemninger i en højere og ædlere Form, men for at vinde Ry og Ære, for at ens Digte kan være paa alles Læber og citeres i Antologierne, og for at man kan vinde Fyrstegunst med deraf flydende Hædersbevisninger og Rigdomme. For det andet er der egentlig ikke Tale om noget medfødt digterisk Talent, nogen umiddelbar poetisk Intuition. Et grundigt Studium af Versemaalene og de poetiske Udtryksformer og en vis Efterlignelsesevne er tilstrækkelig for at blive en god Digter. De medfødte Talenter, der kræves, er Evne til selskabelig Underholdning, Munterhed og Belevenhed og endelig et „klart Blik og en hurtig Dømmekraft", Egenskaber, der er nødvendige for at kunne præstere vittige og slaaende Improvisationer. Thi paa staaende Fod at kunne aflevere et elegant og aandrigt Impromptu om en hvilkensomhelst tilfældigt indtræffende Situation, det er netop det, det kommer an paa, det er det, der gør Indtryk paa Fyrstens Sind, og derfor det, der betaler sig bedst.

Det er, som man ser, udelukkende Hofdigtningen, der her tages i Betragtning. At denne er kommen til at spille en saa stor Rolle, er i og for sig ganske naturligt. I Orienten var der ingen Forlæggere og ingen litterær Ejendomsret. Man kunde naturligvis digte con amore, naar man havde andre Midler til at friste Livet, men vilde man være Digter af Profession, leve af Poesien, saa var der kun én Udvej: at træde i en gavmild Fyrstes Tjeneste og søge sin Løn — hvad

enten det nu var en bestemt Pension eller lejligheds-vis Gaver — ved at digte efter Tradition og Mode. Moderne er jo saa faste og uforanderlige i Orienten, at de i Virkeligheden bliver lig med Tradition. Det hindrede naturligvis ikke, at virkelig overlegne Aander kunde skabe noget nyt, som saa blev til Led i de følgende Tiders digteriske Tradition. Men i det hele taget gælder det for den persiske Digter ikke saa meget om at sige noget nyt, som om at sige det gamle paa en ny Maade. Den fyrstelige Forfatter *Kabus* (død 1012) giver Regler for, hvorledes en Digter skal laane fremmede Tanker, saa at ingen mærker det; hvad man f. Eks. stjæler af en Satire, skal man putte ind i et Lovdigt o. s. v. Forøvrigt fordrer Kabus, — hvad der fortjener at noteres i Betragtning af, at han er en Perser, — Naturlighed i Udtrykket og Undgaaelse af altfor stærke Overdrivelser.

Med den specielt orientalske Opfattelse af Poesien hænger det sammen, at der ikke hos Perserne findes nogen virkelig Litteraturkritik. De litterærhistoriske Værker er kun Digterbiografier med indstrøede Citater; de omtaler overhovedet kun „de gode Digtere“, og da Digternes Fortræffelighed udelukkende maales efter den Behændighed, hvormed de behandler de overleverede Former, er det klart, at Kritiken maa blive ganske yderlig og værdiløs. I den berømteste persiske Litteraturhistorie, den der er forfattet af *Dauletschah*, hedder det f. Eks. om Firdusi: „De store og fortræffelige Mænd er enige om, at en Digter som Firdusi ikke i Islams Tid er fremgaaet fra Intethedens Skjul til Tilværelsens beboede Land; i Sandhed har han givet Love for Ordet og Veltalenheden, og det retfærdige Vidne om Sandheden af denne Paastand er Bogen Schahname . . .“ o. s. v. Om hans Samtidige, den forholdsvis ubetydelige Unsuri, som

var „Digterkonge“ hos Sultan Mahmud af Ghazna, hedder det: „Hans fremragende Egenskaber og hans Storhed er klarere end Solen, og han er fuldkommen blandt Digterne fra Sultan Mahmuds Tid, og hans Fortræffeligheder gaar langt ud over Digtningens Jævnmaal“. Om Hafiz: „Han var sin Tids Føniks og hin Periodes Vidunder; hans Udtryk er elegante, og ingen Dødelig har været ham jævnbyrdig i Ordenes Kraft“. En anden Litteraturhistoriker siger om Digteren Firuz: „Hans Vers er sødere end et stjaalet Kys og lifligere end Øjnenes Lys“. Saaledes er Persernes Litteraturbedømmelse helt igennem. Der er jo nok nogen Forskel paa den Begejstring, hvormed Digterne omtales, men af Forsøg paa en Karakterisering af hver enkelt finder man ikke Spor.

Persernes ensidige Fremhæven af Formen har nu ganske vist ogsaa ført til, at Formen er blevet udviklet til en høj Grad af Finhed. Det er naturligvis noget, som ingen Oversættelse kan give noget Begreb om. Man maa læse deres Digte i Originalsproget for at goutere dem, for at forstaa, hvor højt de i saa Henseende er naaet, hvorledes de har behandlet deres Sprog, som Billedhuggeren behandler Leret, gjort det bøjeligt og plastisk som faa andre Sprog. Alene det, at den persiskkyndige kan læse — om ikke med Begejstring saa dog uden Lede — ret betydelige Mængder af de som Regel temmelig fade Panegyrier og Kærlighedsdigte, er et Vidnesbyrd om denne Digtnings formelle Fortræffelighed.

En lignende Formalisme kommer frem hos Araberne. *Ibn Khaldun*, der paa dette Omraade væsentlig slutter sig til den ældre *Ibn Raschik*, definerer saaledes Poesien som „en udtryksfuld Tale, der er bygget paa Metaforer og Beskrivelser og efter Metret og Rimet inddelt i Dele, hvoraf hver enkelt i sin Gen-

stand er uafhængig af det, som gaar forud, og det, som følger efter, og skrider frem i de bestemte Former, der er karakteristiske for Araberne“. For at blive en dygtig Digter skal man, siger Ibn Khaldun, først og fremmest lære udenad en Mængde Vers af de gamle arabiske Digtere, indtil man har faaet Færdighed i at kopiere deres Façon. Dernæst skal man hurtigst muligt glemme alt det, man har lært udenad, for at Ordlyden ikke skal efterlade Spor i ens Bevidsthed, thi „de engang anvendte Udtryk kan ikke bruges igen saaledes, som de er“. Men hele Façonen bliver i Bevidstheden og danner en Slags Væverramme, hvorover man væver videre, idet man benytter andre Ord.

Digteren skal, hedder det fremdeles, leve i absolut Tilbagetrukkenhed og vælge til sine Meditationer et Sted, der beskylles af rindende Vand og er prydet med Blomster. Han maa ogsaa høre Lyde, som henrykker Øret og derved klarer Aanden, disponerer den til Andagt og ansporer den til Virksomhed ved Sødmen af den Nydelse, som de forskaffer den. Morgenen er den bedste Tid til at skrive Vers; saa er Maven let og Tanken har sin fulde Virkedygtighed. Ogsaa Badets Luft er vel egnet til at fremkalde poetisk Virksomhed. „Man har endvidere sagt, at Kærlighed og Rus var Motiver, som ansporede til at skrive Vers“. Ibn Raschik er dog den eneste, der har behandlet denne Materie, og Ibn Khaldun gaar ikke nærmere ind derpaa.

Han giver dernæst Regler for, hvorledes man paa den nemmeste Maade skal bygge Digtet op, idet man begynder med at fastslaa Rimet og sørger for at holde fast ved det hele Tiden. Om Indholdet udtaler han sig meget fornuftigt og ædrueligt. Digteren skal undgaa Anvendelsen af taagede Vendinger og kun søge de Udtryk, ved hvilke Tanken fremstiller sig for Aanden

ligesaa hurtigt som Ordene; han skal overhovedet bestræbe sig for Klarhed i Tankens Udtryk og ikke ophobe for mange Tanker i hvert enkelt Vers, fordi Forstaaelsen da ikke kan indfinde sig saa hurtigt, som Ordene fremsiges. Han skal sky platte, altfor folkelige og forslidte Ord samt banale Ideer, thi i samme Grad som Poesien nærmer sig til Trivialiteten, i samme Grad fjærner den sig fra den gode Stil. Ibn Khaldun vender dog atter tilbage til Formen, hvis Førsterang han præciserer med disse Ord: „Kunsten at udtrykke sig paa Poesi og Prosa beror paa Udtryksformen, ikke paa Indholdet, thi Formen er Kærnen, og Indholdet følger efter". Af den følgende Udvikling fremgaar dog, at han egentlig nok anser Tankeindholdet for det vigtigste, men da Tankerne ligger latente i hver enkelt Hjærne, behøves der ingen Kunst for at skabe Ideer, men vel for at udtrykke dem paa en passende Maade i Ord, og dette er da netop Digterens Opgave. I det hele er der, som man ser, en vis Vaklen og Selvmodsigelse i Ibn Khalduns Opfattelse, en lille Divergens bort fra den ensidig formelle Æstetik, men ogsaa kun en Divergens. Som det klare Hoved, han var, har han ikke rigtig kunnet forsone sig med den tørre Formalisme, men han har dog heller ikke formaaet at bryde ud af Trylleringen.

II.

Rim og Metrum er de to Ting, der konstituerer Poesien. Rimet var ikke kendt i den gammelpersiske Digtning, det er kommet ind i Persien med Araberne. Baade det arabiske og det persiske Sprog besidder den for Digterne heldige Egenskab, at Rimene dannes overordentlig let. Medens vi paa Dansk kan have Besvær

nok med at gentage et Rim fem—seks Gange itræk, kan man paa Arabisk og Persisk med Lethed gentage det samme Rim hundrede Gange. Det arabiske Sprog, hvis Ordformer er byggede ligefrem matematisk op efter bestemte Formler, besidder saa at sige ubegrænsede Rimmuligheder. Det persiske Sprog har i sig selv paa Grund af sine mange ensartede Endelser stor Rimlethed og kan desuden gøre en udstrakt Brug af de arabiske Vokabler; Nypersisk er jo et Blandingssprog, hvor det arabiske Element omtrent indtager en lignende Plads som det romanske Element i Engelsk.

Ogsaa det metriske System har Perserne laant fra Araberne. Der findes 19 arabiske Hoved-Versemaal, hvoraf flere har en hel Række Variationsformer. Forskellen i Sprogenes Bygning har dog medført, at de Versemaal, der er de almindeligste paa Persisk, tildels hører til de sjældneste paa Arabisk, medens de paa Arabisk mest brugte Metra gennemgaaende ikke anvendes i den persiske Poesi. Hele det metriske System beror paa Kvantiteten ligesom det klassiske græske og latinske. I vore Dage er Kvantitetsforskellen i Persisk imidlertid saa godt som forsvundet, og Versene oplæses efter Rimet saaledes, at dette er stærkt betonet, medens den øvrige Del af Verset udtales med ensartet Lavtone; men i Principet bygges Versene endnu efter det gamle System.[3])

[3]) Der er ialt ca. en halv Snes Variationer af Versemaal, der er almindeligt forekommende i den persiske Lyrik (heri indbefattet Panegyrik og Satire). Den episke Poesi har faaet sine bestemte Metra, nemlig for det historiske Epos det saakaldte *Mutakarib* (◡ — — ◡ — — ◡ — — ◡ —) og for det romantiske Epos samt den didaktiske Digtning almindeligvis *Hezedj* (◡ — — — ◡ — — — ◡ — —). Begge disse Versemaal anvendes ogsaa i Lyriken; navnlig det sidste er her hyppigt forekommende. — Medens den episke Poesi og den egentlige Læredigtning er affattet i den af Perserne opfundne *Mesnevi*-Form med parvis rimende Halvvers, benyttes til al anden Digtning den særlig arabiske Form, hvorved de to første Halvvers rimer indbyrdes, og det samme Rim gentages i Halv-

For den poetiske Komposition gives der en Mængde Regler, som i den persiske Poetik er udarbejdede systematisk med stor Omhu. *Tadjnis* kaldes f. Eks. Sammenstillingen af to Ord, der ligner hinanden enten i Udtale eller i Skrift, og af denneTadjnis opstilles en Mængde forskellige Arter. Ligeledes haves særskilte Betegnelser for en jævnsides Anvendelse af to Ord, der har samme metriske Værdi og samme Antal Bogstaver men forskelligt Endebogstav, og for Anvendelsen af to Ord, der har de to sidste Bogstaver fælles, men forskellig metrisk Værdi og Bogstavantal, for Benyttelsen af to Ord, der bestaar af de samme Bogstaver i forskellig Orden (som paa Dansk „stor og „sort“),

vers 4, 6, 8 o. s. v., medens 3, 5, 7 o. s. v. er rimfri. Af de lyriske Digtarter svarer *Ghazelen* nærmest til, hvad vi kalder Ode. Dens Æmner er almindeligvis Kærlighed, Forherligelse af Vinen, Foraaret, Rosenhaven, Nattergalens Sang o. desl. Reglen er, at en Ghazel skal have mindst 5 Dobbeltvers (10 Halvvers) og i det højeste maa bestaa af 16—17; men denne Regel overholdes ikke strængt. I Ghazelens sidste Vers nævner Digteren sit Navn. — I *Kita* deltager første Halvvers ikke i det almindelige Rim. Navnet betyder »Brudstykke«, og den kaldes saaledes, fordi den fra Formens Side kan betragtes som en Ghazel, hvori Begyndelsesverset mangler. Dens Indhold er det samme som Ghazelens, men den er kortere, behøver ikke at bestaa af mere end 2 Dobbeltvers. — *Kasiden* er et længere, mere pompøst Digt; det bestaar af mellem 24 og 175 fællesrimende Dobbeltvers med Begyndelsesrim som Ghazelen. Dens Indhold er panegyrisk eller satirisk, eller den er af elegisk Art, hvorved den ofte indeholder selvbiografiske Detaljer, eller den kan endelig bestaa af moralske eller religiøse Betragtninger. — En sjælden Form er den saakaldte *Tardji;* den bestaar af en Ghazel, hvortil der er føjet et Slutningsvers, der i Metrum og Rim er forskelligt fra de øvrige. Naar flere saadanne Tardji-Strofer knyttes sammen saaledes, at de afsluttende Tardji-Vers indbyrdes har samme Metrum og Rim, kaldes det hele *Tardji-band.* — Endelig har vi en ægte, original persisk Form, den saakaldte *Rubai;* den bestaar af 4 Halvvers, hvoraf enten 1, 2 og 4 rimer, saaledes at 3 er blankt, eller alle 4 rimer. Rubaien har sit eget metriske System, der tillader større Afveksling end de almindelige arabisk-persiske Versemaal, — medens derimod Ghazeler, Kitaer, Kasider o. s. v. kan benytte et hvilketsomhelst af de almindelige Metra. Rubaien kan dreje sig om Kærligheden, Vinen og Naturen, den kan være panegyrisk og satirisk, religiøs, filosofisk og moralsk, kort sagt bevæge sig ind paa alle Poesiens Felter. Ved sin knappe Form faar den da en særlig epigrammatisk Karakter og egner sig særligt til at give en ejendommelig, pikant eller paradoksal Tanke et aandrigt Udtryk.

for en Sætning, der giver samme Mening, naar den læses forfra og bagfra o. s. v. Ordspil og flertydige Udtryk er ikke blot yndede Kryderier, men de skaffer mer end noget andet deres Forfatter Æstetikernes Beundring. Et klassisk Eksempel paa Arten er dette Vers af en Digter ved Navn *Imad Fakih:*

Mit Hjærte saa Spejlbilledet af dit skønne Ansigt i det rindende Vand, og det blev forvirret af Kærlighed og udraabte: »Mahi!«

(„Mahi" betyder „en Fisk" eller „Du er Maanen", eller det kan forstaas paa Arabisk, saa betyder det: „Det er ikke hende").

Ogsaa Hyperbler anvender de persiske Digtere efter en ubegrænset Maalestok. Det gælder først og fremmest i Panegyriken. Overdrivelserne er her oftest af en saadan Art, at selve deres Umaadelighed betager Smigeren noget af det odiøse, der for vor Opfattelse kan ligge deri. Naar Digteren priser sin Beskytter som den største af alle Fyrster, saa er det kun Smaating; der skal mere til. Det hedder f. Eks., at Mennesker og Djævle, Aander og Feer knæler for ham, at Luft, Vand, Ild og Jord gør Tjeneste som hans Kæmner, Drabant, Soldat og Kurer, eller at Tiden er hans Trones Tjener, Himlen er Støv for hans Trones Fod, og Solen et Genskin af hans Krones Ædelstene. Digterkongen Unsuri betegner Sultan Mahmuds Broder som „den, der bærer Bjærge i sin Haand, og for hvem Havet kun er en Duft i Sandet"; hans Haar dufter af Ambra, og hans Kinders Glød er saa stærk, at hans Hjærte steges derved. Lignende Overdrivelser gør sig ogsaa gældende i Kærlighedsdigtningen. Her er idelig Tale om Taarestrømme, der flyder som Tigris eller Oxusfloden, og Hjærtets Ild, der brænder som Helvedsflammer. En særlig yndet Finesse er det, naar man kan faa alle fire Elementer anbragt i et Vers, og bedre endnu, naar man i et længere Digt kan anbringe de fire Elementer i hvert Vers.

Til Kuriositeterne i den persiske Poesi hører ogsaa Kronogramdigtene. Hvert Bogstav i Alfabetet har sin bestemte Talværdi, og det gælder da for Kronogramdigterne om i et Digt til Minde om en bestemt Begivenhed behændigt at indsætte nogle Ord, hvis Bogstavers Talværdi lagt sammen giver det Aarstal, i hvilket Begivenheden fandt Sted. Et saadant Kronogramdigt er f. Eks. lavet over Hafiz' Død, og dets første og sidste Linje staar indridsede paa Digterens Gravsten:

De Indviedes Fakkel, Mester Hafiz,
var et Lys af den guddommelige Udstraaling;
han gjorde Mosallas Støv til sin Bolig,
søg hans Dødsaar i »Mosallas Støv«.

Mosalla var en lille Bæk ved Schiraz, som Hafiz har prist i mange af sine Oder. Den sammenlagte Talværdi af Bogstaverne af de to Ord, der betyder „Mosallas Støv", giver 791 (= 1389 e. Chr., Hafiz' Dødsaar).

Den persiske Jagen efter Originalitet i den udvortes Form kan give sig de forunderligste Udslag. Der er for Eksempel et Digt af *Imami* fra Herat (13. Aarh. e. Chr.), som vel ikke hører til Kronogramdigtene, men som er beslægtet dermed, fordi det er baseret paa Bogstavernes Talværdi. Digteren vil nævne sit Navn i et poetisk Regnestykke og har opnaaet at frembringe et matematisk Kunstværk af den mest indviklede Art. Englænderen *Browne* har med Møje og Besvær faaet rekonstrueret det af Kopisterne mishandlede Digt, saaledes at den rette Mening kommer frem:

Halvér Tredjedelen af Femtedelen af det ulige Par, hvoraf Femtedelen af Sjettedelen utvivlsomt er udenfor Tallenes Grænse[4]).

---

[4]) Det, der er udenfor Tallenes Grænse, er 1. Det Tal, hvoraf Femtedelen af Sjettedelen giver 1, er 30. Det hele kaldes et ulige Par, fordi dets to Halvdele (15) er ulige Tal. Tredjedelen af Femtedelen deraf er 2, det halveret giver 1 = Bogstavet Alif (a, i eller u), som her har Bogstavværdien 1.

Som det staar, skal Du atter multiplicere det med Tredjedelen af Hovedsummen, og naar Du har multipliceret det, skal Du fordoble det[5]).

Føj atter Sjettedelen og Tiendedelen af Tredjedelen deraf til disse to tidligere udkomne Størrelser (nemlig Alif og Mim), dog træk først Halvdelen og Tredjedelen derfra[6]).

Hvis Du saa vil uddrage Kubikroden af Bogstavet *Ghain* og Kvadratroden af Bogstavet *Za*, føj det da til de foregaaende og skriv saa 4 og 5 med Bogstaver[7]).

Dette Digt staar de egentlige Gaadedigte meget nær. I disse har Perseren ogsaa fundet megen intellektuel Glæde. Et morsomt Eksempel paa denne Kategori er det Vers, som Paul Horn gengiver saaledes paa Tysk:

Schah-Mahmuds Hand ist, glaube mir,
Gleich 9 . 9 + 3 . 4.

9 . 9 + 3 . 4 = 93; i Tegnsproget udtrykkes Tallet 90 ved, at man krummer Pegefingeren sammen under Tommelfingeren; nu føjes 3 til, d. v. s. de tre andre Fingre lægges ved Siden af Pegefingeren, saa at der fremkommer en knyttet Næve, Symbolet paa Gærrighed. Meningen er altsaa, at Schah Mahmud (den store Ghaznavide, død 1030) var en Gnier, hvad der synes at være historisk Sandhed.

Ved en konventionel Brug af visse Ord, ved Anvendelse af Bogstaver som Metaforer for Ting, hvormed de i deres ydre Form har en vis Lighed, ligesom ogsaa ved Benyttelse af saadanne Tings Navne som metaforiske Omskrivninger for Bogstaverne kan der laves et Utal af Sindrigheder, som kan være interessante for Yndere af Rebusser, men som for den, der studerer

5) Tredjedelen af Femtedelen af 30 er 2, der multipliceret med 10 (Tredjedelen af Hovedsummen 30) giver 20, dette fordoblet bliver 40 = Bogstavet Mim (m).

6) Sjettedelen af 30 er 5; Tiendedelen af Tredjedelen af 30 er 1; 5 + 1 = 6; derfra trækkes $^1/_2 + ^1/_3 = ^5/_6$, Resultatet 1 = Alif, her med Værdien a.

7) Kubikroden af 1000 er 10, Kvadratroden af 900 er 30, tilsammen 40 = m. — 4 og 5 betegnes ved Bogstaverne d og h, der stillet sammen giver Ordet »d(e)h« ɔ: 10, hvad der i den saakaldte Abjad-Regning udtrykkes ved Bogstavet ya (i). Summa summarum: *Imami.*

persisk Poesi af litterær Interesse, er højst kedsommelige. Man kan imidlertid ikke slippe helt udenom dem, thi saadanne gaadefulde Antydninger dukker op rundt omkring i al Slags Poesi. Navnlig er et vist Kendskab til Kærlighedsdigtningens traditionelle Billedsprog nødvendigt for den, der vil fordybe sig i de persiske Digteres Divaner.

I den ældre nypersiske Poesi er Billedsproget endnu ikke saa outreret. Lejlighedsvis træffer man hos Firdusi Vers som dette: „Hendes to Narcisser (ɔ: Øjne) er mørke, hendes to Trolddomme (ligeledes Øjnene) er fulde af smægtende Længsel, hendes Kinder bedækkede med Tulipaner" (ɔ: fint Dun; Dunet paa Kinden indtager en høj Rang i det persiske Skønhedsideal). Men det er kun Smaating, som man let vænner sig til at forstaa. Senere udvikles Billedsproget til en hel Videnskab. *Raschid Vatvat* (12. Aarh. e. Chr.), hvem man kan kalde Persernes poetiske Lovgiver,[8]) har skrevet en hel Afhandling om Poetiken, hvori han ogsaa behandlede Billedsproget. Tre Aarhundreder senere har *Scharaf-ed-din Rami* videre udviklet dette Æmne i en Afhandling ved Navn „Anis-el-uschschak" (ɔ: „De elskendes Ledsager"). Jeg kan heraf citere nogle kuriøse Enkeltheder.

Den elskedes *Lokker* kaldes Moskus eller Ambra. Det er de aller almindeligste Metaforer, sjældnere er saadanne som: Luten, Afgudstemplet, Billedgalleriet, Hindustan, Kina, Tyven, Røveren, Violerne, Hyacinterne, Soltilbederen, Drukkenbolten, den blodtørstige Tyran, Ravnereden, Dragen, det lange Liv o. s. v. Særdeles hyppig betegnes den krumme Lok som et Boldtræ,[9]) og Elskerens Hjærte er Bolden, der tumles rundt efter Boldtræets Luner.

---

8) Se ndfr.

9) Det persiske Boldtræ er krumt, som det, der bruges i det nu saa moderne, fra Orienten stammende Golfspil.

Ansigtet kaldes bl. a.: Paradiset, Foraaret, Rosen, Tulipanen, Jasminen, Syringen, Solen, Maanen, Verdensbranden, Elfenbenstavlen, Paradisporten, Turkestan, Grækenland (Rum), Azerbejdjan, Kina, Tatarlandet, Lyskilden, Himmelsfæren etc.

Det lette *Dun paa Kinden* har et Utal af Navne. Hyppigst sammenlignes det med Skrifttræk. Andre billedlige Betegnelser er: Violen, Lotusblomsten, Hyacinten, Liljen, Ravnen, Skønhedsverset, Regnbuen, Røgen, Paafuglehalen, Duggen o. lign. Mange af disse Sammenligninger er jo i og for sig ret malende; andre forekommer os mere barokke end smagfulde, saaledes: Negerrytteriet, Negerammen, Møntstemplet.

Skønhedspletten sammenlignes bl. a. med den hellige sorte Sten i Mekka eller med en formørket Stjærne, en Kvædekærne, en Begdraabe, en Tulipan, et forbrændt Hjærte. Den kaldes „Gartneren i Kindens Have“, „en Neger, der har forvildet sig ind i Skønhedens Rige“, „en Flue, der slikker Sukker af den Skønnes Læber“ eller „en Blækdraabe, der er falden fra Guds Pen“. Man mindes her uvilkaarlig de poetiske Navne, hvormed Moden i Rokokotiden betegnede de kunstig paaklistrede Skønhedspletter, Navne som Mordersken, den kyssende, den majestætiske, Spøgefuglen.

Øjet betegnes meget hyppigt som en Narcis, endda som en beruset Narcis. Andre Navne er: Mandelen, det søvndrukne, det sorte Hus, Babelsbrønden (hvor de to trolddomskyndige Engle Harut og Marut er ophængte ved Benene), Gazellen, det saarede; det fortryllende Øje er Kongen ved Skønhedens Hof.

Munden giver særlig Anledning til dybsindige Betragtninger. Medens nemlig Læber, Tænder, Tunge o. s. v. er reelle Fænomener, virkelige Legemsdele, som man kan tage og føle paa, har Munden som Ind-

begrebet af alle disse Ting egentlig ingen reel Eksistens. Denne Iagttagelse har bl. a. givet den før nævnte Imami Anledning til følgende aandrige, filosofisk-spidsfindige Galanteri:

Denne Hjærterøvers fine Mund er paa én Gang Eksistensen og Intetheden, thi der findes, og der findes ikke i dens Beskrivelse et »hvorfra«, et »hvor«, et »hvorledes«, et »hvormeget«[10).

Hvis jeg i Formodning om dens Realitet siger, at den eksisterer, og man saa forlanger, at jeg skal bevise det, saa kan jeg ikke fremføre noget som Bevis.

Og hvis jeg hævder, at den ikke har nogen Eksistens, saa siger min Forstand paa den anden Side: »Hvorledes kan da noget, der ikke har Eksistens, bringe hele Verden i Forvirring?«

Efter Indholdet kan man skelne mellem følgende Kategorier indenfor Poesien: 1) *Panegyrik* (med den specielle Form Kasiden; forøvrigt haves ogsaa panegyriske Ghazeler, Kitaer og Rubaier) 2) *Satire* (ogsaa hertil er Kasideformen den almindeligste); 3) den *egentlige Lyrik*, Digtning om Vin og Kærlighed, Naturens, Ungdommens Pris (almindelig Form Ghazel, hyppig ogsaa Kita og Rubai); 4) den *filosofiske og mystiske Lyrik* (Kaside, Ghazel, Kita, Rubai) og den dermed sammenhængende mystiske og filosofiske Læredigtning (almindeligvis Mesnevi i Hezedj-Versemaalet); 5) *Epos* (i Mesnevi, det historiske Epos i Versemaalet Mutakarib, det romantiske hyppigst i Hezedj); 6) *Drama*, Passionsskuespillet, der først i den moderne Tid optræder i Litteraturen, skønt dets Oprindelse gaar tilbage i en fjærn Oldtid. Dertil kommer saa en Læredigtning, der strækker sig ind paa alle mulige Omraader, men som naturligvis er uden litterær Betydning. Verseformen støtter Hukommelsen, og Orientalerne er i ganske særlig Grad hukommelsesbega-

10) Fire af Aristoteles' ti Kategorier.

vede. Den berømte Astronom, Filosof og Digter Omar Khajjam drog fra Nischapur paa en lang Rejse; i Ispahan gennemlæste han en Bog syv Gange, og ved Hjemkomsten til Nischapur skrev han den ned efter Hukommelsen; en Sammenligning mellem Original og Afskrift viste, at Afvigelserne kun var ringe. Eksemplet er ikke sjældent. Alene det at lære 30,000 Vers udenad, som Nizami-i-Arudhi forlanger af den vordende Digter, kræver jo en efter evropæiske Begreber fænomenal Hukommelse.

Kopisterne har ofte nedskrevet Digtsamlinger efter Hukommelsen. Derved er det blandt andet sket, at de smaa Rubaier, som vanskeligt kunde holdes ude fra hverandre, er blevne tilskrevne forskellige Forfattere. Ved længere Digte er en saadan Forveksling langt sjældnere, men de enkelte Vers i samme Digt bliver ofte forbyttede, hvad der ogsaa skyldes den Omstændighed, at der i Reglen ikke er nogen direkte Sammenhæng mellem Versene; Digtet bæres vel af en bestemt Grundtanke, men hvert enkelt Dobbeltvers udgør en Helhed for sig. Derfor bruger Perserne selv om Digterens Virksomhed det karakteristiske Udtryk „at trække Perler paa en Snor".

Hofdigtningen indbefatter, — foruden Epos'et, der indtager en Særstilling, — væsentlig de tre første af ovennævnte Kategorier. Alvorlige, filosofiske eller fromme Betragtninger er ingenlunde udelukkede fra Hofpoesien, men de optræder kun lejlighedsvis. De Digtere, der dyrkede Tankedigtningen eller Læredigtningen som Specialitet, hørte hjemme i Eremitboligerne og i Ødemarkernes Ruiner og ikke ved Hoffet. I Paladsernes parfumemættede Atmosfære havde Smigeren, Intrigerne og den lette Livslyst tilhuse, og det er disse Ingredienser, hvoraf den egentlige Hofpoesi er sammensat. For os har disse Frembringelser mere

kulturhistorisk end æstetisk Værdi. De giver ofte personlige Meddelelser af Interesse, og de bidrager i Forening med Digterbiografiernes Anekdoter til at give os et anskueligt Billede af det ejendommelige orientalske Hofliv med dets tillokkende og dets frastødende Sider, denne Tronernes Straaleglans, hvorom utallige levelystne og ærgærrige Naturer — for at bruge et persisk Udtryk — har sværmet som Møl for tilsidst at falde til Jorden med svedne Vinger.

Ved de panegyriske Kasider er det almindeligt, at Digteren begynder med Omtale af et Kærlighedsforhold eller med en Naturskildring, Beskrivelse af en Fest eller lignende, for saa først henimod Slutningen ved en mere eller mindre behændig Overgang at komme til sit egentlige Æmne, Lovprisningen af vedkommende Fyrste eller Stormand. — Satiren regnes for en Slags Pendant til Panegyriken. At lovprise sin Beskytter og rakke sine Fjender og Konkurrenter ned var to Sider af samme Virksomhed. Ved Satire forstaar forøvrigt Perserne — ligesom Araberne — ikke en vittig Gennemhaanen, men en simpel Opdyngen af Skældsord, helst saa grove som mulig. Det er ikke, fordi Perserne er blottede for satirisk Sans; vi finder Ironi og Vid sporadisk rundt om i Digtningens forskellige Arter, men ikke specielt i den egentlige „Satire". — Ghazeler om Vin og Kærlighed er dog det, der fylder mest op i den persiske Litteratur. Baade Vindrikkeri og Erotik forherligedes; dog var der navnlig for det sidste Æmnes Vedkommende megen tom Form heri. De orientalske Samfundsforhold lægger jo ganske anderledes Hindringer ivejen for Nydelsen af den forbudne Frugt end de evropæiske. Kærligheden kan, som den optræder i Poesien, enten være rent sanselig eller abstrakt platonisk; man møder enten den elskovsmættede Tilfredshed eller Klagerne over

den Elskedes Haardhed og Adskillelsens Kval, men i begge Tilfælde er det kun den rent legemlige Attraa, der skinner frem. Den elegisk-sentimentale Form er imidlertid langt den hyppigste. Et enkelt taaredryppende Digt har kunnet grundlægge sin Forfatters Ry for evige Tider. Ligesaa vigtigt det var for en Digter at kunne prise sin fyrstelige Beskytter i flotsvungne Vers, ligesaa vigtigt var det, at han kunde forme et elegant Kærlighedsdigt i den traditionelle Form.

Det fortælles, at en Sanger og Digter ved Navn Ibn Aischah i Kalifen Velids Nærværelse foredrog følgende arabiske Digt:

Hurier, hvis Øjnes Glans Mandsviljens Magt kan bryde,
paa Ofringens Festdag ved Morgengry jeg saa
Stjærner lig, der hæver sig ved Kvæld fra Horizonten
for om den ilende Maane Kreds at slaa.
Haab om Syndsforladelse mig havde ført afsted,
men bøjet af Smærte jeg maatte hjemad gaa.

Velid udbrød i jublende Bifald. Digteren maatte gentage sine Vers Gang efter Gang, og tilsidst kastede Kalifen sig paa Knæ for ham og kyssede ham over hele Kroppen og alle Lemmerne, hvorpaa han rev sine Klæder af og iførte Digteren dem, medens han selv blev staaende ganske nøgen, til man havde bragt ham en anden Dragt. Endelig gav han ham tusind Denarer og sit eget Muldyr, idet han sagde: „Sæt Dig paa min egen Sadel og rid din Vej, men Du efterlader i mig en Ild mere brændende end glødende Kul af Tamarisktræet“.

Selv om Eksemplet er drastisk, — Velid var en af de mest lidenskabelige og nydelsessyge af alle Kalifer, — er det dog karakteristisk for orientalske Forhold. Disse traditionelle, elegiske Klager, hvori Digteren fingerer at være en ulykkelig Elsker, fortvivlet og forrykt af Kærlighed, der flakker om som den afsindige Madjnun i Ørkenen og udgyder sit „Leverblod“, og

hvis Hjærte bliver „stegt“ ved hendes Kinders Ild, naar hun nærmer sig o. s. v., dem bliver man aldrig ked af. Jo voldsommere des bedre. Det er en Poesi, som lader den evropæiske Læser ganske kold fordi der i Reglen ikke er en Gnist af ærlig Følelse bag ved den. Denne overmenneskelige Kærligheds-Forrykthed er ikke bygget paa nogen Realitet. Men de Store, der i rolig Tryghed nød det orientalske Familielivs Glæder „bag Forhænget“, har ved Skildringen af al denne Kval følt det samme Velbehag som den, der sidder lunt inden Døre, føler ved at høre Historier om besværlige Vandringer i øde Isørkener, — navnlig, som sagt, naar Formen var tilstrækkelig kunstfærdig og svarede til de æstetiske Krav.

Et særligt Pikanteri ligger der deri, at man ofte ikke er klar over, om Kærlighedens Genstand er en Kvinde eller en ung Mand, idet Pronominerne „han“ og „hun“ er enslydende paa Persisk, og Betegnelser som „Vennen (Veninden)“, „den elskede“ o. desl. er uforanderlige i Køn. Undertiden betegnes den elskede ligefrem med Ordet „Dreng“, og ogsaa andre Enkeltheder lader os lejlighedsvis skimte, at „Vennen“ kan være af Mandkøn. Vi ved allerede fra Herodot, at unaturlige Forhold var almindelige hos Perserne, og selv lægger de ikke Skjul derpaa. Men forøvrigt skal den Slags Ting ikke altid tages bogstaveligt; at Vinskænkerens, Sakiens Skønhed prises i sentimentale og elskovssyge Vendinger, er atter noget, som hører med til den æstetiske Form.

Hofpoesien i den Form, hvori vi kender den paa Nypersisk, synes ikke at være ældre end Islam. Vi finder den hverken antydet i Esters Bog eller hos Herodot eller vore andre Kilder til Forstaaelse af Livet i det gamle Persien. Vi ved, at Sangen har været dyrket ved Hofferne i Sasanidetiden og sandsynligvis ogsaa

tidligere, men om denne Sangs Art har vi ingen Efterretninger. Først i Sasanidetidens Slutning træffer vi i *Barbad*, der levede under *Khosru II Parvez* (590—628) en Digter, som i hvert Fald i den senere Overlevering er fremstillet i de nypersiske Hofpoeters Lignelse. Dog tales der ikke om Panegyrier af ham, og i et Vers af *Scharif-i-Mudjallidi*, hvori Barbad sammenlignes med den senere Rudagi fra Samanidernes Tid, hedder det, at af alle de verdslige Herligheder, som Sasans og Samans Æt efterlod, er kun Rudagis Takkesange og Lovdigte og Barbads Sange og Romancer tilbage. Denne sidste betegnes altsaa i Modsætning til Rudagi ikke som Panegyriker. Derimod har vi i Ørkenarabernes Poesi før Islam de umiskendelige Forbilleder for Nypersernes Panegyrik og saakaldte „Satire“.

Som sagt betragtede de persiske Æstetikere selv Hofdigtningen (Lovdigte, Satirer og Improvisationer om Vin og Kærlighed etc.) som den egentlige Poesi. Der er vel mange Eksempler paa, at Hofdigtere, naar de er bleven gamle, har fornægtet deres hele Digtervirksomhed og erklæret den for tom Tant, men det er Angeren, den religiøse Omvendelse, der har fremkaldt dette forandrede Syn paa Poesien. Enkelte fremragende Aander anfalder ogsaa Hofdigtningen, fordi det er deres aristokratiske Naturer imod at smigre for Fyrster, som de ofte maatte foragte i deres Hjærte. Saaledes siger for Eksempel *Nasir Khosru:*

Forstanden ler ad Lovprisningen over Dumrianer. Det er jo det samme som at hænge Perler om Halsen paa Æsler.

Hvorfor eftertragter Du Vinding ved Tiggeri? Ved en redelig Vandel erhverver Du Dig jo Herredømmet over begge Verdener.

Du har ikke Skam i Livet, thi Du er nødt til at lyve alle Vegne. Og naar man staar oprejst og fremsiger Løgne, saa mister man al Ære.

Nizami, den store Epiker, polemiserer mod de Digtere, der „laaner Sultanens Guldkrone for derefter at

smeddes i Jærnlænker", og raader sin Søn fra at blive Hofdigter, fordi „det, der snarest behager, er det mest løgnagtige." Til et lignende Resultat kom Anvari, den berømteste af alle Hofdigtere, paa sine gamle Dage (se ndfr.). Men ingen Perser har gjort noget egentligt Forsøg paa ud fra et æstetisk Synspunkt at skille det lidet lødige fra det meget hule og tomme i Hofdigtningen. Dertil var de alle for meget hildede i Forestillingen om Formens overvældende Betydning.

Fra Hofdigtningens Guldalder.

Naar man har gjort sig Forskellen klar mellem den æstetiske Betragtning i Orienten og i Occidenten, vil man kunne begribe, hvorfor den Periode, som man har betegnet med Sultan Sandjars Navn, for Perserne er kommen til at staa som en Digtningens Guldalder. Aldrig før eller siden har man behandlet de digteriske Former med en saa forbløffende Virtuositet, aldrig har Indholdet været mere barokt. Det hele er et Spil med Ord og Ideer, alt er sat paa Skruer, Aandrighederne er trukne ved Haarene, Meningen drukner ofte i den Grad i dunkle Hentydninger og i Udpyntninger af ægte eller misforstaaet Lærdom, at Produkterne slet ikke kan forstaas uden Kommentar, hvad der for Orientalerne er et non plus ultra af Fortræffelighed. Glimtvis bryder det misbrugte digteriske Talent frem i sin ægte, rene Glans, men for os har denne Poesi dog mere Interesse som Kulturbillede. For den, der rent objektivt vil studere et Folk og en Tidsalder, har en Anvaris og en Khakanis Liv og Virksomhed samme Interesse som en Firdusis eller en Sadis.

Sultan *Sandjar ibn Melikschah*, den sidste betydelige Fyrste af Seldjukidernes Dynasti, regerede først en Snes Aar i Khorasan under sine Brødre Barkiaroks og Muhammeds Overhøjhed og blev siden (fra 1119 til sin Død 1157) Eneherre i det meste af Iran. Kun de vestlige Dele, hvor mindre Seldjukidefyrster kæmpede med deres Majordomus'er, de saakaldte Atabeger, om Magten, anerkendte ham ikke. Skønt Sandjar selv var en dygtig Hersker, var hans Regering en Nedgangsperiode og en Forløber for det endelige Forfald. Ulykken var, at Riget under hans to nærmeste Forgængere var svækket ved dynastiske Stridigheder, medens samtidig mægtige Fjender voksede frem ved de østlige og nordlige Grænser. I Egnene mellem Iran og Indien kæmpede de sidste Ghaznavider med det i Magt stadig voksende Gor-Dynasti, og nordpaa i Kharezm (nu Khiva) benyttede den oprindelige Vasalfyrste *Atsiz* enhver Lejlighed til at udvide sin Magt paa Sandjars Bekostning. Mod Goriderne beholdt Sandjar Overhaand, men Kharezmschahen Atsiz var ham for stærk, især da denne tog den vilde Tyrkerstamme Kara Khitai til Hjælp. Saa led Sandjar et stort Nederlag. Endnu værre gik det, da senere de ved Oxusfloden boende tyrkiske Ghuzer, der oftere har spillet en Rolle i Irans Historie, gjorde Opstand. De vægrede sig ved at betale den Tribut, de hidtil havde ydet, nemlig 24,000 Faar til den kongelige Husholdning; og da de ovenikøbet myrdede et Par udsendte Emirer, maatte Sultanen rykke imod dem. Ghuzerne var rede til Underkastelse, og Sandjar var tilbøjelig til at gaa ind paa deres Tilbud, men hans Omgivelser overtalte ham til at vise sig uforsonlig. Han led da et stort Nederlag, blev selv fanget og tilbragte lang Tid i Fangenskab hos Ghuzerne, idet han om Natten sad indespærret i et Jærnbur, indtil det lykkedes ham at undslippe. Ghu-

zerne havde imidlertid raset paa det frygteligste og ganske ødelagt Khorasan, og Atsiz havde benyttet Lejligheden til at erobre Sandjars Hovedstad Merv. Synet af al denne Elendighed forbitrede den nedbrudte Sultans sidste Levetid, og han døde ikke længe efter sin Befrielse (1157).

Sandjar kan egentlig regnes for den sidste selvstændige Hersker af Seldjukidernes Slægt i Iran, og han har haft den samme ulykkelige Skæbne som de fleste betydelige Herskerpersonligheder, der er de sidste af deres Dynasti: nye, ærgærrige, ungdomsfriske Fyrsteslægter har faaet Bugt med det udmarvede Riges Modstandskraft, og al personlig Dygtighed hos Herskeren nytter intet, hans Magt er viet til Undergang. Men Sandjar tilhørte ogsaa i sit Væsen den samme Type som de fleste betydelige Mænd, der afslutter et i Forfald værende Dynasti; han var en gavmild, prægtig, storstilet Natur, ridderlig, imponerende ved den Glans, han kastede over alt, hvad han kom i Berøring med, endelig fintdannet, fuld af poetisk Sans. Om Forholdene havde været gunstigere, kunde disse Lovord af *Abd-el-Vasi Djebali* have passet:

Bestandig staar fire Betegnelser skrevet paa Verdensherskeren Sandjars Fane, i hans Tanke, paa hans Pande og i hans Ansigt:
Rigets Lykke, Religionens Sejr, Verdens Pryd, Troens Triumf.

Hans Fingre spreder Gaver, og hans Lanse gør Heltegærninger; hans Aasyn oplyser de selskabelige Sammenkomster, og hans Faner vajer paa Sletten.

Han er en Rigdommens Spreder, og han er den, der berøver [Fjenderne] Livet; han er en Lykkens Kapital, og han er Sejrens Vidnesbyrd.

Den lange, lykkelige Del af Sandjars Regering var paa en Maade den middelalderlige orientalske Aandsudviklings Kulmination. Videnskaben virkede i det stille, selv om den paa denne Tid ikke havde store Navne at opvise; men Kunsten, Finheden og Dannelsen

havde her naaet sin sidste store Periode, før den mongolske Vandalisme lagde Iran i Ruiner. Poesien indtog som altid en Hædersstilling, og det ikke blot hos Sandjar. Baade Ghaznaviden *Bahramschah*, hvis Magt ikke var synderlig imponerende, den frygtede Goride *Djihansuz* (ɔ: „Verdensbrænderen“) og Kharezmschahen Atsiz havde samlet om sig Skarer af fremragende Versekunstnere. Ogsaa i denne Henseende herskede der en forbitret Kappestrid mellem Fyrsterne. Atsiz' Digterhof stod endda ikke meget tilbage for Sandjars.

Ved Sandjars Hof i den gamle seldjukidiske Residensstad Merv var *Emir Muizz*i Nummer ét blandt Digterne i Anciennetet og Rang. Han havde allerede under Sultan Melikschah (1072—92) fulgt sin Fader *Burhani* i Hofdigterembedet. Men den Gang fristede han en temmelig ubemærket Tilværelse og havde altid Kreditorerne paa Nakken, fordi han ikke kunde faa sin Løn. Sagen var, som han selv erklærede, at den store Statsmand og almægtige Minister *Nisam-el-mulk* „ikke brød sig om Digtere, fordi han ikke forstod sig paa deres Kunst.“ En Gang var han særlig i Bekneb for Penge. Ramadhanen nærmede sig, og han havde ikke en Hvid til at bestride de Udgifter med, som denne og den paafølgende Maaned Schavval førte med sig. I Ramadhanen faster man jo om Dagen for saa at tage Revanche om Natten, og i Schavval slaar man rigtig Gækken løs for at holde sig skadesløs for Fastemaanedens Afsavn. Alt det koster Penge, og Muizzi havde som sagt ingen og var i trist Humør. I sin Nød henvendte han sig til Sultanens Svigersøn, Emiren *Ala-ed-daula*, en Mand, der forstod at sætte Pris paa Poesien, fortalte ham, at han havde tjent Melikschah i et Aar og gjort Gæld for 1000 Denarer og endnu ikke faaet en Skilling i Honorar. Han ønskede derfor Emirens

Medvirken til at opnaa Permission, for at han kunde drage til et andet Hof, hvor man bedre forstod at sætte Pris paa ham. Emiren gav ham foreløbig Penge til at bestride Udgifterne i Ramadhan med og opfordrede ham til at indfinde sig Natten efter den 1. Ramadhan, naar Sultanen og hans Hof steg op paa Terrassen for at se Maanen staa op.[11]) Muizzi fulgte Raadet og mødte ved Aftenstid paa Terrassen. Maanen viste sig imidlertid ikke klart, og de længselsfuldt stirrende Hofmænd kunde ikke faa Øje paa den. Pludselig opdagede Sultanen den; han pegede paa den og befalede Muizzi at fremsige et Digt i den Anledning, og den lykkelige Digter improviserede straks følgende Rubai, hvori Nymaanen omtales i fire Sammenligninger:

Du kære Maanesegl, Du ligner Kongens Bue:
Du er som Pigens hvalte Øjenbryn at skue;
Du er en Hestehov beslaaet med lødigt Guld,
En Himlens Ørenring i Skær af gylden Lue.

Sultanen var tilfreds med hans Præstation og belønnede ham med en Hest efter eget Valg. Da han om Aftenen spiste sammen med Sultanen, kvitterede han for Gaven ved et af disse herlige Digte, hvori de fire Elementer er anbragte:

Da Kongen saa den *Ild*, der gløded i min Sjæl,
Han hæved mig til Maanen op fra *Jordens* Grav.
Et lifligt Digt fra mine Læber flød som *Vand*,
En ædel Ganger, rap som Vinden *(Luften)* han mig gav.

Til Løn for dette fik han 1000 Denarer som Gave, 1200 ekstra som Honorar og Anvisning paa en større Portion Korn. Ved samme Lejlighed fik han, — der oprindelig hed Muhammed ibn Abdelmelik — sit Digternavn, idet Kongen sagde: „Opkald denne Digter efter mig." Da nu Kongens Hæderstitel var *Muizz-ed-dunja v-eddin* (ɔ: „den, der forherliger Verden og Troen"), kom

11) I Ramadhan er Maanens Opgang Signalet til den daglige Fastes Ophør og hilses derfor med Jubel.

vor Digter til at hedde Muizzi, hvortil Kongen yderligere føjede den hæderfulde Titel Emir. Han blev Kongens Selskabsbroder og havde sine gode Dage.

Efter Melikschahs Død gik han over til Sandjars Hof og steg her endnu højere. Han blev ophøjet til „Digterkonge“, og Sandjar anvendte ham ogsaa lejlighedsvis til diplomatiske Sendelser; han kom bl. a. som Gesandt til Ikonium og vendte tilbage til Ispahan, efter Fortællingen beriget med 40 med Varer belæssede Kameler. Havde Muizzi før lidt Nød, saa var han nu stærkt i Skuddet. Hans Indflydelse var meget stor, og som „Digterkonge“ havde han en næsten despotisk Myndighed over de andre Poeter, en Myndighed, som han forstod at udnytte til det yderste, hvis man da kan tro Beretningerne. Han var berygtet for den Skinsyge, hvormed han søgte at holde alle Talenter nede, der kunde fordunkle ham selv.

Muizzi var forøvrigt en meget habil Digter uden dog at hæve sig meget over Gennemsnitsniveauet. Foruden Panegyrier og andre Kasider, der ikke er fri for en vis Paavirkning af den sufiske Mystik, skrev han naturligvis ogsaa Kærlighedsdigte. Ganske i den traditionelle Stil er f. Eks. følgende lille Digt:

Med Lokkehyacinter og Kinder som Jasminer
Gav alle Kinas Malere hun Hjærtesaar.
Selv de, hvis stolte Sind ej dunet Kind har bøjet,
Tilbeder ydmygt hendes Dun og Lokkehaar.
Jeg, Moskusdunets Slave, er Myren lig, som fangen
Med moskusklæbrig Fod paa Rosenbladet staar.

Blandt hans Digte citerer Biograferne ogsaa et, hvori han efterligner de gamle Ørkenarabercs Maner:

Kamelernes Fører! stands ved min Elskedes Bosted,
Hist ved den bortdragne Karavanes Spor.
Det øde Hus vil med Hjærteblod jeg fylde,
Med blodige Taarer sprede Rosenfarve paa Jord.
Det Telt staar nu tomt, hvor før hendes Aasyn har straalet,
Hvor findes i Verden min slanke Cypres, ak hvor?
Thi der, hvor den Daarende leved blandt Vennernes Skare,
Nu Ulve og Ræve og Aadselgribbe der bor.

I de smaa Rubai bliver Aandrighederne saa at sige mere krystalliserede, uden at derfor de konventionelle Overdrivelser opgives:

En blodig Strøm af Taarer fra mit Øje rinder,
Og flyder stridt som Oxus ned ad mine Kinder.
Du er paa én Gang i og udenfor mit Øje,
Som Himlens Maane mau i Vandets Spejl genfinder.

Blandt dem, som Muizzi ansaa for værdige til at udfægte poetiske Væddekampe med, var den ellers lidet betydelige *Lamii* fra Gurgan, der nærmest kan betragtes som en Efterligner af den et Aarhundrede ældre Minutschihri. Højere staar*Abd-el-Vasi Djebali.* Han stammede fra Ghardjistans Bjærgegne[12]). Sagnet fortæller, at han i sin Ungdom levede som Landmand, og at Tilfældet en Dag førte Sultan Sandjar forbi hans Jord, netop som Abd-el-Vasi tiltalte en Kamel, der var travet ind paa hans Bomuldsmark, med følgende spøgefulde Vers:

Jeg ved jo, hvad Du har i Sinde, — dog
Du Langhals ej for tidligt skal Dig glæde.
Stræk Du kun Hals saa lystigt som Du vil,
Min gode Bomuld faar Du ej at æde!

Sultanen, der stadig gik paa Jagt efter digteriske Talenter, blev henrykt over den poetiske Landmand, tog ham med sig og optog ham ved sit Hof. Paalideligt er Sagnet ikke. Hvorledes det end forholder sig, har Abd-el-Vasi først været i Tjeneste hos Sandjars Søstersøn, Ghaznaviden Bahramschah, og er da senere gaaet over til Sandjar, hvem han kun overlevede i tre Aar. Han var, som det hedder i Biografernes Sprog, en Mester i Digtningen baade paa Arabisk og Persisk, og har skrevet en Række Kasider, der, som de fleste Kasider fra denne Tid, er vanskelige og dunkle. Blandt hans Kærlighedsdigte fremhæves dette, der aabenbart er adresseret til en ung Mandsperson:

---

12) Deraf Digternavnet »Djebali«, der betyder »Bjærgmanden«.

I Verden findes ikke et saa hjærteopflammende Billede som Du; i Byen findes ingen Yngling, der som Du kan sætte Hjærterne i Brand.

Fra den Stund, da jeg først saa Din friske Tulipan (ɔ: Kind), og fra den Stund, da jeg først fik Øje paa Din søvnslørede Nareis (ɔ: dit Øje), ligner jeg selv snart Tulipanen, naar mit Ansigt blomstrer i dit Selskab, snart Narcissen, naar mit Hoved hænger trist i din Fraværelse.

* * *

Poesien gennemtrængte Livet paa alle Maader. Ogsaa Kvinderne digtede. Sandjar havde i sit Harem en Dame ved Navn *Mehisti*, hvem han holdt meget af. Hun synes i Virkeligheden at have været en ganske aandrig Dame, som forstod at improvisere en velturneret Kompliment. En Nat, da hun befandt sig i Selskab med Sultanen, gik denne ud for at se, hvordan Vejret var, og fandt, at det var begyndt at sne. Straks improviserede Mehisti dette Rubai:

Dig fremfor alle Konger skaffed Himlen Glæde,
Og naadigt den i Lykkens Sadel gav Dig Sæde:
At ej din Gangers Guldhov skal i Støvet træde,
Derfor den Jorden i et Sølverlag vil klæde.

Ellers har de faa Vers, der er opbevaret af hende, en stærkt sanselig, erotisk Karakter. Hun ynder at omtale Sultanen under Billede af en Slagter, der dræber hende og atter vækker hende tillive:

Min Slagter kom for mig ihjel at slaa;
Han dræbte mig og lo: »Min Skik er saa«.
Lumsk lagde han sit Hoved ved min Fod,
Indblæste mig Liv for atter mig at flaa.

Naar Ofret for hans Mordlyst ligger kold og stiv,
Han tager mellem Læberne sin Slagterkniv;
Og stikker han den atter brat i Ofrets Strube,
Af Attraa efter Læben vaagner det til Liv[13]).

Disse drastiske Vers har givet Anledning til, at senere Biografer har beskyldt hende for at have haft

13) D. v. s. saa stærk er hendes Kærlighed, at naar han dræbte hende, vilde hun blive levende igen ved at blive stukket med den Kniv, som i Mellemtiden havde berørt den elskede Morders Læber.

et Kærlighedsforhold til en virkelig Slagter. Men deri har de dog nok gjort hende Uret.

* * *

Et stort Navn har *Adib Sabir* faaet, endog saa stort, at den store Anvari ikke tør sammenligne sig med ham. Han stammede fra Nordiran (Tirmidh eller Bokhara), studerede i Herat og blev derefter knyttet til den khorasanske Høvedsmand *Sajjid Madjd-ed-din Abul-Kasem Ali ibn Djafar*. Han levede i længere Tid som dennes Gæst i Nischapur og blev af ham introduceret hos Sandjar, ved hvis Hof han snart naaede frem i første Række. Ligesom Muizzi synes han at have knyttet et diplomatisk Talent til sit digteriske; i hvert Fald blev han anvendt til en diplomatisk Mission til Atsiz i Kharezm. Efter nogle Beretninger skulde han nærmest tjene som Spion. Atsiz, der var Sandjars haardeste Rival ikke blot i politisk Henseende, men ogsaa som Digter-Mæcen, beholdt Adib Sabir ved sit Hof og synes at have behandlet ham med megen Hæder. Imidlertid fik Digteren at vide, at Atsiz havde sendt en Snigmorder afsted for at rydde Sandjar af Vejen, og han skyndte sig at give denne Underretning derom, saa at han kunde tage sine Forholdsregler. Men da Kharezmfyrsten opdagede, at Adib Sabir havde krydset hans sorte Planer, blev han saa forbitret paa ham, at han lod ham kaste med bundne Hænder og Fødder i Oxusfloden, hvor han ynkelig omkom. Aarstallet for hans Død staar ikke fast; det var omkring 1150.

Adib Sabir har skrevet Kasider til Ære for sin første Beskytter, Høvedsmanden i Khorasan, for Sultan Sandjar og for Atsiz, samt Kærlighedsdigte, hvoraf Djami i sin „Beharistan" citerer følgende:

Din Kind er som Paradis og din Læbe som Selsebil[14]; min Sjæl og mit Hjærte har fundet Vej til dit Paradis og din Selsebil.

Mit Hjærte var lydigt mod Kærligheden til Dig, fordi man kun gennem Lydighed naar til Paradis og Selsebil.

Hvorledes skulde Planeten Venus have nogen Glans overfor dit Aasyn? Hvorledes skulde Solen have nogen Skønhed i Sammenligning med Dig?

Du er skøn som Bagdad og dejlig som Kairo, og mit Øje er, hvad Tigrisfloden er for Bagdad, og hvad Nilen er for Kairo[15].

Af Byrden af Sorgen over Adskillelsen fra Dig er min Fod bleven bøjet som et Rør, og af det Saar, som Kærligheden til Dig har bibragt mig, er min Kind bleven blaa som Indigo.

Mere forstaaelige for den evropæiske Smag er en Del af hans Rubai, som f. Eks. disse to:

Til Sorg for alle og mig især — drog hun bort,
Fra mig, som Mindet i Hjærtet bær, — drog hun bort.
Da blot ved sit Ønske om Rejsen den skønne var bleven
Ret som mine egne Øjne mig kær, — drog hun bort.

Paa Ræv og paa Løve ej Skæbnen Forskel saa,
Hvad Værd har Fornuften, da intet skal bestaa?
Idag gik sin Gang, den ligned grant Igaar;
Imorgen, som kommer, paa samme Vis skal gaa.

* * *

Medens Adib Sabir opholdt sig ved Hoffet i Kharezm, havde han i *Raschid Vatvat* en Medbejler til Førsterangen som Digter. Denne Mand hed egentlig Rashid-ed-din Muhammed ibn Abd-el-djalil al-Omari (det sidste Navn betyder „Efterkommer af Kalifen Omar"). Som Overhoved for Munschierne, de litterært uddannede Sekretærer, havde han Tilnavnet al-Katib (ɔ: Skriveren). Digternavnet Vatvat betyder „Svalen", og det skal han have faaet, fordi han var meget lille af Legemsbygning. Han var født i Balkh i Aaret 1088. Hvorledes han kom til Atsiz' Hof, derom har vi ingen Beretning, men der fortælles en ganske

14) Flod i Paradiset.
15) D. v. s. hans Øje rinder med Taarestrømme ved Synet af hendes Skønhed.

morsom Historie om, hvorledes Fyrsten først opdagede ham. De Lærde ved Hoffet havde en Gang en meget animeret Diskussion om et eller andet dybsindigt Emne. Bag ved et stort Blækhus sad der en lille Mand, som snakkede højere end alle de andre og med sin skarpe Tunge kunde sætte dem alle tilvægs. Atsiz sagde saa: „Tag det Blækhus bort, at vi kan se, hvem det er, der sidder bag ved det.“ Det viste sig at være Raschid Vatvat. Han rejste sig straks og citerede uden at tabe Fatningen det arabiske Ordsprog: „Det, der gør Mennesket til Menneske, er to smaa Ting, hans Hjærte og hans Tunge.“ Siden den Tid fattede Fyrsten stor Godhed for ham og overøste ham med Gunstbevisninger, og Vatvat blev en Slags bestaltet Smagsdommer, til hvem Digterne kom fra nær og fjærn for at høre hans Dom over deres Arbejder. Han skrev ogsaa et for den senere Kunstpoesi banebrydende Værk over Poetik „Hadaik-es-sihr“ (ɔ: „Trolddommens Have“[16]). Selv beherskede han Sproget i den Grad, at han kunde skrive en hel Række Digte, hvor hvert Ord i det ene Halvvers rimer paa det tilsvarende Ord i det andet, et imponerende Kunststykke, som i og for sig vilde have været nok til at skaffe ham Udødeligheden hos Perserne. Navnlig roste han sig af ét af disse Digte, en Kaside paa 70 Vers, der begynder saaledes:

Ei munavvar betu nudjum-i djelal,
vei mukarrar betu rusum-i kemal . . .[17])

og som havde den Ekstra-Finesse ved sig, at flere Vers kunde forstaas paa forskellig Maade. Et saadant metrisk Uhyre vilde næppe kunne tænkes paa noget andet Sprog.

---

16) Se Pag. 18.
17) »O Du, hvem Majestætens Stjærne beskinner, o Du, hvem Fuldkommenhedens Love har dannet« . . .

En af Vatvats berømteste Kasider til Atsiz' Pris lyder saaledes i Prosaoversættelse:

O Konge, Planeten Saturn naar ikke op til dine Fødder, og den drejende Himmel naar ikke op til din Egn.

Du har naaet et saa højt Trin i Storhed, at den menneskelige Tanke ikke kan svinge sig op dertil.

Kun din Befaling gælder i Øst og Vest, kun dit Bud adlydes af Arabere og Perserbønder.

Der er ingen Plet i Horizontens Omkres, hvor Befalingen fra dit Hof ikke rækker hen.

Efter denne panegyriske Indledning gaar Digteren over til at klage over Verden og de Vises Lod:

Ve over denne Verden, af hvilken de Kloge kun opnaar Modgang og Skuffelse!

De Uvidende lever i Lykke, medens Ædelhedens Støtter kun gennem hundred tusind Sorger kan tilkæmpe sig en Bid Brød.

Daaren sidder paa Hynder, medens den Vise staar udenfor Døren og ved alskens Kunstgreb søger at komme ind; men Dørvogteren vil ikke lade ham slippe ind.

De Vises Sjæle plages af Attraa efter Penge, men de opnaar ikke dette usle Mammon ved deres Praleri.

Ak og Ve! saaledes gaar Livet tilende, men der er ingen Ende paa dette Begær efter det døde Sand.

Nu slaar han ved en behændig Vending igen over i Panegyrien:

Lovet være Gud, at Tilskikkelsens Ulykker ikke kan naa mit Hjærte og min Sjæl nu, da jeg staar under din Beskyttelse.

Fra den Stund af, da jeg greb din Majestæts Kappeflig, kunde Ulykken ikke faa Tag i mit Skæg og min Krave.

Der gaar ikke én Dag, uden at jeg paa hundred tusind Maader ser Prøver paa din Ædelmodighed og Gavmildhed.

Endelig gaar han over til at lovprise sin egen litterære Storhed:

Jeg er en saadan Mand, at naar jeg bestiger Veltalenhedens Hest, kan end ikke Sahban[18] naa mig i Veltalenhed.

Min Poesi har strøet Skatte i Khorasans Støv, skønt jeg ikke selv har været i Khorasan.

---

18) Berømt arabisk Digter.

Da Sultan Sandjar belejrede Atsiz' Fæstning „Hazarasp“ (ɔ: „de tusind Heste“), var Digteren Anvari i hans Følge. Denne skød en Pil ind i Fæstningen, og paa denne Pil havde han skrevet følgende Vers (med fingeret Adresse til Sandjar):

O Konge, alle Verdens Riger aflægger Regnskab for Dig; ved din Magt og din Lykke har Du vundet hele Verden.

Bemægtig Dig idag ved ét Angreb Hazarasp, og imorgen vil Du have Kharezm og tusind Heste (hazar asp) i din Magt.

Raschid Vatvat, der befandt sig i Fæstningen, lod til Svar dette Vers bringe ud til Sandjars Hær:

Naar din Fjende, o Konge, er en Helt som Rustem, vil Du ikke vinde saa meget som et Æsel i Hazarasp!

Derover blev Sandjar meget forbitret og svor paa, at hvis han fik Vatvat i sin Magt, vilde han lade ham hugge i syv Stykker. Virkelig erobrede han Hazarasp og tog Digteren tilfange, og han havde allerede givet Befaling til at hugge ham i syv Stykker, da Sultanens Sekretær Badi Katib reddede ham ved et velanbragt bon mot; han bad nemlig Sultanen nøjes med at skære Vatvat i to Dele, fordi han var saa lille, at der ikke kunde blive syv Stykker af ham. Denne Bemærkning satte Sultanen i saa godt Humør, at han tilgav Vatvat og tillod ham at vende tilbage til sin Herre.

Efter Atsiz' Død vedblev Vatvat at tjene som Hofdigter for hans Søn *Il Arslan*, hvem han ogsaa overlevede. Da Il Arslans Søn *Sultanschah* havde besteget Tronen, sendte han Bud efter Vatvat, der nu var ældgammel og saa svag, at han maatte bringes ind i en Bærestol. Digteren tiltalte den unge Fyrste med dette Rubai:

Din Farfader bortvasked Urettens Smuds af sit Rige,
Din Faders Retfærd gjorde det krumme lige.
Du Yngling, som nu i Kongekappen er klædt,
Se til, at om Dig man altid det samme kan sige.

Han døde 1182 i sit 94. Aar.

Raschid Vatvat har sin største Betydning som Smagsdommer. Han er Persernes Quintilian eller Boileau. Hans egen Poesi indtager som sagt i formel Henseende en meget høj Rang, men er netop paa Grund af den Vægt, han har lagt paa Korrekthed i Formen, noget akademisk tør. Satirisk Evne og poetisk Slagfærdighed savnede han imidlertid ingenlunde. Djami citerer følgende lille Digt af ham, hvori han maner en karrig Vezir til at lukke Pungen højere op:

Du er Minister, og jeg Dig priser i Sang,
Dog er ej Gavmildheden din Skik, paa Ære.
Giv mig din Stilling og tag i Stedet Du min,
Saa skal den ædle Gavmildheds Kunst jeg Dig lære.

* * *

Større i sin Art end alle de nævnte Poeter er dog Anvari. *Auhad-ed-din Ali Anvari* blev født — rimeligvis i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede — i Mahnah ved Abiverd. I sin Ungdom studerede han Videnskaberne ved Mansurs Højskole i Tus og samlede sig der en Mængde Kundskaber paa forskellige Omraader, Kundskaber, som han siden i rigt Maal anvendte i sin Digtning. Han siger selv et Sted: „Skønt jeg har samlet mine Kræfter udelukkende om Panegyriken og Odedigtningen, maa man derfor ikke tro, at jeg er ude af Stand til at give de aandelige Ting poetisk Udtryk. Tværtimod, af alle de Videnskaber, som mine Samtidige dyrker, baade i Detailler og i det almindelige Overblik, er der ikke en eneste, hvori jeg ikke er øvet. Jeg forstaar lidt Musik, Logik og Astronomi, eller rettere sagt: jeg er meget vel bevandret deri. Hvad angaar Metafysiken, kan jeg — om Du vil tro mig —, skarpsindigt fortolke og udvikle alt, hvad den rene Fornuft paaviser. I Naturvidenskaben kan jeg, skønt det ikke er saa lige en Sag, løse vanskelige Hemmeligheder, selv om Misunderne ikke tager Notits af mig.

Jeg er heller ikke fremmed for Astrologien; hvis Du tvivler derom, gør Dig da den Ulejlighed at prøve mig; jeg er rede . . . ."

Han vedblev altid at have Interesse for Videnskaben og beklagede, at det ikke var faldet i hans Lod at blive en anden Avicenna. „O Gud," siger han i et andet Digt, „hvor vilde ikke min Sjæl boltre sig i den rene Filosofis Glæder, hvis ikke min Pose allerede var proppet med Poesi!" Navnlig var Astrologien hans Yndlingsvidenskab, og han skrev flere Værker om Stjærnetyderi.

Det var et Tilfælde, der bragte ham bort fra den videnskabelige Løbebane. Han levede i meget beskedne Kaar ved Højskolen, han drømte om Rigdom og Ære, men havde dog den sørgelige Forvisning, at Videnskaben ikke vilde bringe ham meget jordisk Gods. Saa skete det en Dag, da han sad udenfor Højskolens Port, at han saa Sultan Sandjar, der med Pomp og Pragt holdt sit Indtog i Byen. I hans Følge kom en statelig Mand ridende med et talrigt Tjenerskab. Han spurgte, hvem det var, og fik til Svar, at det var en Digter. Muligvis har det været selve Muizzi. „Gud være priset!" udbrød Anvari; „min Videnskab vurderes saa højt, og her sidder jeg i den dybeste Elendighed; Poesien skattes kun i ringe Grad, og dog har denne Digter et saadant Følge. Ved Guds Storhed! fra nu af vil jeg hellige mig udelukkende til Poesien, som jeg hidtil har dyrket mindst." — Samme Nat skrev han en Kaside til Sultanens Pris, og næste Dag begav han sig til Hoffet med den.

Om hans første Fremtræden ved Sandjars Hof har man en lystig Anekdote, der aabenbart er stærkt udpyntet, men som vel kan have en historisk Baggrund. Muizzi indtog jo hos Sandjar en lignende betroet Stilling som Smagsdommer, som Vatvat hos Atsiz af Kharezm. Nu hedder det, at Muizzi havde en saa ud-

mærket Hukommelse, at han kunde huske et Digt, naar han blot havde hørt det én Gang. Han havde en Søn, som kunde huske et Digt efter at have hørt det to Gange, og en Tjener, som kunde citere det, naar han havde faaet det tre Gange foredraget. Deraf benyttede Muizzi sig for lumskelig at tilegne sig Æren for ethvert godt Digt, der kom frem. Naar en Digter nemlig havde fremsagt et Poem, som behagede Sultanen, plejede Muizzi at sige: „Ja, det er nu en rum Tid siden, jeg har fremsagt dette Digt, men jeg kan forresten godt huske det endnu," hvorefter han citerede Digtet fra Ende til anden. Saa tilføjede han: „Min Søn kan ogsaa godt huske det," og gav ham Tegn til, at han skulde gentage det. Endelig satte han Kronen paa Værket ved at lade Tjeneren, der jo nu havde hørt det tre Gange, lire det af. Saa maatte Sultanen jo tro, at Muizzi var Forfatteren og den anden en Bedrager, og det ærgrede naturligvis i høj Grad de stakkels Digtere, der blev narrede for Frugterne af deres Arbejde. Anvari kendte imidlertid denne Muizzis Træskhed og udtænkte en List. Iført en ekstravagant Klædedragt præsenterede han sig for „Digterkongen" og erklærede, at han havde forfattet nogle Vers til Sultanens Ære og ønskede at blive fremstillet for ham. — „Fremsig Versene for mig," sagde Muizzi. — Anvari begyndte saaledes: „Kongen leve, Kongen leve, Kongen leve! Emiren leve, Emiren leve, Emiren leve!" — Muizzi, der den Dag var oplagt til Spøg, foreslog, at han i det andet Halvvers skulde sætte „Maanen" i Stedet for „Emiren". — Anvari svarede „Du glemmer nok, at en Konge ikke kan undvære en Emir," og derefter fremførte han en Mængde forrykt Tøjeri, saa at Muizzi troede, at han havde at gøre med en Hofnar. „Digterkongen satte derfor Anvari Stævne til den følgende Dag og lovede at sørge for at faa ham anbragt i Sul-

tanens Tjeneste. Han fortalte nu Sultanen, at der var en morsom Nar ved Navn Auhad-ed-din, som ønskede at blive forestillet for Sultanen. Anvari blev ført ind. Denne Gang havde han ikke sit Narrekostume paa, han var elegant klædt og havde en pragtfuld Turban paa Hovedet. Muizzi begyndte at ane, at han var bleven holdt for Nar, men han maatte gøre gode Miner til slet Spil og opfordrede altsaa Anvari til at deklamere sit Digt. Anvari fremsagde de to første Vers:

> **Dersom Hjærte og Haand er et Ocean og en Guldmine, da tilhører Hjærte og Haand Fyrsten,**
> **denne Verdenskonge, hvis Bud naar over Verden ligesom selve Skæbnen ....**

Her standsede han, vendte sig til Muizzi og sagde: „Hvis Du har forfattet dette Digt, fremfør da Slutningen, ellers maa Du tilstaa, at det er et Produkt af min jomfruelige Hjærne, thi saa skal jeg recitere den tilende." Muizzi stod tavs og forvirret, og Kongen forstod nu hans hele Trafik. Men Anvari fortsatte sin Kaside:

> **... Kong Sandjar, hvis ringeste Slave bærer kongelige Insignier i Verden.**
> **Alle Slags Have og Miner af Skatte flyder længselsfulde til hans Skatkammer.**
> **Hvis han i sin Retfærdighed vredes, gives der ingen Beskyttelse, selv i Himlen.**
> **Hvis hans frygtelige Vælde kaster sin Skygge paa Jorden, da gaar alt levende heden.**
> **Overalt, hvor der præges Mønt i hans ædle Navn, er Gærrighed ukendt.**
> **Overalt, hvor Fredagsbønnen læses i hans Navn, der forstummer al Tale.**
> **Selve Døden mærker under hans Herredømme en Febergysen gennem sine Knogler.**
> **O Du, der er mægtig som Skæbnen! Du, mod hvis Angreb Bjærge er magtesløse!**
> **Din Fane er et Koranvers, hvortil Korankapitlet »Erobringen«[19]) er Kommentar og Fortolkning ... osv.**

[19]) Kap. 48.

Kasiden, der er paa ca. 100 Vers, vandt Sandjars fulde Bifald og er endnu en af de berømteste Panegyrier i den persiske Litteratur.

Anvari kom nu til at indtage en meget høj Plads ved Hoffet og realiserede saaledes sine Ungdomsdrømme om Rigdom og Herlighed. Hvorledes hans Forhold var til Muizzi, ved vi ikke, men i hvert Fald blev han, da denne i 1147 eller 1148 var blevet dræbt ved et Vaadeskud af Sultan Sandjar, den første Digter ved Hoffet. Han ledsagede Sultanen paa hans Felttog og digtede Vers om de forskellige indtræffende Begivenheder. Og det var ikke blot Krigsbegivenheder, han behandlede i sine Improvisationer, ogsaa om dagligdags Hændelser lavede han aandrige Vers til Sultanens Fornøjelse. En Gang, da Sandjar var paa Togt imod Merv, havde han gjort Holdt i en lille Landsby og indkvarteret sit Følge rundt om hos Befolkningen. Anvari kunde ikke lukke et Øje hele Natten for Moskitoer og Utøj, som jo endnu den Dag idag er den Rejsendes Plage i Persien. Da han næste Morgen præsenterede sig for Sultanen, og denne spurgte ham, hvorledes han havde tilbragt Natten, svarede han med disse Vers:

Fra Aften til Morgen har Lopperne danset
Til Myggenes Fløjtespil
Omkring paa min Krop, — og din Tjener selv
Lystig slog Harpen dertil.[20])

Da Sandjar faldt i Fangenskab hos Ghuzerne, forfattede Anvari en dybt følt og gribende Kaside, hvori han opfordrede Sultan Ahmed af Samarkand til at befri og hævne Sultanen. Desværre havde den ikke den forønskede Virkning, og Sandjar maatte i flere Aar døje Fangenskabets Kvaler, inden det lykkedes ham at slippe bort.

[20]) D. v. s. kløede sig.

Til hvilke Fyrstehoffer Anvari har været knyttet efter Sandjars Død, ved vi ikke. Ifølge Djamis Beharistan skal han en Tidlang have opholdt sig hos Kongen af Herat. Djami beretter, at en Konge af Goridernes Dynasti, mod hvem Anvari havde digtet en Satire, skrev til Kongen af Herat og bad ham sende Anvari til hans Hof; han vilde, sagde han, yde den udmærkede Mand alle mulige Hædersbevisninger, men i Virkeligheden havde han blot i Sinde at hævne sig. Kongen af Herat forstod meget vel Meningen, og da han gærne vilde frelse Anvari, men ikke direkte turde modsætte sig Goriden, hvis Magt i Sandjars Fraværelse var vokset stærkt, meddelte han Anvari Kongen af Gors Indbydelse, men skrev i Randen af sit Brev et Vers, hvori han i forblommede Vendinger advarede Digteren mod at tage imod den. Anvari forstod en halvkvædet Vise og fandt Paaskud til at undslaa sig derfor. Men Goriden trængte paa og tilbød Fyrsten af Herat 1000 Faar, hvis han vilde udlevere Digteren. Dette Tilbud i Forening med Frygten for den mægtige Nabo bestemte Heratfyrsten til at anvende al sin Indflydelse paa at faa Anvari til at rejse. Digteren svarede behændigt:

En Mand af tusinde Faars Værdi
Hver Dag paa dit Vink staar rede,
Lad derfor bestandig mig for dine Fødder
Min Lovdigtnings Perleskat sprede.

Den smigrede Heratfyrste beholdt ham. Historiens Paalidelighed er naturligvis ikke hævet over enhver Tvivl, men den kan meget vel være passeret kort efter Sandjars Tilfangetagelse, paa den Tid da Seldjukidehoffet var i fuld Opløsning. Goridekongen har da enten været den frygtelige *Djihansuz* eller hans Efterfølger *Seif-ed-din Muhammed* (1156—63). Men hvorledes det nu end forholder sig, træffer vi igen Anvari i Khorasan under de sidste Seldjukider, Sandjars

Efterfølgere. Disse var ganske magtesløse, de blev ind- og afsatte af Stormændene, og hver af dem sad kun paa Tronen i faa Aar, nogle endda kun i faa Maaneder; men antagelig har den berømte Digters prægtige Lovprisninger bidraget til at forsøde dem deres lidet misundelsesværdige Lod.

Længst regerede den sidste af disse Skyggekonger, *Togrul III. ibn Arslan*, nemlig fra 1170 til 1194. Under ham skete den Begivenhed, der gjorde Ende paa Anvaris Løbebane. Det var hans gamle Kærlighed til Astrologien, der spillede ham et Puds. I Maaneden Redjeb 1185 indtraf det sjældne Tilfælde, at de syv Planeter kom i Konjunktion i Vægtens Tegn. Anvari udlagde det som et Varsel om, at der skulde bryde et voldsomt Uvejr løs, som skulde omstyrte de fleste Bygninger og de ældste og solideste Træer og ødelægge Byerne. Ved denne Profeti blev Folk saa forfærdede, at de gravede underjordiske Huler for at skjule sig dér den Dag, da Konjunktionen skulde finde Sted. Netop i den Nat var der en Mand, som tændte et Lys paa Toppen af Minareten i Merv, og der var ikke engang Vind nok til at slukke Lyset. Den næste Morgen stævnede Sultanen Anvari for sig og gav ham en alvorlig Lektion. Digter-Astrologen forsvarede, hvad han én Gang havde sagt, idet han blot tilføjede, at Uvejret ikke vilde bryde løs lige med det samme, men hvad han havde forudsagt, vilde ske i Aarets Løb. Uheldigvis for ham kom der i hele Aaret saa lidt Vind, at den ikke var tilstrækkelig til at rense det Korn, der blev liggende paa Tærskepladserne. Ganske vist gik Profetien i Opfyldelse paa en anden Maade; det var nemlig netop i det Aar, at *Djingizkhan* blev Fører for de mongolske Stammer, hvorved Grunden blev lagt til den Invasion, der siden skulde lægge Iran øde. Men det vidste man jo ikke noget om, og den stakkels Anvari, der blev til

en Fabel for hele Byen, tog sit Parti og flygtede bort, først til Nischapur og derfra videre til Balkh. Men her bragte hans skarpe Tunge ham i Forlegenhed. Paa Grund af en Satire mod en af Byens rige Borgere blev han dømt til den forsmædelige Straf at blive offentlig udstillet med et Kvindeslør om Hovedet. Dog slap han derfor, idet en Dommer, som interesserede sig meget for Poesien og dens Udøvere, lagde sig imellem.

Gammel og plaget af Sygdom og af de sidste Tiders Modgang opgav Anvari definitivt Hoflivet, angrede og fornægtede efter god gammel persisk Skik hele sin digteriske Virksomhed og trak sig tilbage fra Verden. Poesien indgød ham nu kun Væmmelse og Foragt, og i flere Digte fra denne Tid drager han kraftigt tilfelts mod den officielle Digtnings tre Hovedarter: Panegyriken, Satiren og Kærlighedspoesien, saaledes bl. a. i dette:

En Digterlil mig spurgte: «Skriver ej Du Oder?«
Jeg svared: »Nej, forbi er Poesiens Dage.«
»Hvi saa?« — »Fordi det kun var Daarskab, — og det svundne
Fra Intethedens Skød ej vender mer tilbage.
Fordi min Sjæl bestod af Griskhed, Had og Brynde,
Jeg dyrked Lovdigtning, Satire, Elskovsklage . . .«

Een Digter for at skildre Pigens Sukkerlæber
Tilbringer søvnløs Nat i Kval og Plage;
Den anden grubler hver Dag med Bekymring paa,
Fra hvilken Haand fem usle Dirhem han skal tage;
Den tredje som en arrig og forslugen Køter
Undgaar den stærkere og farer paa den svage.
Men Gud har vist sin ringe Tjener denne Naade:
De tre Slags sultne Hunde fra mit Hus at jage . . .

Ak ogsaa jeg skrev Oder, Lovdigte, Satirer,
Hvi maatte dog saa svart Forstand og Sjæl jeg plage!
Nej, Anvari, en Mand er ikke den, som brovter,
Men den, der handler værdigt, den, hvis Ord er spage.
Søg Frelsens Vej og sæt Dig stille i en Krog:
Din Levetid er kort og vender ej tilbage.

Nu foreligger den Art selvbebrejdende og mod Hofpoesien polemiserende Digte blandede sammen

hulter til bulter med hans Panegyrier og Elskovsklager, idet hans Digtsamling som alle persiske „Divaner" er ordnet efter Rimbogstavet. Men iøvrigt blev Lovdigtningen ogsaa for Efterverdenen det Omraade, hvor Anvari stod som Nummer 1. Vil man derfor se, hvad Perserne har drevet det til i denne saa folkeyndede Branche, skal man studere Anvari. En typisk Prøve, valgt blandt mange, er følgende Kaside, der er skrevet til Ære for en Vezir ved Navn *Tahir:*

(Han begynder med en Skildring af Vinteren, en Blanding af gode poetiske Iagttagelser og barokke Sammenligninger):

Nu er Tiden kommen til at drikke, le og more sig; er det den 1ste i Maaneden Redjeb, saa er det tillige Ugens Midte.

Nu er de visne Blades Aarstid kommen, og vi maa fylde i Bægeret det, der fremkalder og forøger Munterheden.

Vinrankens Moder er bleven ufrugtbar og vil ikke længer føde. Hvad kan hun gøre? Sæden er afmægtig, og Naturen gaar i Cølibat.

Vinrankens Datter[21]), som Du før saa sidde i sin Vugge paa Vinstokken, har nu alt i nogen Tid hængt paa Loftet med Hovedet gemt i Hamp[22]).

Den anden[23]) rejser Børster og drager sit Sværd, skinsyg over at vide, at Krukkens Læbe mødes med Havens Datters Læbe i Kælderens Aflukke.

Uden Efteraaret, denne Bankier, som kaster guldfyldte Punge ud i Haven kunde man ikke tænke sig, at Græsplænen skinnede saa gyldent efter [Sommerens] Bortgang[24]).

Der er intet forunderligt i, at man [om Foraaret] takket være Tulipanen og Grønsværet, antager Græsplænen for en ung Gazelle beskoet med Smaragder og med Læber af Koral.

Men, ved Gud! hvem giver nu dens Læber Diamantens Farve og dens Fod Gagatens Lød? Du ser, hvor denne Azurkuppel[25]) er rig paa Vidundere!

Betragt By og Land! Under Efteraarsvindens Pust er Jorden i Byen bleven en Dynge af Pottemagermateriale[26]), og Vegetationen paa Landet en snorlige Række af nøgne Træer.

---

21) Drueklasen.
22) Saaledes opbevarer man Druerne.
23) Hampen.
24) Ordspil mellem *zahab* ɔ: »Guld« og *zahâb* ɔ: »Bortgang«.
25) Himlen.
26) Et leret Pløre.

Rejs Dig og se, hvad Taagen og den ugæstmilde Himmel har gjort ved dem begge[27]). Hvilken forunderlig Forvandling!

I den første er Vinduerne fulde af guldmaskede Atomer[28]), det andet bedækkes af hvide Myg[29]).

Paa Ildstedet snor Flammen sig om sig selv som en Slange, hvis Ambralegeme er gennemfuret af Koralaarer.

Røgen hvirvler gennem Luften i Spiraler; man kunde ligne den ved den muntert legende Pens lunefulde Træk.

Skulde man ikke kalde denne Flamme for et Skriverør, der ikke havde sin Lige i Stilens Kunst?

(Den første den bedste Tankeforbindelse, der falder ham ind, fører ham over til hans egentlige Æmne):

En Gysen gennemryster hvert Øjeblik Vandet i Bæknet; uden Tvivl hidrører dets feberagtige Frygt fra Vezirens Majestæt, denne retfærdige Vezir, Sejrens Fader.

I Kampens Haandgemæng er det hans Fane, der bestemmer Dagens Vinding. Tahir er den ærværdige Person, hvem selv Himlen kalder for Ministeren med den rene Sjæl og det store Hjærte og af fornem Æt.

Takket være Overfloden fra hans Bord er der ingen i hele Verden, som har Begærlighedens Angst i Hjærtet.

Hvis et Fuldkommenhedens Lynglimt fremstraalede i de ni Himle, saa var det laant fra hans Klogskabs Glans.

Hans Hof er den Vugge, hvor Irans Kongedømme er født; hans hjælpsomme Retfærd er Arabertroens Voldgiftsdomstol.

(Nu er hans panegyriske Pegasus steget saa højt, at man tror, at det er en mægtig Selvhersker, han lovpriser. Han husker dog i rette Tid paa, at Tahir kun er Minister, og udtrykker dette med al mulig Behændighed):

En Nat tænkte han paa at erobre Himlens Rige, og fra det Øjeblik af gentog Englene uophørligt: »Det er jo en Selvfølge.«

Hersker? Nej! Konge? Ej heller. Man kan ikke give Dig nogen anden Betegnelse end at sige, at der ikke findes Udtryk til at fejre din Pris.

Dette Sultannavn er ikke skabt for at knyttes til Dig, men for at pryde Mønterne og kaste Glans over Prædikestolen[30]).

---

27) By og Land.
28) De Smaalegemer, som skinner i Solen paa smukke Vinterdage.
29) Snefnug.
30) Nemlig ved at nævnes i Fredagsbønnen.

(Og nu stemmer han Tonen saa højt i Vejret, at man maatte befrygte, at Sultanen selv skulde blive skinsyg paa sin Vezir, hvis ikke enhver vidste, at alle disse Lovord kun var en æstetisk Form):

Er dit Hynde ikke Kongerigets Sokkel? Du er ligesaa herlig ved Fortjenestens Storhed som ved Fødselens, og din Trone er altfor ophøjet til, at Himlen selv skulde vove at begære en Hundrededel af dens Hæder.

Du er Skabelsens Maal. Naar man opelsker et Palmetræ, maa man finde sig i Tornene for at faa fat i Daddelen[31]).

Du er en anden Himmel med den Forskel, at Du drejer Dig frit, medens Himlens Omdrejning er skæbnebunden, uafhængig af al Vilje og al Lidenskab.

Maanen brænder af Begærlighed efter at ligne det Metal, som pryder din Gangers Hov[32]); men Jorden erklærer det for en utilstedelig Fordring.

Det Støv, som dine Hærskarer ophvirvler, stiger helt op til dens (Maanens) Krop, og den faar Udslet deraf og forbliver evig saaledes[33]).

Hvis din Fjende skinsyg vover at maale sig med Dig, saa véd Gud, hvem der er Abul-Kasim og hvem Abu-Lahab[34]).

Det er kun muligt at stille Eder op mod hinanden paa én Maade: Du er Solen, der staar højt paa Himlen, og han er Maanen i Dragens Hale.

Man kan ikke sammenligne Eders Værd, skønt hans endelige Bolig ligesom din Trone er af Træ[35]).

Og hvor kan han, naar det kommer til Stykket, flygte hen for din Vrede? Din Magt er hurtigere end hans Flugt.

Selv om denne utrættelige Bygmester[36]) vilde oprejse omkring ham som et frelsende Værn Alexanders Mur[37]), saa ved man jo, at naar Maanen har Sværdet i Haand, kan intet Panser af ægyptisk Stof modstaa den[38]).

---

31) Himlen, der har skabt ham til denne enorme Storhed, maa finde sig i, at hans Berømmelse fordunkler dens egen.

32) Sammenligningen mellem Nymaanen og en Hestesko af Guld er ikke ualmindelig.

33) Hentydning til de mørke Punkter paa Maanen.

34) Abul-Kasim er Profeten Muhammed og Abu-Lahab hans Onkel og bitreste Fjende.

35) Uoversætteligt Ordspil mellem *dar* »Galge« og *dar* »Bolig«.

36) Himlen.

37) Den berømte Mur, som Alexander den Store efter Sagnet rejste imod Gog og Magog.

38) Det var en almindelig Tro, at Maanens Straaler havde Evne til at gennemtrænge Brynjernes Ringe.

(Slutningen er som Begyndelsen en Opfordring til Nydelse):

> **Hengiv Dig uden Sky til Begæret efter Vin og efter Sangerne med de harmoniske Stemmer, thi ved din Retfærd er Verden befriet for Uro.**

Som man ser, er Anvaris Poesi ikke let at komme igennem. Den tynges stærkt af hans Lærdom, den er spækket med dunkle, vanskeligt forstaaelige Billeder, Hentydninger til Traditioner af juridisk og teologisk Art og astrologiske Brokker, saa at den ikke kan læses uden Kommentar. At han dog med alt sit „gelehrte und antiquarische Aufputz“, som Ethé træffende kalder det, raadede over stor Kraft i Udtrykket og varm Veltalenhed, naar det gjaldt en stor Sag, derom vidner det omtalte Digt, som han henvendte til Sultan Ahmed af Samarkand, da Sandjar var kommen i Fangenskab hos Ghuzerne, og disse frygtede Horder havde hærget Landet. Denne Kaside er ikke blot et glorværdigt litterært Mindesmærke, den har ogsaa historisk Interesse, idet den i levende Træk viser os, hvorledes fremmede Voldsmænd den Gang som saa ofte før og siden huserede i Iran. Det vil være tilstrækkeligt at citere nogle Brudstykker af den meget lange Kaside:

Du Morgenvind! kommer Du til Samarkand,
Bring denne vor Bøn til Khakanens Borg,
Den Bøn, hvis Forord bevidner vor Kummer,
Hvis Slutning er skrevet af Hjærter i Sorg.
Hver Linje er født af Vennernes Dødssuk,
Og skjuler Bloddraaber fra Martyrers Aarer.
Dens Skrift er tørret ved Hjærternes Flammer,
Ziraterne vædet med Flygtninges Taarer.

— — — —

Saa har da Khakanen, Verdens Drot,
Ej set den Kval, som Iran maa døje?
Dog — intet Støvgran i Sfærernes Kresløb
Er skjult for Khakanens vagtsomme Øje.
Nu kommer med Hævn den ædle Monark,

Hvis Slægt har hersket i syvti Led.
Han føler sig stolt, thi i Kongernes Raad
For Storkongen Sandjar en Søn han hed.
Han rykker mod Fjenden, thi Hævn for en Fader
Var altid den første blandt sønlige Pligter.
Da Lykken har skaffet ham Turans Land,
Saa frygter vi ej, at Iran han svigter.
Du Tidens Khosru, Gajomart lig,
Som fulgte i Herredom Feriduns Skik[39]),
Se, Khorasans Folk har Ulykken slaget.
Betragt dem, o Fyrste, med velvilligt Blik!
Og hør de fortvivlede Hjærters Skrig:
»O Du, der er Sejrs-Forjættelsens Tegn,
Alt, alt er traadt sønder af hærgende Horder,
Hvorhen Du end skuer i Khorasans Egn.
Ak, sporløst forsvandt fra Iran alt godt,
Kun Usseldom raader paa alle Kanter.
Elendige Trælle er Herrernes Herrer,
Og Adelsmænd knægtes af Betler-Bander.
De Fribaarne stander ved Slavernes Port,
De ædle som Fanger maa lade sig smæde.
Man finder kun Mødom hos ufødte Fostre,
Kun Barnet i Vuggen end kender til Glæde.
Moskeer har Ghuzerne gjort til Stalde,
Der findes ej Tag, der findes ej Porte;
Om Fredagen høres i Hallen ej Bøn,
Khatib, Muezzin og Mimbar er borte[40]).«

— — — —

De Troende flygter til Khitai og Rum,
Fordærvelsen ene bliver tilbage.
Saa bring os da Frelse fra Tyranniet,
Højmodige Prins, Du som hjælper de Svage.
I den Guds Navn, som skænked Dig Kronen,
Bring Freden tilbage, Du ene det evner.
Fordriv de vilde, de rasende Ghuzer,
Dit Sværd er vor Dommer, din Lanse vor Hævner!

— — — —

Hav Medynk med dem, som har sovet paa Atlask,
Og nu ej en Maatte af Filt kan finde,
Hav Medynk med dem, hvis Klager bortvejres
Ved Dag og ved Nat med de fire Vinde.
Hav Medynk med disse vanærede Kvinder,

---

39) *Khosru, Gajomart* og *Feridun* er tre berømte Sagnkonger.

40) *Khatib* kaldes den, der foredrager Fredagsbønnen i Moskeen; *Muezzin* den, der fra Minareten maner de Troende til Bøn; *Mimbar* er Pulten, ved hvilken Khatiben forretter sit Hverv.

Hvis Dyd blev citeret som Ordsprog en Gang.
Som Alexander, hvis Arving Du er,
Vend frejdigt din Hu mod Irans Vang.
Din Sag er Kampen, og Ildhimlens Herre
Dig tilraaber: »Hil Dig, Sejren er Din!«
Naar Du ifører Dig Panser og Hjælm,
Da klæder sig alle i Gravens Lin.

— — — —

Vort Land er en Ørken, og Du er Solen,
Belyser ej Sol baade Ørkner og Haver?
En Sump er Iran, og Du er en Sky;
Og skænker ej Skyen i Flæng sine Gaver?

— — — —

Ogsaa her er den formelle Kunst iøjnefaldende, hvormed Digtet er bygget op fra først til sidst, med Parallelsætninger og Antiteser. Den umiskendelige Følelse af Sorg, som har besjælet Digteren, den poetiske Højhed, som for en Gangs Skyld har forædlet hans Panegyrik, har ikke hindret ham i at anvende alle de tekniske Kunstmidler, der stod til den gennemdannede Versekunstners Raadighed. Hvormeget denne formelle Side af Sagen har ligget ham paa Sinde, ser vi et karakteristisk Vidnesbyrd om, idet han henimod Slutningen tiltaler Khakanen med disse Ord: „Du Fyrste, der er en Mester i alt, men navnlig i den rytmiske Stils og den straalende Poesis Kunst, hvis der findes Gentagelser i mine Rim eller Forsyndelser mod Prosodien, saa var det uundgaaeligt (nemlig fordi Æmnet har grebet ham saa stærkt). Faa ikke min Muse til at rødme!“

Retorik i Form og Lærdom i Indhold er noget, der specielt hører den festlig pompøse Kasidedigtning til. De andre, mindre pretentiøse Digtarter lægger mere Hovedvægten paa det yndefuldt-spirituelle. I Anvaris Ghazeler træffer vi da ikke sjældent en vis tiltalende Friskhed, skønt Æmnerne er de gamle, forslidte:

Livet er skønt! Idag er jeg fro i Sinde,
Bring mig den Vin, Du i Kælderens Dyb kan finde.

Ingen ved, hvad af Skæbnen han har i Vente,
Derfor drik, lad Vinen i Strømme rinde.
Tørsten er bitter som Skilsmissens Stund, men Vinen
Sød som en Kærlighedsnat hos en elsket Kvinde.
Enten Du græder, eller taknemlig Du ler,
Evigt dog Universet sig drejer i Blinde.
Ræk mig Bægret! En Skaal for den ædle Ma'ali,
Skaal for hans Selskab, som sent skal gaa mig af Minde.

Den banale Elskovsdigtning har han, — som han med Anger og Ruelse tilstod paa sine gamle Dage, — heller ikke forsmaaet:

Min Elskede har glemt de Eder, hun mig svor;
Hun glad forlod det Sted, hvor jeg og Sorgen bor.
Hun lænkebandt min Fod og fjærnede sig fri,
Hun stak i Brand min Sjæl og bort som Vinden fór.

Fra hans senere Aar stammer formodentlig nogle Digte, hvori han retter sin satiriske Brod mod Skæbnen, imod det menneskelige Selskab og lignende abstrakte Ting. Saaledes siger han bl. a.:

Himlen som en Gnier sine Gaver yder,
Kun det sletteste, den ejer, den os byder.
Jorden er taknemlig, gør Dig den til Ven:
Skænker Du den Korn, den giver tyve Fold igen.

Ogsaa mod Kvinden udtaler han sig med Ringeagt:

Mand er Maane, Kvinden er en Sky,
Skyers Slør os Maanens Lys berøver.
Derfor lykkeligst blandt Mænd paa Jord
Den, som ikke Kvindegunst behøver.

Imidlertid, giver end Skuffelse, trist Gammelmandserfaring og den traditionelle persiske Anger hans senere Digtning et Anstrøg af Bitterhed og skeptisk Blaserthed, saa viser han sig dog gennemgaaende i sine Vers som en lys Natur. Hans Lyre er stemt i Dur; hans Efterfølger Khakanis er stemt i Mol.

* *
*

Khakani tilhørte ikke Sandjars Digterkres. Han var af en lidt yngre Generation end de førnævnte Digtere, men hører dog hjemme i den samme Periode og er som Type ligesaa interessant som Anvari. Han var knyttet til Hoffet i Schirvan i den nuværende russiske Provins Ciskaukasien, hvis Fyrster var af fransk Nationalitet og regnede sig for Efterkommere af den bekendte Feltherre og Tron-Usurpator fra det 6. Aarhundrede Bahram Tschubin. I det 12. Aarhundrede naaede dette Rige en vis Glans, navnlig under Kongerne *Minutschihr* og *Akhsatan*, og forskellige beberømte Digtere forherligede dets Magt. Under Minutschihr var *Abul-Ala* fra Gandjah Indehaver af Værdigheden som Digterkonge. Hans Produktion er fuldstændig gaaet i Forglemmelse med Undtagelse af nogle mod Khakani rettede Satirer, som ikke taler til Fordel for hans Karakter. Khakani og *Falaki* var Abul-Alis betydeligste Elever. Den sidste beskæftigede sig foruden med Digtekunst ogsaa med Matematiken og navnlig med Astronomien, der mærkelig nok stadig synes at have haft en vis Tiltrækning for de persiske Poeter. Han blev Digterkonge efter Abul-Alas Død, men har ligesaa lidt som sin Lærer sat sig noget varigt litterært Minde.

Khakanis egentlige Navn var *Afdhal-ed-din Ibrahim ibn Ali Naddjar;* Digternavnet Khakani overtog han paa Abul Alas Raad — efter at have prøvet flere andre Pseudonymer — efter sin Beskytter Khakanen af Schirvan. Han var født 1106 i Gandjah (nu Elisabethpol) og var af blandet Herkomst, idet hans Fader var en Perser, hans Moder en græsk Slavinde. Faderen var af Profession Tømmermand. Han synes ikke at have haft meget tilovers for sin Søn, thi denne var ikke ret mange Aar gammel, da Faderen overlod ham til hans Skæbne. „Min Fader behandlede mig saa-

ledes, som Araberne i gamle Dage behandlede deres Døtre", siger han selv, idet han hentyder til den før-islamitiske Beduinskik at udsætte nyfødte Pigebørn. Drengen havde imidlertid en Onkel ved Navn *Mirza Kafi*, der var Læge og Apoteker, og han tog sig af ham, ernærede, opdrog og belærte ham. Hver Aften, naar han havde lukket sin Bod, underviste han sin Fostersøn i Arabisk, Medicin, Astronomi og Metafysik, og han sparede ikke paa Prygl. Med al sin Strænghed elskede Lægen sin Nevø og vilde gøre noget stort og godt ud af ham, og Khakani var ham ogsaa taknemlig derfor. „Han var paa en Gang min Amme, min Læge og min Beundrer", siger han.

Naar Onkelen beundrede ham, saa var det vel for hans digteriske Evner, thi de gav sig tidlig Udslag. Allerede som Barn lærte han Versebehandling af Abul-Ala, og denne maa meget tidlig have præsenteret ham for Khakanen Minutschihr.

Da den unge Digter var 25 Aar gammel, mistede han sin Onkel og maatte nu klare sig selv. Om Minutschihr har givet ham Penge til Underhold, eller om han har levet af lokale Stormænds Yndest og Naade, ved vi ikke, men han opholdt sig vistnok endnu paa denne Tid i sin Fødeby Gandjah. Den gamle Abul-Ala var stolt af at have en saa dygtig Elev, og han viste sit Venskab ved at give ham sin Datter til Ægte. Han havde ganske vist først lovet hende bort til Falaki, men affandt sig med denne ved en Sum af 20,000 Dirhem, for hvilken han sagde, at han kunde købe sig 50 Slavinder, der var langt kønnere end hans Datter.

Men Venskabet mellem Khakani og hans Svigerfader varede ikke ved. Khakani generede sig ikke ved i ungdommeligt Overmod at gøre lidt Nar af sin gamle Lærer, og det tog Abul-Ala meget ilde op. Det

kom til en Strid mellem dem, som kaster et uhyggeligt Lys over Sæderne i Datidens litterære Verden. Abul-Ala rettede følgende Epigram mod sin Svigersøn:

Khakani! Du er ganske vist en meget vittig Mand; men nu skal jeg dog sige Dig en Aandrighed ganske gratis:

Spot ikke med en, der er ældre end Du; det kunde jo være, at han var din Fader, uden at Du vidste det.

Khakani har rimeligvis i Anledning af denne Ondskabsfuldhed forlangt en Forklaring, og han fik den i Form af et Digt af udsøgt Gemenhed. Abul-Ala opregner heri sine Velgerninger mod Khakani og ender med en perfid Antydning af et pæderastisk Forhold mellem sig selv og Khakani („hvis jeg har gjort det, har jeg gjort det, hvis jeg ikke har gjort det, har jeg ikke gjort det"). I fraadende Raseri besvarede Khakani dette Digt med et Pragtstykke af en „Satire". Det er den eneste Satire, han har efterladt sig, men det er ogsaa af den kraftigste Art. Det begynder paa følgende Maade:

Betragt denne Hund fra Gandjah i hans Hundehus, med hans røde Nakke og hans sorte Ansigt...

Denne Kætter, den lumpne Abul-Ala[41]), er som et Dyr, ganske blottet for Forstand og Eftertanke;

en Søn af en Skøge, selv gjort til Hanrej i sin Blindhed, en Person, der er hengiven til unaturlige Laster, en Hund, en Vampyr, der nedstammer fra Sodomiter.

Da denne perverse Hund kom til Verden, fik Scheik Nadjdi[42]) en Mælkebroder...

Naa, unaturlige Laster var jo noget, som Perserne ikke tog det saa nøje med, naar de blot ikke blev drevne altfor aabenlyst. Mere graverende er det, naar Khakani i det følgende beskylder sin Svigerfader for Van-

41) Der er her tilsigtet en særlig Virkning ved Modsætningen mellem Ordet *safil*, »lav, lumpen« og Navnet *Abul-Ala*, »Højhedens Fader«.

42) D. e. Satan. — Da Koreischiterne lagde Raad op om at dræbe Profeten Muhammed, kom en Olding, der kaldte sig Scheik Nadjdi, for at hjælpe dem med sine Raad, og det viste sig at være Satan selv.

tro og Kætteri. Den gamle er ikke blot snedig som en Jøde, han er ugudelig som en Kristen, ja han er meget værre end selve Pave Peter.[43]) De Kristne er ganske vist afskyelige Polyteister,[44]) men det er dog altid bedre at være Polyteist end Fritænker som Abul-Ala.

Han stammer fra det gudforladte Helvedes Ild, hvorom Djævlene færdes.
Han er avlet af Begærets Ild og skal opgive sin Aand i Begær.
Han ligner i Gærning og Udseende en Skarnbasse. Du ser jo, hvorledes Skarnbasserne i Varmens Tid
kryber frem af de firføddede Dyrs Gødning og ender deres Liv paa samme Sted.

Nu sætter han Trumf paa ved at anklage Abul-Ala for at tilhøre *Hassan Sabbahs* af alle Rettroende afskyede morderiske Sekt[45]):

Han søger Sabbah i Skyerne, og naar han har fundet ham, raaber han: »Lykkelige Sabbah!«
Han siger, at Hassan var en Profet, og at *Kial Buzurg*[46]) var en stor Høvding.
Han siger, o Broder, at Muhammed kun var en almindelig Vismand og Alkemist.

Sluttelig omtaler han, hvorledes Schirvan, der før var en Kaba, nu ved Abul-Alas Ondskab er bleven til en Svinesti, og han ender med et fromt Ønske om, at Tilintetgørelsens Mærke maa staa præget i Abul-Alas Pande, og at al Landsens Ulykker maa ramme Folkene i Alamut.

Hvor uappetitlig end denne Satire forekommer os,

---

43) Herved sigtes, som Khanikof formoder, til Innocens II's Modpave, Kardinal Peter, der i Aaret 1130 optraadte i Rom som Anaklet II, og hvis Navn kunde være blevet bekendt i Orienten gennem Korsfarerne.

44) Hentydning til Treenighedsdogmet.

45) Hassan Sabbah, Assassinersektens Stifter, havde i Slutningen af det 11. Aarh. bemægtiget sig Klippeborgen Alamut, hvor han og hans Efterfølger holdt sig trods gentagne Angreb fra de seldjukidiske Sultaners Side, og hvorfra de ved deres udsendte »Fedai'er« udøvede en hemmelighedsfuld og frygtelig Justits over deres Fjender.

46) Egentlig *Kia Buzurgumid*, Hassans nærmeste Efterfølger.

giver den dog et interessant Billede af Reversen af Datidens litterære Liv, Brødniddet, Misundelsen og de alt andet end blanke Vaaben, hvormed der kæmpedes. Ogsaa paa andre Punkter bærer Satiren Præg af den Tid, hvori den er skreven. Vi mærker paa Omtalen af Kristenheden, at vi befinder os i Korstogstiden, og vi ser, hvorledes hele Orientens Blikke var rettede mod Assassinernes blodige Færd, som Khakani med et ikke almindeligt Mod vovede at falde ud paa. Khakani var selv, som det fremgaar af enkelte Steder i hans Poesi, en rettroende Sunnit.

Omtrent ved den Tid, da Striden mellem den gamle Abul-Ala og den unge Khakani udfægtedes (mellem 1132 og 1140), drog denne til Schirvanschahen *Akhsatans* Hof i Baku. Akhsatan var kommen paa Tronen som en ung Mand og havde i Begyndelsen af sin Regering vundet flere Sejre over sine Naboer, bl. a. over Russerne, der havde angrebet hans Rige. Hans Held havde gjort ham overmodig, og han var en ret vanskelig Herre at omgaas. Khakani stolede paa, at han ved sit Talent i Forbindelse med en god Portion Smiger kunde skabe sig en anselig Stilling ved Hoffet. Han skrev derfor en Række Kasider til Khakanen selv, hans Hustruer, Ministre og de store gejstlige Dignitarer. Men han havde ikke Held med sig. Ganske vist beholdt Khakanen ham ved sit Hof og vilde ikke give Slip paa ham, men hans Gavmildhed har ikke været stor overfor Khakani, der tillige forfulgtes af Misunderes Had. Digteren saa sig derfor nødsaget til at adressere Kasider til forskellige af Schirvanfyrstens Naboer, og de synes gennemgaaende at have vist sig mere erkendtlige. Helst vilde han helt have forladt Schirvan og opsøgt sig et andet Sted, hvor hans Evner vilde blive skattede højere, men Akhsatan vilde ikke lade ham rejse. Det Ry, der gik af Sultan San-

djars straalende Hof, lokkede ham, og det var ham en stor Sorg, at han ikke kunde komme afsted til Khorasan. „Der er ikke i Khorasans Have en Fugl som jeg; ja, jeg er en Fugl, men man vil ikke tillade mig at flyve ud i Haven", klagede han. Alligevel blev han ikke træt af at klage og bede, og endelig lykkedes det ham at fravriste Fyrsten en Rejsetilladelse.

Ledsaget af en Ven ved Navn *Emir Salah* begav han sig paa Farten. Han havde Øjnene med sig, beundrede i lige Grad Naturen og det menneskelige Snilles Frembringelser, og nedlagde siden sine Rejseindtryk i et Mesnevi-Værk „Tuhfat-el-Irakain" ɔ: „Gave til de to Irak'er (Basra og Kufa), et i den persiske Litteratur ret enestaaende Værk, som bl. a. ogsaa har Betydning for Studiet af den middelalderlige Orients Geografi.

Hans første Maal var Khorasan. Her var hans Navn vel kendt, og han længtes efter at træffe „Verdensherskeren Kong Salomon", d. e. Sandjar. Men hvad nu end Grunden har været, saa skiftede han pludselig Beslutning, og i Stedet for at gaa til Khorasan bøjede han af og drog igennem Kuhistan til Hamadan, hvor han lod sig forestille for den seldjukidiske Hersker *Muhammed ibn Mahmud* og fik Lejlighed til at stifte Bekendtskab med flere fremragende Mænd. Var han fuld af Beundring for den livlige Handel, der rørte sig i denne By, saa blev han naturligvis langt mere imponeret, da han kom til Bagdad. Han kalder i sit ejendommelige Sprog denne By for „en Stad, der aabenbarer sig som en Vismands Tanke med hele Verden som Baggrund". Han skildrer i en Række Bagdad-Digte Byen med dens Forstæder, Floden med dens travle Baadfart, Kalifernes Slot. Han retter Lovdigte til Kalifen *Muktafi* og de lærde og hellige Mænd i Byen. Derfra begiver han sig gennem Ørkenen,

som han har skildret i et langt Digt, til Mekka. Her beskriver han i flere Digte alle de hellige Steder, Zemzems Brønd, den sorte Sten, de hellige Bjærge Marvah og Safah o. s. v. Til Kabaens Pris har han forfattet en Række Digte baade paa Persisk og paa Arabisk; i de sidste har han aabenbart haft til Hensigt at rivalisere med de gamle arabiske Muallakat-Digtere, og det berettes ogsaa i en af Kommentarerne til Khakanis Divan, at hans Digte (nemlig de arabiske) nød den Ære at blive ophængte i Templet. Ogsaa Medina og Profetens Grav besynger han, og fire Oder har han dediceret til Profeten selv, idet han fingerer at foredrage dem for ham.

Med en syrisk Karavane rejste han tilbage over Damaskus til Mosul, hvis Guvernør, Veziren *Djemal-ed-din*, modtog ham med mange Hædersbevisninger og blandt andre værdifulde Sager skænkede ham en Amuletring, en Gave, der skulde blive skæbnesvanger for Digteren. I Ispahan, hvortil han ankom ca. 1157, tilbragte han nogen Tid i behagelig Omgang med de mange Skønaander, der opholdt sig her. Man saa dog skævt til ham, da hans Elev *Mudjir-ed-din Bailakani* var taktløs nok til — som man mente, efter Khakanis Indskydelse — at lancere et Rubai, hvori Ispahans Indbyggere beskyldes for at være blinde af al den Øjensalve, der produceredes i denne By. En ispahansk Digter forsvarede sine Bysbørn i et groft Digt, hvorefter Khakani skrev en Kaside til Ispahans Pris og fralagde sig alt Makkerskab med sin uheldige Discipel.

Som en over hele Forasien kendt og berømt Mand vendte han tilbage til Schirvan. Men her opnaaede han kun at blive kastet i Fængsel. Paaskudet til denne Voldshandling var, at han drak Vin. Det gjorde ganske vist Alverden, men han har maaske gjort det

for aabenlyst. I hvert Fald var det næppe andet end et Paaskud. En af Hovedgrundene var vel den, at han havde afslaaet at udlevere den Ring, han havde faaet af Djemal-ed-din, og som Akhsatan meget gærne vilde have. Desuden var Digterens Selvtillid og Stolthed vokset stærkt paa Rejsen. Han lovpriste uden Sky sig selv som Tidens største Digter og gjorde sig til af at have reciteret sine Vers baade for Profeten Muhammed og for Sagnprofeten Khidhr. Formodentlig har han da paa forskellige Maader stødt den lidet omgængelige Fyrst Akhsatan for Hovedet. Desuden satte hans Fjender det Rygte i Omløb, at han havde i Sinde at stille sig under en anden Herres Beskyttelse, et Rygte, som maaske ikke var ganske blottet for Sandhed. Enden derpaa blev altsaa, at han blev puttet i Fængsel paa Fæstningen Schabran[47]), hvor han, som det fremgaar af hans saakaldte Fængselskaside, sad afsondret fra alle, med Lænker om Hænder og Fødder og desuden med Fødderne indesluttede imellem to massive Træblokke, omgivet af Spioner, der skulde afgive Rapport til Fyrsten om de Klager og Vredesudbrud, der undslap Fangen.

Det er ikke bekendt, hvor længe han sad i Fængsel, og hvorledes han slap ud. Han har sikkert været paa fri Fod, da Akhsatan døde, thi han skrev i den Anledning et langt Sørgedigt, der ikke røber nogen dybtfølt Sorg. I sin Alderdom holdt han sig tilbage fra Hoffet og slog sig ned i Tabriz, hvor han havde den Sorg at miste sin Hustru. Om det var Abul-Alas Datter eller muligvis en Kvinde, som han senere har ægtet, ved vi ikke. Men at han har elsket hende højt, derom vidner de Digte, han skrev til hendes Minde. Formodentlig var det allerede paa et tidligere Tids-

---

47) Af denne Borg skal der endnu findes Ruiner paa Vejen mellem Baku og Kuba.

punkt, at han havde mistet en af sine Sønner, en niaarig Dreng, hvem han med faderlig Stolthed kaldte „en Perle af Visdom“.

Nogen lykkelig Mand havde Khakani ikke været. Det meste af hans Liv var henrundet i Kamp med hadefulde Misundere, og selv om han opnaaede Ære og Agtelse rundt om, hvor persisk Sprog blev talt og forstaaet, vandt han aldrig sin fyrstelige Beskytters Hengivenhed. Dertil kom disse Familiesorger, som formørkede hans senere Aar. Han døde i Tabriz 1199 — efter andre, mindre troværdige Kilder 1194 — og blev begravet i Forstaden Surkhab.

Khakani er en af de vanskeligste af alle persiske Digtere, baade paa Grund af den overordentlig kunstfærdige Behandling af Ord og Sætninger, som ofte gør det næsten umuligt at finde den grammatiske Sammenhæng, og tillige i ganske særlig Grad paa Grund af Indholdets lærde Karakter og den skruede Tankegang. Hos Khakani er hvert Vers en „tour de force“, et Spil med Ord, Tanker og Billeder. Perserne selv forstaar ham ikke uden Kommentar, og der er da ogsaa flere senere Digtere, der har paataget sig den Opgave at kommentere hans Værker. Khakanis Vers er i endnu højere Grad end Anvaris overlæssede med retoriske Figurer, jo mere barokke des bedre, hans Billeder og Allusioner er tagne fra alle mulige Omraader af menneskelig Viden, navnlig dog fra Teologien og Astrologien, ogsaa fra Alkemien. Hans Sammenligninger er oftest dunkle, sjældent umiddelbart fattelige, i Reglen endda ikke fuldt udførte, kun løst antydede, idet det overlades til Læserens Skarpsindighed at udfylde de manglende Led, saa at Billedet bliver forstaaeligt. Naar man saa har besejret disse Vanskeligheder og naar man overhovedet er vant til den orientalske Poesis Ejendommeligheder, saa finder man

hist og her bag ved alle Bizarrerierne Glimt af ægte digterisk Opfattelse; der kan være noget højtidelig pompøst ved disse langstrakte Kasider, hvori alle Himlens og Jordens Mærkværdigheder passerer Revu.

En god Prøve paa hans Façon er det Digt, som han allerede før sin store Rejse skrev til „den mægtige af Rum[48]), Statens og Religionens Sværd, Kejseren“, for at stille sig under hans Beskyttelse. Det er dog ikke selve den græske Kejser, der menes, men Kejser Johannes Komnenus' Broder *Isak*, der efter en Strid med sin Broder havde søgt Tilflugt hos Sultanen af Ikonium og uden Held forsøgte at lokke forskellige muhammedanske Fyrster til Angreb paa Byzants.

Khakanis Moder var som sagt en født Kristen, skønt hun siden omvendte sig til Islam. Formodentlig har denne Omstændighed bidraget til at give Khakani den Forestilling, at han maatte være vel bevandret i alle den kristne Lærdoms Detaljer, og givet ham Anledning til i Digtet til den græske Prins at prale med denne sin Viden. I Virkeligheden er det et højst mærkværdigt Sammensurium, han møder op med; hans Kendskab til Kristi Liv og Lære er baseret paa Koranlegender og fabelagtige Traditioner, der paa den Tid har haft Kurs blandt de laveste Lag af Orientens Kristne. „Mit Legeme er bøjet som Marias Traad, men mit Hjærte er rankt som Jesu Naal“, siger han f. Eks. et Sted og hentyder derved til en Tradition om, at Jomfru Maria var en dygtig Syerske og til en anden Tradition om, at Jesus paa sin Himmelfart blev standset i den fjerde Himmel, fordi en Naal var bleven siddende i hans Klædning, saa at han endnu var knyttet til den jordiske Materie. Af den Art er de fleste af de Allusioner til Kristendommen, som han fremfører

48) Rum er den orientalske Betegnelse for det byzantinske (»romerske«) Rige.

med saa stor Suffisance. Han fingerer, at han af Ærgrelse over den Modgang, han maa døje, vil tage sin Tilflugt til Byen Andjaz ved det kaspiske Hav i Kaukasusegnen, der skildres som et Slags Fristed, hvor Byzantinerne med aabne Arme modtog islamitiske Renegater, og at han her vil antage Kristendommen. Han forfølger dette Tankeeksperiment i Enkelthederne paa følgende Maade:

Jeg vil skrive en Kommentar til Evangelierne paa Syrisk, og jeg vil læse Salomons Ordsprog paa Hebræisk.

Som en Nadjurmaki[49]) vil jeg i Klosteret Mukhran finde et Tilflugtssted hos Hippokrates.

Man vil finde mig i en Krog af en Hule, iført en ulden Klædning og blæsende paa Horntrompet[50]).

I Stedet for en Silkeskjorte vil jeg — som en Patriark — iføre mig en Haarskjorte og lægge mig i den haarde Sten[51]).

— — — —

Og hvis man ikke ærer mig tilstrækkeligt i Andjaz, vil jeg derfra begive mig til Byzanz.

Jeg vil anlægge en Skole i en byzantinsk Kirke[52]), og jeg vil lære Metropoliterne gode Leveregler.

Jeg vil ombytte Kappe og Turban med Bælte og Præstekjole som *Purisakka*[53]).

Og overfor de store Lærde vil jeg udvikle Læren om den hellige Aand og Sønnen og Faderen.

Med et Ord vil jeg drage disse treenighedstroende fra Tvivlens Afgrund til Sikkerhedens Mark.

Biskoppen skal erkende, at jeg forkynder Sandheden endnu bedre end *Jakob, Nestorius* og *Malekias*[54])

---

49) En for sine lægevidenskabelige Kundskaber bekendt Munk.

50) Her tænker Khakani sig de kristne Munke i Dervisches Skikkelse.

51) Digteren tænker antagelig paa visse Selvplagere, der anbragte sig i Stenkister. Iøvrigt er det ham navnlig her om at gøre at faa et Ordspil frem mellem de to Betydninger af Ordet »khara«: »Silke« og »haard Sten«.

52) At undervise i Moskeen er en muhammedansk Skik.

53) En hellig Mand i Islam. — Bæltet brugtes af Orientens Kristne.

54) Khakani tror i sin Naivitet, at det er tre Kirkefædre eller lignende højt ærede Personer, han anfører; han ved ikke, at det er tre af de argeste Kættere, hvis Navne var en Vederstyggelighed for alle rettroende Kristne: *Jakob Zanzale,* Biskop af Edessa, Stifteren af de monofysitiske Jakobiteres Sekt; *Nestorius,* Nestorianismens Fader, og *Malekias,* Biskop af Lykopolis, der levede i de første Aarhundreder efter Kristus og blev afsat, fordi han havde ofret til Afguder.

Jeg vil løse de guddommelige Mysterier ud af Vildfarelserne, jeg vil paavise Hemmeligheden ved Menneskets Afstamning fra den første Materie[55]).

Du skal se Præsterne strømme til, ivrige efter at blive belærte af en saa kyndig Prædikant som mig.

Man vil kalde mig den anden *Ptolemæus*, og man vil ligne mig ved den store *Filip*[56]) . . .

Den gode Khakani mangler saaledes ikke Selvtillid. Han vil belære disse uvidende kristne Præster, Patriarker og Metropoliter om deres egen Religions dybeste Sandheder. Han vil fremdeles belære dem om Jomfru Marias Sammenkomst med den hellige Aand, en Begivenhed, som han forestiller sig paa en ret realistisk Maade; han vil fortælle dem om, hvorledes Jesus opvakte Lazarus, hvorledes han formede en Fugl af Ler o. s. v. — Han griber nu ogsaa Lejligheden til at prale med sit Kendskab til Zarathustras Lære, der imidlertid er endnu mere illusorisk end hans Kendskab til Kristendommen:

Og hvis Kejseren vil vide noget om *Zerduscht*, saa skal jeg genoplive Zend-Avestas Lærdomme for ham.

Jeg skal forklare ham om Zend og om Ilden, og sige ham, hvoraf Zend og Pazend har faaet Navne,

og hvilken Gnist der er bleven tilbage af Ilden fra den Gang, da Abraham blev kastet hjælpeløs ind i den[57]).

Jeg skal veje Mobedernes Hemmeligheder paa en Vægt, som om Vejeren var Luka's Søn *Kusta*[58]).

Hele denne komiske Forvirring potenseres i Slutningen af Kasiden, hvor Digteren anraaber Prinsen ved en Masse mærkværdige Ting: ved den hellige Aand og ved Maria, ved Evangeliet, Apostlene og

---

55) Reminiscens af Gnostikernes Lære, som de Ortodokse vistnok vilde have sig frabedt at faa doceret i deres Kirker af en forløben Renegat.

56) Hvem den store Filip skal være, er ikke klart, ej heller hvad Geografen Ptolemæus har at gøre i denne Sammenhæng.

57) Her kombineres den muhammedanske Tradition, hvorefter Abraham og Zarathustra skulde være en og samme Person, med den koraniske Legende om, at Nimrod lod Abraham kaste i en Ildovn.

58) D. e. Kristian af Palmyra, en Videnskabsmand og Læge, der havde oversat forskellige græske Skrifter paa Arabisk.

Skytsenglene, ved den Retfærdiges Vugge og ved den besvangrede Jomfru, ved Armen, Ærmet og Vindpustets Forbifart ɔ: ved Jerusalem, Aksa og Golgatas Klippe, ved Johannes, ved *Schammas*[59]) *og Bahira*[60]), ved Klostrets Sang og Trompet, ved Jærnlænkerne, hvormed Bisperne binder deres Lemmer og deres Krop, og tilsidst ved Maane og Stjærner og Alverdens Konstellationer.

Mærkeligt er det at se, at Khakani end ikke i sit ovenfor omtalte „Fængselsdigt" har kunnet opgive sin Maner. Man begynder at forstaa, at Beretningerne om persiske Digtere, der improviserede og deklamerede deres sidste Vers paa Skafottet, kan være sande, naar man læser Khakanis berømte „Habsije" og ser, hvorledes han, medens han sad i et mørkt Fangehul, smeddet til Muren med Lænker og med Træklodser om Benene, gav sin Fortvivlelse Luft i de sindrige og lærde Billeder, barokke Metaforer og Ordspil, hele den skruede og pretentiøse Stil, som var ham egen. Selv i denne Situation digter han ikke blot for at lette sit Hjærte, men tillige for at vise Verden, hvorledes Fortvivlelsen og Klagen skal præsenteres i poetisk Form for at tage sig rigtig kunstfærdig ud:

> Om Morgenen indhyller mine røglignende Suk mig som et Forhæng, og Blodet lægger ligesom et Skær af Morgenrøde over mine Øjne, der trættes ved at maale Nattens Dybde.
>
> Sorgen har beredt sin Fest, og jeg er som det forkullede Piletræ, hvormed den gennem mine Øjenhaar siede Vin[61]) skal klares.
>
> Den orangefarvede Kuppels[62]) Gærninger er brogede af Farve som Legetøjsgenstande. Hvorlænge skal jeg koge (ɔ: rase), før min Galde er fordampet!

---

59) Til dette Navn knytter en islamitisk Tradition »Ildtilbedelsens« Oprindelse.

60) En nestoriansk Munk, der skal have forudsagt Muhammeds Komme.

61) D. e. Taarerne. — Digteren sigter til den Skik, at man klarer Vinen gennem Trækul af Piletræ, inden Drikkelaget fejres.

62) D. e. Himlen.

Jeg udsender en Pileregn (af Suk) i Morgenstunden; hvorfor kaster den gamle Ulv med den tykke Pels[63]) ikke sit Skjold overfor mine Klager?

Naar denne jærnfarvede Skaal[64]) har renset og udbrændt mit Jærns Slagger[65]), klædes den i Sort af Røgen fra mit klagende Hjærte.

Mit støvbesudlede Ansigt klæber fast som Straaet til Fængslets Mure, der er blødgjorte ved mine Taarer, som opløser Jorden og gør den til et Morads[66]).

Du har jo set Slangen sno sig mellem Græsstraa. Nuvel, betragt da her i Sorgens Hule Slangen, som snor sig om mine Ben, der er saa tynde som Græsstraa.

Se Dragen, der rullet sammen i en Ring, sover under min Kappeflig. Jeg tør ikke røre mig af Frygt for, at Dragen skal vaagne[67]).

Jeg udgyder ildophedet Vand fra Blodkilden[68]), saa at det naar mig til Anklen, thi der er bundet Møllestene om mine Fødder, som fordum frit betraadte Jorden.

— — — —

Jeg sidder med Ryggen mod Fængslets Mur og Ansigtet vendt mod Himlens Tag, og mine Øjnes Narcisser er fulde af Knopskud som Himlen[69]).

De følgende to Vers falder naturligere for os:

Ulykken og jeg er knyttede til hinanden som Nøddeskallen og Nødden, og ligesom den tætte Nøddeskal er min Ulykkesboligs Loft uden Aabninger.

Kummeren er min daglige Ledsager, og hver Nat raaber jeg: »O min Gud! o min Gud!« Og hvad udretter da mine natlige Klageraab?

Siden fortsætter han:

Jeg er som en Violin, hvis Kasse er tør, og hvis Resonansbund er uden Strænge, thi mine Fjender har vel lagt Strænge paa, — men om Halsen[70]).

Gud tilgive de Stormænd, der paavirkede af den Galde, som Højheden giver, den Dag har udtalt Ordet »Gud ødelægge ham!« over min Ungdom[71]).

---

63) Den gamle Ulv er den lumske Himmel; den tykke Pels skal være de ni Himmelsfærer.

64) D. e. Fængslet.

65) D. e. renset min Natur for dens Svaghed.

66) Hentydning til den orientalske Byggemaade, hvorved Murene opføres af Ler, der fæstnes ved et Lag af smaatskaaret Straa.

67) Slangen og Dragen ɔ: Lænkerne.

68) D. e. Taarer.

69) Ifølge Kommentaren er Øjnenes Knopskud Taarerne og Himlens Stjærnerne.

70) D. e. de har ladet ham lægge i Lænker.

71) Hermed tænker han nærmest paa sin aandelige Friskhed; han var jo ikke længer ung af Alder.

Efter almindelig Skik gaar han saa over til at rose sig selv:

Jeg er som en Moskusblære; selv om man indeslutter den bag hundrede Fæstningsmure, finder dens livsstyrkende Duft dog Vej til Sjælene.

Det farvestraalende Hestelæder spottede Moskusblæren og sagde: »Du har en daarlig Farve, Du har ikke mit prægtige Udseende.«

Moskusblæren svarede: »Tal ikke saa dumt, jeg har det dybe Indhold[72]); vær forvisset derom. Beviset for mine Ords Sandhed er min vellugtende Aande.

Du er kun et farvet Spejlbillede, dit Udseende er bedre end dit skjulte Indre, men jeg er de Vises Sten, og mit skjulte Indre er bedre end mit Ydre«.

Hans Selvbevidsthed stiger endnu nogle Grader:

Jeg er som Ibentræet, jeg sidder som Perlen i Muslingen paa Havets Bund, jeg er ikke som en Spaan, der flyder paa Overfladen som Skummets Ledsager.

Jeg udspreder min Sjæl, jeg udstrør min Aand, jeg lader Ædelmodighedens Strøm flyde. Hvor findes det Geni i Verden, som kan byde over mig?

Jeg er ophøjet, jeg tilhører Aandens og Mysteriernes Verden, jeg er hellig af Fødsel; hvorledes skulde jeg da være lænkebunden af Begær efter Materien?

Min Amme var Fornuften og Loven min Næring, og min Vugge var Retfærdigheden; Elementerne var mine Mødre og de høje Himle mine Fædre . . .

Saaledes fortsætter han gennem en længere Række Vers og slutter uforknyt med disse Ord:

Ved Barmhjærtighedens Giver Abul-Kasim, Guds Profet[73])! i hans (Profetens) Rige er Forstandens og den sjælelige Verdens Fyrster mine Slaver.

Er Khakani en ægte Perser ved sin stærkt udprægede Selvbevidsthed, saa er han det ikke mindre ved sin pessimistiske Tendens. Det er jo ikke vanskeligt at faa Øje paa de praktiske Grunde til denne Pessimisme, som gennemsyrer hans Digtning, denne Trist-

[72]) Denne Allegori med dens Fremhæven af Modsætningen mellem Formen (suret) og Indholdet (mana), røber Paavirkning af den sufiske Mystik.

[73]) Muhammed.

hed og Bitterhed, der ofte fortætter sig til høje Klageraab. Khakani har jo bestandig haft at kæmpe mod Intriger og alskens underjordisk Lavhed, og han er bestandig kommen tilkort i Kampen. Ganske vist er Pessimismen og Klagerne over Livet og Verden blevet til en Modesag i den persiske Poesi; men Khakanis melankolske Vers gør alligevel Indtryk af en ægte Stemning, selv tiltrods for det uforbederlige Hang til Skruethed. I det hele taget maa det siges til Khakanis Ros, at han, som han viser sig i sin Digtning, synes mere aaben og ærlig end det almindeligvis ligger til hans Landsmænd at være; det har vel ogsaa været en Hovedgrund til hans ringe Succes.

I et af sine Digte siger han:

Jeg er begravet dybt paa Bunden af Ulykkernes Hav, forvirret og ligesom Perlemuslingen uden Fod og Haand[74]).

Og for at faa fat i den kongelige Perle knuser Himlen mit Brysts Muslingeskal.

Idet han skildrer sin ulykkelige Tilstand, fremstiller de poetiske Billeder sig altid for ham i Overflod. Hans „Tilværelses Øje er tilsløret af Stær", og hans „frie Viljes Ansigt er mærket af Kopper". Stæren er Livets Møjsommeligheder, og Kopperne er Schirvanensernes Slethed. Han er „en Høg med stækkede Vinger". Virkelig fint og poetisk er dette Billede:

Jeg er som Trækoksen, der drejer Møllen og aldrig kommer ud af den snævre Kreds, men drejer bestandig om Syndens og Brødens Midtpunkt,

rystende under Skæbnens Piskeslag, med Rebet om Halsen og lukkede Øjne.

Betragt Trækoksen i Møllen, hvorledes den hele Aaret igennem drejer Hjulet, men uden Glæde og uden ekstatisk Fryd.

Foran den hænger der et frisk og saftigt Høknippe, men den kan ikke strække Hovedet saa langt frem, at den kan naa det[75]).

---

[74]) D. e. hjælpeløs.

[75]) Det er en almindelig Metode, at man faar Oksen til at trave rundt i Haab om at naa et Høknippe, der dog drejer rundt med, saa at den ikke kan faa fat i det.

Ogsaa et andet Billede er ganske stemningsfuldt. Han sammenligner sig med en forældet Almanak, som ikke længer har Værdi for nogen; man kaster den ud af sin Boghylde og bringer den til Marskandiseren:

Man river det halve af den, man bringer Stykker af den til Torvet,

og dér vrider man Kræmmerhuse deraf og fylder dem med Myrrha og Aloe.

Ved Gud! takket være den ahrimaniske Skæbne er det mig, denne gamle Almanak, det er mig!

Jeg har aldrig fundet Trofasthed hos Menneskene, nej, man maa kalde mig en Jøde, om jeg blot nogensinde har hørt Tale om Trofasthed.

Han sammenligner sig med en Fugl, hvis Vinger er stækkede, og hvis Næb og Tunge er afskaarne; og Schirvan er hans Jærnbur.

Ingen af Verdens Rejsende kan komme til mig her, selv Vinden kan ikke naa mig.

Hvis jeg gaar et Skridt til den ene eller den anden Side, eller hvis jeg blot drager et Suk fra Hjærtet,

er der straks en Bagvasker, der lægger Mærke dertil og rapporterer det i forvansket Form til den kongelige Majestæt.

— — — — —

I et eneste Digt har hans dybtfølte Smærte faaet Bugt med hans Hang til Kunstleri; det fortjener derfor at citeres i sin Helhed. Det er Klagedigtet over Hustruens Død i Tabriz:

Dit Ansigts Blomsterhave var min Lyst;
Nu har jeg Sorgens Mærke i mit Bryst.
Du var den Jordbund, som min Livsrod næred,
Og skilt fra Dig jeg finder ingen Trøst.
Din Aand var Livets Vand, og uden den
Fra Sorgens Ild jeg ingen Redning ser.
Din Duft, som skænkede mit Hjærte Liv,
Din Duft er tabt og findes aldrig mer.
Mit Livs Fortrolige, din Duft er tabt,
Og farveløs Du lod min Sjæl tilbage.
Som Duen er jeg tro imod dit Minde,
Jeg ser dit Navn for Øjet alle Dage.
Din Væksts Cypres og Haarets Buksbom visned,

Paa Jord ej mere jeg en Have finder.
Foruden Dig fra Himlens høje Isse,
Ej længer Solens Straaler mig beskinner.
Mens Aar henruller, aldrig Glædens Frugter
Skal spire frem af Hjærtets Kærne gold.
Og naar i Sjælens Spejl jeg skuer ind,
Kun Sorgens Sky sig spejler, mørk og kold.
Til hist vi i den anden Verden mødes,
Har denne Verdens Lykke mig forladt.
Naar Hjærtets Skrin jeg aabner, Dig jeg finder
Paa Bunden skjult som Løndomstankens Skat.
Ak havde Sygdommen dit Liv forlænget,
Din Sygdom jeg med Taalmod kunde bære.
Du sagde: »Tag en anden Hustru.« — Aldrig!
Jeg elskede jo ene Dig, du kære.
Gid mine Fjender da mit Ønske høre,
— Thi hvor i Verden finder jeg vel Venner? —
Lad i Tabriz mig hvile ved dit Støv,
Thi fjærnt fra Dig min Sorg ej Grænser kender.

Som Rubaist indtager Khakani en ret fremragende Plads. Det er allerede fremhævet, at Rubaiformen paa Grund af sin Korthed ikke tilsteder altfor megen Vidtløftighed og Ordpragt. Her kommer altsaa Khakanis mindre heldige Digteregenskaber ikke saa stærkt frem. Hans Rubaier minder om Omar Khajjams, men er mere ensidige i deres Tendens. Naar undtages enkelte Kærlighedsdigte og enkelte panegyriske Digte, er alle hans øvrige Rubaier monotone Klager over Livet og Verden, Klager, for hvilke han som Omar Khajjam ofte har fundet fine og gribende Udtryk:

Saa gik da Ungdoms Vaar sin triste Gang,
Den skænked mig kun Smærte Dagen lang;
Mit Liv er tomt som Døden, og min Sang
En Klage over Livets Hedengang.

Min Livsens Have lagde Skæbnens Storme øde,
De skaaned hverken Træer eller Roser røde.
Og Sorgens hede Brand paa Tidens Eng har raset,
Fortæret Ranker, Bær og Kornets friske Grøde.

Vort Liv, som svinder uden Spor — er intet,
Og dette Hus, hvori vi bor, — er intet;
Vort Livs Kredit og Kapital er Ungdom,
Og Ungdom — dette skønne Ord — er intet!

Man siger, at af Intethedens Skød
Hvert Tusindaar en ædel Mand er fød.
Han leved, førend jeg til Verden kom,
Han kommer atter, naar jeg i Sorg er død.

2

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 67

PLATONS MENON

OVERSAT AF

G. RANGEL-NIELSEN

UDGIVET MED INDLEDNING OG ANMÆRKNINGER

AF

HANS RÆDER

KØBENHAVN 1906
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

Nærværende oversættelse, som gennem dr. Siesbyes mellemkomst er blevet overdraget mig til udgivelse, afviger kun på ganske få steder fra forfatterens efterladte manuskript, idet jeg har fulgt den grundsætning kun at rette ting, som forekom mig utvivlsomt urigtige. Dog vil jeg særlig bemærke, at jeg på s. 86 E—87 A har tilladt mig at give en anden forklaring af det vanskelige matematiske sted end den, oversætteren havde fulgt. Det fremgår nemlig af en note i manuskriptet, at han selv — og det med fuld ret — nærede stærk tvivl om rigtigheden af den af ham (efter Benecke, Über die geometrische Hypothesis in Platons Menon. Progr. Elbing 1867) givne fortolkning, som han kun fulgte, fordi han fandt den lettest at gengive. Jeg har her fulgt Demme (Die Hypothesis in Platons Menon. Progr. Dresden 1888)

I de tilföiede anmærkninger har jeg søgt saa kortfattet som muligt at give de oplysninger, som er nødvendige for forståelsen af de enkelte steder. Udførligere bemærkninger, som er af betydning for forståelsen af dialogen i dens helhed, er henviste til indledningen.

December 1905.

Hans Ræder.

Indledning.

För vi går over til en betragtning af, hvad der vel kan have været Platons mening med den her meddelte lille dialog, skal her först gives en kort oversigt over dialogens indhold.

Samtalen må tænkes at foregå på et offenligt eller almindelig tilgængeligt sted, rimeligvis i en palæstra (brydeskole). Her træffer Sokrates den unge Thessaler Menon, som er ledsaget af nogle slaver. På Menons spörgsmål, om dyden kan læres, eller på hvad måde den vel erhværves, svarer Sokrates med at forlange en definition af begrebet dyd, hvorefter Menon

opregner en hel mængde forskellige dyder hos forskellige mennesker og under forskellige livsforhold (s. 70 A—72 A). Hermed er Sokrates ikke tilfreds, men han forlanger en definition af selve dydens begreb, af det, som er fælles i alle de mange enkelttilfælde, hvor dyden viser sig (— s. 73 C). Menon definerer da dyden som ævne til at herske over mennesker; men herimod indvendes dels, at denne definition jo da ikke passer på et barns eller en slaves dyd, dels, at den nævnte ævne for at kunne kaldes dyd dog i det mindste må være forbunden med retfærdighed. Da Menon erklærer retfærdighed for dyd, slås det fast, at den kun er en del af dyden ved siden af mange andre dyder, hvilket nærmere oplyses ved exempler hentede fra begreberne form og farve, af hvilke begreber der forsøges flere definitioner (— s. 76 E). Derpå definerer Menon dyden som attrå efter det skönne og ævne til at skaffe sig det, og Sokrates får ham til först at sætte det gode i det skönnes sted og beviser ham derefter, at attrå efter det gode er noget, som ethvert menneske har, så at følgelig alene ævnen til at skaffe sig det bliver det karakteristiske for dyden. Da Menon imidlertid må indrömme, at også til denne definition må ordene „retmæssig og retfærdig“ föies, kommer vi også på denne måde til at definere dyden ved hjælp af dens egne underafdelinger (— s. 79 E). Menon bliver da uvillig og bebreider Sokrates, at han kun giver sig af med at bringe folk i vilderede uden at meddele dem nogen positiv belæring, og opstiller den spidsfindige påstand, at man overhovedet ikke kan søge det, som man ikke kender. Herimod hævder Sokrates, at den menneskelige erkendelse grunder sig på, at sjælen kan erindre ting, som den har vidst i en tidligere tilværelse, og at det, som man kalder at lære, i virkeligheden er at erindre, og han beviser denne

påstand ved gennem sine spörgsmål at få en af Menons slaver til at udfinde en matematisk sandhed, som han ikke kendte forud (— s. 86 C). Det oprindelige spörgsmål, om dyden kan læres, drøftes derpå ved opstilling af en forudsætning således, at der gås ud fra, at *dersom* dyden er kundskab eller viden, kan den læres, og at den er dette, bevises derved, at det slås fast, at intet godt kan være til, uden at der er viden tilstede. Således synes det altså afgjort, at dyden kan læres (— s. 89 C). Alligevel synes det betænkeligt at antage dette, eftersom det ikke er muligt at finde nogen, der er i stand til at give undervisning i dyd. Dette bekræftes gennem en samtale mellem Sokrates og den tilstedekommende Anytos, som med foragt afviser Sokrates' henvisning til sofisterne som de rette dydslærere og hævder, at man må gå til statsmændene og de gode borgere, hvis man vil lære dyd, hvilket Sokrates benægter under henvisning til, at ingen af Athens store statsmænd havde formået at uddanne deres egne sönner i statskunsten (— s. 95 A). Da Anytos opbragt afbryder samtalen, bliver Sokrates og Menon enige om, at der virkelig ingen dydslærere findes, uagtet det syntes afgjort, at dyden måtte kunne læres, men det viser sig da, at man forhen har begået en feil ved at hævde, at alene viden kan lede menneskene til gode handlinger; i virkeligheden må en rigtig forestilling eller mening kunne göre samme nytte. Idet forskellen mellem de sande forestillinger, som er menneskene medfødte, og den virkelige viden, som fremkommer, når man gör sig rede for de sande forestillinger og fastholder dem ved en beregning af årsagssammenhængen, er klargjort, løses herved det opstillede problem. Dyden er hverken en frugt af belæring eller medfødt, men den skyldes en guddommelig gave, og de gode statsmænd lader sig ikke lede af viden men kun af rigtig mening,

med mindre en af dem måske skulde være i stand til at uddanne andre gode statsmænd (— s. 100 C). —

Dette skrift af Platon udmærker sig ved den samme eiendommelighed som så mange andre af hans dialoger, nemlig at dets fremstilling slet ikke følger nogen systematisk plan. Når Platon i sine filosofiske afhandlinger anvendte samtaleformen — den samme, som hans lærer Sokrates havde anvendt ved al sin undervisning —, så søgte han i reglen at forme samtalen så frit og naturlig som muligt og således, at udviklingen måtte synes mere at følge de samtalendes pludselige indfald og tilfældige tankeforbindelser end nogen fast, logisk disposition, og hyppig træffer vi derfor i Platons dialoger — som også her i „Menon" — digressioner, der tilsyneladende helt afbryder samtalens tråd. Men dog tör det med sikkerhed påstås, at der bag ved al den tilsyneladende vilkårlighed råder en bestemt plan fra forfatterens side; han forstår altid at føre læseren til det mål, som han selv fra begyndelsen har sat sig, selv om det ikke direkte er udtalt, og de tilsyneladende uvedkommende digressioner viser sig dog også at have deres betydning.

I den her foreliggende dialog er forholdet nu så simpelt, at det problem, som reises i begyndelsen, virkelig til slutningen får en klar løsning. Det er det problem, *om dyden kan læres*, et problem, som også behandles i andre af Platons skrifter, og som sikkert i höi grad har beskæftiget både ham selv og hans samtid. Det ord, som vi gengiver ved „dyd", omfatter imidlertid et noget videre begreb end vort danske „dyd"; det har ikke den udpræget moralske betydning som dette, men indbefatter enhver borgerlig dygtighed, især en sådan, som giver sig udslag i samfundslivet. Mens en sådan dygtighed af Grækerne i ældre tid nærmest betragtedes som medfødt, var det netop

heri, at de såkaldte sofister erklærede at kunne give undervisning, men ganske vist en undervisning, som Sokrates og hans discipel Platon fandt såre overfladisk, fordi den ikke trængte tilstrækkelig ned i dybden og klart holdt det formål frem, for hvis skyld enhver „dydig“ handling finder sted.

Mens ganske vist Menons lærer, sofisten Gorgias, ikke udgav sig for dydslærer, var der en anden sofist, Protagoras, der særlig optrådte i denne egenskab, og i den dialog, som bærer hans navn, og som utvivlsomt er forfattet tidligere end den her foreliggende, kommer Platon også ind på det samme spörgsmål som her. Han lader der Sokrates ligesom her udtale tvivl om muligheden af at lære folk dyd, og der fremføres netop det samme argument, som beror på, at statsmændene ikke har formået at uddanne deres egne sönner til dygtige statsmænd. Men på den anden side slår Sokrates netop i modsætning til Protagoras fast, at enhver dyd kan føres tilbage til viden, hvoraf følgen unægtelig skulde synes at måtte blive, at dyden dog kan læres. Således ender dialogen „Protagoras“ med en tvivl — en tvivl, som i „Menon“ i det mindste delvis får sin opløsning.

At enhver dyd beror på viden og omvendt enhver moralsk feil alene har sin grund i uvidenhed, var en grundsætning, som både den virkelige Sokrates stedse hævdede, og som også Platon i sine dialoger gör Sokrates til talsmand for. I „Apologien“ læser vi om, hvorledes Sokrates stadig gik omkring og prøvede folk, idet han gennem sine uafladelige spörgsmål søgte at göre dem klart, at de ikke vidste noget af det, som de bildte sig ind at vide, og först iblandt dem, der blev underkastede denne prøve, finder vi netop statsmændene; aristokraten Platon havde jo også et godt öie til sin fødebys folkelige ledere.

Den metode, som Sokrates anvendte ved disse undersøgelser, er den samme, som Platon f. ex. lader ham anvende lige i begyndelsen af „Menon“: den ironiske metode, som bestod i, at han erklærede sig selv for uvidende og søgte at få modparten til at udtale sig og derved røbe, at han i virkeligheden var den uvidende. Således gik det de statsmænd, som omtales i „Apologien“, og således går det Menon her. Og det er ikke til at undres over, at der på den måde måtte reise sig en stærk forbitrelse mod Sokrates i Athen. Også Menon giver denne forbitrelse et udtryk, idet han bebreider Sokrates, at han ligesom øver trolddom mod folk og lammer dem på samme måde som den elektriske rokke (s. 80 A). Den beskyldning mod Sokrates lå da også såre nær, at han med sine drilagtige spörgsmål blot havde til formål at vække ordkamp og strid. Og unægtelig var der på dette punkt en fare, som Platon også havde öiet åbent for, så meget mere som der også var disciple af Sokrates — særlig Antisthenes — der bukkede under for fristelsen og blev „eristikere“ i stedet for „dialektikere“. Fra sådanne meddisciple tager Platon da også afstand (s. 75 C—D), og eiendommeligt nok lader han tillige Menon, som selv bebreidede Sokrates hans drilagtige spörgemetode, fremsætte den spidsfindige påstand, som netop hørte hjemme i sådanne krese, at man slet ikke kan undersøge det, som man intet ved om, eller — som Sokrates udtrykker det — hverken kan søge, hvad man kender, eller hvad man ikke kender (s. 80 D—E), og af den heri liggende vanskelighed gives der straks efter en løsning.

Vi finder således i „Menon“ en tredobbelt polemik; Platon gör front mod tre sider: mod sofisterne, mod statsmændene og mod sine spidsfindige meddisciple, der kun havde tilegnet sig den negative side af Sokra-

tes' væsen. Mindst fremtrædende er endda polemikken mod sofisterne, skönt netop disse ofte opfattes som de egenlige modstandere af Sokrates og Platon; den består væsenlig deri, at Menon, Gorgias' discipel, viser sig at være ganske ude af stand til at göre rede for de opkastede spörgsmål, ligesom sofisterne selv var ude af stand til at lære folk dyden. Platon betragtede i virkeligheden ikke sofisterne som modstandere, men så nærmest ned på dem som på folk, der stræbte efter at nå et stort mål med aldeles utilstrækkelige midler. Som de egenlige modstandere betragtede han politikerne; dem bebreidede han — som det navnlig kommer frem i episoden med Anytos — deres mangel på forståelse for det åndelige livs krav. Hvor höit han end følte sig hævet over sofisterne, havde han dog kun foragt tilovers for de mennesker, der ganske blindt fordömte sofisternes færd, uagtet de, som Anytos i dialogen, selv indrömmede, at de aldeles intet kendskab havde til dem. Det er en ret sandsynlig formodning, at vi i episoden med Anytos har Platons svar på et flyveskrift af en vis Polykrates, hvori der under form af en anklagetale, som var lagt Anytos i munden, blev rettet et angreb mod Sokrates. Dette skrift udkom rigtignok först flere år efter Sokrates' død, men af den deraf reiste polemik findes der adskillige spor i den samtidige litteratur.

Platons „Menon" er imidlertid ikke noget udelukkende polemisk skrift men fører også — og det i höiere grad end mange af hans tidligere skrifter — til positive resultater, hvorved Platon endog kommer ud over sin lærer Sokrates' standpunkt. Det er ganske i Sokrates' ånd, at der, efter at spörgsmålet om dyden kan læres, er stillet, reises krav på en definition af begrebet dyd. På baggrund af Menons mislykkede forsøg på at give en sådan føres vi allerede et stykke i

retning af den platoniske idélære, idet der skelnes skarpt mellem de mange forskellige måder, hvorpå dyden kan åbenbare sig i livet — og så enheden af begrebet „dyd“, som må gå igen i alle de enkelte tilfælde. I senere skrifter — særlig i „Faidon“ — kommer modsætningen mellem begrebets eller ideens enhed og tilsyneladelsernes mangfoldighed til at spille en gennemgribende rolle.

Af större betydning er endnu det metodiske fremskridt, som Platon har gjort i „Menon“. Da det har vist sig umuligt at definere dyden, opgiver han alligevel ikke håbet om at besvare det spörgsmål, om den kan læres eller ikke. Han har af matematikken lært, at det ikke er enhver ting, som der kan gives et absolut fyldestgörende bevis for — eller rettere sagt: ethvert bevis grunder sig til syvende og sidst på en eller flere *forudsætninger*. Når der således spörges, om dyden kan læres, lægger man ikke en fastslået definition af dyden til grund for denne undersøgelse, men man opstiller *forudsætningsvis* en bestemmelse af dydens væsen — dels at den beror på viden, dels at den er noget godt (s. 86 D ff.) —, og derpå undersøges det, hvilke konsekvenser disse forudsætninger medfører. At Platon var sig det af ham udfundne metodiske fremskridt klart bevidst, ses af dialogen „Faidon“ (s. 100 A ff.), hvor der gives en nöiere beskrivelse af den videnskabelige metode, som består i at arbeide med forudsætninger, som ikke er beviste men muligvis i fremtiden kan blive det ved at udledes af endnu höiere forudsætninger. Platon har erkendt, at enhver videnskab til syvende og sidst er bygget på ubeviste forudsætninger — på arbeidshypoteser, der i höiere eller ringere grad kan verificeres eller godtgöre deres værd gennem påvisning af den sammenhæng i tilværelsen, som

kan udledes af dem. — Exempler på sådanne hypoteser er det kopernikanske system og udviklingslæren.

Endnu på ét punkt finder vi i „Menon" en fremstilling af Platons ny, positive lærdomme, nemlig ved teorien om, at det at lære er det samme som at erindre sandheder, som sjælen har kendt i en tidligere tilværelse. Denne teori, der har et halvveis mystisk anströg, indføres vel som en digression til forsvar mod Menons spidsfindige benægtelse af muligheden af at søge belæring om det, som man ikke ved, men den har alligevel den störste betydning for hovedundersøgelsen. Ti i nöie sammenhæng med den står den skarpe adskillelse mellem viden og rigtig forestilling, der bruges til besvarelse af hovedspörgsmålet. Medfødte eller skænkede af guddommelig nåde er de sande forestillinger, som ligger gemte i sjælen fra præexistensen ligesom den matematiske sandhed, Menons slave sig selv ubevidst sidder inde med; men ved spörgsmål og derved fremkaldt eftertanke kan de fæstnes til viden. Ganske vist finder vi endnu ikke her den senere platoniske lære, at det er ideerne, som sjælen på den måde har skuet i præexistensen, men på den anden side finder vi en betydningsfuld afvigelse fra det strænge sokratiske standpunkt, som Platon tidligere havde stået på. Han indrömmer nu, at den sande forestilling, selv om den ikke er fæstnet til viden, dog ikke er uden værd, ja praktisk set endog kan göre den samme nytte som viden. Der bliver derfor i virkeligheden to slags dyd, den almindelige, praktisk-borgerlige, der kun er grundet på rigtig forestilling, og den egenlige, sande dyd, som er grundet på viden, og kun den sidste er det, som kan læres. Vi finder her fra Platons side et tilbageskridt fra det strænge sokratiske: Dyd er viden. Han har indset, at den ideale for-

dring ikke under alle omstændigheder kan gennemføres. —

Spörger vi endelig om dialogens affattelsestid, så er det umuligt at angive noget bestemt år. Men vi har i det foregående nævnt forskellige andre dialoger, som må være dels ældre, dels yngre end „Menon". Et sikrere holdepunkt får vi, hvis vi tör stole på den antagelse, at Platon i „Menon" polemiserer mod det skrift af Polykrates, hvori Sokrates blev angrebet. Ti vi ved, at i dette skrift havde Polykrates prist den athenæiske statsmand Konon, fordi han havde genopført Athens lange mure, hvilket skete efter slaget ved Knidos (394 f. Kr.). I samme retning peger hentydningen på s. 90 A til Thebaneren Ismenias. Vi regner næppe meget feil, når vi antager, at dialogen er forfattet omkring år 390, da Platon, som var født 427, nærmede sig sit 40de år.

Platons Menon eller „om dyden".

Personerne: **Menon, Sokrates, en slave hos Menon, Anytos.**

Menon[1]): Kan du sige mig, Sokrates, om dyd er noget, der kan læres? Eller nås den ikke ved belæring men ved øvelse? Eller er det hverken ved øvelse eller studium men af naturen eller på anden måde, den opstår hos menneskene?

Sokrates: Tidligere, Menon, var Thessalerne ansete og beundrede hos Hellenerne for deres ridekunst og rigdom, men nu, synes jeg, også for deres visdom, og det ikke mindst din ven Aristippos' medborgere i Larissa[2]). Og det kan I takke Gorgias[3]) for. Han kom nemlig til byen og vandt der beundring for sin visdom hos de ypperste af Aleuaderne, til hvilke *din*

---

1) Thessaleren Menon, en discipel af den senere omtalte berömte sofist og taler Gorgias, fremstilles i dialogen som en ung, disputerelysten og noget overfladisk mand. Han omtales også af Xenofon (i »Anabasis«) som en af de græske leietroppeførere, der understøttede den yngre Kyros på hans krigstog mod Perserkongen Artaxerxes. Efter slaget ved Kunaxa blev han tillige med de øvrige græske førere forræderisk fanget af satrapen Tissafernes (401 f. Kr.) og senere dræbt. Xenofon skildrer ham som en i höi grad egenkærlig og samvittighedsløs mand.

2) Aristippos, en fornem og indflydelsesrig mand i byen Larissa i Thessalien, tilhørte Aleuadernes slægt, som igennem flere århundreder havde magten i Larissa.

3) Gorgias fra Leontinoi på Sicilien, en af de såkaldte sofister, reiste i en lang årrække omkring til de græske byer og holdt foredrag og underviste i veltalenhed. Som det ses af Platons dialog »Gorgias« (s. 447 C), og som det også antydes her, havde han for skik til sit foredrag at knytte en »spörgetime«, hvori han gav tilhørerne lov til at spörge ham om hvad som helst.

beundrer Aristippos hører, og af de øvrige Thessalere. Og han vænte jer da også til den skik at svare ugenert og kækt, når én spörger om noget, som rimeligt er, når man ved besked; for han lod jo også, hvem af Hellenerne der havde lyst, spörge om, hvad han vilde, og gav dem alle svar. Men her, kære Menon, har den modsatte forandring fundet sted: her er ligesom blevet törke på visdom, og visdommen synes at være flyttet herfra op til jer. Du kan i det mindste ikke spörge nogen her, således som du nu gör, uden at han vil le og sige: „Fremmede, jeg må forekomme dig meget dygtig for at kunne vide, om dyd kan læres, eller på hvad anden måde den opstår; nei, det er så langt fra, at jeg ved, om den kan læres eller ei, at jeg ikke en gang ved, hvad selve det, du spörger om, dyden, overhovedet er.“ Således, Menon, er det da også med mig; jeg deler mine medborgeres mangel i så henseende, og må bebreide mig selv, at jeg slet ikke ved besked om dyden. Men når jeg ikke ved, hvad en ting er, hvordan skulde jeg så kende dens egenskaber? Eller tror du, at nogen, der overhovedet ikke ved, hvad Menon er for en, kan vide, om han er smuk eller rig eller fornem, eller måske det modsatte? Tror du, han kan det?

M. Nei, det gör jeg ikke. Men ved du, Sokrates, virkelig ikke, hvad dyd er? Skal vi bringe den besked om dig med hjem?

S. Ja, ikke blot den, min ven, men også, at jeg hidtil aldrig har truffet nogen, der vidste det. Det tror jeg da ikke.

M. Men traf du da ikke Gorgias, da han var her?

S. Jo.

M. Syntes du da ikke, at han vidste det?

S. Jeg har ikke nogen god hukommelse, Menon, så jeg kan ikke i öieblikket sige, hvad indtryk jeg den

gang fik. Men det kan jo være, han ved det, og at du ved, hvad han sagde. Mind mig da om, hvordan han udtalte sig. Eller, hvis du hellere vil, så sig din egen mening. Du mener dog vist det samme som han.

M. Ja, det gör jeg.

S. Så lad os da lade ham være, så meget mere som han jo ikke er tilstede. Men hvad mener du selv, kære Menon, at dyd er? Sig mig det og formén mig det ikke, for at jeg kan være så lykkelig at have taget feil, når det viser sig, at du og Gorgias ved besked, og jeg dog har sagt, at jeg aldrig har truffet nogen, der vidste det.

M. Ja, det er ikke vanskeligt at sige, Sokrates. Hvis du for det förste vil have en mands dyd, er det let at se, at en mands dyd er at være dygtig til at deltage i statens styrelse og i denne virksomhed göre vel mod dens venner, ondt mod dens fjender men vogte sig for selv at komme i fortræd[4]). Vil du have en kvindes dyd, er det ikke svært at give den forklaring, at hendes opgave er at styre huset godt, idet hun holder hjemmet oppe og er sin mand underdanig. Og noget andet er et barns dyd, både et pigebarns og et drengebarns, og en gammel mands dyd, han være sig fri eller slave. Og der er mangfoldige andre dyder, så at der er stof nok til at svare på, hvad dyd er. Ti i hver enkelt virksomhed og alder har enhver af os sin dyd for hver gærning. Og paa samme måde, Sokrates, mener jeg det er med lasten[5]).

[4]) Denne definition af en mands dyd stemmer med den kendsgerning, at sofisterne ved deres undervisning netop satte sig som et hovedformål at bibringe de unge mænd den talefærdighed, som var en nødvendig betingelse for at kunne komme til at spille en rolle i det politiske liv.

[5]) Den samme mangel på forståelse af, hvad det vil sige at give en definition af et begreb, lader Platon også i andre af sine dialoger flere af de optrædende personer lægge for dagen. Således definerer Theaitetos i den efter ham opkaldte dialog (s. 146 C-D) begrebet »viden« på den måde, at han opregner navnene på forskellige videnskaber og kunster, og i »den större Hippias« (s. 287 E) definerer Hippias »skönhed« som »en smuk pige«.

S. Jeg må da være meget heldig, Menon. Jeg søgte én dyd og har fundet en hel bisværm af dyder, der havde stade hos dig. — Men, Menon, for at blive i dette billede med bisværmen, — hvis jeg spurgte dig om en bis væsen, hvad en bi er, og du så sagde, at der var mange og mange arter, hvad vilde du så svare, når jeg spurgte: Mener du, at de er mange og mangeartede og indbyrdes forskellige netop derved, at de er bier? Eller beror forskellen ikke på dette men på noget andet såsom skönhed eller störrelse eller andet af den art? Sig mig, hvad du vilde svare til det spörgsmål.

M. Jeg vilde svare, at den ene ikke er forskellig fra den anden, forsåvidt som de er bier.

S. Når jeg så derefter sagde: Så nævn mig da selve dette, Menon, hvorved de ikke adskiller sig fra hinanden men er det samme allesammen. Hvad mener du det er? — så kunde du da vel give mig et svar.

M. Jo.

S. Således også med dyderne. Selv om de er mange og af forskellig art, har de dog alle et og samme begreb[6]), der gör dem til dyder, og det er vel bedst at holde sig det for öie, når man skal svare på hint spörgsmål og forklare netop, hvad dyd er. Forstår du ikke, hvad jeg mener?

M. Jo, jeg tror nok, jeg forstår din mening. Men jeg har dog endnu ikke så godt fat på dit spörgsmål, som jeg ønsker.

S. Men er det blot med hensyn til dyd, du er af den mening, Menon, at en mands er et, en kvindes og

6) Det ord, som her gengives ved »begreb« (εἶδος), oversættes paa andre steder sædvanlig ved »idé« og spiller en stor rolle i Platons filosofi, idet han ofte tænker sig de forskellige ideer samlede til en hel verden for sig, adskilt fra den sanselige verden og alene i stand til at opfattes af tanken eller fornuften. Her har ordet nærmest en rent logisk betydning; ved dydens begreb forstår han det for alle de forskellige dyder fælles, som gör, at vi bruger det samme navn om dem alle.

de andres noget andet, eller er du af samme mening angående sundhed, störrelse og styrke? Mener du, at en mands sundhed er ét, en kvindes noget andet? Eller er det overalt det samme begreb, hvis der er sundhed tilstede, enten det så er hos en mand eller noget andet?

M. Jeg synes, sundhed er det samme både hos mand og kvinde.

S. Mon ikke også störrelse og styrke? Hvis en kvinde er stærk, er hun stærk i samme betydning og med samme styrke. Ved ordet „samme" mener jeg nemlig følgende[7]): Styrken bliver ikke forskellig med hensyn til det at være styrke, enten den findes hos en mand eller hos en kvinde. Eller synes du, der er forskel?

M. Nei.

S. Men bliver da dyden forskellig med hensyn til at være dyd, efter som den findes hos et barn eller hos en olding, hos en kvinde eller hos en mand?

M. Jeg ved ikke, hvori det ligger, Sokrates, men jeg synes endnu ikke, dette kan sammenstilles med det andet.

S. Nå, men sagde du da ikke, at en mands dyd var at styre en stat vel, en kvindes at styre et hus?

M. Jo.

S. Mon det da kan lade sig göre at styre en stat eller et hus eller noget andet godt, når man ikke styrer med besindighed og retfærdighed?[8]).

M. Nei, slet ikke.

S. Og når man styrer med besindighed og retfær-

---

[7]) Sokrates vil værge sig imod den misforståelse, at »samme« skal betyde »lige stor«, som om mænd og kvinder var lige stærke. Hans mening er den, at hvad enten styrken er större eller mindre, er begrebet styrke dog altid det samme.

[8]) Besindighed og retfærdighed er to af dydens underafdelinger, to af de såkaldte kardinaldyder, hvoraf Platon pleier at opregne fire eller fem.

dighed, har man så ikke besindighed og retfærdighed til rettesnor for sin styrelse?

M. Jo, selvfølgeligt.

S. Altså behøver begge parter samme egenskaber, når de skal være gode, både kvinden og manden, nemlig retfærdighed og besindighed.

M. Ja, det er klart.

S. Men mon da en dreng og en olding nogen sinde kan blive gode, når de er ubesindige og uretfærdige?

M. Nei, slet ikke.

S. Nei, de maa være besindige og retfærdige.

M. Ja.

S. Altså er alle mennesker gode på samme måde; ti de må have samme egenskaber for at blive gode.

M. Ja, det synes jo så.

S. Men hvis deres dyd ikke var den samme, vilde de dog vist ikke være gode på samme måde.

M. Nei, sikkert ikke.

S. Siden altså alles dyd er den samme, så prøv at sige og komme i tanker om, hvad Gorgias mener den er, og du med ham.

M. Hvad andet end at være dygtig til at herske over mennesker? — når du vil have et enkelt svar, der kan gælde alle.

S. Ja, og det vil jeg. Men mon da et barns dyd er det samme, Menon, og en slaves, at være dygtig til at herske over sin herre? Tror du, at den, der hersker, også kan være en slave?[9]).

M. Nei, det tror jeg virkelig ikke, Sokrates.

S. Det er heller ikke rimeligt, min bedste. — Betragt også følgende. Du siger: „at være dygtig til at herske". Skal vi ikke dertil föie ordene „retfærdig og ikke uretfærdig"?

[9]) Dette vilde nemlig blive konsekvensen af den givne definition, med mindre man vilde påstå, at en slave overhovedet ikke kan besidde nogen dyd.

M. Jo, jeg tror det nok. For retfærdighed er dyd, Sokrates.

S. Er den dyd, Menon, eller en dyd?

M. Hvordan mener du?

S. Lad os betragte et andet forhold. Se, om det runde f. ex. vilde jeg sige, at det er en form, ikke sådan kort og godt, at det er form. Og grunden til, at jeg vilde sige således, er den, at der også er andre former.

M. Ja, deri har du ret. For jeg mener ligeledes, at ikke blot retfærdighed men også andre ting er dyder.

S. Hvilke? sig mig det. Ligesom jeg kunde nævne dig andre former, hvis du bad mig, må du da også kunne nævne mig andre dyder.

M. Ja, så synes jeg da, at tapperhed er en dyd, og besindighed og visdom og höisind og meget andet.

S. Nu er det igen gået os som för, Menon. Vi har igen fundet mange dyder ved at søge efter én, men på en anden måde end för. Men det ene, der er fælles for alt dette, kan vi ikke finde.

M. Nei, jeg kan endnu ikke finde én dyd, som du vil, Sokrates, i dem alle, som ved de andre begreber.

S. Det ser sådan ud. Men jeg vil med iver arbeide på at føre os videre, hvis jeg kan. For du kan vel se, at det går således overalt. Hvis én spurgte dig om det, jeg nylig nævnede: „Hvad er form, Menon?“ og du svarede, at det er kugleform, og han så spurgte ligesom jeg, om kugleform er form eller en form, så vilde du vel sige: „En form“.

M. Ja.

S. Og vilde du ikke göre det, fordi der også er andre former?

M. Jo.

S. Og hvis han videre spurgte dig, hvilke de var, vilde du nævne dem.

M. Ja.

S. Og hvis fremdeles én gjorde dig det samme spörgsmål om, hvad farve er, og når du sagde „hvidt“, afbrød dig og spurgte, om det hvide er farve eller en farve, vilde du så sige, at det er en farve, fordi der også er andre?

M. Ja, det vilde jeg.

S. Og hvis han bad dig om at nævne andre farver, vilde du nævne andre, der er farver ligeså vel som det hvide.

M. Ja.

S. Hvis han nu forfulgte tanken ligesom jeg og sagde: „Vi kommer altid til mange; men det må vi ikke. Siden du nævner alt dette med ét navn, og siger, at det alt er form, skönt de er modsætninger indbyrdes, hvad er så det, der ligegodt omfatter det runde og det lige, og som er det, du kalder form?“ — og du siger, at det lige er form ligeså vel som det runde, gör du ikke?

M. Jo, jeg gör.

S. Når du siger så, mon du da så dermed mener, at det runde er lige ligeså vel som det er rundt, og det lige rundt ligeså vel som lige.

M. Nei ingenlunde, Sokrates.

S. Nei, du mener, at det runde er form så vel som det lige, og det ene ikke mere end det andet.

M. Ja, du har ret.

S. Hvad er så det, der fører dette navn, form? Søg at forklare det. Hvis du svarede den, der gav dig et sådant spörgsmål om form eller farve: „Jeg ved ikke, hvor du vil hen, min ven, og forstår ikke, hvad du mener“, så vilde han sagtens undre sig og sige: „Forstår du ikke, at jeg søger det fælles i alt dette?“

Eller vilde du heller ikke ved disse ting, Menon, kunne svare, hvis én spurgte: „Hvad er da det, som ved det runde og lige og ved alt andet, som du betegner ved ordet form, er det samme ved dem alle?“ Prøv at sige det, for at du også kan få øvelse til at svare om dyden.

M. Nei, sig du det, Sokrates.

S. Skal jeg föie dig, synes du?

M. Ja.

S. Vil du så også svare mig om dyden?

M. Ja, det vil jeg.

S. Så må jeg vove det. For sagen fortjener det.

M. Ja, det gör den.

S. Vel! lad mig da søge at forklare dig, hvad form er. Så tænk da over, om du kan gå ind på følgende forklaring. Lad os antage, at form er det, som ene af alt altid følger med farve. Er du tilfreds med det, eller vil du have det på en anden måde? For jeg vil være glad, når du blot svarer mig på den måde om dyden.

M. Ja, men det er jo dumt, Sokrates.

S. Hvorfor det?

M. Fordi form jo efter din definition er noget, der altid følger med farve. Men hvis nu én siger, at han ikke ved, hvad farve er, men er i tvivl ligesom om formen, hvad har dit svar så sagt?

S. Sandheden, tænker jeg. Og hvis den, der spurgte, var en af de vise mænd, der dyrker ordkamp og strid[10]), vilde jeg sige til ham: Jeg har svaret, men hvis jeg ikke har ret, er det din opgave at drage mig til ansvar og påvise det. Men hvis de, som jeg og du nu, ønsker at snakke sammen som gode venner, så

10) Hermed mener Platon næppe sofister af Gorgias' slags men folk, der blot satte sig til formål ved anvendelse af selve den spörgemetode, som Sokrates var en mester i at benytte, at vinde en formel seir i debatten uden for alvor at stræbe efter sandhedens erkendelse. Sådanne folk fandtes også blandt Sokrates' disciple.

må jeg svare med större venlighed og således, at det kan fremme samtalen. Men man fremmer vist samtalen bedst ved ikke blot at svare sandt men også i sådanne udtryk, som den spörgende indrömmer at han kender. Jeg vil da også søge at svare dig således. Sig mig da, kender du udtrykket begrænsning? — jeg mener sådant noget som grænse og det yderste; alt dette betragter jeg som ens, men måske vilde Prodikos[11]) antage, at der var forskel. Men du siger vel om noget, at det har ende og begrænsning. Det er blot det, jeg mener uden fixfaxerier.

M. Ja, jeg kender de ord, og jeg tror, jeg ved, hvad du mener.

S. Og der er noget, du kalder flade, og noget andet, du kalder legeme — disse bekendte begreber fra geometrien.

M. Også de begreber kender jeg.

S. Så vil du endelig derudfra kunne forstå min definition af ordet form. Ti for enhver forms vedkommende mener jeg, at det, der danner legemets grænse, er dets form. Og det kunde jeg göre kortere og sige, at form er et legemes begrænsning.

M. Og hvordan definerer du farve, Sokrates?

S. Fy, Menon! Du gör en gammel mand uleilighed med at svare, men selv vil du ikke tænke dig om og fortælle, hvad Gorgias siger at dyd er.

M. Jo, når du har forklaret dette, Sokrates, skal jeg svare dig.

S. Selv om man tilhyller sit ansigt, Menon, kan

---

11) Prodikos fra Keos, også en af de såkaldte sofister, lagde stor vægt på adskillelsen af synonymer og kunde således antages at ville göre forskel på begreberne »ende«, »begrænsning«, »det yderste« o. s. v. Uagtet Platon ikke var blind for den videnskabelige værdi af en skarp sondring imellem beslægtede begreber, spotter han dog af og til over Prodikos' iver for i tide og utide at docere sin synonymik (se særlig »Protagoras« s. 337 A-C).

man af din måde at samtale på mærke, at du er en smuk mand og endnu har beundrere.

M. Hvordan da?

S. Fordi du hele tiden stiller fordringer, ligesom forkælede mennesker: de føler sig som herskere, sålænge de står i ungdommens skönhed. Og desuden har du vist luret mig min skrøbelighed af, at jeg ikke kan göre modstand mod de skönne[12]). Jeg vil da föie dig og svare.

M. Ja, föi mig endelig.

S. Skal jeg da svare dig på Gorgias' vis[13]), for således kan du bedst følge med?

M. Ja, naturligvis.

S. Mener I nu ikke efter Empedokles[14]), at der udgår udströmninger fra tingene?

M. Jo.

S. Og at der er åbninger, hvorigennem strömningerne går ind?

M. Ja.

S. Og nogle af strömningerne passer til nogle af åbningerne, andre er for små eller store.

M. Ganske rigtigt.

---

12) Ofte spöger Sokrates hos Platon med sin tilböielighed for unge, smukke mænd, hvis selskab han stadig søgte, og som han bestræbte sig for at indvirke på.

13). Gorgias optrådte ganske vist i den senere del af sit liv væsenlig som taler, men havde tidligere også givet sig af med naturspekulationer og var i denne retning påvirket af Empedokles. Det er da meget muligt, at den definition af farve, som straks efter gives, virkelig har været fremsat af Gorgias, og den gives også i originalen i en svulstig form, som nok kan minde om Gorgias' stil.

14) Empedokles fra Akragas på Sicilien (født omtr. 490 f. Kr.) havde opstillet en sansningsteori, som gik ud på, at der fra legemerne udgår udströmninger, som trænger ind i åbninger i sanseorganerne, såfremt deres störrelse passer dertil. Han var således på det rene med det subjektive moment i enhver sansning og med forskellen mellem de forskellige sansekvaliteter, men han talte om forskellige störrelser såvel af de udströmmende dele af legemerne som af åbningerne i sanseorganerne, hvor den moderne fysik lærer, at hvert sanseorgan kun kan opfatte bestemte svingningshastigheder.

S. Kender du nu ikke synssansen?

M. Jo.

S. „Så hør mit ord," siger Pindaros[15]). Farve er en udströmning fra formerne, der passer til synet og derfor kan sanses.

M. Der finder jeg, Sokrates, at du har givet et udmærket svar.

S. Det er vist, fordi det svarer til, hvad du er vant til at høre. Og tilmed ser du vel nok, at du på den måde kunde forklare både, hvad stemme er og lugt og meget andet af den slags.

M. Ja.

S. Ja, Menon, det svar kunde bruges i en tragedie[16]); derfor synes du bedre om det end om min forklaring af formen.

M. Ja, det gör jeg.

S. Men, du sön af Alexidemos, jeg er vis på, at ikke dette men det andet var det bedste. Og jeg tror, du vilde få samme mening, hvis du ikke, som du sagde igår, var nødt til at tage bort för mysteriefesten men kunde vente og lade dig indvi[17]).

M. Jeg vilde vente, Sokrates, hvis du vilde sige mig mange sådanne ting.

S. Ja, både for din og for min egen skyld skal jeg ikke lade det mangle på lyst til sådan samtale. Men blot jeg ikke mangler ævne til at give mange sådanne forklaringer. Men hør, nu må du søge at indfri dit løfte og sige, hvad dyden er som en helhed, og holde op med at göre ét til meget, som man siger for at göre nar ad dem, der slår noget i stykker. Nei, lad dyden blive

---

15) Citat af en af digteren Pindaros' (født 518) sange, som var henvendt til tyrannen Hieron i Syrakus, men kun er bevaret i brudstykker (fragm. 105 Bergk).

16) Navnlig digteren Euripides yndede at optage filosofisk lærdom i sine tragedier.

17) Sokrates sammenligner sin egen belæring med indvielsen i de eleusinske mysterier.

hel og holden og sig så, hvad den er. Exempler at gå efter har du nu fået af mig.

M. Jeg tror da, Sokrates, at det, som digteren[18]) siger, er dyd at glæde sig ved det skönne og formå det; og min forklaring er, at dyden er at attrå det skönne og have ævne til at skaffe sig det.

S. Mener du, at den, der attrår det skönne, attrår noget godt?[19]).

M. Ja, det gör jeg rigtignok.

S. Går du da ud fra, at der er nogle, der attrår det onde, andre, der attrår det gode? Tror du ikke, bedste ven, at alle attrår det gode?

M. Nei, det gör jeg ikke.

S. Men at nogle attrår det onde?

M. Ja.

S. Mener du, det er fordi de anser det onde for godt eller erkender de, at det er ondt, og attrår det alligevel?

M. Begge dele finder sted, tror jeg.

S. Tror du da virkelig, Menon, at nogen, der erkender, at det onde er ondt, dog attrår det?

M. Ja, sikkert.

S. Hvad mener du med at attrå? Attrår han, det må falde i hans lod?

M. Det attrår han; hvad ellers?

S. Mon han da antager, at det onde gavner den, det rammer, eller erkender, at det skader den, i hvis lod det falder?

---

18) Hvem denne digter er, vides ikke.

19) Efter Platons mening var det gode ganske vist ikke identisk med det skönne, men mens alt godt tillige var skönt, anså han ikke alt skönt for at være godt; ti at noget var skönt, kunde ikke alene ligge i, at det var godt (el. nyttigt), men også i, at det forårsagede en nydelse (smlgn. »Gorgias« s. 474 C ff.). Når han ikke desto mindre her lader Sokrates sætte det gode i det skönnes sted, må det bero på, at han anser det for afgjort, at Menon ikke vil definere dyden som attrå efter nydelse — og så er der kun den mulighed tilbage, at den dydige må attrå det skönne, fordi og forsåvidt som det er godt.

M. Nogle af dem antager, at det onde gavner, men der er også dem, der erkender, at det skader.

S. Tror du også, at man erkender, at det onde er ondt, når man mener, at det onde gavner?

M. Nei, *det* tror jeg ikke.

S. Så er det jo klart, at disse mennesker ikke attrår det onde, de, der ikke kender det. Nei, de attrår det, som de trode var godt, men som er ondt. De, der ikke kender det og tror, det er godt, attrår altså öiensynlig det gode, ikke sandt?

M. Jo, det synes så.

S. Men nu de, der attrår det onde, som du påstår, og mener, at det onde skader den, det rammer, erkender de virkelig, at de vil komme til at lide derunder?

M. Ja, nødvendigvis.

S. Men antager de folk ikke, at når man lider skade, er man ulykkelig, forsåvidt man lider skade?

M. Jo, det må man også indrömme.

S. Men har de ulykkelige ikke en ond skæbne?

M. Jo, jeg tror det.

S. Er der nu nogen, der ønsker at være ulykkelig og have en ond skæbne?

M. Jeg tror det ikke, Sokrates.

S. Altså ønsker ingen det onde, Menon, hvis han ikke ønsker at blive således stillet. Ti at være ulykkelig, hvad er det andet end at ønske det onde og opnå det?

M. Det ser ud til, at du har ret, Sokrates, og at ingen ønsker det onde[20]).

S. Sagde du ikke lige nu, at dyden er at ønske det gode og formå det.

---

[20]) Den påstand, at ingen frivillig vælger det onde, når han erkender, at det er ondt, og at følgelig enhver moralsk feil skyldes mangelfuld erkendelse, var en af Sokrates' hovedlærdomme, og også Platon holdt — i det mindste i teorien — fast ved den hele livet igennem.

M. Det sagde jeg.

S. Men af det, her er sagt, findes altså ønsket hos alle, og for så vidt står den ene ikke over den anden.

M. Det synes så.

S. Nei, det er klart, at hvis én overgår en anden, er det i ævnen, han er hans overmand.

M. Ja.

S. Dette er altså, synes det, dyden efter din forklaring: ævne til at opnå det gode.

M. Ja, Sokrates, jeg synes ganske og aldeles, at det er, som du nu antager.

S. Så lad os da videre undersøge, om du har ret deri; for det kan jo være, du har det. Du siger, at dyden er ævnen til at opnå det gode?

M. Ja.

S. Og forstår du ikke ved goder f. ex. sundhed og rigdom?

M. Jo, og erhværvelse af guld og sølv og æresposter i staten og politisk magt.

S. Er der andet, du kalder goder, end den slags ting?

M. Nei, men jeg mener alt sådant.

S. Nå! Ifølge Menon, den store konges gæsteven fra fædrenes dage[21]), er det altså dyd at erhværve guld og sølv. Du föier vel til den erhværvelse, Menon, ordene retmæssig og retfærdig, eller behøves det ikke? Selv om man skaffer sig guld og sølv med urette, kalder du det så dog dyd?

M. Nei, vist ikke, Sokrates.

S. Nei, du kalder det slethed.

M. Ja, selvfølgelig.

S. Altsaa må denne erhværvelse, synes det, være forbunden med retfærdighed eller besindighed eller

21) Aleuaderne i Larissa, til hvilke Menon jo var nær knyttet, havde fra gammel tid stået i venskabsforhold til Perserkongen, og allerede Xerxes' krigstog mod Grækenland skyldtes for en del deres opfordring.

fromhed eller en anden del af dyden. Ellers er den ikke dyd, skönt den tilveiebringer goder.

M. Nei, hvordan kan den være dyd uden disse tilföielser?

S. Men ikke at skaffe hverken sig selv eller en anden guld og sølv, når det ikke er retfærdigt, er det ikke også dyd?

M. Jo, vistnok.

S. Altså er tilveiebringelsen af den slags goder ingenlunde dyd mere end undladelsen deraf, men som det synes, er det dyd, der er forbundet med retfærdighed, og det last, der mangler alle disse egenskaber.

M. Ja, jeg tror, det må være, som du siger.

S. Sagde vi nu ikke for lidt siden, at enhver af disse ting var en del af dyden, retfærdigheden og besindigheden og alt sligt?

M. Jo.

S. Vil du da drive gæk med mig, Menon?

M. Nei, hvorfor det, Sokrates?

S. For nylig bad jeg dig om ikke at slå dyden itu og dele den og gav dig exempler på, hvorledes du skulde svare; men det bryder du dig ikke om men fortæller mig, at dyden er ævne til at skaffe sig det gode med retfærdighed; og det siger du er en del af dyden.

M. Ja.

S. Så bliver det jo følgen af, hvad du indrömmer, at det er dyd at göre, hvad man nu gör, med en del af dyden. For du siger, at retfærdighed og alt det er en del af dyden. Jeg hævder altså, at skönt jeg bad dig forklare mig dyden som helhed, er det langt fra, at du siger mig, hvad den er. Nei, du siger, at enhver handling er dyd, når den udføres med en del af dyden, som om du allerede havde sagt, hvad dyden er som helhed, og jeg straks vilde forstå dig, selv om du deler

den i alle dens dele. Du må altså igen, kære Menon, begynde forfra på samme spörgsmål: Hvad er dyd, når enhver handling er dyd i forening med en del af dyden? For det er jo det, man siger, når man siger, at enhver handling forbundet med retfærdighed er dyd. Eller synes du ikke, vi igen må stille samme spörgsmål? Tror du, nogen ved, hvad en del af dyden er, når han ikke ved, hvad den selv er?

M. Nei, jeg tror ikke.

S. Nei, og hvis du husker det, afviste vi jo også den måde at svare på, den gang jeg svarede dig om formen, den måde, der vil svare ved hjælp af de begreber, der endnu er under undersøgelse og endnu ikke slået fast.

M. Ja, og det var med rette, vi afviste den.

S. Ja men, kære ven, så må du heller ikke tro, at du, mens vi endnu undersøger, hvad dyden er som helhed, kan forklare det for nogen ved at svare med dens dele eller ved at sige noget som helst andet på den måde: så må vi igen have det samme spörgsmål frem, hvad du mener er dyd, når du siger det, du siger. Synes du ikke, der er noget i det?

M. Jo, jeg synes, du har ret.

S. Så svar mig igen forfra: Hvad mener du og med dig din gode ven at dyd er?

M. Hør, Sokrates, allerede för end jeg kom sammen med dig, hørte jeg, at du aldrig selv ved besked og altid vækker tvivl hos andre med. Og nu, synes jeg, øver du trolddom og sorte kunster imod mig, ja, du ligefrem forhexer mig, så at jeg er ganske opfyldt af tvivl. Og for nu også at drille dig lidt, så synes jeg, at du både i ydre og ellers ganske ligner den bekendte elektriske rokke. For når man kommer den nær og rörer ved den, bliver man lammet, og den virkning synes jeg også, du nu gör paa mig. Jeg er virkelig

lammet både på sjælen og på munden og ved ikke, hvad jeg skal svare dig. Og jeg har dog de hundrede gange talt vidt og bredt om dyden og til mange mennesker og virkelig godt; det fandt jeg da selv. Men nu kan jeg ikke en gang sige, hvad den er. Jeg tror, det er meget fornuftigt af dig, at du aldrig reiser bort herfra og tager ophold i udlandet. For hvis du som fremmed bar dig således ad i en anden by, kunde du risikere at blive forjaget som troldmand[22]).

S. Du er snedig, Menon, og du havde nær narret mig.

M. Hvordan dog, Sokrates?

S. Jo, jeg forstår nok, hvorfor du bruger det billede om mig.

M. Hvorfor, tror du da?

S. For at jeg skal göre gengæld. Jo, jeg ved nok, at alle de skönne holder meget af, at man gör dem til genstand for sammenligninger[23]). For de kan være tjent med det: De skönne må, kan jeg tænke, sammenlignes med noget skönt. Men jeg vil nu ikke lave sammenligninger om dig. Men hvis rokken selv lammes, ligesom den lammer andre, så ligner jeg den, ellers ikke. For jeg ved ikke selv besked, når jeg bringer andre i tvivl, men er tværtimod selv ligeså tvivlrådig, som jeg gör andre. Og nu, hvad dyd er, det ved jeg ikke selv; men du vidste det måske, för end du kom i beröring med mig; nu er du lig en uvidende. Alligevel vil jeg sammen med dig undersøge sagen og hjælpe dig at finde, hvad det kan være.

---

22) Faktisk var det for en stor del Sokrates' drillende spörgsmål, som han stillede til alle og enhver i Athen, der foranledigede hans domfældelse. Også i »Apologien« (s. 37 C-D) udtaler Sokrates, at det i andre byer sikkert vilde gå ham ligeså galt som i Athen. At Sokrates næsten aldrig forlod Athen, fortælles også i »Kriton« s. 52 B.

23) Det var almindeligt, at deltagerne i drikkelag, når de holdt taler til hverandres ære, lagde vittige eller smigrende sammenligninger til grund. Et godt exempel herpå er Alkibiades' begeistrede lovtale over Sokrates i Platons »Symposion«.

M. Og hvordan vil du finde det, Sokrates, som du overhovedet ikke ved hvad er? For hvad kan du fremdrage og undersøge af det, du ikke kender? Og om du nu også er så heldig at træffe på det, hvordan kan du så se, at det er det, du ikke kendte?

S. Jeg forstår godt, hvor du vil hen, Menon. Kan du ikke se, at det er ordkløveri, du der kommer med, at et menneske ikke kan søge, hverken hvad han kender, eller hvad han ikke kender? For man vil aldrig søge, hvad man kender, for det kender man, og der behøves ingen søgning, og heller ikke, hvad man ikke ved, for så ved man ikke, hvad man søger[24]).

M. Synes du da ikke, det ræsonnement er rigtigt, Sokrates?

S. Nei, det gör jeg ikke.

M. Kan du forklare hvorfor?

S. Ja. Jeg har nemlig hørt vise mænd og kvinder sige —

M. Nå, hvad sagde de da?

S. Noget sandt og smukt, skulde jeg tro.

M. Men hvad? og hvem var de?

S. Ja, de, der siger det, er for det förste alle de præster og præstinder, der har lagt vægt på at blive i stand til at forklare det, de beskæftiger sig med[25]). Og det samme siger Pindaros og mange andre digtere, alle de store genier. Og hvad de siger, er dette; men tænk du over, om du synes, de har ret. De siger nemlig, at menneskets sjæl er udødelig, og snart ender

[24]) På den slags spidsfindigheder giver Platon især i »Euthydemos« adskillige prøver. Se især s. 276 D ff., hvor der opkastes det spörgsmål, om den, der lærer, lærer noget, som han ved, eller noget, som han ikke ved.

[25]) Her tænkes muligvis på mysteriepræster, særlig dem af Orfikernes sekt, der havde udviklet en hel udødelighedslære. I modsætning til de almindelige præster, der kun holdt sig til de overleverede ceremonier, kunde de siges at have lagt særlig vægt på at forklare det, som lå bag ved ceremonierne.

den sit liv her — det er det, man kalder død — snart fødes den atter, men den går aldrig til grunde. Derfor bör man også leve så retfærdig som muligt. „Ti hvem Persefone befrir for den gamle smærtes straf, deres sjæle lader hun altid i det niende år komme frem for oververdenens sol; og af dem fremvokser gæve konger, kraftige mænd, og de ypperste vise. Og i eftertiden kalder menneskene dem hellige heroer“ [26]). Da nu altså sjælen er udødelig og har levet mange gange og set alt her og i underverdenen, så har den lært alt at kende. Det er derfor ikke underligt, at den formår at erindre, hvad den för har vidst, både om dyd og om alt andet. Ti da alt i verden er beslægtet, og sjælen har lært alt at kende, er der intet i veien for, at man, når man har genkaldt en ting i erindringen — det er det, man kalder at lære — selv kan finde resten, når man har mod og ikke bliver træt af at søge[27]). Ti at undersøge og at lære er altså i det hele taget genkaldelse i erindringen. Derfor bör man ikke tro på den slags ordkløveri. For det kan göre os dvaske og er kun rart for lade mennesker, men min anskuelse gör folk energiske og lærelystne. Og i tillid til, at den er sand, ønsker jeg sammen med dig at undersøge, hvad dyd er.

---

[26]) Disse ord er et citat af Pindaros (fragm. 133 Bergk). I dem fremsættes der en lære om sjælevandring og genfødelse. — Persefone, underverdenens dronning. — I stedet for »smærte« skulde man vente »brøde«, men tanken synes at være den, at der ved menneskenes onde gærninger tilföies selve Persefone en lidelse, som kræver bod. — I det niende år, ɔ: efter udløbet af den otteårige periode, som brugtes i den græske kalender til at skaffe overensstemmelse mellem månemånederne og solåret, idet man i løbet af de otte år indskød tre skudmåneder. — Ved »heroer« forstod man i den homeriske tid fremragende helte. Senere forstod man derved sjælene af særlig betydelige mænd, som antoges at nyde et fortsat liv efter døden og var genstand for de efterlevende menneskers dyrkelse. — Se iøvrigt E. Rohde, Psyche II², s. 208 ff.

[27]) Slægtskabet eller sammenhængen mellem de forskellige fænomener medfører, at sjælen, når den er bleven mindet om en enkelt ting, gennem idéassociationer kan føres tilbage til det øvrige.

M. Ja, Sokrates, men hvordan mener du det, at vi ikke lærer, men at det, vi kalder at lære, er erindring af noget tidligere set? Kan du forklare mig, hvordan det kan være så?

S. Jeg sagde jo allerede for lidt siden, at du er lumsk, Menon. Nu spörger du, om jeg kan give dig belæring, skönt jeg siger, at der ikke er noget, der hedder at lære men at genkalde sig i erindringen — blot for at det straks kan blive klart, at jeg modsiger mig selv.

M. Nei ved Zeus, Sokrates, det tænkte jeg ikke på; jeg fulgte ordenes almindelige brug. Men hvis du kan vise mig, at det er, som du siger, så gör det.

S. Ja, det er jo ikke let. Men alligevel vil jeg for din skyld vove forsøget. Kald mig en herhen af de mange folk, du der har med dig, hvem du vil, for at jeg kan vise dig det på ham.

M. Ja gærne. — Kom herhen, du!

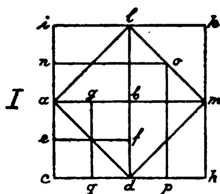
S. Han er vel Hellener og taler græsk?

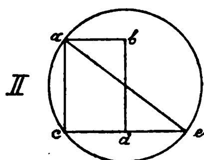
M. Ja, det gör han rigtignok, han er født i mit hus.

S. Så pas nu på, om du finder, han selv mindes gamle erindringer eller lærer noget af mig.

M. Ja, det skal jeg.

S. Sig mig nu du, min dreng, kan du forstå, at en retvinklet firkant ser således ud [*a b c d*]?[28]).

[28]) Her og i det følgende må Sokrates tænkes at tegne de forskellige linjer i jorden, efterhånden som der bliver brug for dem. De forskellige bogstaver, som for nemheds skyld er tilföiede i texten, henviser til hosstående figur I.

Slaven. Ja.

S. Kan nu en firkant have alle disse linjer, som der er fire af, lige store?

Sl. Ja.

S. Er så ikke også disse linjer [*e f* og *g q*] midt igennem figuren lige store?

Sl. Jo.

S. Kan nu ikke sådan en figur være större og mindre?

Sl. Jo.

S. Hvis nu denne side var 2 fod lang og den 2, hvor mange fod stor vilde så hele figuren være? Tænk over det på denne måde: Hvis den var 2 fod på den led men kun 1 på den, vilde så ikke hele figuren være 1 gang 2 fod stor?

Sl. Jo.

S. Men da den nu er 2 fod også på den led, får vi så ikke 2 fod 2 gange?

Sl. Jo, det får vi.

S. Altså bliver den 2 gange 2 fod stor.

Sl. Ja.

S. Hvor meget er nu 2 gange 2 fod? Regn det ud og sig mig det.

Sl. Fire, Sokrates.

S. Kunde der nu ikke være en anden figur, to gange så stor som denne men af samme form med alle linjerne lige lange ligesom denne?

Sl. Jo.

S. Hvor mange fod stor vil den blive?

Sl. Otte.

S. Nå, så prøv at sige mig, hvor stor hver linje i den vil blive. For i denne er siden 2 fod; men nu siden i den, der er dobbelt så stor?

Sl. Den bliver da öiensynlig dobbelt så stor, Sokrates.

S. Kan du se, Menon, at jeg ikke lærer ham noget, men kun spörger ham om alt? Og nu tror han, han ved, hvordan siden er i et kvadrat på 8 fod, ikke sandt?

Menon. Jo.

S. Ved han det da?

M. Nei, ingenlunde.

S. Nei, han tror, den må være dobbelt så stor.

M. Ja.

S. Læg nu mærke til, hvordan han efterhånden mindes det rette, således som man skal genkalde sig det i erindringen. Men sig du mig nu: Tror du, at den dobbelte figur har en dobbelt så stor side? Jeg mener sådan en, ikke en, der er lang på én led og kort på en anden, men den skal være lige stor på alle leder ligesom denne, men dobbelt så stor, på 8 fod. Tænk dig nu om, om du stadig tror, at siden bliver dobbelt så stor?

Slaven. Ja, jeg mener det endnu.

S. Bliver denne linje [*c h*] nu ikke dobbelt så lang som för [*c d*], når vi her tilföier et andet stykke [*d h*] af samme længde?

Sl. Jo.

S. Over den linje [*c h*], mener du altså, kan man tegne et kvadrat på 8 fod, når der kommer 4 sådanne sider?

Sl. Ja.

S. Lad os da tegne fire lige lange sider op således, at den bliver én af dem. Må så ikke det [*i k c h*] være den figur, som du siger er 8 fod stor?

Sl. Jo.

S. Ligger der nu ikke inden i den disse fire [*a b c d*, *b m d h*, *i l a b*, *l k b m*], af hvilke hver for sig er lig denne på fire fod [*a b c d*]?

Sl. Jo.

S. Hvor stor bliver den altså? Bliver den ikke fire gange så stor?

Sl. Jo, naturligvis.

S. Er den da dobbelt så stor, når den er fire gange så stor?

Sl. Nei ved Zeus.

S. Nei, hvor mange gange större er den?

Sl. Den er fire gange så stor.

S. Altså, min dreng, giver den dobbelte side ikke den dobbelte figur men den firdobbelte.

Sl. Ja, du har ret.

S. For 4 gange 4 er 16, ikke?

Sl. Jo.

S. Men hvor stor er siden i den ottefods figur? Gav den der ikke en firdobbelt?

Sl. Jo.

S. Og en firefods figur fik vi der ved den linje, der er halv så lang.

Sl. Ja.

S. Godt! men er nu ikke ottefodsfiguren dobbelt så stor som den [*a b c d*] og halv så stor som den der [*i k c h*]?

Sl. Jo.

S. Er så ikke siden större end den [*c d*], men mindre end den [*c h*]?

Sl. Jo, jeg tror nok.

S. Det er brillant; du skal svare, hvad du tror. Og sig mig så: Er den linje [*c d*] ikke 2 fod lang, og den der [*c h*] 4?

Sl. Jo.

S. Så må altså siden i en figur på 8 fod være længere end denne linje, der er 2 fod, men kortere end den på 4.

Sl. Det må den.

S. Prøv så at sige, hvor lang du tror den er.

Sl. Tre fod.

S. Når den nu skal være 3 fod, lægger vi så ikke halvdelen af denne linje [*c d*] til for at få 3 fod? For nu er dèr [*c d*] 2 og dèr [*d p*] 1, og i den anden retning er der ligesådan 2 dèr [*c a*] og 1 dèr [*a n*]. Så bliver dette den figur, du mener [*n o c p*].

Sl. Ja.

S. Men når den nu har 3 fod på den led og 3 på den, bliver så ikke hele figuren 3 gange 3 fod stor?

Sl. Jo, det er klart.

S. Men hvor meget er 3 gange 3 fod?

Sl. 9.

S. Og hvor stor skulde den dobbelte figur være?

Sl. 8 fod.

S. Altså får vi endnu ikke nogen ottefods figur med en side på 3 fod.

Sl. Nei.

S. Hvor lang en side skal vi da bruge? Prøv at sige os det nöiagtig. Eller hvis du vil være fri for at nævne tallet, så vis os, hvor stor den skal være.

Sl. Ja men, Sokrates, jeg ved det ved Zeus ikke.

S. Kan du igen se, Menon, hvor store fremskridt han har gjort i at vække sine erindringer? Först vidste han ikke, hvad der er side i et kvadrat på 8 fod, ligeså lidt som han nu ved det; men den gang trode han, han vidste det, og svarede dristig i den tro, og mente ikke, der var tvivl om svaret. Nu mener han allerede, han må tvivle, og ligeså lidt som han ved det, tror han, han ved det.

Menon. Ja, du har ret.

S. Har han da ikke nu et bedre blik på den sag, han ikke vidste besked om?

M. Jo, også det synes jeg.

S. Har vi mon så gjort ham nogen skade ved at

vække tvivl hos ham og slå ham med lammelse som en elektrisk rokke?

M. Nei, det tror jeg ikke.

S. Vi har netop hjulpet ham på vei, synes det, til at finde den rette sammenhæng. For nu vil han med glæde undersøge det, da han ikke ved det: men den gang kunde han tro, at han uden skrupler kunde sige både mange gange og til mange mennesker og med rette, at det dobbelte kvadrat skulde have en dobbelt så lang side.

M. Det synes så.

S. Tror du nu, han vilde have prøvet at undersøge dette eller få det at vide, dette, som han trode at vide uden at vide det, för end han kom i tanker om, at han ikke vidste det, blev tvivlrådig og fik lyst til at vide det?

M. Nei, det tror jeg ikke, Sokrates.

S. Har han da haft gavn af lammelsen?

M. Ja, efter min mening.

S. Så pas nu på, hvad hans tvivl nu skal hjælpe ham til at finde ved at undersøge sagen sammen med mig, mens jeg kun spörger og ikke lærer ham noget. Men vær på din post, hvis du noget steds finder, at jeg lærer og forklarer ham det og ikke blot lokker hans tanker frem med mine spörgsmål. For sig du mig: Er dette [*a b c d*] ikke vor firefods figur? Er du med?

Slaven. Ja, jeg er.

S. Kan vi så her tilföie en anden, der er ligeså stor [*b m d h*]?

Sl. Ja.

S. Og så her en tredje, der er lig hver af dem [*i l a b*]?

Sl. Ja.

S. Og kan vi så ikke også udfylde rummet med den her i hjörnet [*l k b m*]?

Sl. Jo.

S. Har vi så ikke her fire lige store figurer?

Sl. Jo.

S. Nå, hvor stort bliver det hele i forhold til denne figur?

Sl. Fire gange så stort.

S. Men vi skulde jo have det dobbelte, det husker du nok.

Sl. Ja.

S. Har så ikke denne linje [*a d*] fra et hjörne til hjörnet overfor den egenskab, at den skærer hver af disse figurer over i to stykker?

Sl. Jo.

S. Bliver så ikke disse fire linjer [*a d*, *d m*, *m l*, *l a*] lige lange og omslutter denne figur [*a d m l*]?

Sl. Jo, de gör.

S. Tænk dig nu om! Hvor stor kan den figur være?

Sl. Jeg kan ikke regne det ud.

S. Her var fire figurer. Skar så ikke hver af disse linjer igennem dem det halve af hver, hvad?

Sl. Jo.

S. Hvor mange sådanne stykker er der nu i den [*a d m l*]?

Sl. 4 [*a d b*, *d b m*, *m b l*, *l a b*].

S. Og hvor mange i den [*a b c d*]?

Sl. 2 [*a d b*, *a d c*].

S. Og hvad er 4 i forhold til 2?

Sl. Det dobbelte.

S. Hvor mange fod stor bliver så denne figur [*a d m l*]?

Sl. 8.

S. Og hvor er siden?

Sl. Dèr [*a d*].

S. Er det den, der går fra hjörne til hjörne i firefodsfiguren?

Sl. Ja.

S. Den kalder fagfolk diagonal. Når altså den har navnet diagonal, så får man efter din mening, slave af Menon, den dobbelte figur ved at bruge diagonalen til side.

Sl. Ja, Sokrates.

S. Nå, hvad mener du, Menon? Har han svaret andet end, hvad han selv mente?

Menon. Nei, det var hans egne meninger.

S. Og dog vidste han det ikke, efter hvad vi sagde for lidt siden.

M. Nei, du har ret.

S. Men disse forestillinger fandtes i ham, ikke sandt?

M. Jo.

S. Findes der da hos den uvidende sande forestillinger om det, han ikke ved?

M. Ja, öiensynlig.

S. Og nu er disse forestillinger vakt hos ham som en dröm. Men hvis man spörger ham ofte om de samme ting og på mange måder, vil han virkelig til sidst få så god indsigt deri som nogen.

M. Ja, jeg tror det.

S. Han vinder altså indsigt, uden at nogen lærer ham det, men ved de blotte spörgsmål: Han henter sin viden frem af sit eget indre.

M. Ja.

S. Men at finde sin viden i sig selv, er det ikke at erindre?

M. Jo.

S. Men den viden, han nu har, har han ikke enten fået den en gang eller altid haft den?

M. Jo.

S. Hvis han nu altid har haft den, har han aldrig været uvidende. Men hvis han en gang har fået den,

så kan han ikke have fået den i dette liv. Eller har nogen undervist ham i geometri? For han kan göre det selv samme ved alle spörgsmål i geometrien og også i alle andre fag. Er der altså nogen, der har undervist ham? For du må da vide det, så meget mere som han er født og opdraget i dit hus.

M. Nei, jeg ved med sikkerhed, at ingen nogensinde har givet ham undervisning.

S. Men han har disse forestillinger, ikke sandt?

M. Jo, det må man indrömme, Sokrates.

S. Men når han ikke har fået dem i dette liv, er det så ikke allerede klart, at han må have haft dem og vidst besked på en anden tid?

M. Jo, det er klart.

S. Og må det ikke være den tid, da han ikke var til som menneske?

M. Jo.

S. Når der altså både på den tid, da han er til som menneske, og på den, han ikke er det, skal findes sande forestillinger hos ham, der skal vækkes ved spörgsmål for at blive til viden, må så hans sjæl ikke til enhver tid have denne viden? For det er klart, at han hele tiden igennem enten er eller ikke er som menneske.

M. Ja, det er klart.

S. Når altså den sande erkendelse af tingene evig findes i vor sjæl, må sjælen være udødelig. Derfor bör du være ved godt mod, og hvad du ikke ved nu, det vil sige, hvad du ikke husker, skal du søge at udforske og erindre.

M. Jeg tror, du har ret, Sokrates, hvordan det nu end hænger sammen.

S. Ja, det tror jeg også, Menon. Men jeg vil nu ikke være videre påståelig for at hævde min anskuelse. Men at vi, hvis vi mener, at man bör udforske det,

man ikke ved, vil blive bedre og mandigere og mindre lade, end om vi mente, at hvad vi ikke ved, er det heller ikke muligt at udfinde og bör vi heller ikke undersøge — det vil jeg kæmpe til det sidste for både i ord og gærning, hvis jeg har ævne dertil.

M. Også det tror jeg du har ret i, Sokrates.

S. Da vi nu altså er enige om, at man bör udforske det, man ikke ved, skal vi så ikke give os til i fællesskab at undersøge, hvad dyd er?

M. Ja. Men, Sokrates, jeg vilde nu alligevel helst både undersøge og høre om det, jeg först spurgte om, om man i den sag skal gå ud fra, at det er noget, der kan læres, eller at dyden fremkommer hos menneskene ved naturbegavelse, eller på hvad måde det ellers sker.

S. Ja, hvis jeg, Menon, havde magten ikke blot over mig selv men også over dig, vilde vi ikke undersøge, om dyden kan læres eller ikke, för end vi först havde udforsket, hvad dyd er. Men da du slet ikke en gang prøver på at udøve nogen magt over dig selv, sagtens for at hævde din frihed, men søger at beherske mig, hvilket også lykkes dig, så vil jeg föie dig. For hvad andet er der at göre? Det ser altså ud til, at vi må undersøge, hvad egenskaber en ting har, som vi endnu ikke ved hvad er. Gör mig så i det mindste den tjæneste, at slå lidt af på dit strænge herredömme over mig, og tillad mig at gå ud fra en bestemt forudsætning, når jeg skal undersøge, om det kan læres, eller hvordan det hænger sammen. Og når jeg taler om en bestemt forudsætning, mener jeg en sådan betragtningsmåde, som matematikerne ofte anvender, når man spörger dem om noget, f. ex. om det er muligt at forvandle dette rektangel til en trekant, der kan indskrives i denne cirkel. Man vilde da svare: ,,Jeg ved endnu ikke, om det er muligt, men jeg tror nok, en slags forudsætning kan hjælpe mig til at afgöre det.

Hvis man i cirklen kan indskrive en trekant, der er ligeså stor som det givne rektangel og af den beskaffenhed, at rektanglet kan konstrueres over trekantens halve side, så får man, mener jeg, ét resultat, og et andet, hvis det ikke kan lade sig göre. Jeg vil altså ud fra en bestemt forudsætning sige dig, hvordan det er med muligheden for at indskrive den i cirklen[29])." Da vi ikke ved, hvad dyden er, eller hvad egenskaber den har, vil vi på samme måde danne os en forudsætning, för end vi undersøger, om den kan læres eller ikke. Vi siger som så: Til hvilken art af sjælelivets fænomener må dyden høre for at kunne læres? Skal den være forskellig fra viden eller beslægtet dermed for at kunne læres eller, som vi nylig kaldte det, genkaldes i erindringen — det må ikke göre nogen forskel for os, hvilket af de navne vi bruger. Men kan den læres under nogen af de forudsætninger? Eller kan ikke enhver se, at ved belæring kan man ikke bibringe et menneske andet end viden?

M. Jo, det forekommer mig.

S. Hvis dyden er en kundskab, kan den öiensynlig læres.

M. Ja, naturligvis.

S. Det er vi altså snart blevne færdige med, at under den forudsætning kan den læres, under den anden ikke.

M. Ja.

S. Derefter må vi nok overveie, om dyd er viden eller forskellig derfra.

---

[29]) Mens Sokrates nylig over for slaven behandlede et matematisk problem med stor grundighed, udtrykker han sig over for den bedre instruerede Menon med stor knaphed, ja endog temmelig dunkelt. Stedet må vist matematisk forstås således: Rektanglet *abcd* kan forvandles til en trekant, der kan indskrives i den givne cirkel, såfremt en trekant *ace*, der er ligeså stor som rektanglet, og hvis side *ce* er dobbelt så stor som rektanglets side *cd*, kan indskrives i cirklen. (Se fig. II, s. 33).

M. Det er også min mening, at det må blive det næste spörgsmål.

S. Antager vi nu ikke, at dyden er god? Står den forudsætning ikke fast for os, at den er god?

M. Jo.

S. Hvis der nu overhovedet findes noget godt, der er ganske afsondret fra viden, så kan dyden ikke være en kundskab. Men hvis der intet godt findes, som ikke omfattes af viden, da kan vi med fuld ret antage, at den er en kundskab.

M. Ja, *det* er sandt.

S. Er det nu ikke ved dyd, vi er gode?

M. Jo.

S. Og når vi er gode, er vi nyttige; for alt godt er nyttigt, ikke sandt?

M. Jo.

S. Er så ikke også dyden gavnlig?

M. Jo, det følger af, hvad vi har indrömmet.

S. Så lad os tage det for os, der gavner os, og undersøge det hver for sig, og se, hvordan det er. Sundhed nævner vi og styrke og skönhed og naturligvis rigdom. Dette og lignende ting anser vi for nyttige, ikke?

M. Jo.

S. Men de selv samme ting siger vi også sommetider skader. Er det ikke også din mening?

M. Jo, det er.

S. Tænk dig nu om. Hvad er det, der leder enhver af disse ting, når de gavner os, og hvad, når de skader os? Gavner de ikke, når de anvendes rigtig, men ellers ikke?

M. Jo.

S. Lad os så fremdeles se på sjælens egenskaber. Kender du noget, der hedder besindighed og retfærdig-

hed og tapperhed og lærvillighed og hukommelse og stolthed og så videre?

M. Ja, jeg gör.

S. Så tænk da over, om ikke de af disse begreber, som du ikke regner for viden men for adskilte derfra, om de ikke snart skader, snart gavner. F. ex. tapperhed, når tapperheden ikke er indsigt men kun en uoverlagt dristighed. Har et menneske ikke skade af at være modig uden forstand, men gavn af at være det med forstand?

M. Jo.

S. Gælder det samme ikke om besindighed og lærvillighed? Hvad man lærer og indretter med forstand, er gavnligt, men uden forstand, skadeligt.

M. Jo, unægteligt.

S. I det hele taget, alt hvad sjælen tager sig for og stadig udøver, fører til sidst til lykke, når indsigt fører an, men til det modsatte, når uforstand har magten.

M. Det synes så.

S. Hvis altså dyd er en egenskab ved sjælen, der nødvendigvis må være gavnlig, så må den være indsigt, eftersom alt i sjælen hverken er gavnligt eller skadeligt i og for sig, men bliver skadeligt eller gavnligt ved at forenes med indsigt eller uforstand. Ud fra det synspunkt må dyden være en indsigt, siden den er gavnlig.

M. Det er også min mening.

S. Og så de andre ting, som vi lige för sagde snart var godt og snart skadeligt, rigdom og den slags ting, er det ikke ligeså med dem? På samme måde som indsigten ved sit herredömme gjorde sjælens egenskaber gavnlige for den øvrige bevidsthed, mens uforstand gjorde dem skadelige, således gör også sjælen disse gavnlige ved at bruge og lede dem på rette måde og skadelige ved at bruge dem urigtig.

M. Ja.

S. Og de ledes rigtig af en forstandig sjæl og feilagtig af en uforstandig?

M. Ganske rigtig.

S. Altså kan vi på alle områder sige som så, at mens for et menneske alt andet er afhængigt af sjælen, beror sjælens egen virksomhed på erkendelsen, når den skal virke til gavn. Efter denne betragtning er det gavnlige indsigt; mener vi nu, at dyd er gavnlig?

M. Ja.

S. Altså kan vi sige, at dyd er indsigt, enten identisk dermed eller en del deraf?

M. Jeg tror, du har ret i, hvad du dèr siger.

S. Men når dette er således, så kan de gode ikke være gode af naturen.

M. Nei, jeg tror det ikke.

S. Nei, for så måtte også følgende forhold finde sted. Hvis de gode var gode af naturen, måtte der være nogen, der kunde kende dem af de unge, der havde anlæg for det gode. Og på de mænds anvisning vilde vi da udtage disse unge og gemme dem på borgen under lås og segl langt snarere end guldet deroppe[30]), for at ingen skulde fordærve dem, men for at de kunde være til gavn for staten, når de nåde den modnere alder.

M. Ja, det lyder rimeligt, Sokrates.

S. Når altså de gode ikke er gode af naturen, er de det så ved at lære?

M. Jeg synes nu, man må indrömme det. Det er også klart, Sokrates, efter vor forudsætning, at dyd kan læres, hvis den er viden.

S. Ja måske, ved Zeus. Men blot vi ikke har gjort uret i at slå det fast?

---

[30]) Der sigtes til det athenæiske søforbunds store skatte, som gemtes på borgen i Athen i gudinden Athenas tempel.

M. Ja, men vi fandt jo lige, at det var rigtigt.

S. Ja, men det må synes at være rigtigt ikke blot for lidt siden men også nu og i fremtiden, hvis der skal være noget sundt og godt ved det.

M. Å, hvad! Men hvad er det, du tænker på, siden du bliver ked af det og frygter for, at dyden ikke skal være viden?

S. Det skal jeg sige dig, Menon. For at den må kunne læres, hvis den er viden, det nægter jeg ikke er rigtigt. Men at den ikke er viden — ja, se nu, om du ikke synes, jeg har grund til at tvivle. Sig mig nemlig en gang: Hvis noget, ikke blot dyd, kan læres, må der så ikke nødvendigvis være både lærere og lærlinge deri?

M. Jo, det synes jeg.

S. Og omvendt, hvad der hverken er lærere eller lærlinge i, kunde vi ikke med rette formode, at det ikke kan læres?

M. Jo, ganske vist. Men synes du da ikke, der er lærere i dyd?

S. Mange gange har jeg undersøgt, om der er lærere deri, og gjort alt for at finde dem, men jeg kan ikke. Og jeg har dog haft mange til at hjælpe mig, især sådanne folk, som jeg mener er dygtigst på det område. Og se, Menon, nu træffer det sig netop så heldig, at Anytos[31]) dèr har sat sig ned hos os. Lad os tage ham til hjælp ved vor undersøgelse. Det kan vi have god grund til at göre. Ti for det förste var faderen til denne Anytos, Anthemion, en rig og dygtig mand, som ikke blev rig ved et tilfælde eller ved gaver, som Ismenias i Theben lige i disse dage, der har fået

31) Anytos, en rig garver i Athen, spillede en vigtig politisk rolle som en af førerne for det mellemparti, der væsenlig fandt støtte i bourgeoisiet. Under de 30's voldsherredömme var han bleven landsforvist, men optrådte derefter som en af lederne for de forviste Athenæere, der vendte tilbage og styrtede de 30. Han var en bitter modstander af den moderne oplysning og blev således den betydeligste af de anklagere, som 399 udvirkede Sokrates' domfældelse.

Polykrates' rigdomme[32]); nei, han vandt sin rigdom ved sin egen dygtighed og flid, og var så for resten ikke nogen stolt og overmodig og vigtig borger men en pæn og dannet mand; og så har han givet denne sin sön en god opdragelse og uddannelse. Det finder i det mindste Athenæernes folk, for de vælger ham til de höieste embeder. Det er jo nu ret og billigt at tage sådanne folk til hjælp til at undersøge, om der er lærere i dyd eller ei, og hvilke de er. Hjælp du da, Anytos, mig og din gæsteven Menon med vor undersøgelse om, hvem der er lærere i dette. Og tænk nu som så: Hvis vi ønskede, at Menon her skulde blive en dygtig læge, hos hvem vilde vi da sende ham i skole? Mon ikke hos lægerne?

Anytos. Jo.

S. Og hvis vi vilde have, han skulde være en dygtig skomager, vilde vi så ikke sætte ham i lære hos skomagerne?

A. Jo.

S. Og således også i andre fag?

A. Ja.

S. Så svar mig nu også på følgende spörgsmål i samme retning. Hvis vi sendte ham i skole hos lægerne, handlede vi ret, hvis vi vilde, han skulde være læge. Når vi siger det, mener vi så, at det vilde være fornuftigt af os at sende ham til dem, der offenlig tilskriver sig selv vedkommende kunst, eller skal han til andre? Skal han til dem, der fordrer lön netop derfor, fordi de siger om sig selv, at de kan undervise den,

---

[32]) Ismenias var en af de ledende statsmænd i Theben. Det antages sædvanlig, at der her sigtes til, at han 395 tog imod persisk guld for at bevæge sine landsmænd til at erklære Spartanerne krig. I så fald har Platon rigtignok tilladt sig den frihed at lade Sokrates hentyde til en begivenhed, der i virkeligheden först indtraf efter hans død; men det findes der også andre exempler på. »Polykrates' rigdomme« er formodenlig en ordsproglig talemåde, som sigter til den rige tyran på Samos, der herskede i slutn. af 6. årh.

der vil komme og lære? Tænker vi ikke på det, og er det ikke derfor, vi vilde göre ret?

A. Jo.

S. Og gælder så ikke det selv samme om flöitespil og andre færdigheder? Det er meget ubetænksomt, når man vil have én gjort til flöitespiller, så ikke at ville sende ham til dem, der lover at lære ham kunsten og tager penge for det, men derimod göre andre folk uleilighed, som hverken giver sig ud for at kunne undervise eller har nogen elev i den kunst, som vi vil have de skal lære ham, vi sender til dem. Synes du ikke, det vilde være meget tankeløst?

A. Jo, det ved Zeus jeg gör, det vilde tilmed være meget dumt.

S. Ja, det har du ret i. Men nu kan du sammen med mig overveie et sådant spörgsmål angående denne fremmede Menon. For ser du, Anytos, han har længe fortalt mig, at han ønsker at opnå den dygtighed og dyd, som sætter folk i stand til at styre deres huse og stater godt, ære deres forældre, modtage og atter afskedige borgere og fremmede på en måde, der er en fornem mand værdig. Tænk nu over denne dyd! Til hvem kan vi med rette sende ham hen og lære den? Er det ikke klart efter vor betragtning för, at vi må sende ham til dem, der lover at give undervisning i dyd og offenlig har stillet sig til rådighed for hvem af Hellenerne der ønsker at lære den; og det har de fastsat en betaling for, som de også indkræver.

A. Hvem mener du så med det, Sokrates?

S. Du ved da vel nok selv, at det er dem, folk kalder sofister.

A. Du milde Herakles, var din mund, Sokrates. Gid aldrig nogen af mine slægtninge eller pårörende eller venner, hverken borger eller fremmed, må blive

så afsindig, at han går hen og lader sig bringe i ulykke af dem. For de volder jo öiensynlig kun skade og ulykke for dem, der omgås dem.

S. Hvordan mener du, Anytos? Er de blandt dem, der giver sig ud for at forstå at gavne noget, de eneste, som adskiller sig i den grad fra de andre, at de ikke blot ikke, som de andre, gavner, hvad man giver dem under behandling, men tvært imod ødelægger det? Og det drister de sig til åbenlyst at fordre penge for? Jeg kan med min bedste vilje ikke tro dig. For jeg ved, at en mand, Protagoras[33]), har tjent flere penge på den dygtighed end Feidias[34]), der dog har gjort så anerkendt skönne værker, og ti andre billedhuggere. Det er jo også noget underligt noget, du siger. De folk, der udbedrer gammelt fodtöi og lapper klæder, dem opdager man inden en måned, hvis de afleverer töiet og stövlerne ringere, end de fik det, og hvis de bærer sig sådan ad, må de snart dø af sult. Men Protagoras har kunnet narre hele Hellas, så at det ikke mærkede, at han ødelagde dem, der omgikkes ham, og lod dem reise bort ringere, end da han fik dem! og det i mer end 40 år; for jeg tror nok, han var nær de halvfjerds, da han døde, og havde øvet sin kunst i fyrretyve år. Og i al den tid og lige til den dag i dag har han været en berömt mand. Og det gælder ikke blot Protagoras men også mangfoldige andre, dels ældre end ham, dels folk, der lever endnu. Skal vi da nu efter din mening antage, at de med fuld bevidsthed bedrager og skader de unge, eller ved de det heller ikke selv? Skal vi tro, at de er så afsindige, disse hvem somme folk siger er de viseste af alle mennesker?

---

33) Protagoras fra Abdera i Thrakien, en af de berömteste sofister, gav sig netop fortrinsvis af med at undervise de unge i de færdigheder, som kunde være til nytte i det offenlige liv.

34) Feidias, den berömte billedhugger, som stod for den plastiske udsmykning af Parthenon.

A. Nei, det er langt fra, at de er afsindige, Sokrates; det er langt snarere de af de unge, der giver dem penge, og endnu mere end dem de, der giver dem lov dertil, deres slægtninge, og allermest staterne, som tillader dem at komme og ikke jager dem ud, når en fremmed vil begynde en sådan virksomhed, og ligeså, når det er en borger.

S. Men Anytos, har nogen af sofisterne gjort dig fortræd, eller hvorfor er du så vred på dem?

A. Jeg har ved Zeus aldrig endnu haft samkvem med nogen af dem og vil heller ikke tillade nogen anden af mine det.

S. Så er du jo altså ganske ukendt med de folk.

A. Ja, og gid jeg altid må blive det.

S. Hvordan kan du da, kære ven, vide besked om, hvorvidt dette forhold medfører gavn eller skade, når du er ganske ukendt med det?

A. Jo, med lethed. For jeg ved da nok, hvad de er for folk, enten jeg så kender dem eller ei.

S. Du har måske spådomsgave, Anytos. For hvis du på anden måde kan vide besked om dem, skulde det undre mig efter det, du selv siger. Men vi undersøger jo rigtignok ikke, hvad det er for folk, Menon skal gå til for at blive et slet menneske. For lad det nu, om du så synes, være sofisterne. Men nævn os da de andre, og gör denne din fædrene gæsteven den store tjæneste at sige ham, til hvilke folk i denne store by han skal henvende sig for rigtig at opnå den dyd, jeg nylig forklarede.

A. Men hvorfor har du ikke selv sagt ham det?

S. Nei, jeg har jo sagt, hvem jeg trode kunde undervise deri, men jeg tager jo feil, siger du. Og det kan der måske være noget i. Så nu er det din tur til at sige ham, til hvem af Athenæerne han skal henvende sig. Sig navnet på hvem du vil.

A. Nei, hvorfor skal man tage én mands navn? Når han blot træffer nogen af de gode og brave Athenæere, så vil de alle göre ham bedre, end sofisterne kan, hvis han da vil rette sig efter dem.

S. Mon disse gode og brave mænd er blevne sådanne af sig selv uden at have lært det af nogen, og er de så dog i stand til at lære andre det, de ikke selv har lært?

A. Jeg påstår, at de også selv har lært det af det ældre slægtled, der var gode og brave mænd. Eller synes du ikke, der har været mange dygtige mænd i denne stad?

S. Jo, Anytos, jeg synes både, at her er dygtige statsmænd, og at her fuldt så vel har været som her er. Men mon de nu virkelig også er dygtige lærere i deres egen dyd? For det er netop det, vi taler om; ikke om der findes gode mænd her eller ei, eller om der har været i fortiden, men om dyden kan læres, er det spörgsmål, vi så længe har drøftet. Og som led i den undersøgelse undersøger vi nu, om de gode mænd nu og forhen formår også at bibringe en anden den dyd, de selv har i så rigt mål, eller om dette er noget, der ikke kan bibringes et menneske, og som den ene ikke kan få hos den anden. Det er det, jeg og Menon så længe har undersøgt. Men tænk du nu over følgende ud fra det, du selv har sagt. Vilde du ikke sige, at Themistokles var en god mand?

A. Jo, fremfor alle andre.

S. Og også, at han må have været en dygtig lærer, hvis ellers nogen kan give undervisning i sin egen dyd?

A. Jo, det tror jeg, hvis han selv vilde.

S. Men han skulde ikke have ønsket, at også andre blev gode og dygtige mænd og især vel hans egen sön? Eller tror du, han var misundelig på ham og med vilje ikke bibragte ham den dyd, der gjorde ham selv

dygtig? Eller har du ikke hørt, at Themistokles uddannede sin sön til en god rytter? — han kunde jo holde sig stående opreist på hestene, og i den stilling udkastede han spyd, ligesom han kunde göre mange andre underlige kunster, som faderen havde ladet ham oplære i og gjort ham dygtig i, for så vidt det afhang af dygtige lærere. Har du ikke hørt gamle folk fortælle om det?

A. Jo.

S. Så kunde han altså ikke klage over, at sönnens naturlige begavelse var ringe.

A. Formodenlig ikke.

S. Men hvad siger du nu? Har du nogensinde hørt nogen yngre eller ældre hævde, at Kleofantos Themistokles' sön var en god og dygtig mand i samme retning som faderen?

A. Nei, aldrig.

S. Må vi da tro, at de för omtalte færdigheder vilde han lade sin sön lære men ikke göre ham en smule dygtigere end sine naboer i den visdom, han selv besad, hvis virkelig dyden kunde læres?

A. Ved Zeus! sagtens ikke.

S. Sådan var altså han som lærer i dyd, han, som du indrömmede var den dygtigste af fortidens mænd. Så lad os da se på en anden, Aristeides Lysimachos' sön. Er du ikke enig med mig i, at han var en god mand?

A. Jo, det er jeg rigtignok.

S. Ja, han gav nu også sin sön Lysimachos[35]) den bedste opdragelse i Athen i alt, hvor det kom an på lærere. Men synes du, der var nogen, sönnen kom til at overgå? Ja, ham kender du jo selv og kan se,

---

[35]) Aristeides' sön Lysimachos — opkaldt efter bedstefaderen — optræder tillige med den nedenfor omtalte Melesias i Platons »Laches«. Også der fremstilles begge som nogle — i det mindste i sammenligning med deres fædre — ubetydelige personer.

hvad han er for et menneske. Men så Perikles, denne så fremragende dygtige mand, ved du, at han havde to sönner, Paralos og Xanthippos?[36]).

A. Jo.

S. Dem fik han, som du nok ved, oplært til de dygtigste ryttere i Athen, og i musik og legemsøvelser og alle andre kunster og færdigheder uddannede han dem så godt som nogen. Men gode mænd vilde han ikke göre dem til, vel? Jo, det vilde han nok, tror jeg, men det kan vist ikke læres. Og for at du nu ikke skal tro, at det kun er få om end ikke de ringeste af Athenæerne, der ikke har været i stand hertil, så betænk, at også Thukydides havde to sönner, Melesias og Stephanos, og dem gav han i det hele en smuk opdragelse; navnlig drev de det til at blive de bedste brydere blandt Athenæerne, for den ene satte han i lære hos Xanthias, den anden hos Eudoros, og de gik jo for at være de dygtigste brydere den gang, det husker du jo nok?

A. Ja, jeg har hørt om det.

S. Er det da ikke klart, at han aldrig vilde have ladet sine sönner lære det, han blot måtte give penge for at få dem uddannet i, og ladt være at lære dem det, han kunde göre dem dygtige i uden at sætte penge til, hvis dette kunde læres. Men var Thukydides måske en ubetydelig mand? Havde han ikke särdeles mange venner blandt Athenæere og forbundsfæller? Han hørte til en fornem slægt og havde stor magt i staten og blandt de andre Hellenere, så hvis dette kunde læres, kunde han nok finde en, der kunde göre hans sönner dygtige, enten en af hans landsmænd eller en fremmed, hvis han selv var for optaget af sit arbeide i statens

[36]) Perikles' her omtalte to sönner døde för faderen. Også i »Protagoras« s. 319 E omtaler Platon, at han ikke havde sörget for at uddanne dem til gode statsmænd.

tjæneste[37]). Men, kære Anytos, mon dyden virkelig kan læres?

A. Hør, Sokrates, jeg synes, at du uden grund taler ondt om folk. Jeg vil nu give dig det råd at tage dig i vare — hvis du da vil følge mit råd. For det kan være, at det i en anden stat er lettere at göre folk skade, men her går det ikke. Og det ved du vist godt selv.

S. Se, Menon, nu blev Anytos vred, tror jeg. Og det undrer mig ikke. For han mener for det förste, at jeg taler ilde om de omtålte mænd, og desuden tror han, at han selv hører sammen med dem. Men når han en gang erfarer, hvad det vil sige at tale ilde, så vil hans vrede lægge sig; nu ved han det ikke. Men sig du mig, er der ikke også gode og brave mænd hos jer?[38]).

Menon. Jo.

S. Pleier de selv at være de unges lærere og selv at sige, at de er det, eller at dyd kan læres?

M. Nei ved Zeus, Sokrates, snart hører man dem sige, at den kan læres, snart, at den ikke kan.

S. Kan vi så sige, at de er lærere deri, når de ikke en gang er enige om det?

M. Nei, det tror jeg ikke, Sokrates.

S. Men nu de her sofister, der er de eneste, som selv melder sig, synes du, de er lærere i dyd?

M. Ja, Gorgias beundrer jeg især for det, Sokrates, at man aldrig kan høre ham tilbyde denne undervisning. Han gör tværtimod nar ad de andre, når han hører dem göre det. Han mener, man kun bör göre dem dygtige til at tale.

---

37) Thukydides — ikke at forveksle med historieskriveren — var samtidig med Perikles og modstander af ham, idet han efter Kimons død var fører for det aristokratiske parti. Han blev forvist ved ostrakismen omtr. 445.

38) nl. i Thessalien.

S. Så synes du altså heller ikke, at sofisterne er lærere?

M. Jeg kan ikke svare, Sokrates. For det er gået mig som de fleste. Snart synes jeg det, snart ikke.

S. Men ved du, at ikke blot du og de andre statsmænd snart mener, at dette kan læres, og snart ikke, men at også digteren Theognis[39]) siger det selv samme?

M. Nei, hvor siger han det?

S. I de vers, hvor det hedder:

Kun med dem skal du spise og drikke, med dem pleie omgang,
kun søge venskab med dem, som sidder inde med magt.

Ti af de gode vil godt du lære; men omgang med ringe
mænd berøver dig snart også den indsigt, du har.

Ser du, her går han ud fra, at dyd kan læres.

M. Det ser ud til det.

S. Men et andet sted skifter han lidt om:

Dersom forstand kunde skabes og bibringes manden, saa vilde

efter hans mening

lönnen så rig og så stor tilfalde sådanne mænd,

som kunde göre det, og

aldrig af faderen god avledes ringere sön,
hvis han forstandige ord vilde adlyde. Men ved belæring
aldrig opnå du kan at göre ringe mand god.

Ser du, at her er han af modsat mening om samme ting?

M. Ja, öiensynlig.

S. Kan du nu nævne mig noget som helst andet, hvor de, der siger, de underviser deri, jeg vil ikke sige ikke anerkendes som lærere af andre men får ord for

---

[39]) Theognis fra Megara levede hen ved 500 f. Kr. I sine elegiske digte lægger han en stærkt aristokratisk tænkemåde for dagen. De her anførte vers er i den overleverede samling v. 33 ff. og 434 ff.

ikke selv at være inde i, ja, netop stå langt tilbage i det, de siger, de er lærere i, mens de, der efter alles mening selv er gode og dygtige, snart siger, at det kan læres, snart ikke? Kan du påstå, at de, der er så forvirrede med hensyn til en eller anden ting, i egenlig forstand er lærere deri?

M. Nei ved Zeus, det kan jeg ikke.

S. Men når nu hverken sofisterne eller de dygtige og brave selv kan give undervisning i en ting, er det så ikke klart, at andre heller ikke kan?

M. Nei, det kan de vist ikke.

S. Men når der ikke er lærere, er der heller ikke disciple?

M. Jeg tror, du har ret.

S. Og vi har jo indrömmet, at hvad der hverken er lærere eller disciple i, det kan heller ikke læres.

M. Ja, det har vi indrömmet.

S. Og nu ser vi jo ingen steder lærere i dyd.

M. Nei, det har du ret i.

S. Og når der ingen lærere er, er der heller ingen disciple.

M. Det synes så.

S. Altså kan dyd vist ikke læres.

M. Nei, det ser ikke ud til det, hvis vi er gået rigtig til værks i vor undersøgelse. Derfor kan jeg i min forundring ikke forstå, om der slet ikke findes gode mænd, eller hvordan de da bliver gode.

S. Jeg tror, Menon, at jeg og du står langt tilbage, og at Gorgias ikke har givet dig en tilstrækkelig uddannelse og Prodikos ikke mig[40]). Fremfor alt bör vi da se på os selv og undersøge, hvem der på en eller

[40]) Prodikos (se ovenfor anm. 11) skal blandt sine tilhørere ved sine forelæsninger over synonymik også have haft Sokrates, der på flere steder hentyder noget ironisk til denne undervisning. I denne sammenhæng bebreider Sokrates Prodikos, at han ikke har lært ham den så betydningsfulde sondring mellem indsigt (viden) og rigtig forestilling.

anden måde kan göre os bedre. Jeg tænker her på vor undersøgelse för, at vi nok så tåbelig oversá, at ikke blot under indsigtens herredömme går menneskenes anliggender rigtig og godt, og måske er det derfor, vi ikke kan se, på hvad måde de gode bliver gode.

M. Hvordan mener du, Sokrates?

S. Jeg mener som så: At de gode mænd bör være nyttige, det har vi med rette indrömmet ikke kan være andet, ikke sandt?

M. Jo.

S. Og at de er nyttige, når de leder vore sager rigtig, den indrömmelse var vist også rigtig.

M. Ja.

S. Men at det ikke er muligt at lede dem rigtig, når man mangler indsigt — det ser det ud til, at vi ikke skulde have slået fast.

M. Hvordan det?

S. Det skal jeg sige dig. Når én kender veien til Larissa eller et hvilket som helst andet sted og går den vei og viser andre vei, leder han dem så ikke rigtig og godt?

M. Jo.

S. Men nu én, som har en rigtig mening om, hvor veien er, men aldrig har været der og ikke kender den, kan han ikke også lede dem rigtig?

M. Jo.

S. Og så længe han har en sand forestilling om det, den anden har indsigt i, er han en ligeså god veiviser som han, der ved, fordi han mener det rette, skönt han mangler indsigt.

M. Ja.

S. Altså leder en sand forestilling til at handle ret ligeså vel som indsigt. Og det var det, vi nylig oversá ved vor undersøgelse af, hvordan det forholdt sig med dyden, idet vi sagde, at kun indsigt leder til

at udføre noget rigtig. I virkeligheden gjaldt det også den sande forestilling.

M. Ja, vistnok.

S. Altså er en rigtig forestilling ligeså nyttig som viden.

M. Ja, med den indskrænkning, Sokrates, at den, der har viden, altid kan bære sig rigtig ad, men den, der kun har en rigtig mening, kan sommetider træffe det rette, sommetider ikke.

S. Hvordan mener du? Den, der altid har en rigtig mening, vil han ikke altid finde det rette, sålænge hans mening er rigtig?

M. Jo, det må man vist indrömme. Derfor undrer det mig, Sokrates, når dette er således, hvorfor da viden er af så meget större værdi end den rigtige forestilling, og hvorfor det ene af de to ting er ét, det andet noget andet.

S. Ved du, hvorfor det undrer dig, eller skal jeg sige dig det?

M. Ja, sig du det.

S. Fordi du ikke har set rigtig på Daidalos' tempelbilleder[41]). Men I har måske ingen hos jer.

M. Hvor vil du nu hen med det?

S. Jo, når de ikke er bundne, så løber de deres vei og bliver borte, men når de er bundne, bliver de stående.

M. Og hvad så?

S. At eie et af hans værker, som ikke er bundet, er der ikke meget ved, ligesom når en slave vil løbe sin vei: det bliver nemlig ikke stående. Men bundet er

41) Om den gamle mytiske kunstner Daidalos, der havde bygget labyrinten på Kreta, fortaltes det, at han var den förste, der forfærdigede billedstøtter, som kunde gå, d. v. s. som gjorde et mere levende indtryk end kunstens allerældste frembringelser. Det hed sig da, at man måtte binde dem, for at de ikke skulde løbe bort.

det meget værdt, for hans værker er meget smukke. Men hvor vil jeg nu hen med det? Jeg vil forklare de sande forestillinger. Sålænge de sande forestillinger bliver siddende, er de et skönt eie og virker kun godt. Men længe pleier de ikke at holde sig men løber bort fra menneskets sjæl, og derfor er de ikke af stor værdi, för end man binder dem ved at betænke årsagssammenhængen. Og dette er jo, kære Menon, erindring, som vi tidligere er blevne enige om. Men når de er bundne, bliver de först til kundskaber og dernæst stadige. Og derfor er viden værdifuldere end en rigtig forestilling, og ved båndet adskiller viden sig fra den sande forestilling.

M. Ja ved Zeus, Sokrates, det synes at hænge sådan sammen.

S. Ja, jeg taler nu også uden at vide besked, men idet jeg slutter mig til det. Men at en rigtig forestilling og viden er forskellig, det tror jeg virkelig ikke jeg blot slutter mig til; men hvis jeg skal sige om noget, at jeg ved det — og det tör jeg kun sige om ganske lidt — så vil jeg regne *det* med til, hvad jeg ved.

M. Ja, du har ganske ret, Sokrates.

S. Og har jeg ikke også ret i, at når den sande forestilling leder udførelsen af hver enkelt virksomhed, virker den ligeså godt som viden?

M. Jo, det tror jeg også du har ret i.

S. Altså står en sand forestilling slet ikke tilbage for viden eller er mindre nyttig for vore handlinger, og den mand, der har en sand forestilling, står ikke tilbage for den, som har viden.

M. Nei, du har ret.

S. Nu har vi jo slået fast, at den gode mand er nyttig.

M. Ja.

S. Men da nu ikke blot viden gör folk dygtige og nyttige for staterne, når de er det — men også rigtige forestillinger, og ingen af disse to ting opstår hos mennesker af naturen, hverken viden eller sand forestilling — eller synes du, at nogen af dem skyldes naturlige anlæg?

M. Nei, jeg synes ikke.

S. Men når de ikke skyldes naturanlæg, så er de gode ikke gode af naturen.

M. Nei.

S. Men da de ikke er det af naturen, så undersøgte vi derefter, om det kan læres.

M. Ja.

S. Og så fandt vi jo, at det kan læres, hvis dyd er indsigt.

M. Ja.

S. Og hvis det kunde læres, måtte den være indsigt.

M. Ja.

S. Og hvis der var lærere, kunde det læres, men var der ingen, kunde det ikke læres.

M. Ja vist.

S. Men vi blev nu enige om, at der var ingen lærere deri.

M. Ja, det er sandt.

S. Så har vi altså slået fast, at det hverken kan læres eller er indsigt.

M. Ja.

S. Men at det var godt, det indrömmede vi.

M. Ja.

S. Og at gavnligt og godt var det, der ledede os rigtig.

M. Ja.

S. Men at lede rigtig, det er der kun disse to ting, der gör, den sande forestilling og viden, og når men-

nesket har dem, leder han sin gærning rigtig. For hvad der sker ved et tilfælde, det skyldes ikke menneskelig ledelse. Når et menneske leder til det rette, er det ved disse to ting, sand forestilling og viden.

M. Ja, jeg tror det.

S. Da nu dyden ikke kan læres, er den vel heller ikke viden?

M. Nei, öiensynlig ikke.

S. Af to gode og gavnlige ting er altså den ene faldet bort, og i politisk virksomhed kan viden ikke være det ledende.

M. Nei, jeg tror det ikke.

S. Det var altsaa ikke ved visdom eller i egenskab af vise mænd, at den slags folk kunde styre staterne, Themistokles og de, som Anytos för nævnede. Derfor er de ikke i stand til at göre andre ligeså dygtige, som de selv er, fordi de ikke er dygtige som følge af viden.

M. Det synes at hænge sådan sammen, som du siger, Sokrates.

S. Når det nu ikke er ved viden, så er der kun den mulighed, at det er ved rigtige forestillinger. Dem følger statsmændene og holder således staterne oppe; men overfor indsigt forholder de sig ganske som orakelsangere og spåmænd: *de* siger nemlig meget sandt uden at vide noget af det, de siger.

M. Det må vist være således.

S. Er det så ikke nok værdt, Menon, at kalde de mænd genier, som uden indsigt virker til stort held ved gærning og tale?

M. Jo.

S. Ligesom vi med rette kan bruge ordet genier om de nys nævnte orakelsangere og spåmænd såvel som alle digterbegavelser, således kan vi navnlig sige,

at de dygtige statsmænd er genier og storånder, inspirerede og ledede af en gud, når de ved deres ord heldig udfører mange store ting uden at vide rigtig besked om, hvad de siger.

M. Ja vist.

S. Og kvinderne, Menon, de kalder jo også de gode mænd „guddommelige“. Og når Lakonerne skal rose en som en god mand, siger de: „En guddommelig mand, han der!“

M. Ja, og det synes jo, at de har ret i det, Sokrates. Men det kan dog være, at Anytos der tager dig dine ord ilde op.

S. Det bryder *jeg* mig ikke om. Ham kan vi altid en anden gang tale med, Menon. Men hvis vi nu i hele vor undersøgelse her har båret os rigtig ad og har ret, så må dyd opstå hverken ved naturlig begavelse eller ved belæring, men komme ved tilskikkelse fra guderne uden forstandens hjælp til dem, der får den, hvis ingen af de dygtige statsmænd har sådanne ævner, at han også kan göre en anden til statsmand. Men hvis nogen har det, kan man omtrent sige, at han står blandt de levende, som Homer siger Teiresias står blandt de døde. Han siger jo, at han alene har forstand blandt alle i Hades, „de andre flagre som skygger“ [42]). Det samme forhold fik vi da også her: han er som en virkelig ting overfor skygger med hensyn til dyd.

M. Jeg finder, du har ganske ret, Sokrates.

S. Ud fra denne betragtning ser vi klart, Menon, at dyden ved guddommelig tilskikkelse kommer til dem, der har den. Men ganske sikkert får vi det först at vide, når vi ikke undersøger, hvordan den kommer

---

42) Citat efter Odysseen X 495.

til menneskene, för end vi först prøver at finde ud, hvad dyden vel er i sig selv. — Men nu skal jeg et sted hen. Og hvad du selv er blevet overbevist om, det må du nu også se at overbevise din gæsteven Anytos der om, for at han kan blive omgængeligere. Så hvis du kan overbevise ham, vil du også gavne Athenæerne.

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 68

GASTON PARIS

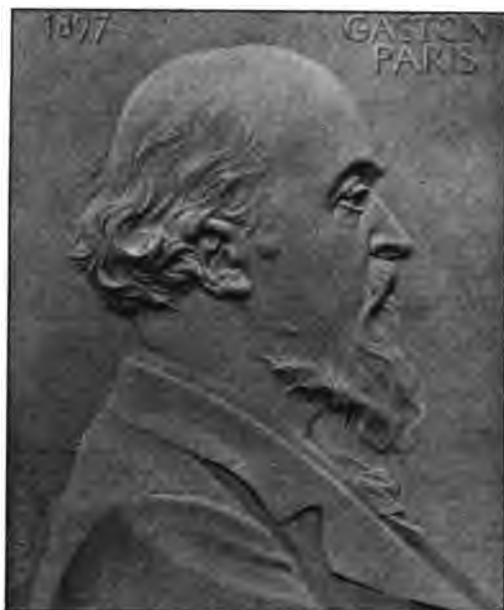
AF

KRISTOFFER NYROP

KØBENHAVN 1906
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

»Il vient de disparaître une nature unique, un équilibre exquis des facultés les plus hautes, où l'on n'aurait pu dire ce qui était le plus noble, de l'esprit ou bien du cœur.«

LOUIS HAVET.

Da Gaston Paris döde den 5te marts 1903, mistede Frankrig en af sine ædleste sönner, den romanske filologi sin fornemste dyrker, hans talrige elever en lærer, som de alle omfattede med den störste hengivenhed og så op til i ubegrænset beundring.

Han var en enestående repræsentant for vor tids fineste åndskultur, en humanismens apostel, lige fremragende som forsker og som menneske. Hans arbejdsfelter var mangfoldige; han bevægede sig med samme usvigelige sikkerhed, samme utroligt omfattende kundskabsfylde på så forskellige områder som linguistik,

filologi, textkritik, litteraturhistorie, sagnhistorie, og på dem alle har han ved sit geniale skarpsyn fornyet de videnskabelige studier i Frankrig. Men hans betydning strækker sig langt udenfor videnskabens grænser. Foruden en alsidig ånd ejede han et hjærte, der slog varmt for menneskene og alt menneskeligt, et sind, der var modtageligt for alt ædelt og stort, en kunstnerisk higen efter skönhed og harmoni. Kærlighed var for ham den störste livsmagt af alle, sandhed det höjeste mål for al menneskelig higen. Ved sit kæmpemæssige arbejde i videnskabens tjeneste og sin uselviske opofrelsestrang, ved sin sandhedssögen og sin begejstrede tro på hvad der er godt og skönt, vil han til alle tider stå som et lysende og strålende exempel.

I.

Gaston Bruno Paulin Paris blev födt den 9de august 1839 i landsbyen Avenay i Champagne. Hans fader, den bekendte litteraturhistoriker Alexis Paulin Paris (1800—1881), hörte til den lille samling litterater, halvt digtere, halvt videnskabsmænd, fra begyndelsen af det 19de århundrede, der under påvirkning fra den romantiske skole blev greben af en stærk begejstring for middelalderen. Paulin P., der begyndte med at udgive en *Apologie de l'école romantique* (1824), endte som professor ved Collège de France, som förste indehaver af lærerstolen i gammelfransk sprog og litteratur. På en tid, da romansk filologi var så godt som ukendt i Frankrig, udförte han et stort og betydningsfuldt arbejde ved at drage middelalderens litterære skatte frem for dagens lys. I hans mangesidige produktion beundrer man hans flid og sporsans, hans omfattende kundskaber og fremfor alt hans fint forstående kærlighed til middelalderens Frankrig. Denne kærlighed vidste han

også at meddele sin sön, der allerede fra barnsben af kendte sagnene om Karl den store og hans jævninge, om kong Artur og ridderne om det runde bord lige så godt som æventyrene om Rolf Blåskæg og Askepot. Som moden mand mindedes han rört i den smukke tilegnelse, der indleder hans doktordisputats, de indtryk, han fik i barneårene, når faderen begejstret fortalte ham om de gamle helte.

Om hans barndom er iövrigt lidet at berette. Ni år gammel blev han sat i skole i *Collège Rollin*, hvor man hurtigt fik öjnene op for hans ualmindelige begavelse. Han synes i flere henseender at have været en noget vanskelig elev; og han har næppe haft let ved at böje sig under skolens tvang. Blandt kammeraterne udvalgte han to, som han sluttede sig meget nöje til, Amédée Durande og Sully Prudhomme. Den förste, der döde allerede 1871, blev hans fortrolige i ungdomsårene, og efter skoletidens afslutning stod de i en uafbrudt brevvexling med hinanden [1]); den anden, der nu anses som en af Frankrigs störste digtere, blev hans ven for livet.

I 1856 blev han student, og samme år ledsagede han sine forældre på en rejse til Rusland. Hjemvejen gik igennem Tyskland over Bonn, hvor han efter sin faders önske blev tilbage for at lære tysk og begynde sine humanistiske studier ved det derværende universitet; — med rette nærede Paulin Paris stærk mistillid til den franske universitetsuddannelse. Hans studieophold i Tyskland varede med forskellige afbrydelser i to år. Fra Bonn, hvor han bl. a. havde deltaget i övelser hos Fr. Diez, den romanske filologis grundlægger, rejste han til Göttingen, hvor han i et år væsentlig studerede græsk under Georg Curtius, en lærer, han altid min-

[1]) En del af disse breve er efter Paris's død blevet udgivne af Pio Rajna (Firenze, 1904).

dedes med taknemlighed, og som indgav ham en kærlighed til græsk sprog og kultur, som han bevarede hele sit liv [2]).

Efter sin hjemkomst til Frankrig arbejdede han under Guessard og Quicherat ved École des Chartes. Han fik her til studiefæller folk som d'Arbois de Jubainville, P. Viollet og Paul Meyer; med denne sidste sluttede han et venskab, der varede hele livet, og blev af stor betydning, såvel for dem begge personligt som for det store videnskabelige arbejde, de snart skulde påbegynde i fællesskab.

Ungdomsbilllede fra omtr. 1860.

I 1862 forlod han höjskolen som *archiviste-paléographe*, og udgav strax derefter sin examensafhandling. Det er den nu for alle romanister klassiske bog *Étude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française*. Han undersöger her et fundamentalt spörgsmaal vedrörende de romanske sprogs udvikling og gör det med en metodisk sikkerhed, en kundskabsfylde og et omskuende blik, som i höj grad måtte imponere hos en så ung begynder. Senere tiders forskninger og fund har vel kunnet ændre små enkeltheder i dette arbejde, men hans grundsyn står urokkelig fast

[2]) Nærmere oplysninger om hans ophold i Tyskland og særlig hans forhold til Fr. Diez meddeles i et tillæg.

både med hensyn til det specielle spörgsmål, han undersöger, og med hensyn til den almindelige sprogopfattelse, han hævder. Strax i sin indledning siger han kort og klart: *„La parole est une fonction de l'espèce humaine.“* Hvorlænge har det ikke varet, inden denne sandhed er blevet almindelig anerkendt og er nået til alle sprogforskeres bevidsthed?

I fortalen til sin bog udtaler Paris bl. a. et håb om at kunne bidrage sit til at vise, at fransk eller romansk filologi er en videnskab ligesåvel som klassisk og orientalsk filologi, men han gör sig intet håb om, at han i Frankrig vil finde mange forstående og interesserede læsere. Der er, siger han, i det hele taget kun få hos os, der interesserer sig for vort gamle sprog; og de få er kun dilettanter, for hvem det hele er en „affaire de curiosité“.

Det gik ganske, som han havde formodet. Medens hans bog i udlandet blev modtaget med stor anerkendelse, mödte han kun ringe interesse hos sine landsmænd. Han måtte endog i mange år kæmpe med ligegyldighed og kulde, tildels uvilje, hos Franskmændene; og selv efter at hans videnskabelige dygtighed var bleven officielt anerkendt, ved at Collège de France havde åbnet sine döre for ham, varede det længe, inden man f. ex. kunde tilgive ham, at han havde fået sin förste uddannelse ved tyske universiteter. Endnu i begyndelsen af firserne har jeg flere gange i akademiske krese i Paris hört den udtalelse om ham: *il est trop allemand.* De tider er dog nu længst forbi, da et studieophold i Tyskland regnedes en videnskabsmand til last i Frankrig. Den tidligere bornerede væren sig selv nok er nu for en stor del opgiven; der er slået en bred bresche i den kinesiske mur, bag hvilken Franskmændene havde forskandset sig, og gennem den drager årligt skarer af unge „boursiers“ for at studere ved frem-

mede universiteter. Men det er et mærkeligt træk af skæbnens ironi, at netop en mand som Paris skulde anklages for tyskeri (*germanisme*), han, den mest franske af alle Franskmænd, der omfattede sit lands historie og litteratur, sprog og folkeminder med en större og mere forstående kærlighed end nogen för ham, som så hyppigt citerede de smukke vers fra Rolandskvadet, der var som skrevne om ham selv:

Ne placet Deu ne ses saintismes angles
Que ja par mei perdet sa valor France [3]).

Efter at have udgivet bogen om den latinske akcent og skrevet nogle retshistoriske studier [4]) for „la licence en droit" vendte Paris sig til middelalderens litteratur. Det var de oldfranske heltedigte (*les chansons de geste*), som han nu först af alle både i Tyskland og Frankrig optog til streng videnskabelig behandling. De havde fanget hans interesse allerede i barneårene, da han sad på sin faders knæ, og de beholdt den hele hans liv. Alle de brogede sagn, der knytter sig til Karl den store og hans jævninge, og som så mægtigt havde sat barnets fantasi i bevægelse, dem sögte han nu at forstå som videnskabsmand. Han vilde finde sammenhængen i hele det næt af episke fortællinger, hvis historiske udgangspunkt er Karl den store og hans kongegærning; han vilde trænge igennem det tætte væv af sagn, der i yppig vækst er groet op om Karolingertidens helte, vise hele sagndannelsens oprindelse og udvikling. Hans studier kom derfor efterhånden til at om-

3) *Chanson de Roland,* v. 1089—90. I O. Rittos oversættelse gengives disse vers på følgende måde:
Herren vor Gud og hans hellige engle
Nådigst forbyde, at Frankrig det kære
Skulde for [bedre: ved] min skyld forlise sin ære.

4) En på latin *(De tutela)* og en på fransk *(De la tutelle)*; begge trykte i Paris 1862.

fatte hele det kristne middelalderlige Europa, såvel den romanske og germanske, som den latinske kultur, ti de franske heltesagns kilder er mangfoldige og strömmer fra mange lag og mange lande.

Resultatet af sine undersögelser sammenfattede han i en voluminös afhandling, der skaffede ham doktorgraden, *Histoire poétique de Charlemagne* (1865). Det er hans ungdoms storværk; den kastede glans over hans navn og forlagde som med ét slag tyngdepunktet for de romanske studier fra Tyskland til Frankrig.

Som titlen angiver, behandler bogen Karl den stores sagnhistorie. Han begynder med i en tankevægtig indledning at undersöge betingelserne for den episke digtnings udvikling i almindelighed og knytter hertil åndfulde betragtninger over forholdet mellem mytiske og historiske epopeer. Derefter gennemgår han i bogens förste halvdel kilderne til sit stof, sammenligner dem og værdsætter dem kritisk, medens han först i den anden halvdel undersöger selve den poetiske udformning af de mange sagnelementer og eftersporer deres udvikling og væxt, såvel i som udenfor Frankrig. På den mest overlegne måde forstår han at beherske det kolossale stof, der foruden hele den oldfranske *chanson de geste*-litteratur — som han for en stor del måtte studere i manuskripterne — omfatter bindstærke latinske og franske, tyske og spanske kröniker, islandske sagaer og engelske viser, oldtyske digte og spanske romancer, osv., osv.

Bogen er endnu den urokkede hjörnesten i alle studier over den oldfranske heltedigtning; de snart tallöse arbejder, som europæiske og amerikanske lærde har helliget *les chansons de geste*, har alle deres rod i Paris's ungdomsværk, enten de förer en der påbegyndt undersögelse videre, eller de optager et af hans mange originale og ny synspunkter til nærmere dröftelse, eller de

præciserer en hypotese, som senere manuskriptfund har kastet nyt lys over. Trods den ringe læsekres, bogen på den tid kunde påregne i Frankrig, vakte den betydelig opsigt, og hertil bidrog ikke mindst den glimrende måde, hvorpå han ved den mundtlige dröftelse forsvarede sin metode. Af hans *soutenance* gik der længe stort ry.

Ved prisuddelingerne det fölgende år tildelte Académie des Inscriptions ham Prix Gobert (10,000 fr.), den störste pris hvorover det råder, og opmærksomheden var nu henledt paa ham som en mand, der vilde få betydning i Frankrigs videnskab. Den daværende kultusminister, historikeren V. Duruy, skyndte sig med at knytte ham til den ny oprettede fri videnskabelige höjskole, „École pratique des Hautes Études". Her begyndte han i 1869 sin lærervirksomhed med den beskedne titel af „répétiteur"; men han avancerede hurtigt gennem alle grader, indtil han til sidst blev höjskolens ledende direktör. Også Collège de France fik snart brug for ham; han havde flere gange vikarieret for sin fader, og da denne i 1872 tog sin afsked, var han selvskreven til at være hans efterfölger.

Fra nu af former hans liv sig i alle henseender som en sejrsgang. Hans videnskabelige produktion bliver mere og mere omfattende, hans anseelse voxer med hvert nyt arbejde, han udsender, og hans indflydelse begynder på flere områder at sætte stærke spor i Frankrigs kulturelle udvikling. Han stiger fra stilling til stilling, og alle æreshverv og tillidsposter betros ham.

I 1877 bliver han „membre de l'Institut", og i 26 år har han været et af de virksomste medlemmer af Académie des Inscriptions og deltaget i alle dets arbejder. Samme år indvalgtes han som extraordinært medlem i redaktionskomitéen for „Histoire littéraire de la

France", dette kæmpeværk, der påbegyndtes af Benediktinerne i det 18de århundrede, og som efter en længere afbrydelse fortsattes af Institutets medlemmer. Med stor energi tog han fat på det nye arbejde, som betroedes ham, og allerede bind XXVIII, der udkom 1881, bragte sex store monografier af ham.

I 1881 blev han medlem af „Conseil de perfectionnement de l'École des Chartes" og af „Comité des travaux historiques". Nogle år senere blev han udnævnt til rektor for École des Hautes Études ved Léon Reniers död (1886), og i 1895 efterfulgte han Gaston Boissier i den höjtbetroede, men vanskelige og ansvarsfulde stilling som administrator for Collège de France — ved et nordisk universitet vilde det vel hedde Rector magnificus perpetuus.

Gaston Paris,
omtr. 50 år gammel.

Udlandet föjede sin hyldest til Frankrigs, og en mængde fremmede akademier optog ham som æresmedlem. Da han i 1889 fejrede sin 50 års födselsdag, skete det under store æresbevisninger fra mange sider. Fra Sverrig modtog han således Nordstjærneordenens kommandörkors; det blev på Carl Wahlunds foranstaltning overrakt ham den 9de august i Villa Bormettes i Le Pouliguen (ved Loires munding) sammen med et festskrift forfattet udelukkende af hans svenske elever [5]). Det

[5]) *Recueil de mémoires philologiques présentés à Monsieur Gaston Paris par ses élèves suédois le 9 août 1889 à l'occasion de son cinquantième anniversaire.* Stockholm, 1889.

fölgende år, den 29de december 1890, blev han genstand for ny hyldest i anledning af hans 25-årige doktorjubilæum; tredive af hans elever, denne gang alle fra fransktalende lande, overrakte ham et nyt endnu omfangsrigere festskrift [6]).

En sidste, stor og betydningsfuld udmærkelse modtog han, da han i 1896 blev optaget blandt de fyrretyve udödelige i det franske akademi. Sin tiltrædelsestale holdt han den 28de januar 1897 ved akademiets höjtidelige årssammenkomst. Det blev et mindeværdigt möde.

Rank og spænstig trådte han ind i Institutets höje sal, iført akademikernes stilfulde festdragt med de grönne palmerabatter på den sorte kjole og den elegante kårde ved siden. Med sin klare og udtryksfulde stemme holdt han under stigende opmærksomhed sin formfuldendte, tankevægtige tiltrædelsestale. Den omhandlede hans forgænger i akademiet, Louis Pasteur, og berörte tillige mange vidtrækkende spörgsmål om videnskabens betydning for en nations fremskridt og udvikling, om videnskabens mål og om de strenge krav, den stiller til sine dyrkere.

Under hele talen sad Sully Prudhomme ved hans side. Den jævnaldrende digter var den dag hans „fadder" (*parrain*), og det var med synlig glæde, at han havde fört ungdomsvennen til hans hædersplads. Paris var stærkt bevæget, og hver gang han i sin tale eller sit svar nævnede Frankrigs *illustres*, de virkelig udödelige, lagde han kærtegnende sin hånd på digterens skulder.

Paa akademiets vegne förte Joseph Bertrand ordet. Han svarede på Paris's tale, og i sin velkomsthilsen

---

6) ***Études romanes dédiées à Gaston Paris le 29 décembre 1890 (25e anniversaire de son doctorat ès lettres), par ses élèves de France et ses élèves étrangers des pays de langue romane.*** **Paris, 1899.**

fremhævede han bl. a., at den nye akademikers valg i virkeligheden ikke blot skyldtes den afstemning, som var foretaget indenfor det franske akademis fire vægge, men at det tillige var at betragte som et resultat af en enstemmig og stiltiende afstemning af en mængde universiteter, akademier og videnskabelige selskaber i Europa og Amerika.

Efter denne udtalelse af et medlem af akademiet kan det have sin interesse at minde om, at dette höjfornemme og lærde selskab, hvis vigtigste opgave det skulde være at våge over det franske sprogs renhed, og som udgiver den officielle ordbog, to gange tidligere ved sine valg havde vraget den mand, der kendte sproget som ingen anden, der med den fineste forståelse og en beundringsværdig nöjagtighed havde påvist dets udvikling fra de ældste tider lige op til vore dage, og som tillige i sine talrige skrifter atter og atter havde vist, at han ikke blot forstod sit sprog som filolog, men også behandlede det som kunstner.

Efter hans valg overraktes der ham en medalje, hvor Chaplain med fin kunst har foreviget hans træk [7]), den medfölgende adresse var underskrevet af omtrent to hundrede venner, kollegaer og elever, og her findes navne fra alle krese og fra så at sige den hele verden, sprogmænd og litteraturforskere, arkæologer, historikere, digtere, diplomater og pengefyrster i broget blanding: Wesselowsky, Schuchardt og Furnivall, Pasquale Villari, A. Sorel og Gabriel Monod, Giosuè, Carducci og Mistral, Wilhelm Herz og Sully Prudhomme, Hanotaux, Jusserand og grev Nigra, Jules Lemaître, Pierre de Nolhac, Comparetti, baron E. de Rotschild, osv., osv.

De sidste år af hans liv forlöb roligt og uden större forandringer i hans ydre stilling. I Paris delte han sin tid ligeligt imellem videnskaben og sin meget om-

[7]) En reproduktion af den findes foran s. 3.

fattende administrative virksomhed; sommermånederne og en del af efteråret tilbragte han med sin familie i idyllisk ro på et slot fra Henrik den 4des tid, som han ejede i Normandiet. Det ligger ved Cerisy-la-Salle i en frodig egn, omgivet af marker og skove. Her elskede han at arbejde, og her glædede han sig ved at hvile ud efter arbejdet. Dog var den hvile, han undte sig, kun af kort varighed; ti selv han, det mest arbejdsomme af alle mennesker, som tilmed arbejdede hurtigere end de fleste, og hvis produktion har været uhyre, klagede over, at tiden aldrig slog til, og at han aldrig fik udrettet, hvad han vilde. „Jeg har i virkeligheden kun fået skrevet en eneste bog (Karl den stores sagnhistorie), sagde han engang til mig på en spaseretur, og der var dog så mange andre, jeg gærne vilde have skrevet." Og mismodig citerede han det gamle vers:

Le temps s'en vait
Et rien n'ai fait.
Le temps s'en vient
Et ne fais rien.

I august og september fyldtes det gamle slot med glade sommergæster. De fordeltes rundt omkring i de mange morsomme værelser, foroven og forneden; de mest begunstigede fik plads i de romantiske tårnværelser, hvortil man kun nåede ad lange, hemmelighedsfulde gange, som man let löb vild i. Både Paris og hans hustru forstod tilfulde den vanskelige kunst at være vært og værtinde; de var utrættelige i at sörge for deres gæster og bringe dem i forbindelse med hverandre. Dette sidste var i virkeligheden en ikke uvigtig sag, ti det var meget forskellige mennesker, her mödtes i sommermånederne. Her var ungdom, der gjorde lange udflugter på cykle eller drev anden

sport, og her var videnskabelige berömtheder fra alle lande; én sommer de tyske romanisters nestor, Paris's ungdomsven, Adolf Tobler fra Berlin, en anden sommer den portugisiske arkæolog Leite de Vasconcellos; dertil som stadige gæster hispanologen Alfred Morel Fatio og den nylig afdöde digter Heredia. Til disse forskelligartede elementer kom endelig mondæne pariserherrer og -damer. Som man ser, et ret broget og forskelligartet selskab, og dog var alt harmoni. Værtens og værtindens elskværdighed var den höjere enhed, hvori alt og alle gik op.

Var sommerferierne afvexlende viet til arbejde og hvile, benyttede Paris gærne sine påskeferier til mindre rejser i og udenfor Frankrig. Fra sin tidligste ungdom holdt han af at rejse; ganske særlig fölte han sig tiltrukket af Italien, som han atter og atter besögte, og hvor han havde mange personlige venner. I 1863 inviterede hans faderlige ven, den italiensk födte læge og politiker Alessandro Bixio[8]) ham med på en tur i Norditalien. De besögte Torino, Milano, Parma, Bologna, Genova, Firenze, Pisa. Særlig gjorde Firenze et dybt indtryk på ham. I et brev af 9de marts skriver han: „J'ai passé une des plus belles semaines de ma vie dans cette merveilleuse ville de Florence, qu'on ne peut assez louer, assez admirer ... C'est une atmosphere unique, qui élève et grandit l'esprit et dans laquelle un poète, un artiste feraient certainement de belles choses. On sent bien l'influence puissante de cet air-là dans le *Lorenzaccio* de Musset, écrit à l'aspect du palais Strozzi et de tous ces vieux manoirs, qui sont de l'histoire pétrifiée. Je rêve, moi, de venir passer un hiver à Florence, et je le ferai un jour où l'autre."

Först i 1872 foretog han dog sammen med marquis

---

8) En ældre broder til den italienske frihedsmand, general Girolamo Nino Bixio.

Joseph Delaborde sin „grand voyage d'Italie"; han opholdt sig særlig i Venezia, Roma og Napoli og blev modtaget med åbne arme af den ansete familie Minghetti på anbefalingsbrev af filologen og diplomaten grev Nigra.

Tre år efter deltog han i en videnskabelig kongres, der ved sommertid afholdtes i Palermo. En del af kongresmedlemmerne rejste i sluttet selskab fra Neapel, og det var en udsögt kres, der en augustaften 1875 stod på dækket af den lille damper, der skulde före dem til Sicilien, og så Vesuv forsvinde i horizonten. Her var Ruggiero Bonghi, der den gang var Italiens kultusminister, Pio Rajna, Delaborde, Ernest Renan og hans hustru, Ary Scheffers datter, Gaston Paris og mange andre. Rajna talte med Renan om middelalderlig litteratur og priste Paulin Paris's arbejder. „Men dèr er dog hans mesterværk," svarede Renan og pegede på Gaston [9]). Så gik der en del år, hvor han ikke fik lejlighed til at gense Italien; först i 1888 var han der atter og overværede de store universitetsfester i Bologna. Her gjorde han bekendtskab med Giosuè Carducci, hvis udtryksfulde og kraftige, næsten brutale ansigt gjorde stærkt indtryk på ham. Nogle år efter tilbragte han på sin bryllupsrejse flere uger ved de norditalienske söer [10]). Af hans senere rejser skal her blot mindes om den, han foretog i 1897 for at undersöge toppen af Sibyllebjerget i Apenninerne; han vilde personlig kontrollere den beskrivelse, som Antoine de Lasale i det 15de århundrede havde givet af indgangen til „Sibyllens paradis", og han nærede håb om at gen-

[9]) På kongressen holdt Paris et halvt improviseret foredrag om *La Sicile dans la littérature française;* det er trykt i Romania, V, s. 108 ff.

[10]) Med sin anden hustru. Paris var gift to gange. Förste gang (juli 1885) med Marie Talbot, enke efter Philippe Delaroche-Vernet, — en sön af maleren Paul Delaroche og Horace Vernets datter; hun døde pludselig i december 1889. Anden gang (1891) med forfatterinden fru Savary, født Mahou.

finde det navnetræk, som den berömte forfatter havde indridset på væggen i den æventyrlige bjærggrotte. Exkursionen, som han foretog sammen med Pio Rajna, bragte desværre ikke det forönskede udbytte, bl. a. på grund af tåge og dårligt vejr [11]).

Paris's rejser gik dog ikke altid mod landet syd for Alperne; de strakte sig også mod nord og öst. I 1877 var han således i Upsala, hvor han ved universitetets 400-årsfest sammen med Gaston Boissier repræsenterede Frankrig. På hjemvejen opholdt de sig nogle dage i Köbenhavn, hvor danske filologer med Madvig i spidsen fejrede dem ved en selskabelig sammenkomst i Hotel d'Angleterre. I 1900 repræsenterede han det franske akademi ved de store festligheder, der holdtes i Berlin i anledning af det derværende akademis 200 års jubilæum, og han benyttede lejligheden til at foretage en rundrejse til flere af Tysklands vigtigste byer og genopfriske minderne fra studenterdagene. En af hans sidste rejser gik til Syd-Frankrig og havde bl. a. til formål at undersöge de stedlige forhold ved Roncevaux; han håbede ved personlige iagttagelser at komme til klarhed over flere vanskelige spörgsmaal vedrörende sagnene om Roland og skildringen af hans kamp i det gamle heltedigt [12]).

Paris nöd at rejse. Han elskede at se nye steder og få nye indtryk; han glædede sig ved at træffe gamle venner og göre nye bekendtskaber; hans fortrinlige helbred hjalp ham til at tåle de forskelligste klimaer. Det var först i hans allersidste leveår, at hensynet til hans legeme nödte ham til forsigtighed. Han blev an-

---

11) I »Revue de Paris« 1897 har han gjort udførlig rede for bjærgbestigningen og dens formål. Artiklen (*Le Paradis de la Reine Sibylle*) er blevet genoptrykt i *Légendes du moyen-âge*, s. 67—109.

12) Under titelen *Roncevaux* udgav han en detailleret og malerisk skildring af sin rejse i »Revue de Paris«, 1901. Afhandlingen er genoptrykt i *Légendes du moyen-âge*, s. 1–63.

greben af sukkersyge, og i efteråret 1902 udviklede sygdommen sig paa en betænkelig måde. Hans læge fik ham vel overtalt til at holde nogen diæt, men kunde ikke formå ham til at göre nogen indskrænkning i hans arbejde: „Mine forelæsninger og övelser,“ sagde han, „skaffer mig glæder, der er nödvendige for min sundhed.“ Og til en ven, der indstændigt bad ham om at hvile sig, svarede han: „Quand on ne peut plus travailler, la vie n'en vaut pas la peine.“

Ikke en af sine pligter opgav han; tværtimod, han påtog sig endog nye. Da kultusministeren egenmægtig havde ströget den statsunderstöttelse, som i over 200 år var tilflydt „Journal des Savants“, og dette Frankrigs ældste videnskabelige tidsskrift således var truet i sin existens, tilböd han strax at overtage redaktionen. I kort tid omorganiserede han bladet og skrev derefter som indledningsartikel til den ny årgang en udförlig og fængslende udsigt over dets historie lige fra Colberts tid indtil vore dage[13]). Det lykkedes ham således atter at samle interessen om den gamle „Journal des Savants“, medarbejderne tog fat med forögget mod under den nye redaktör, og abonnenternes antal voxede hurtigt. Tidsskriftet var frelst, og dets beståen atter sikret.

Men dette forögede arbejde synes at have været skæbnesvangert for ham; hans kræfter gik fra nu af hurtigt ned ad bakke. I slutningen af januar 1903 overværede han et bestyrelsesmöde i École des Chartes og deltog med sin sædvanlige klarhed og skarpe logik i den langvarige dröftelse af examensopgaverne og skolens forhold, men hans stemme var svag og hans ansigt dödblegt, så hans venner blev grebne af bange anelser. I februar holdt han endnu sine sædvanlige söndagsövelser i sit hjem, men han kunde ikke, som han plejede, sidde ved enden af det store egetræsbord, hvor böger

---

13) Se *Journal des Savants*: nouvelle série, l'année 1903, s. 5—34.

og manuskripter dannede små bjærge; hans elever måtte flytte sammen henne ved kaminen om en sofa, hvor han lå udstrakt. Så blev han tvunget til at gå i seng.

Men hans vilje til at leve syntes at skulle sejre over sygdommen, han kom atter op, og for förste gang i sit liv tog han permission for efter lægens ordre at rejse til Cannes. Kun få dage skulde han her glæde sig ved sydens sol og varme. En ugestid efter sin ankomst döde han stille og roligt torsdag den 5te marts om aftenen. Om tirsdagen havde han været en lang köretur i byens omegn; hans hustru og datter ledsagede ham, og han havde moret sin lille „Griette“ ved at fortælle hende om Don Quijote. Dagen efter fölte han sig træt og gik til sengs — for ikke mere at stå op. Torsdag morgen syntes dog kræfterne at ville vende tilbage, han var ved godt mod og kunde arbejde. Hans hustru var om ham hele dagen; först om aftenen forlod hun sygeværelset for at bringe ham den appelsin, han önskede til aftensmad. Hun var kun nogle minuter borte; da hun kom tilbage, var han död; et hjærteslag havde pludseligt gjort ende på hans liv.

Han var virksom til det sidste. Efter at telegrafen fredag morgen havde sendt det sörgelige budskab ud i verden, bragte posten både til Paris og Berlin korrekturer, han med rystende hånd havde rettet den foregående dag. Den samme alvorlige pligtfölelse, den samme beundringsværdige arbejdskraft og sjælsstyrke, hvorom hans sidste dage bærer vidnesbyrd, har præget hele hans liv.

Budskabet om hans död modtoges overalt med den dybeste sorg og den störste bestyrtelse. Slaget ramte dobbelt hårdt, fordi det for de allerfleste kom så ganske uventet. Han var jo kun 63 år, og hans produktion havde i den sidste tid måske været mere frodig end

nogensinde för, mere afvexlende i sine æmner, mere rig på store og nye synspunkter. Man stod derfor strax som lamslaaet ved tanken om, at denne rige ånd, denne mand, der så længe og for så mange havde været som deres åndelige midtpunkt, ikke længer var blandt de levende.

Og snart hörtes fra alle lande et dæmpet klagende kor. I rörende og gribende udtryk tolkede elever, venner, beundrere på alle tungemål deres sorg over det store, det uerstattelige tab. Bag de mange ord, der taltes og skreves over den store lærde, mærkede man den personlige grebethed; der var som gråd i stemmerne, som en stille tilbagetrængt hulken over, at det ædle hjærte havde ophört at slå.

Fra Tyskland löd det som et smærtens råb: „Verwaist ist das Collège de France, die stolze französische Hochschule", og Heinrich Morf sluttede sine varmtfölte mindeord på fölgende måde: „Med nutidens Frankrig sörger middelalderens. Bag Gaston Paris's båre fölger med uhörlige skridt skyggerne af de store skikkelser, i hvis fortrolige omgang han har tilbragt sit liv; helte som Karl den store og Huon, helgener og helgeninder som Eulalia, Leodegar og Alexius, digtere som Chrétien de Troyes og Marie de France, krönikeskrivere som Nithart, Joinville og Ambroise, den „höfische" verden med Marie de Champagne og André le Chapelain, det farende folk fra Lendit-markedet i Saint Denis, og ligesom Francesca og Paolo:

Quali colombe dal disio chiamate,
Con l'ali aperte e ferme, al dolce nido
Volan per l'aer, dal voler portate [14])

14) **Citat fra Dantes »Inferno« V, v. 82—84. I Chr. K. F. Molbechs oversættelse:**

Lig duer, som af længsel kaldte, dale
Til reden sød, med åbne, stille vinger,
Af viljen bårne gennem luftens sale.

svæver nu mod hans hvilested de elskende par, hvis trofaste kærlighed han så skönt har fortalt: Jaufre Rudel og Grevinden fra Tripolis, Lancelot og Guenièvre, borgherren fra Coucy og fruen fra Fayel, Aucassin og Nicolete, Tristan og Isolde; han forstod deres sprog som ingen anden.“

I Italien skrev Pio Rajna: „Ved kong Arturs runde bord stod gerne en plads tom. Man kaldte den den farlige plads, og ve den, der sögte at udfylde den. Den var bestemt til den værdigste; men denne værdigste fandtes ikke mellem ridderne. Ved romanisternes runde bord vil nu Gaston Paris's plads stå tom. Tom og omvunden med sörgeflor, og hverken riddere, væbnere eller svende vil kunne se på den, uden at deres hjærter snörer sig sammen. Ti den, der indtog den plads, var ikke blot en videnskabens stormester, det var en mand af uudsigelig godhed, en broder for nogle, en fader for andre, og som vakte vore hjærters hengivenhed og vor ånds beundring. Hvor vi vil föle os ensomme og forladte uden ham! (*Come ci sentiamo spaventosamente soli senza di lui*).“

Hans begravelse fandt sted torsdag den 12te marts, og den formede sig til en storstilet höjtidelighed. Gudstjenesten fandt sted i St. Etienne-du-Mont, og herfra begav hele toget sig til Collège de France, hvor en afdeling soldater med floromvundne faner afgav æresvagt. I den sörgeklædte gård blev båren anbragt under peristylet, og derefter fremtrådte en række deputationer og repræsentanter for at bringe den afdöde en sidste hilsen og tak. Der holdtes i det hele ni taler. Först talte kultusministeren Chaumié, derefter Brunetière for det franske akademi, Georges Perrot for Académie des Inscriptions, Levasseur for Collège de France, Louis Havet for École des Hautes Études. Derefter bragte Morel-Fatio en hilsen fra hans elever, Antoine Thomas

fra det franske oldskriftselskab, Gabriel Monod fra lærerne ved École des Hautes Études, Paul Meyer fra École des Chartes, dr. Steffens fra Bonns universitet.

Nogen tid efter foranstaltede studenterne ved universiteterne i Paris en sörgefest. Den holdtes i Sorbonne under forsæde af Louis Havet. Sully Prudhomme, der på grund af sygdom var forhindret i at möde, havde sendt et brev, der blev oplæst, hvorefter hovedtalen holdtes af Mario Roques. Det stemningsfulde möde sluttede med, at to udmærkede dramatiske kunstnere forelæste brudstykker af Sully Prudhommes digte „L'Art“ og „Le bonheur“, som begge er dediceret til Paris.

Men kærligheden til Gaston Paris fik også et andet og varigere udtryk. Samme dag, han blev begravet, samledes nogle af hans elever, Morel-Fatio, Antoine Thomas, A. G. van Hamel, og besluttede at danne en forening, der skulde have det formål at samle alle hans elever og venner, ære hans minde, udbrede kendskab til hans arbejder og metode og arbejde på at vedligeholde det gode forhold, han havde skabt mellem franske og fremmede lærde. Tanken vandt hurtigt stor tilslutning, og kort efter grundlagdes „Société amicale Gaston Paris“.

Dette selskab fik strax en ny og uventet opgave at varetage. Marquisen Arconati Visconti köbte Gaston Paris's rige bibliotek og forærede det til den franske stat, der atter overdrog det til École des Hautes Études. Det nydannede selskab overtog nu at administrere dette bibliotek, ordne det, vedligeholde det og udvide det, således at det kunde blive et centrum for romanske studier. Det tæller over fire tusind bind, et ligeså stort antal hæfter og småskrifter og desuden alle de håndskrevne optegnelser af videnskabelig interesse, som han efterlod.

„Bibliothèque Gaston Paris“ er opstillet i en særlig sal i Sorbonne, der har fået navnet Salle Gaston Paris; den indviedes den 25de juni 1905, da Gabriel Monod afslörede hans byste, som Denis Puech havde udfört på bestilling af Kultusministeriet.

I marmor står han nu mellem sine kære böger, og atter arbejder hans elever under hans blik. Gæstfrit åbner den franske stat dörene til hans bibliotek, hver dag hele året rundt. Ikke blot franske studenter har adgang til det, men alle studenter og alle studerende uden nations anseelse. Gaston Paris's studereværelse kalder atter videnskabsmænd fra hele verden til sig; de læser i hans egne böger og i hans egne manuskripter, der kan fortælle så meget om, hvad han sögte og hvad han fandt, om hvad han vidste og hvad han vilde. Hans blik hviler på dem, og i tanken mindes de hans lysende smil, hörer klangen af hans stemme og takker ham stille for, hvad han levede og virkede.

II.

Det er vanskeligt for ikke at sige umuligt i korthed at redegöre for Gaston Paris's livsværk. Den åndsvidenskabernes renaissance, som har fundet sted i Frankrig efter *l'année terrible*, skyldes for en stor del ham. Direkte eller indirekte har han virket befriende og befrugtende på de sproglige, litterære og historiske studier; han har indfört nye metoder og opdyrket nyt land. På alle de videnskabelige områder, han beherskede, har hans virksomhed været banebrydende; men han har tillige ved sit praktiske organisatoriske og administrative talent på mangfoldige andre måder grebet ind i Frankrigs kulturelle udvikling.

Michel Bréal har karakteriseret ham i det ene ord: *fondateur*. Og denne karakteristik rammer det centrale i hans væsen. Han havde i sig en stadig skabende trang, og han var i en sjælden grad initiativets mand.

Det er således ham, der er den egentlige grundlægger af to af Frankrigs fornemste tidsskrifter på åndsvidenskabernes område. Förist skabte han „Revue critique", hvis udgivelse han påbegyndte 1866 sammen med Paul Meyer, Charles Morel og H. Zotenberg, og som blev arnestedet for hele den nye bevægelse, der radikalt bröd med tidligere tiders dilettantisme. I et brev til Diez af 21de nov. 1865 skriver han om sine planer: „Nous voulons essayer de répandre en France les bonnes méthodes scientifiques et pour cela commencer par faire à la fausse science une guerre acharnée. Il faut que la critique déblaie le terrain avant que la production se développe". Det var i virkeligheden i flere henseender noget ganske nyt, der her påbegyndtes, og tidsskriftets program: at bringe kritiker og anmeldelser i hvilke „le livre seul importe et l'auteur n'existe pas", vakte en storm af uvilje mod de unge banebrydere, som det nu er vanskeligt at göre sig en forestilling om. Men med stor takt og stor dygtighed overvandt de sejrrigt enhver modstand, og förte hurtigt tidsskriftet frem til en yderst anset stilling.

Derefter grundlagde han sammen med Paul Meyer „Romania", et tidsskrift der var helliget studiet af de romanske landes sprog og litteratur i middelalderen. Som motto valgte udgiverne de kendte verslinjer af Wace:

Pur remembrer des ancessurs
Les diz e les faiz e les murs,

og hermed betegnedes strax tidsskriftets historiske karakter. Det förste nummer, hvis udgivelse var bleven

forsinket på grund af krigen, udkom i foråret 1872 og indlededes af en mesterlig artikel af Paris om benævnelserne *Romani* og *Romania*. Hvert nyt hæfte bragte originale undersögelser over sproglige og litterære æmner, kritiske textredaktioner, anmeldelser, litteraturoversigter, osv., osv. Udgiverne kappedes med franske og udenlandske medarbejdere om at bringe det bedste i den klareste form, og „Romania“ blev hurtigt det egentlige centrum for de romanske studier. At skrive dette tidsskrifts historie vilde være at skrive den romanske filologis historie efter 1872, hvilket ikke kan göres her. Kun et enkelt træk fra dets grundlæggelse skal jeg anföre, et træk, der viser Paris's store hensynsfuldhed overfor de tyske kollegaer og hans sikre tro på Frankrigs genoprejsning efter krigen og på betydningen af det arbejde, han og hans slægtled havde påbegyndt. Da „Romania“s Udgivelse var planlagt, skrev han strax til prof. L. Lemcke i Giessen, der var udgiver af det eneste romanske tidsskrift [15]), som dengang existerede, og fortalte ham loyalt om sit forehavende. Af det karakteristiske brev, der er dateret d. 23de sept. 1871, anföres her slutningen:

„Maintenant vous comprenez, je n'en doute pas, que les derniers événements nous excitent à développer de plus en plus chez nous les études nationales, et que nous ayons désiré encore plus vivement que par le passé que le seul journal consacré aux langues romanes ne fût pas un journal allemand. Tel est le point de vue auquel je vous demande de considérer notre entreprise, et je pense qu'en s'y plaçant les esprits impartiaux trouveront que nous n'avons été guidé que par de bonnes raisons. Nous espérons — est-ce un rêve? — que les études ne souffriront pas trop chez nous de

[15]) *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*. Udkom med 15 bind 1859—1876.

nos désastres; peut-être même trouverons-nous dans nos malheurs une salutaire leçon. Je sais que peu de personnes en Allemagne pensent ainsi; on nous regarde comme irrévocablement perdus. Vous nous permettrez d'en appeler de cette décision, et de faire chacun dans notre humble sphère ce qui dépendra de nous pour la démentir."

Da et tidsskrift, der kun råder over forholdsvis lidt plads i hvert nummer, ikke kunde bringe udgaver af större texter, og da en stor del af den oldfranske litteratur, særlig den episke og den dramatiske, dels var uudgiven, dels kun forelå i ældre uvidenskabelige udgaver, stiftede Paris i 1875, i forening med Paul Meyer og Émile Picot, det franske oldskriftselskab (Société des anciens Textes français). Foretagendets begyndelse var ret vanskelig. Stor interesse kunde man ikke regne på i Frankrig, og det vilde være umuligt at opnå statsunderstöttelse; men baron James de Rotschild, den store bogelsker, tilsagde beredvilligt sin hjælp. Selskabet startedes da med et forholdsvis ringe antal medlemmer, men deres antal voxede hurtigt, efterhånden som nye og interessante udgiverforetagender iværksattes. Indtil dato har selskabet udgivet over 80 bind; til mange af dem er Paris's navn knyttet som udgiver, ved de fleste har han på den ene eller den anden måde været medarbejder [16]).

Endelig skal det sidste af hans store litterære foretagender omtales. Det er den interessante samling af biografier, som udkommer under fællestitlen „Les grands écrivains français", og som han planlagde omkring 1885 sammen med J. Jusserand, der blev den praktiske leder af foretagendet. Paris's eget bidrag til denne række monografier over de betydeligste mænd i

16) Om det franske oldskriftselskab se en artikel af J. Bédier i »Revue des Deux Mondes«, 1894, p. 906–934.

Frankrigs litteratur, er den halvt kulturhistoriske, halvt litterære studie over det 15de århundredes store bohêmedigter Villon (1901).

Forlader vi litteraturen og videnskaben, ser vi, at han også mægtigt har paavirket den höjere undervisning i Frankrig. Han forstod tilfulde, at det ikke er tilstrækkeligt at organisere det videnskabelige arbejde, man må også organisere undervisningen, der skal forberede de unge til at löfte arven og bygge videre. I en ung alder blev han medlem af undervisningsrådet, og 1876 gav Waddington ham sæde i den komité, der skulde udarbejde forslag til universitetets omorganisation. Hans indflydelse har sat spor såvel i adskillige praktiske reformer som i oprettelsen af nye lærestole.

Sin opfattelse af, hvorledes hele den höjere historiske og filologiske undervisning i Frankrig burde omformes, har han gjort rede for i en række artikler i „Journal des Débats", der senere er blevet genoptrykte som bog. De meninger, han der udtaler, er sunde og klare og vidner tillige om megen praktisk sans. De stödte dog for stærkt an imod, hvad der hidtil havde været gældende i Frankrig, og vakte derfor adskillig modstand. Men han forstod lidt efter lidt at overvinde denne modstand og opnåede på mange punkter at före sine planer praktisk ud i livet, ti han var ikke blot, som man har sagt, „organisateur et administrateur, mais encore vraiment manieur d'hommes".

Men en blot summarisk udsigt over hans virksomhed er ikke afsluttet hermed. Til det anförte må endnu föjes hans betydningsfulde virksomhed som lærer. Hans forelæsninger, både de mere almentilgængelige ved Collège de France og de væsentlig kun for specialister beregnede ved École des Hautes Études og endelig de helt private övelser, han söndag formiddag holdt i sit hjem, var med rette berömte. Deres vægtige indhold,

deres mærkelige suggestive og inciterende karakter, ikke mindre end deres elegante form gjorde, at hans lærestol altid var som belejret af tilhörere. Fra alle lande i og udenfor Europa strömmede elever til hans forelæsninger, og hver ny elev blev en ny begejstret beundrer. Hans lærdom fængslede dem, hans åndfulde vuer fortryllede dem, og hans varme menneskefölelse vandt deres hjærter. Bag den store lærde fandt de snart det store menneske; mange af hans elever blev senere hans trofaste venner, og de regner hans venskab for noget af det allerbedste, livet har bragt dem.

I rent ydre henseende kan hans lærervirksomheds betydning vel bedst måles derved, at — med undtagelse af ganske enkelte veteraner — er alle de nuværende indehavere af lærestolene i romansk filologi i og udenfor Frankrig hans elever; de findes fra Helsingfors til Palermo, fra Groningen til Czernowitz og Bukarest, og i Amerika fra Harvard College og Johns Hopkins over til de kaliforniske universiteter. G. Paris's elever dannede, allerede medens han levede, en slags international forening med uskrevne love. Det fælles bånd, der knytter dem sammen, er deres ubegrænsede taknemlighed overfor deres lærer forenet med dyb hengivenhed. Da jeg engang opholdt mig i en lille italiensk by, fik jeg besög af en ung fransk videnskabsmand; han nævnede sit navn og tilföjede: „Je suis comme vous un élève de Gaston Paris.“ Det var tilstrækkeligt til, at vi strax fölte os som venner.

Naturligvis var Paris både glad og stolt over de mange, der fra hele verden sögte til hans lærestol; og — hvad der ikke må overses — hans elever var ikke blot unge begyndere, det var hyppigt folk, der i mange år havde stået på et universitetskateder og undervist; gamle tyske professorer rystede stuestövet af sig og rejste til Paris og tog plads på bænken i det

lille auditorium i Sorbonne ved siden af unge studenter; — ja selve kejseren af Brasilien gav möde en dag, da han på sin store Europarejse var kommen til Paris og dèr vilde skaffe sig et personligt kendskab til de ypperste repræsentanter for det moderne Frankrig.

Men i glæden blandede der sig undertiden en noget bitter fölelse. I de förste år kom der væsentligt kun fremmede til hans videnskabelige övelser; blandt de franske studenter viste der sig kun ringe lyst til de studier, som man dog skulde synes, de måtte være selvskrevne til. Paris fortæller herom fölgende:

„For nogle år siden, da jeg begyndte en af mine övelser i École des Hautes Études, havde der indfundet sig omtrent en snes studenter. Efter sædvane udspurgte jeg hver af dem om, hvorfra han kom, og hvad han havde studeret; der var Svejtsere, Tyskere, Svenskere, Rumænere, Amerikanere og ikke en Franskmand. Jeg blev i den grad pinligt berört deraf, at jeg forlod auditoriet og spurgte mig selv, om jeg virkeligt skulde fortsætte, og om vor höjskole var blevet oprettet for at fuldstændiggöre unge fremmede videnskabsmænds uddannelse. Jeg tog mig dog sammen og holdt min forelæsning, som behandlede et æmne vedrörende det franske sprogs historie, men med en beklemthed, som ikke forlod mig. Siden den dag er jeg glad, når jeg ved mine forelæsninger blot ser to eller tre landsmænd mellem de fremmede studenter“ [17]).

---

[17]) G. Paris, *Le haut enseignement historique et philologique en France.* Paris, 1894. S. 35.

III.

Vi skal herefter kaste et blik på Paris's litterære arbejder [18]). De kan henföres til fire hovedgrupper: textkritiske, sprogvidenskabelige, litteraturhistoriske og sagnhistoriske.

Hans virksomhed som udgiver omfatter væsentlig oldfranske texter. Han har, alene eller sammen med elever, udgivet en hel række helgenlegender og heltedigte, historiske og dramatiske texter, folkeböger og folkeviser, osv. Alle hans udgaver hviler på det nöjeste kildestudium og er ledsaget af et udförligt kritisk apparat, sproglige og litterære studier og et omfangsrigt glossar. Efter en hurtig optælling har han udgivet omtrent 120,000 verselinjer; hertil kommer så alle prosatexterne.

Af hans udgaver er „La vie de saint Alexis" (1872) den berömteste, epokegörende såvel ved den anvendte metode som ved de opnåede resultater. Den betegner en ny æra i udgivelsen af middelalderlige texter, og studiet af fransk sproghistorie blev gennem den bragt ind på nye baner. Han siger i sin indledning: „Jeg har forsögt her at göre for det franske sprog, hvad en arkitekt vilde göre, når han på papiret skulde rekonstruere Saint-Germain-des-Prés-kirken, således som det 11te århundrede beundrede den", og det vanskelige forsög lykkedes fuldstændigt. Helgendigtet forelå kun i nogle sene redaktioner, nedskrevne et eller to århundreder efter affattelsestiden, og stærkt forvanskede i sprog og form; men det lykkedes ham ved en nöje sammenligning og vurdering af alle manuskripterne, ved en sindrig benyttelse af deres forskellige læsemåder og ved en

---

18) *Bibliographie des travaux de Gaston Paris,* p. p. Joseph Bédier et Mario Roques, Paris, 1904. Udg. ved »Société amicale Gaston Paris«. Denne fortegnelse, der er et mønster på et bibliografisk arbejde, omfatter 1197 numre; trods al anvendt omhu er den dog ikke fuldstændig.

hidtil ukendt vurdering af rimene at befri det ærværdige digt fra senere tiders udvæxter, fra ukyndige kopisters vilkårlige ændringer, og at genfremstille det i dets oprindelige form og sprog. Det var principerne for klassisk textkritik, der her for förste gang bragtes i anvendelse overfor en romansk text, men ændrede og udvidede på forskellig måde efter de krav, de nye forhold stillede. Den redegörelse, han giver for sin kritiske metode, er lige så læseværdig og lærerig nu som for 30 år siden; gennem den er mange filologer, både romanister og andre, blevet indviet i textkritikkens vanskelige kunst.

I de senere år af sit liv udgav han forskellige middelalderlige texter til skole- og universitetsbrug. Det lå ham stærkt på sinde, at ungdommen i Frankrig fik lejlighed til at göre direkte bekendtskab med deres fædrelands gamle litteratur, og hans „livres classiques“, der er udkommet i mange oplag, blev meget benyttede og har utvivlsomt gjort stor nytte. På grund af de udmærkede indledninger og de udförlige oplysninger, der ledsager hver text, og hvor alle hovedspörgsmålene resumeres, har de også fundet anvendelse udenfor Frankrig.

Som sprogforsker er hans virksomhed lige så omfattende. Han har dyrket alle sider af sprogvidenskaben: fonetik og etymologi, syntax og morfologi, orddannelseslære og semasiologi, intet område var ham fremmed, men han havde en særlig forkærlighed for historisk lydlære, og det er vel også på dette område, at hans virksomhed har sat de dybeste spor. Han er her efter Diez den store fornyer, forskeren med den uböjeligt strænge metode og det geniale blik, som finder sammenhæng, hvor man för kun så tilfældigheder. Men historisk lydlære er et farligt studium, hvor talrige lygtemænd lokker. Hvormange af de hypoteser,

som særligt tyske videnskabsmænd har opstillet på dette område, har ikke tiden ubarmhjærtigt fejet bort, væltet overende som korthuse? I modsætning hertil skal det fremhæves, at alle de nye synspunkter, som han i 1872, i indledningen til Alexis, gjorde gældende med hensyn til de franske lydes udvikling, ikke blot endnu står ved magt, men også har vist sig at være overordentlig frugtbringende for de romanske studier i almindelighed.

At redegöre for de talrige sproglige afhandlinger, vi skylder Paris, er umuligt her. Jeg skal blot minde om, at hvad der sikrer dem deres store blivende værdi er ikke blot den solide historiske underbygning, den rolige afvejen af alle muligheder i forbindelse med en mönsterværdig klar og elegant tilrettelæggelse af stoffet, men også de brede almindelige synspunkter, ud fra hvilke han gærne behandler ethvert spörgsmål, om det så er nok så specielt. Derfor har mange af hans afhandlinger bud ikke blot til romanister, men til alle, der sysler med sproglige problemer[19]).

Talrige er de ord, hvis etymologi han har undersögt og dröftet. Med sit skarpe blik for den lydlige og semasiologiske udvikling, med sit ualmindelige kendskab til de gamle texter har han gang efter gang rettet en tilintetgörende kritik mod mange tidligere opstillede og almindeligt antagne afledninger. Han nöjedes dog ikke med at rive ned; når pladsen var ryddet, begyndte han selv at opföre en ny og solidere bygning, hvor alt lige til de mindste enkeltheder var nöje beregnet og fint sammenstemt.

Et lærerigt exempel på hans metode afgiver hans studie over *faîte*[20]), et af de förste franske ord, hvis

---

19) Hans sproglige afhandlinger er næsten alle fremkomne i tidsskrifter og forskellige lejlighedsskrifter. Société amicale Gaston Paris har begyndt at genoptrykke de vigtigste af dem i *Mélanges linguistiques*, hvoraf förste hæfte, der omfatter »latin vulgaire et langues romanes«, er udkommet.

20) Trykt i »Romania« I, s. 96 ff.

udvikling han underkastede en nöje historisk granskning. Det betyder tagryggen på et hus, mönningen eller åsen, og blev för Paris's tid af alle opfattet som en afledning af latinsk *fastigium*; selv Diez havde ikke tvivlet herpå [21]). I virkeligheden er jo også overensstemmelsen mellem de to ord meget betydelig: *faîte* viser med sin accent circonflexe tilbage til *faiste*, og denne form minder jo så meget om *fastigium*, at man umiddelbart ledes til at antage en forbindelse mellem de to ord, der tilmed, hvad betydningen angår, synes at dække hinanden. Og dog har de to ord absolut intet med hinanden at göre; vi står her overfor en rent tilfældig gloseanalogi, en af den slags overensstemmelser i lyd, som tidligere var et så afgörende kriterium, og som har afstedkommet så mange urimelige og umulige teorier [22]).

Paris begynder med at göre opmærksom på, at sammenstillingen *fastigium—faîte* volder vanskeligheder, paa grund af forskellen mellem de to ord med hensyn til trykakcentens plads. I *fastigium* hviler ictus (trykket) på *i*, i *faîte* derimod på gruppen *ai*, der nu er en enkelt lyd og udtales è, men som tidligere var en diftong og udtaltes áj. Da det nu er en uomstödelig lov, at den latinske ictus bevares, d. v. s. at den stavelse, som bærer hovedtonen i latin, også bærer den i de romanske sprog, så bliver sammenstillingen af *fastigium* og *faîte* strax af denne grund noget mistænkelig.

Diez har haft öjet åbent for vanskeligheden og opstiller derfor en oldfransk overgangsform *faïste*, der,

---

21) Jeg anfører Diez's artikel: *Festo*, altpg. höhe, gipfel, *emfesto* s. v. a a cima, *enfesta* bergabhang, sp. *enhiesto*, adj. aufgerichtet, *enhestar*, alt *enfestar* aufrichten; von *fastigium*, altfr. *faïste* und mit zurückgezogenem accent *fáiste*, nfr. *faîte* (m.) gipfel, giebel (*Etymologisches Wörterbuch*, II, 132).

22) Smlg. *Ordenes liv*, København, 1901, s. 226 ff.

som han siger, „med tilbagetrukken akcent“ skulde være bleven *fáiste*. Men mod denne ganske ubeviselige forklaring protesterer nu Paris på en ligeså bestemt som höflig måde. Jeg anförer hans ord for at vise, hvor hensynsfuld han her som altid var overfor sine modstandere: „Si rares que soient les erreurs de notre savant maître, il n'en est pas absolument exempt, et je ne doute pas que dans ce cas il n'ait été trompé par quelque prédécesseur.“

Ved alle historiske undersögelser gælder det först og fremmest om at arbejde med et pålideligt materiale. Aprioriske raisonnementer er ganske uden betydning overfor den nögterne iagttagelse af forholdene og den fuldstændige fremstilling af kendsgærninger. Man må gå empirisk tilværks og nöje undersöge de faktiske forhold, altså in casu fölge ordet så langt tilbage som muligt, omhyggeligt optegne alle de forskellige former, klassificere dem efter texternes alder og dialekt, og först når dette arbejde er gjort, når alle tilgængelige kilder er udtömte og hele det historiske materiale er lagt frem, först da kan man tage fat på spörgsmålet om ordets oprindelse og have håb om at nå et pålideligt resultat.

Paris viser nu först, at den af Diez anförte form *faïste* overhovedet slet ikke existerer; endvidere, at der bagved det 16de århundredes *faiste* ligger en oldfransk form *feste*, og at der altså aldrig har været nogen diftong i dette ord; endelig gör han opmærksom på, at man ved siden af *feste* træffer *festre* og *freste*.

Hermed er der skudt et grundskud i den gamle antagelse, at *faîte* skulde være en udvikling af *fastigium*. Det latinske ord kunde kun på fransk före til et *fasti-*, *fâti-*, hvorimod den franske form viser tilbage til *feste*, bagved hvilken der rimeligvis ligger en oprindeligere form med *r*, altså *ferste*, *freste* eller *festre*. Det er her-

ved klart, at der ikke findes og ikke kan findes nogen forbindelse mellem de to ord; den hidtil opstillede etymologi er gal, *fastigium* må gå ud af sagaen.

Efter at Paris har undersögt ordets ældste former og ved hjælp af dem nået til det negative resultat, at de romerske bygningers fastigium ikke har det ringeste i sproglig henseende med *le faîte* på Gallo-Romanernes huse at göre, tager han fat på den positive side af sagen at eftervise ordets oprindelse. Her henter han også sine argumenter og på en meget virkningsfuld måde fra ordets betydning. Han godtgör, at det ikke i de ældste texter betyder mönning, tagryg eller top, tinde i al almindelighed, hvad man hidtil stiltiende var gået ud fra; det bruges udelukkende som betegnelse for den store tværbjælke, „rygåsen", der danner den överste del af hele tagrejsningen og fra hvilken alle tagspærene udgår; denne bjælke, der ikke dækkes af noget loft, kunde ses indefra i de almindelige énetages huse, og den benyttedes på flere praktiske måder.

Også de kulturhistoriske forhold viser os altså på det klareste, at der ikke kan være nogen forbindelse mellem *fastigium* og *faîte*. Romernes tage var i almindelighed flade eller hvælvede, og de benyttede kun sjældent tagkonstruktioner med skråning til bægge sider [23]). Her er altså indtrådt en væsentlig forandring i husenes arkitektur, og denne forandring skyldes germansk påvirkning. Det fremhæves udtrykkeligt i de gamle texter, at da Frankerne trængte ind i Gallien, indförte de en ny måde at bygge huse på (*novum ædificandi genus* [24]). Hele den moderne tagrejsning af træ er i virkeligheden af germansk oprindelse, og vi henvises derfor ganske naturligt til at söge oprindelsen til *la*

---

23) En sådan tagkonstruktion findes i det etruskiske tempel, hvoraf Rom havde flere prøver, f. ex. det store kapitolinske tempel. Den bærende bjælke heri synes at have heddet *columen*.

24) Smlg. min *Grammaire historique de la langue française,* I, § 6.

feste, der danner en så vigtig del af den germanske tagkonstruktion, i et germansk ord, og et sådant frembyder sig strax. Den bjælke, man på oldfransk kalder *feste*, hedder paa tysk *first* (man finder også sideformen *firste)*, hvilket er det samme ord som engelsk *first* og dansk *först;* rygåsen er altså bleven benævnet som den förste, den överste bjælke.

Om overensstemmelsen mellem de anförte ord kan der ikke herske nogen tvivl. De dækker ganske hinanden, hvad betydningen angår, og i formel henseende er udviklingen fuldstændig regelmæssig. Hvis der overhovedet skulde kunne være nogen tvivl tilbage om identificeringen af det germanske *firste* og det franske *feste*, *faîte*, kunde man yderligere göre opmærksom på, at det germanske ords *r*, der er forstummet i den form, som er blevet optaget i fransk rigssprog, lever i dialektformer som *freste* og *festre;* endvidere, at ligesom man i germansk havde en hankönsform *first* ved siden af hunkönsformen *firste*, har man på oldfransk *le fest* ved siden af *la feste* [25]).

Denne undersögelse löste spörgsmålet definitivt, og den er lige så læseværdig nu, som da den fremkom for 34 år siden. Det er en af ejendommelighederne ved Paris's arbejder, de ældes så at sige ikke. Der er nemlig altid i dem nedlagt en sådan sum af selvstændige iagttagelser, og de er bygget op med en så sikker beherskelse af stoffet i forbindelse med et så mærkeligt skarpt blik for spörgsmålets mindste sider så vel som for helheden, at de i lange tider vil bevare deres værdi ubeskåren, selv om videnskaben på flere punkter, og först og fremmest ved hans egne arbejder, er nået længere frem.

---

25) Det er ved en kontamination af disse to ord, at man i moderne fransk har fået *le faîte;* om skrivemåden *af* se min *Grammaire historique*, I, § 200, Rem.

Vender vi os derefter mod Paris som litteraturforsker, træffer vi den samme alsidighed og den samme forbavsende frodighed. Hans hovedæmne var den oldfranske litteratur fra de ældste tider til renaissancen, og han var hjemme der som ingen anden; han har gennemarbejdet den på kryds og på tværs, værdsat den litterært og æstetisk og bestemt den historisk med hensyn til oprindelse og udvikling, ligesom han også gennem sine omfattende manuskriptstudier har haft lejlighed til at fremdrage meget nyt stof.

At middelalderens litteratur var det område, hvor Paris bevægede sig med störst sikkerhed, og hvor ingen gjorde ham rangen stridig, er almindelig kendt og anerkendt. Men det må strax tilföjes, at hans studier i virkeligheden nåede langt ud over middelalderen, de omfattede både nutiden og oldtiden, og der fandtes også her områder, på hvilke han med fuld ret kunde kaldes specialist. Enten man studerer Marguerite de Navarre, Rabelais, Molière, La Fontaine eller Voltaire, kan man ikke undgå at træffe hans navn altid knyttet enten til en sindrig lösning af en eller anden mærkværdighed, som tidligere forskere er gået udenom, eller til en interessant afgörelse af et kildespörgsmål.

Af hans arbejder vedrörende middelalderens litteratur har vi alt omtalt *Histoire poétique de Charlemagne*, hvori den karolingiske sagncyklus behandles; senere har han lige så grundigt undersögt „la matière de Bretagne", de bretonske sagn og digte. Bind XXX af „Histoire littéraire de la France", der udkom 1888, bringer hans store studie over *Les romans en vers de la Table Ronde;* heri analyseres og værdsættes 38 digte, hvoraf flere kun er bevaret i engelske, tyske eller flamske oversættelser. Senere har han i „Romania" og andre steder udgivet omfangsrige undersögelser over Chrétien de Troyes' digte.

Blandt hans övrige arbejder skal fremhæves *Histoire de la littérature française du moyen âge*, en håndbog, der i stærk kondenseret form sammenfatter al vor viden om fransk litteratur i middelalderen, og som udmærker sig såvel ved den klare og præcise måde, på hvilken det vældige stof er inddelt og opstillet, som ved den sikre kritik, hvorved en mængde detailspörgsmål vedrörende de forskellige arbejders rækkefölge og affattelsestid er löste.

Endvidere må omtales *La poésie au moyen âge* (2 bind, 1885—1895), *Poèmes et légendes du moyen âge* (1900) og *Légendes du moyen âge*, der blev udgivet efter hans död. Disse fire bind indeholder en række originale essais over middelalderens litteratur. Snart er de spörgsmål, han her behandler, af ganske speciel art, snart har de en mere almindelig karakter; hans fremstillingsævne er i bægge tilfælde lige beundringsværdig og lige fængslende; man fölger ham med stigende interesse, enten han i raske malende træk karakteriserer et helt århundredes poesi på kulturhistorisk baggrund (se afhandlingen *La poésie française au XVe siècle*), eller han fordyber sig i en studie over de gamle franske oversættelser af Ovid.

De sidstnævnte arbejder henvender sig ikke blot til fagmænd; trods den lærdom, hvorom hver side i dem vidner, er fremstillingen dog så almenfattelig, at de kan nydes af enhver, der har interesse for historiske og litteraturhistoriske problemer. Mange af disse afhandlinger er indledningsforedrag *(leçons d'ouverture)* fra Collège de France, og forelæsningsformen er bibeholdt; man kan derfor gennem dem göre sig et begreb om, hvorledes Paris var som forelæser. Dog naturligvis kun et ret mangelfuldt begreb, ti det skrevne ord kan nu engang ikke erstatte det levende. Der var over hans tale noget ganske ejendommeligt, noget uforklar-

ligt dragende; hans stemme var blöd og klar, hans gestus få og harmoniske, og fra hele hans person strömmede en så stærk og umiddelbar tiltrækningskraft, at auditoriet fulgte ham åndelöst betaget og bröd ud i de voldsomste bifaldsytringer, når han sluttede.

En af Paris's sp cialiteter som litteraturforsker var de komparative undersögelser. Hans forskerlyst, hans levende trang til altid at forfölge et æmne så langt tilbage, som det overhovedet var muligt, og i alle dets forgreninger nödte ham til at sysle med de mest forskellige landes fortællende litteratur og förte ham til fjærne egne og fjærntliggende kulturperioder. Han red ud for at underlægge sig nyt land, og han red ad ubanede stier, men det var altid som sejrherre, han vendte tilbage fra disse æventyrlige ridt, og stolt kunde han fremvise det tit uanet rige bytte, han havde gjort. Hvem har vel med större lærdom og skarpsindighed end han gjort rede for de mange udlöbere af den gamle indiske novellesamling, som i Europa kendes under titelen „Historia septem sapientum"? Hvem har med finere litterær og æstetisk forståelse fulgt den gamle parabel om engelen og eremitten på dens vandring gennem verdenslitteraturen fra koranen og de græske munkelegender til Voltaire's Zadig?

Hans arbejder på den komparative litteraturforsknings område er særdeles talrige. Han har undersögt middelalderens latinske fabelsamlinger og ganske vendt op og ned paa Hervieux's resultater; han har behandlet Rævebögerne og bragt spörgsmålet om deres oprindelse langt videre end Sudre; han har kastet nyt lys over spanske romancer og provençalske trubadurdigte, over middelalderens lyrik og renaissancens novellelitteratur, osv., osv. I flere af disse afhandlinger berörer han æmner, der ligger udenfor den egentlige litteraturhistorie; af hensyn til sine kildestudier må han optage

folkeminder til undersögelse, således f. ex. i hans arbejde over Rævebögerne, og han strejfer hyppigt sagnhistoriske og mytologiske spörgsmål.

Det gamle sagn om kejser Trajan og enken, som Dante så pompöst besynger i sit „Purgatorio", har han belyst fra alle sider, og med sin sagkundskab har han slået både Gregorovius og Rossi af marken. Han har givet nye og vægtige bidrag til forståelsen af sagnene om den evige jöde, om Tannhäuser og Venusbjærget og om trylleringen, som lænkebandt Harald Hårfager til den döde Snefride.

Også den egentlige folkemindeforskning står i betydelig gæld til ham. Det var ham, der i Frankrig vakte interessen for de folkelige overleveringer, særligt æventyret og visen. Han gjorde rede for deres nationale og internationale betydning, han viste, hvilke veje man skulde gå med hensyn til indsamling, udgivelse og studium, og han værdsatte dem æstetisk med en sikker fölelse for det ægte og det uægte, det oprindelige, der var runden af folkets rod, og senere tiders tilföjelser. „Romania" var i mange år et centrum for franske folklore-studier, og her er bl. a. E. Cosquins store samling *Contes populaires de Lorraine* fremkommet under Paris's opmuntring og påvirkning. Hvor store kundskaber han selv besad på æventyrforskningens område, og hvilken dristig fantasi han var i besiddelse af, viser hans *Le petit poucet et la Grande-Ourse* (1875), hvor han afleder æventyrene om Tommeliden af gamle sagn om den lille stjærne *g* i Karlsvognen.

Yderst læseværdig er også hans artikel om P. Chr. Asbjörnsen [26]), for hvis originale og kraftige personlighed han nærede stor sympati, og hvis betydning som videnskabsmand og æventyrfortæller han tilfulde forstod at værdsætte.

---

26) Trykt i Mélusine, I (1877), s. 393 ff.

Da folklore-studierne i Frankrig fik deres særlige organ i H. Gaidoz's og E. Rolland's „Mélusine", bragte det nye tidsskrift som indledningsartikel Paris's kritiske udsigt over *L'étude de la poésie populaire en France*, der begynder med fölgende ord: „Frankrig er omtrent det sidste land i Europa, der har begyndt at undersöge og udgive sin folkevisedigtning."

Der kom nu liv i folkemindeindsamlingen og folkemindestudierne, og hvor stor andel Paris har i denne i videnskabelig og national henseende lige betydningsfulde bevægelse, har Schuré smukt udtrykt i de ord, hvormed han tilegner ham sin *Histoire du lied* (3e ed., Paris 1903): *„A l'interprète savant et conscient de nos traditions nationales dont l'œuvre a réveillé le génie endormi de la poésie populaire en France"*.

Som vi har set, syslede Paris særligt med fortiden, men han fulgte også hele den moderne åndsudvikling med vågen interesse og fin forståelse. Og hvorledes kunde det vel være anderledes med en mand, der blandt sine nærmeste venner talte Taine, Renan og Sully Prudhomme.

Sin opfattelse af vor tids poetiske, kunstneriske og videnskabelige stræben har han nedlagt i *Penseurs et poètes* (1896), der indeholder en række skildringer af berömte personligheder fra slutningen af det 19de århundrede, orientalisten J. Darmesteter, historikeren A. Sorel, maleren Bida, digterne Sully Prudhomme og Mistral og Ernest Renan, der alle var hans venner. Man må i höj grad beundre den psykologiske finhed, hvormed han opfatter så forskellige ånder, og den overlegenhed, den elegante klarhed, hvormed han gör rede for deres ejendommeligheder, enten det er på videnskabens eller kunstens område. Ingen orientalist har bedre end Paris skildret Darmesteters store livsværk eller givet nogen mere indtrængende redegörelse for,

hvad han vilde, og hvad han nåede. Ingen æstetiker har finere end Paris analyseret Sully Prudhommes tungsindigt filosoferende lyrik eller Mistrals farvestrålende billeder af böndernes liv og elskov i det solrige Provence.

Vi har nu foretaget et hastigt rundskue over de vigtigste af Paris's arbejder på textkritikens, sprogvidenskabens, litteraturhistoriens, sagnforskningens og æstetikens områder. Men der er endnu en sjette gruppe tilbage at omtale, og ikke den mindst vigtige, jeg mener hans kritiker og anmeldelser.

Sin kritiske virksomhed begyndte han i en alder af tyve år i „Jahrbuch für romanische Sprache und Litteratur“, hvor han skrev anmeldelser af nyudkommen fransk skönlitteratur og med fin, indtrængende forståelse og megen kritisk sans vurderede så forskellige værker som V. Hugo's *La Légende des siècles*, Michelet's *L'Amour*, Mistral's *Mireio*, O. Feuillet's *Le roman d'un jeune homme pauvre*, osv.

Æstetiken holdt ham dog ikke længe fangen; det var udelukkende som videnskabelig kritiker, at han fortsatte sin virksomhed i „Revue critique“, hvor han længe var en af de flittigste medarbejdere, i „Romania“ og i „Journal des Savants“. Det arbejde, han her har udfört, er imponerende. Der er knap i de sidste 30 år udkommet nogen bog af betydning i romansk sprogvidenskab, uden at han har anmeldt den; men han har også anmeldt adskillig anden litteratur. Hans anmeldelser var altid vægtige og indholdsrige, og de formede sig hyppigt til udförlige afhandlinger, hvor det foreliggende spörgsmål blev taget op til ny behandling. Man læse f. ex. hans anmeldelser af Roeslers og Jungs studier over den rumænske nations oprindelse, af Bujeauds folkevisesamling og Pio Rajnas *Origini dell' Epopea francese*, af Andresens udgave af *Roman de Rou* og af Ernst Voigts udgave af *Fecunda*

Ratis, af D'Arbois de Jubainvilles undersögelser af stednavne og ejendomsforhold i det ældste Frankrig og Grammonts studie over dissimilation i de indo-europæiske sprog. Disse exempler viser tilstrækkeligt, hvor stort hans vingefang var. Intetsteds ser man måske tydeligere hans enestående kombinationsevne end netop i hans anmeldelser, hvor han tumlede med et af andre indsamlet og bearbejdet stof: han gennemgår det kritisk, skærer bort, föjer til, ændrer og retter, ser det i en ny belysning og ender meget almindeligt med at göre hele det foreliggende arbejde om.

Stadigt rede som han var til at optage nye æmner til dröftelse, har han gennem sin kritiske virksomhed i en lang årrække været som det levende centrum i romanistiken. Hvilket æmne der end blev bragt på bane, vidste man, at en anmeldelse af G. Paris delvis vilde forny spörgsmålet; derfor ventede alle romanister, gamle og unge, med længsel og spænding på mesterens ord. Ved ethvert nyt arbejde, de udsendte, var altid deres hemmelige bagtanke: hvad vil h a n mene om det? Han var i virkeligheden som hjærtemusklen, der modtager blodet fra alle legemets årer og atter sender det ud renset og iltet; han tog og gav, han tog og gav i det uendelige. Sjældent eller måske aldrig har man set noget sidestykke til, at én enkelt mand således gennem en hel menneskealder har været brændpunktet i en stor og stadigt gærende videnskab.

Som anmelder og kritiker er han hyppigt kommet i stærk opposition til franske og fremmede forskere. Men alle hans kritiker, selv de mest tilintetgörende, er altid holdte i en værdig og rolig tone og er fuldkomment höflige i formen. Han talte med den myndighed og vægt, med den beherskethed i udtrykket, som den overlegne viden i forbindelse med en fin åndelig kultur giver. Den udskældende tone, som enkelte videnskabsmænd

ynder at anslå i deres kritikker og polemikker, var hans væsen så absolut fremmed. Han har flere gange været genstand for ret rå overfald fra tysk side; det er en nydelse at se, hvor behersket og overlegent han svarer. Selv den arroganteste modstander kunde i det höjeste aflokke ham en ironisk bemærkning; aldrig derimod få ham bort fra den saglige diskussion eller den hensynsfulde tone.

Man må dog ikke tro, at hans medfödte ridderlighed forledte ham til nogensinde at slå af på kravene til videnskabelig pålidelighed. Næppe nogen kritiker kunde med större bestemthed end han afvise umodne forsög eller umetodisk dilettantisme. Han har ofte nok vist, at overfor sandheden gjaldt for ham ingen personsanseelse og intet venskab. Men hans strenge retfærdighedsfölelse var forenet med den fineste takt, og ingen forstod som han at finde frem de frökorn og spæde spirer, de gryende löfter, der kunde findes i en begynders arbejde. Derfor er den taknemlighedsgæld, hvori alle yngre romanister står til ham som kritiker, så uendelig stor. Der kunde dannes et helt bibliotek af de böger, som erkendtlige elever har tilegnet ham.

IV.

Efter denne korte redegörelse for hans videnskabelige virksomhed skal jeg söge i store træk at eftervise nogle af de ejendommeligheder, der særlig karakteriserede ham som forsker, som forfatter og som menneske.

Hvad der först og mest umiddelbart måtte slå enhver, var hans alt omfattende viden og hans aldrig mættede kundskabstrang. Han havde i virkeligheden læst

alt, og han kendte alt, ligesom han interesserede sig for alt. At han særlig blev den store sprogforsker og litteraturkender, er måske en tilfældighed; der var i ham stof til meget andet. Brunetière sagde om ham i den mindetale, han holdt over ham som repræsentant for det franske akademi: „*Il avait bien plus que des clartés ou des lueurs de tout, et sa conversation m'a donné souvent à songer qu'au lieu d'être Gaston Paris, il n'eût dépendu que de lui d'être Taine ou Ernest Renan.*" Og Sully Prudhomme meddeler, at Taine engang sagde til ham: „*Le cerveau de Gaston est un des mieux organisés de l'Europe.*"

Hans alsidighed anerkendtes uforbeholdent af videnskabsmænd på de forskelligste områder. Beljame fulgte hans övelser for at lære, hvorledes man skal udgive Shakespeare, Psichari studerede oldfransk dialektologi hos ham som forberedelse til sine arbejder over byzantinsk lydlære, og Louis Havet har udtalt, at han i indledningen til Saint Alexis har fundet værdifuldere oplysninger end noget andet sted om, hvorledes man skal udnytte latinske håndskrifter.

Paris fulgte med på de mest forskellige områder også udenfor sin videnskab. Da jeg for nogle år siden i en sommerferie opholdt mig i hans gæstfrie hjem, var han meget optaget af de mærkelige resultater, dr. A. Hammerich var nået til i sine musikhistoriske studier over oltidens lurer. To år i forvejen, i en anden sommerferie, gjaldt et af de förste spörgsmål, han gjorde mig, „Bygmester Solnæs"; denne mærkelige tragedie om manden, der ikke vil ældes, interesserede ham levende. Han talte i det hele med stor beundring om Ibsen, til hvis værker han havde et nöje kendskab. Han kendte også Björnson og Juhani Aho, såvel som Luis Coloma og Gabriele d'Annunzio, og til L. L. Houëts mesterlige oversættelse af Selma Lagerlöfs „Antikristens mi-

rakler" havde han lovet at skrive et forord [27]). På hans arbejdsbord lå Platons dialoger, som han ofte sögte tilbage til, ved siden af tyske börnefortællinger, som han læste med sin lille datter, hvis undervisning han selv ledede og hvem han dagen för sin död lærte, at man vel skal more sig over Don Quijote, men ikke må spotte ham.

En anden hovedejendommelighed var hans ualmindelig stærkt udviklede kritiske sans, som aldrig tillod ham at standse ved noget af andre, selv de störste, som endeligt opstillet resultat. På hvilket område undersögelsen end bevægede sig, måtte han selv göre den om igen, pröve alt forfra, og denne nye pröven blev tit rig på overraskende resultater. Med falkeblik fandt han altid et sårbart sted, der for ham blev udgangspunktet for nye frugtbare betragtninger. Som kritiker tog han gærne fat, hvor de andre nedlagde pennen i bevidstheden om, at nu var de nået så langt, som man kunde nå, — og disse andre var ofte specialister af höj rang, som havde ofret år af deres liv paa det foreliggende arbejde. Men netop hvor de standsede, trådte han til og byggede videre; derfor blev han i eminent grad, hvad Dante siger om Aristoteles, *il maestro di color che sanno*, en lærer for dem, der alt ved, en lærernes lærer. Lad mig oplyse dette med et exempel.

En af Tysklands berömteste romanister, Wendelin Förster, Diez's efterfölger i Bonn, har i de sidste tyve år syslet med den oldfranske digter Chrétien de Troyes, hvis hovedværker han har udgivet i en række statelige bind; et af digtene „Cligès" har han endog udgivet tre gange. Til den sidste udgave (1901) har Förster skrevet en hel ny indledning, og selve texten er blevet grundigt revideret under medvirkning af A. Tobler og A. Mussafia. Den tyske videnskab synes således her at

---

27) Oversættelsen, der længe lå i hans skrivebordsskuffe, udkom aldrig.

have sagt sit sidste ord i spörgsmålet om „Cligès“. Netop derfor har utvivlsomt den nye udgave övet en særlig lokkende indflydelse på Paris, og i en række mesterlige artikler i „Journal des Savants“ (1902) gör han det gamle digt til genstand for en yderst indtrængende sproglig, litterær og æstetisk kritik, hvorved han i virkeligheden fuldstændig fornyer studiet ikke blot af det foreliggende digt, men af hele Chrétien de Troyes's produktion og giver vigtige bidrag til rigtigere vurdering af den „höfische“ digtning.

Paris's skarpsyn var i det hele vidunderligt — H. Schuchardt sammenlignede det med x-strålerne —, og det har gentagne gange ladet ham fejre stolte triumfer. Lad mig fra hans lange litterære löbebane anföre den förste og den sidste.

I sin doktorafhandling gennemgår han forskellige tyske, italienske og spanske texter, der omhandler Karl den stores ungdomsæventyr i Spanien, hvor han efter sagnet skal have levet under navnet Mainet; på grundlag af disse texter og enkelte franske digte af senere dato kom han til det resultat, at der også måtte have existeret en oldfransk *chanson de geste* om dette æmne, fra hvilken alle de andre var at betragte som direkte eller indirekte udlöbere; men der var ikke det mindste spor at finde af digtet i noget håndskrift. Så vilde tilfældet en halv snes år senere, at et fund på den mærkeligste måde skulde bekræfte hans hypoteses rigtighed. I august 1874 opholdt Boucherie sig hos en ven i Paris og fandt hos ham en gammel æske, hvis sider var sammenklistrede af beskrevet pergament. En nærmere undersögelse viste, at skriften var fra det trettende århundrede, og da han mente, at pergamentstykkerne muligvis kunde have interesse, fik han tilladelse til at lösne dem, og de sendtes strax til Paul Meyer, som hurtigt konstaterede, at de indeholdt brudstykker af et

oldfransk digt fra det 12te århundrede, netop det digt om Mainet, hvis existens Paris havde påvist med matematisk sikkerhed. Han var gået til værks omtrent som astronomen, der bestemmer en stjærnes tilstedeværelse, endnu för han har set den i sin kikkert, på grund af den pertuberende indflydelse, den udöver.

Mindst lige så mærkeligt er det andet exempel, jeg skal omtale. Den franske historiker Auguste Longnon har i mange år sysselsat sig med Villon og fuldstændig fornyet studiet af denne mærkelige bohemedigters liv og værker; han har fremdraget mange hidtil ukendte dokumenter, og de upålidelige traditioner, som tidligere var kilden til hele vor viden, har han erstattet med historiske vidnesbyrd. Med hensyn til Villons hovedværk „Le grand Testament“ hævdede han, at det var skrevet efter den tragiske begivenhed, som medförte digterens dödsdom, og at det var skrevet i en eller anden provinsby, hvor han levede efter sin benådning. Herimod protesterede Paris (1887), der selv havde til hensigt at udgive en biografi af Villon; han hævdede, at „Le grand Testament“ nødvendigvis måtte være skrevet i Paris og tillige för domfældelsen og hvad dermed står i forbindelse. Denne nye opfattelse afvistes ganske af Longnon i en længere udförlig dokumenteret artikel (1892), og Paris indrömmede, at det foreliggende bevismateriale syntes at give hans modstander ret. Men, tilföjede han, er „Le grand Testament“ skrevet efter dödsdommen, er Villon en psykologisk gåde for mig, og jeg kan ikke skrive hans biografi. Han opgav da fuldstændig det påbegyndte arbejde, og der gik adskillige år, för han tog det frem igen, men da var det for at fuldföre det. I sommeren 1899 havde nemlig Marcel Schwob af franske arkiver fremdraget en hel række nye dokumenter; de omstyrtede delvis Longnons resultater, som var byggede på et utilstrækkeligt materiale, og gav

Paris fuldstændig ret! Denne glimrende triumf for hans skarpsyn omtaler han kun med et par ord i indledningen til hans „*François Villon*“ (1901).

Som den tredje hovedejendommelighed må endelig hans mægtige fantasi fremhæves. Det er den, der fra först til sidst præger alle hans arbejder, den, der satte sin særegne stempel på hans undervisning. Han havde denne stadige skabertrang, denne uudtömmelige frugtbarhed i tanken, denne overlegne intuition, som er det sikre tegn på genialitet. Og med ödsel hånd ströede han nye ideer om sig i böger og breve, i forelæsninger og samtaler.

Det mest umiddelbare indtryk af hans frodigt skabende fantasi har dog sikkert de fået, der deltog i hans private söndagsövelser. Her, hvor han sad mellem sine udvalgte disciple, der samtidigt var hans medarbejdere, gav han sig ganske inspirationen i vold. Når stoffet var samlet og kritisk gennemgået, når hver deltager omhyggeligt havde behandlet en særlig side af spörgsmålet, tog han fat, samlede trådene fra de enkelte undersögelser og uddrog de almindelige slutninger; på dem byggede han så dristigt vidtrækkende teorier og knyttede hertil allehånde betragtninger, der åbnede tit overraskende nye synspunkter for det foreliggende problem, enten det var litterært eller filologisk. Det hele med en undertiden æventyrlig hurtighed og sikkerhed. Man forlod en sådan övelse i en ejendommelig betaget stemning; man syntes, at man havde fået mere at vide end ellers gennem måneders læsning; eller rettere, man havde haft lejlighed til umiddelbart at fölge en stor og genial ånd i dens arbejden med stoffet. Vi gik hjem begejstrede for videnskaben, opfyldte af dyb beundring for mesteren, og knugede af bevidstheden om vor egen mangelfuldhed.

Sin frodighed i tanken bevarede han hele livet igen-

nem. En fælles ven, bekendt både som litteraturhistoriker og diplomat [28]), der overværede en af hans allersidste forelæsninger, har i et brev til mig skildret den på fölgende måde: *„Elle fut magistrale et pleine d'idées très nouvelles et très audacieuses sur les survivances de littérature anglo-saxonne qu'on retrouve dans les documents en français d'après la conquête.“*

En fortrinlig hjælp til sit arbejde havde Paris i sin enestående hukommelse. Han har fortalt mig, hvorledes han som skoledreng lærte mange digte af Alfred de Musset udenad; han elskede denne digter fremfor alle andre, men lærerne havde tre gange taget de i lyceet forbudte digtsamlinger fra ham. Ved hjælp af sin hukommelse gjorde han da bögerne overflödige, og i frikvartererne spaserede hans kammerater efter tur med ham for at höre ham recitere Rolla. Dette bekræftes ganske af et brev, han den 29de jan. 1856 fra skolen skrev til en ældre kammerat, og som er blevet fundet og udgivet efter hans död. Det hedder heri: *„J'ai appris ce qui me manquait de Rolla, et je le sais maintenant tout entier par cœur.“* Det er ikke vanskeligt at lære, tilföjer han, og jeg tror, jeg aldrig vil glemme det. Det gjorde han heller ikke. Jeg har hört ham få år för sin död fremsige lange digte af Musset, uden at hukommelsen svigtede ham en eneste gang.

Hvor sikkert han arbejdede, viste hans manuskripter. Engang bad han mig gennemlæse en artikel, han havde skrevet til „Journal des Savants“ om skandinavisk folkevisedigtning; han vilde nödigt, at der skulde være fejl i de mange fremmede citater. Jeg fandt efter en meget omhyggelig gennemlæsning af den interessante artikel kun én, iövrigt ganske ubetydelig fejl, og jeg var aldeles imponeret over hans manuskript, der, hvad jeg forvissede mig om, ikke var nogen renskrift, men

[28]) Frankrigs nuværende ambassadør i Washington, J. J. Jusserand.

den oprindelige og eneste kladde. Artiklen fyldte 30 tætskrevne foliosider, og der var på dem næsten ikke en rettelse, hverken i texten, der bragte mange nye historiske og litterære synspunkter, eller i de talrige kritiske noter med lærde digressioner over specielle spörgsmål; alt var fæstet til papiret så hurtigt det var tænkt og med samme klarhed og præcision uden besværlig sögen efter ord og udtryk. Jeg kom uvilkårligt til at tænke på Julius Lange, der engang har fortalt mig, at han gærne måtte skrive en sætning tre, fire, fem gange om, inden han blev tilfreds med den.

Herefter forbavses man ikke over, hvad Michel Bréal fortæller om, hvad han kunde præstere, da han redigerede „Revue critique". „Jeg har mere end én gang, siger han, set Paris samtidigt være optaget af to eller tre ting: medens han sad og læste korrektur, hörte han efter en artikel, som en medarbejder læste op for ham, og det forhindrede ham ikke i samtidigt at fölge med i en samtale, som förtes ved siden af ham".

Hvor hurtigt han kunde arbejde, fik deltagerne i de söndagsövelser, han holdt de sidste år, et direkte og meget levende indtryk af. Han brugte da at gennemgå og diskutere ny udkomne arbejder vedrörende hovedspörgsmål indenfor den romanske filologis område. I almindelighed var det deltagerne, der måtte referere og kritisere, men ofte gjorde han det selv. En af hans elever, Mario Roques, der fulgte hans sidste övelser, og som nu er en af hans efterfölgere ved École des Hautes Études, fortæller, hvor overraskede alle deltagerne var over den mærkelige sikkerhed, hvormed han kunde gennemgå en bog, som han havde modtaget den foregående dag eller måske den samme morgen; han læste den på et par timer eller snarere gættede den i nogle öjeblikke, hvorefter han ligefrem tömte den for dens indhold, skælnede mellem hvad der var nyt og

gammelt i den, mellem hvad der var sikkert og usikkert, sandsynligt eller urigtigt; og knyttede tilsidst det nye, bogen bragte, eller de nye slutninger, den tillod at drage, til hvad man tidligere vidste.

Hans hurtige omdömme, hans altid vågne kritik og hans ualmindelige assimilationsevne kom ham også i höj grad til gode i hans forskellige praktiske hværv. Navnlig som administrator for Collège de France berömmes han fra alle sider. En af hans kollegaer Maurice Croiset omtaler ham på fölgende måde: „Vi ser ham endnu som han var ved vore akademiske möder, hvor han ledede forhandlingerne på en beundringsværdig klar og præcis måde; han greb ind i debatten i det rette öjeblik og med megen vægt, han resumerede spörgsmålene og kastede nyt lys over dem, varetog kort sagt sit hverv som ordstyrer på en yderst samvittighedsfuld måde, var altid udsögt höflig og imödekommende og udtrykte sig hyppigt med et spillende lune.“

Hans administrative dygtighed var forbundet med store repræsentative evner, hvorfor han også som tidligere omtalt gentagne gange rundt om i Europa har repræsenteret snart Paris' universitet, snart Institut de France, snart Académie Française. Hans optræden var lige så værdig som vindende, og han opfyldte alle de fordringer, som man i Frankrig stiller til form og ydre anstand ved officielle lejligheder. Dertil kom, at han var en udmærket taler. Som sådan vakte han begejstring ved jubilæumsfesten i Upsala 1877. Jeg skal anföre, hvad P. A. Geijer skriver herom: „En aften var stor samling på Upplands nationssal; dit kommo äfven de nästan oskiljaktiga vännarne Gaston Boissier och Gaston Paris, hvilka båda där togo till orda. Gaston Paris fik därtill särskild anledning genom den allokution, som doktor H. Örnmark på god och ledig franska riktade till honom. Det var då han höll detta delvis

improviserade, delvis noga öfvertänkta tal, som framsades så vackert och med sådan den varme känslans kraft, at äfven de, som blott förnummo ljuden, erforo en förnimmelse att de nu hörde en talare af sällsynt begåfning. Grundtemat var det i forna tider starka studiesambandet mellan vårt land och universitetet i Paris, där då äfven, liksom nu hos oss, de studerande voro fördelade på nationer. Han såg en stor fördel i en sådan organisation, som det vore lyckligt att under någon form kunne återinföra i Frankrike. Mot slutet af talet steg hans inspiration och då han tystnat, blef han föremål för en verklig ovation."

Det var dog ikke blot ved glædelige og lyse fester, at han tog ordet. Mange er de kollegaer og venner, som han har bragt det sidste farvel. Af hans mindetaler skal jeg fremhæve to som særlig typiske, den han holdt over Ernest Renan, der i mange år havde været hans faderlige ven, og den han holdt over Arsène Darmesteter, hans discipel og medarbejder; i dem begge træffer vi den samme varme og inderlighed og den samme mærkelige ævne til psykologisk forståelse af andre menneskers natur, hvor forskellig den end var fra hans egen, en forståelse som han evnede at give et fint og sympatetisk udtryk i et ejendommeligt smukt og billedrigt sprog.

Ti også som stilist fremböd Paris mærkelige egenskaber. Man har sagt om hans videnskabelige arbejder, at de kan læses med samme æstetiske nydelse som en velskreven roman. Hans stil er fremfor alt naturlig uden sögte effekter, den er et fuldt harmonisk udtryk for hele hans væsen. Den kan til sine tider virke helt betagende, men den blænder aldrig. Som oftest er den rolig og afmålt, tilforladelig og præcis, men altid præget af en egen sikker elegance, der skyldes den årvågne omhu, hvormed han vælger sine ord. Des-

uden ejede han i höj grad billedets gave, og de billeder, i hvilke han yndede at forme sine tanker og indtryk, vidner i lige höj grad om hans livlige fantasi og hans sikre kunstneriske smag. Hvor talende og levende er ikke hans skildring af det mindeværdige möde i det franske akademi, da Renan böd Pasteur velkommen:

„*Ces deux grands hommes, que rien ne rapprochait, si ce n'est leur ardent amour de la vérité, y échangèrent des paroles inoubliables. Ce fut comme un dialogue, d'un sommet à l'autre, entre deux voyageurs qui, parvenus à la même hauteur par des chemins différents, se décriaient, avec un ravissement égal, les horizons que chacun d'eux comtemple de son point de vue. Pasteur proclama la grandeur de la méthode expérimentale, seul instrument infaillible de la découverte; Renan revendiqua pour la critique historique et philosophique la part qui lui revient dans la conquête et la défense du vrai: à l'esprit de géométrie, qui venait de s'affirmer avec éclat, il opposa l'esprit de finesse, qui s'insinue où l'autre n'a pu jusqu'ici pénétrer. Sous des formes diverses, dont l'une complétait l'autre, tous deux portèrent le même témoignage, que leur vie entière, consacrée à la science et illustrée par elle, proclamait plus haut encore que leurs paroles*“ [29]).

Således får fremstillingen liv under hans hænder og former sig til plastisk anskuelige billeder. Jeg skal anföre endnu et par exempler.

I sin afhandling om Sibyllens paradis konstaterer han, at efter renaissancetiden er interessen for Sibyllebjerget ganske gået tabt, og den sagnrige bjergtop, der tidligere satte fantasien så stærkt i bevægelse, har henligget upåagtet. Sin omtale af disse forhold slutter han med nogle linjer, hvor han giver os et malerisk indtryk af ensomheden i höjfjeldet: „*Depuis lors on n'a plus*

29) *Discours de réception de Gaston Paris*, Paris, 1897, s. 45.

parlé du paradis de l'Apennin: il s'est évanoui comme tant d'autres, et le mont de la Sibylle n'est plus visité que par quelques alpinistes, par les pâtres qui y mènent leurs troupeaux, et par les chasseurs de la montagne, suivis de leurs meutes de grands chiens noirs et roux"[30]).

Selv i rent sproglige undersögelser tog han sin tilflugt til billedlige udtryk. For nogle år siden påviste han med stor skarpsindighed oprindelsen til det franske ord *foie* (lever); at udgangspunktet var det latinske *ficatum*, havde man længe været klar over, men udviklingen fremböd adskillige gåder med hensyn til akcentskifte og vokalernes behandling. Disse gåder löste han nu sindrigt ved at eftervise, hvorledes *ficatum* var blevet påvirket af det enstydige græske ord *sykoton*. Det franske ord er i virkeligheden resultatet af en art krydning eller kontamination, hvilket han udtrykker på fölgende måde med et billede hentet fra kompassets misvisning: „*Le mot latin a été, pour ainsi dire, affolé d'une manière continue par le voisinage du mot grec, comme l'aiguille d'une boussole est affolée par le voisinage d'un aimant*" [31]).

Jeg skal ikke foröge exemplernes antal; man kan finde andre og lige så karakteristiske i de fleste af hans afhandlinger. Jeg skal blot tilföje, at man genfinder hans karakteristiske udtryksmåde i hans private breve.

Til en ven skrev han efter sin förste hustrus död, da han var taget på landet i Champagne: „*Je suis venu dans mon nid comme un oiseau malade pour tâcher de me refaire un peu de courage et de vitalité*". Til en norsk-dansk veninde, der havde besögt ham i Norman-

---

30) *Légendes du moyen âge*, Paris, 1904, s. 96.

31) *Estratto dalla Miscellanea linguistica in onore di Grazidio Ascoli.* Torino, 1901, s. 12. Om forholdet mellem *ficatum* og *sykoton* se også nogle kritisk resumerende og præciserende bemærkninger af Grammont i »Revue des langues romanes«, 1901, s. 186 ff.

diet, skrev han: „*Quand reviendrez-vous enchanter nos prairies de Cerisy qui gardent toujours votre image et l'écho de votre voix*". Sådanne udtryk og vendinger forekommer selv i ganske korte brevkortmeddelelser. Der er aldrig noget sögt i deres anvendelse, eller noget kunstlet i deres udformning. De faldt ham så naturligt i pennen.

I virkeligheden sad Paris inde med megen digterisk begavelse. Han har sagt om sig selv, at han hörte til de „passive" digtere. „Ved siden af de egentlige digtere, skriver han [32]), findes der også nogle, man kunde kalde passive, ligesom der var passive borgere i de gamle statsforfatninger. De passive digtere har i sig en vis poesi, som de ikke selv kan give ord, men som de strax med glæde og rörelse genkender, når andre udtrykker den". Paris var dog mere end en passiv digter. At han skrev digte og gode digte, vidste alle hans venner. Han læste dem gærne op, når han var i en fortrolig kreds, men lod dem aldrig trykke og tillod ingen at tage afskrift af dem. Psichari, der selv er filolog og digter, og desuden som Renans svigersön stod Paris ganske særlig nær, fortæller, at han i sin ungdom skal have vaklet mellem videnskaben og digtekunsten; han tilföjer, at det utvivlsomt var en streng pligtfölelse i forbindelse med en vis heroisme, som bragte Paris til at vælge det videnskabelige arbejde; han så tidligt, hvad der manglede Frankrig, og han vilde vie sit liv til at afhjælpe manglerne. Derfor betrådte han ikke vejen til Parnasset.

Denne opfattelse bekræftes ganske af et digt, som Pio Rajna har fundet blandt hans efterladte papirer, og som er dateret den 20de november 1856 og altså skrevet i Bonn, da han efter faderens bortrejse var ganske alene i det fremmede land. Digtet bærer den

[32]) *Penseurs et poètes*, Paris, 1896, s. 168.

betegnende titel *Lamma sabachtani.* Han udtaler her i vers, der efter Rajnas dom röber en forbavsende modenhed og viser en udviklet formsans, at han til rettesnor for sit livs gærning vil tage stræben efter sandhed og kundskab; *libido sciendi* skal være hans lösen. Et stolt lösen for en nittenaarig student. Og han blev sit lösen tro. Med sit manddomsværk indfriede han i fuldt mål sin ungdomsdröm. Han fulgte Minervas kaldelse, ikke musens; men i al hans forsken fo·nemmer man som et sagte vingebrus, digteren var stadig levende i videnskabsmanden: *spiritus intus alit.*

Fru de Staël har sagt: *„Comprendre, c'est égaler"*. Og Paris forstod som ingen anden en af det moderne Frankrigs störste digtere, Sully Prudhomme, og det længe för han var kendt uden for den snævre kreds af jævnaldrende kammerater og venner. Det var Paris, der i 1865 sendte Sainte-Beuve et exemplar af den lige udkomne digtsamling *Stances et Poèmes* med et brev, hvori han indtrængende beder ham læse og anmelde bogen, som han betegner som noget aldeles nyt i fransk digtekunst, som *„le frémissement d'une aurore encore incertaine"*. Det var ogsaa Paris, der i 1901, da Sully Prudhomme stod på sin berömmelses tinde, skaffede ham Nobel-prisen, der det år uddeltes for förste gang.

At den fortrolige omgang med Paris har været af ikke ringe betydning for Sully Prudhomme, fremgår bl. a. af de ord, hvormed han har tilegnet ham sit store digt om lykken: *A mon ami Gaston Paris, en témoignage d'affection profonde et de vive reconnaissance je dédie ce poème qui doit tant à la sollicitude et à la clairvoyance de sa critique.*

Efter hans död skrev digteren i det brev, som blev oplæst ved studenternes mindefest i Paris den 14de maj 1903: „Jeg har tilegnet ham to af mine digte. *l'Art*

og *le Bonheur*, men alle de andre, ja alle mine arbejder, selv de hvor jeg uden rytmer har sögt at finde den abstrakte sandhed, kunde kræve, at jeg tilegnede ham dem. Hans absolute oprigtighed, der vidnede om hans begejstring for det sande og det skönne, indgöd en sådan agtelse, at den strax lukkede alle egenkærlighedens sår. Denne oprigtighed, der undertiden kunde komme overraskende pludselig og kunde have et vist halvt drillende, halvt skælmsk præg, dannede en modsætning til den pludselige bevægelse, som bragte tårer i hans öjne, når han kom til at tænke på et eller andet mesterværk af en af hans yndlingsdigtere ... Der var ikke skygge af pedanteri i hans råd, lige så lidt som i hans undervisning. Jeg skylder hans minde at tilföje, at hans fine forståelse af versets skönhed var forenet med en ængstelig omsorg for retfærdighed".

Endnu et sidste træk skal tilföjes for at fuldstændiggöre billedet af det store menneske, som Paris var. Hvor glimrende en stilling han end indtog, hvor tryg og betrygget den end i alle henseender kunde synes, hang der dog stadig et Damokles' sværd over hans hoved. Som lille barn mistede han synet på det höjre öje [33]); husker jeg ret, var det ved et flitsbueskud af en legekammerat. Hans andet öje var meget svagt, og hans nærsynethed var så stor, at han uden sin meget stærke monokle var ganske hjælpelös. Hans syn svækkedes stadigt, og öjenlægerne havde forberedt ham på, at han hvilken dag det skulde være kunde miste det helt. Han imödeså denne ulykke med ophöjet sindsro og indrettede sit arbejde derefter. Når han opfordredes til at foranstalte en ny udgave af sit berömte værk om Karl den stores sagnhistorie, der i årenes löb var bleven en stor sjældenhed, svarede han altid: „Jeg har alle mine noter liggende ordnet, så jeg nemt kan give en

[33]) Om sit blinde öje taler Paris i det brev, som meddeles i faksimile.

ny udgave af den bog, når jeg helt har mistet mit syn. Sålænge jeg endnu kan bruge mit öje, må jeg fölge med og kun optage nye spörgsmaal til behandling." I slutningen af halvfemserne forværredes hans syn engang på en sådan måde, at både lægerne og han selv antog, at en fuldstændig blindhed snart vilde indtræde. Da han var fast bestemt på at kæmpe imod skæbnen så energisk som muligt, og da han ikke var til sinds at lade sig sætte ud af spillet, ordnede han under stadig hjælp af sin hustru alle sine papirer og optegnelser på en sådan måde, at han ved hendes medvirken vilde være i stand til at fortsætte sine forelæsninger. —

I nogle af de biografier, som er bleven udgivne over Gaston Paris, er der draget paralleler mellem ham og andre. Gabriel Monod sammenligner ham med Goethe og Melchior de Vogüé med Ariel. Eftertiden vil utvivlsomt give dem begge ret.

V.

Den samme formfuldendte elegance, som vi finder overalt i Paris's litterære virksomhed, prægede også hans ydre og hele hans optræden. Af vækst var han höj og slank, hans holdning var rank og hans gang spændstig. Hele legemsbygningen var så harmonisk. Hans led var fine, hans hænder små og hvide og yderst soignerede. Hans hoved med de store regelmæssige træk og de — trods deres ringe sekraft — så kloge, dybe og gennemtrængende öjne, var af en samtidig betagende og imponerende skönhed. Som ung var han en sögt selskabsmand, og han færdedes meget i de bedste krese; han havde forbindelser såvel i den videnskabe-

lige og kunstneriske som i den diplomatiske og adelige verden, og han havde alle betingelser for at göre sig gældende; foruden at være en glimrende causeur, dansede han udmærket og havde en fortræffelig sangstemme.

Gaston Paris, omtr. 60 år gammel.

Da han var ude over den förste ungdom, blev hans hus et sögt samlingssted for alle berömtheder i Paris. Hver söndag eftermiddag åbnede han gæstfrit dörene til sine saloner, og mange var de, der fulgte hans indbydelse. Her mödtes digtere og kunstnere, diplomater og politikere med videnskabsmænd fra alle områder til samtale og meningsudveksling. I denne salon har Sully Prudhomme oplæst sine digte, og Heredia fremsagt

sine *Trophées;* her har Alexandre Dumas fortalt om sine dramaer og Bourget om sine romaner, Renan og Taine, Albert Sorel og Gaston Boissier, Painlevé og Berthelot har dröftet historiske, filosofiske og naturvidenskabelige spörgsmål. Af andre navne skal anföres Melchior de Vogüé, d'Haussonville, Anatole Leroy-Beaulieu, Georges Perrot, Psichari, Paul Viollet, Émile Picot, Ludovic Halévy, Henri Lavedan, Gaston Deschamps, Albert de Mun, general Gallifet, osv., osv. Som man ser, en ualmindelig repræsentativ forsamling.

Som bekendt har *la causerie* altid spillet en stor rolle i fransk liv, og i intet land har vel ævnen til at kunne *causer* nået en större finhed, en mere kunstnerisk fuldkommenhed end i Frankrig. At skildre Paris som *causeur* vilde være en lige så interessant som vanskelig opgave; men kun en stamgæst fra söndagssammenkomsterne vilde kunne löse den. Psichari har udkastet en lille skitse, af hvilken jeg skal anföre nogle linjer, der særligt tager sigte paa hans lyn nare, skarpe opfattelsesævne og hans hurtighed i replikken: „Cet esprit très fin, très souple, surtout très pénétrant, avait le don singulier de voir juste du premier coup, de traduire cette vision par un mot définitif, et ce mot il le disait toujours, fût-ce un mot à l'emporte-pièce, comme cela lui arrivait souvent dans ses jeunes années, où sa conversation étourdissante, pétillante, pleine d'idées, pleine de verve, pleine d'imprévu, française et, j'ajouterai, champenoise, se faisait redouter des plus adroits causeurs, des plus prompts à la réplique. Qu'il se fût agi de littérature, de morale, d'art, de philosophie ou de philologie pure, Gaston Paris, et on le savait, découvrait de son œil perçant le point faible de votre argumentation et vous le faisait découvrir."

Udlændinge sögte også til Paris's salon som til det moderne Frankrigs åndelige centrum. I en række af

år var Turgeniev en stadig og kærkommen gæst; men også de, der kun var i Paris på gennemrejse eller for et kortere ophold, satte en ære i at blive modtaget der. Ikke blot hans kollegaer og disciple fra fremmede universiteter, men mænd som Fogazzaro, grev Apponyi, Gabriele d'Annunzio og Georg Brandes kan tælles blandt gæsterne ved „les dimanches de Gaston Paris“.

Da jeg sidst var der, traf jeg bl. a. billedhuggeren Saint-Marceau, der udtalte sig med megen livfuldhed imod Rodins nylig udstillede statue af Balzac, medens den udmærkede belgiske digter George Rodenbach forsvarede den på det ivrigste. Diskussionen om Rodin beslaglagde snart alle de tilstedeværendes interesse, indtil nogle venner af Faguet förte samtalen hen på ham og hans kandidatur til akademiet — ti naturligvis agiteredes der også i Paris's salon, og ganske særligt, når det drejede sig om valget af en ny „udödelig“.

Gaston Paris's salon er gentagne gange blevet skildret i litteraturen og af så forskellige forfattere som Jules Claretie, Melchior de Vogüé og Paul Bourget. Denne sidste har indflettet sin skildring i *Recommencements*. Husets herre omtales på fölgende måde: „*Mais le maître du lieu n'offre-t-il pas un exemplaire accompli de la noblesse intellectuelle, lui qui est tout ensemble un grand érudit et un grand lettré, après avoir été, à ses heures, un voyageur et un mondain? Le Monde, qui détruit les hommes de pensée quand il les absorbe, leur donne, en revanche, lorsqu'ils ont su y passer, puis s'en passer, une liberté supérieure de jugement et comme une aisance aisée de leurs facultés.*“...

Om selve salonen hedder det bl. a: *Nous avions passé cet après-midi, le romancier Julien Dorsenne et moi, chez un de nos amis communs que j'aurais assez désigné aux connaisseurs du Paris intellectuel, quand j'aurais dit que son cabinet de travail, une vaste pièce*

revêtue de livres, avec de hautes fenêtres sur des jardins[34]*), se transforme chaque dimanche en un salon, où ne viennent d'ailleurs que des hommes. C'est le dernier endroit je crois bien, où l'on cause idées. Depuis plus de quatorze ans que j'y fréquente, j'ai entendu, dans ce décor presque abstrait, Tourguenief parler de l'art du roman, avec sa belle figure large de bon géant russe; Ernest Renan expliquer l'art et l'histoire en secouant son énorme visage éclairé par deux yeux bleus si fins; notre cher maître Taine esquisser le plan de son livre sur la Volonté; tandis que d'autres fois, un général, fameux par sa bravoure, analysait le mécanisme de la guerre moderne; ou que notre premier historien diplomatique résumait, en quelques phrases, la crise actuelle de l'Europe. Si la démocratie continue de monter, comme il est trop probable, — ou mieux, de nous abaisser, — ce coin d'un vieil hôtel du faubourg Saint-Germain d'où l'on voit luire au soleil le dôme des Invalides, aura été un des derniers asiles de la dernière aristocratie: celle de la culture.*"

Melchior de Vogüé har karakteriseret den ånd og tone, som herskede ved disse söndagssammenkomster i udtrykket „esprit Collège de France", hvilket han nærmere forklarer ved tilföjelsen: *„c'est-à-dire l'esprit méthodique et précis, nourri des vraies idées libérales et d'un heureux éclectisme."*

Kun Dreyfusaffæren formåede at bringe uro ind i de ellers fredlyste söndag eftermiddage i Collège de France. Selv der kunde ikke de nationalistisk sindede akademikere og politikere mödes med folk som Gabriel Monod, Louis Havet og general Gallifet. Ti så forskellige mennesker traf jo sammen her. Men alle omfattede værten, hvilket standpunkt de end indtog, med

---

34) Paris boede dengang i Rue du Bac (entre cour et jardin); senere flyttede han til Rue Pommereu i Passy og derfra til Collège de France.

personlig hengivenhed, og alle, både gamle og unge, tiltalte de ham med et halvt ærbödigt, halvt fortroligt *cher maître*. Han stod som en patriark mellem sine gæster, imponerende ved sin höje skikkelse og det mægtige hoved med det bölgende hvide skæg.

Når man så ham således omringet af venner og beundrere, var der noget af en fyrste over ham. Og Paris var en fyrste, en åndens fyrste, en af dem, af hvilke der kun födes få. Hans ånd var vidtskuende og vidt omfattende. Fra de specielle undersögelser, der til daglig optog ham, hævede han sig gærne til almindelige betragtninger over livet og menneskene, over godt og ondt. Der kom da en særegen glöd i hans ord, man fölte, hvor varmt hans hjærte slog, hvor mange almenmenneskelige interesser der optog ham, og hvor höjt han satte sine idealer.

I en studie over den middelalderlige legende om Josaphat (eller Joasaf), denne mærkelige helgen, som ikke er nogen anden end selve Buddha, kommer han ind på at dröfte spörgsmålet om den tröst, de forskellige religioner yder mennesket, når det fortvivler over livets kortvarighed eller sukker under dets sorger og lidelser [35]).

Imod Buddhisternes Nirvana opstiller de kristne håbet om det evige paradis. Paris undersöger först den buddhistiske askese, som han synes indsnævrer livet, skiller mennesket fra verden og kvæler al lyst, og han mener, at den kun er et höjst ufuldkomment lægemiddel. Om paradishåbet udtaler han, at det sikkert er et mægtigt virkemiddel, men det har kun betydning for de troende.

Hvilke andre midler gives der da? Her er kun én vej at gå, siger han, og den er den stik modsatte af den, som den gamle Buddhalære anviser. Ordet k æ r-

35) *Poèmes et légendes du moyenâge,* Paris, 1900, s. 207 ff.

l i g h e d, som buddhismen aldrig udtaler, og som er indbegrebet af hele kristendommens lære, bringer også for ham lösningen på hele spörgsmålet.

„At elske, skriver han, det er på én gang at leve med större inderlighed og kraft, det er at dele sit liv med dem, man vier sin hengivenhed .... Mennesket vil ikke derved opnå en passiv salig lykke, som man hurtigt vilde blive ked af; men han vil föle sig i stadigt samliv med naturen og med sine medmennesker; han vil föle nydelse ved sin egen virksomhed, og han vil drage nytte af andres .... At bestræbe sig for så grundigt som muligt at kende det evige og uendelige univers, hvor vi dukker frem et öjeblik på et enkelt punkt, at beskæftige sig mindre med sin personlige lykke og mere med andres, det er det lægemiddel, som man kunde anvende imod den moderne pessimisme, og det indeholdes i virkeligheden i den kristne læresætning: Elsk din Gud og din næste.“

„Set fra dette synspunkt har det menneskelige livs korthed, vore glæders ubestandighed, de farer, som uophörlig truer os, intet, som kan bringe os til at fortvivle. Vor sande skæbne hviler i os selv. Underkastede de uböjelige naturlove og omstændighedernes blinde tilfælde véd vi, at vi skal ældes og dö; vi véd, at vi måske skal lide fattigdom, sygdom, bekymringer af enhver art, og hvad der er det hårdeste, at vi skal skilles fra dem, vi har kær. Men vi finder ikke livet ondt i og for sig, fordi det er kort, vi finder ikke vore glæder illusoriske, fordi de uophörligt trues. Så hårde slag kan ramme os, at vi kan knuses under dem; men vi har dog stadigt håb om, at vi kan undgå dem, og det værste af alle onder vilde være at gå i stadig frygt. Vi vil altid kunne elske, vi vil altid kunne lære, og derfor vil vi altid kunne fylde vort hjærte og vor ånd.“

„Hvis en moderne Barlaam så kong Abenners unge sön overvældet af sorg [36]) vilde han sige til ham: „Tænk ikke på, at du kan blive fattig og syg, at du sikkert vil ældes, og at du skal dö; hvad vilde disse overvejelser tjene til? Tænk hellere på, at du kan mildne fattigdommen, lindre sygdommen, hjælpe alderdommen. Brug nu din sundhed, din ungdom og din formue, og søg i livet de nydelser, som det kan skaffe dig. Med stadig energi skal du udvikle og udfolde alle dit legemes og din ånds kræfter. Med vågen opmærksomhed skal du betragte den store verden, som frembyder sig for dit blik, og söge at lade så meget som muligt af den trænge ind i din sjæl og dine öjne. Du er ikke et isoleret væsen, der lever sit liv for sig selv; du tilhörer en familie, et fædreland, menneskeheden. Udvid din personlighed gennem kærligheden. Istedenfor at koncentrere i dig selv alle dine forhåbninger og alle dine drömme om lykke, skal du overföre så mange og så meget af dem, du kan, på andre, for at du, hvis du slår fejl et sted, kan have större udsigt til at se dem gå i opfyldelse et andet. Du forfærdes over livets korthed, giv det en ubegrænset fremtid ved at forlænge det i dine börn. Betragt hver glæde, du har forskaffet en anden, som erhvervet for dig selv; betragt hver lidelse, som du har befriet en anden for, som noget du selv har undgået. Opstil som dit formål

[36]) Det var bleven spået Abenner, en indisk konge, at hans sön Josafat skulde omvende sig til kristendommen. Faderen lod ham da indespærre i et tårn, hvor han levede fuldstændig afsondret fra mennesker og holdtes i uvidenhed om alle de ulykker og sorger, al den fattigdom og elendighed, som følger med livet. En dag kom han dog ud af tårnet, og det første han så var en affældig olding og en syg mand. Da han forlangte forklaring på disse for ham ganske nye og uforståelige fænomener, erfarede han, al alle mennesker kan miste deres sundhed, og at alle ældes og dør. Han begyndte da alvorligt at tænke over liv og død, og på Guds befaling kom den fromme eremit Barlaam til ham og viste ham gennem en række parabler det menneskelige livs forfængelighed, og det lykkedes ham at omvende prinsen til kristendommen.

indadtil at arbejde paa din egen stadige forbedring og som dit formål udadtil at göre dem bedre, på hvem du kan have indflydelse. Du vil fare vild, og du vil begå fejl; men dine fejl vil blive mindre bitre for dig, hvis du kan sige til dig selv, at du altid har haft god vilje. Du må kæmpe, og du må lide; gör dit mulige for at undgå lidelserne, men find dig med ro i dem, om de kommer. Menneskets skæbne er ustadig og begrænset; tænk altid på, hvor meget uendeligt den álligevel indeholder: kundskab og kærlighed. Hvorfor vil du beklage dig over, at du er underkastet de samme love, som styrer hele verden, og som alle dine lige böjer sig under? Du er en del af naturen; du vil finde fred, når du bringer dit hjærte i harmoni med den. Tænk, hvor begunstiget du er trods alt ved at være et menneske, ved at kunne nyde, selv om det kun var en stakket stund, det menneskelige livs velsignelser, ved at kunne forstå og kunne elske".

Disse betragtninger giver os nöglen til Paris's inderste væsen, som var kærlighed, og heri finder vi tillige den egentlige forklaring på den rent ud vidunderlige, dragende og betagende indflydelse, han udövede på alle, han kom i forbindelse med. Det er ikke nok at være en stor lærd, det er ikke nok at være en betydelig forfatter, det er ikke nok at indtage en indflydelsesrig stilling. Ved alt dette kan man kun opnå anseelse og komme i respekt og kun vinde mer eller mindre oprigtig beundring. Men man skaber ikke om sig den enestående fölelse af hengivenhed og kærlighed, som omgav Paris, og som gjorde, at folk brast i gråd på gaden ved efterretningen om hans död.

Paris skabte kærlighed, fordi han gav kærlighed. Han omfattede alt og alle med en dyb og inderlig forståelse. Alt og alle havde plads i hans rige, varme hjærte. Egoisme var en fölelse, han ikke kendte; i alt

sit arbejde og i al sin virken var han stadig fyldt af tanken på andre.

Han levede et lykkeligt familieliv og omfattede sin slægt med stor hengivenhed. Ganske særligt var mindet om hans fader ham dyrebart. Fortalen til *Poèmes et Légendes du moyen âge*, der er dateret Dresden den 25. marts 1900, slutter således: „Jeg skriver disse linjer på hundredårsdagen efter min faders födsel i en by, som vi besögte sammen for 43 år siden, og hvor alt hvad jeg nu genser, og som jeg tidligere havde set sammen med ham, levende fremkalder hans billede i min erindring. Lad det være mig tilladt at dedicere denne bog til hans minde, der altid, men ganske særligt i dag lever i hans börns hjærte. Kunde han læse den, vilde han glæde sig ved deri at finde de fölelser, som var ham de kæreste, og som han fra sin barndom af har bestræbt sig for at indgyde mig: „kærlighed til studiet, kærlighed til vor gamle poesi og kærlighed til *la douce France*."

På samme rörende måde hang han ved de mange barndoms- og ungdomserindringer, der knyttede sig til det lille landsted, som familien ejede i Avenay. „I dette hus, skrev han til Pio Rajna, genfinder jeg *tous les meilleurs et les plus doux souvenirs de ma vie*." Og i et andet brev hedder det: „Jeg skriver til Dem i det værelse, hvor min fader er födt, og hvor jeg selv er födt, og hvor jeg altid med dyb glæde föler de bånd, der knytter mit kortvarige liv *(ma personnalité éphémère)* til fortiden, de rödder, hvormed det er bundet til moder jord".

Stærk familiefölelse har ikke sjældent noget indskrænkende og fortörrende ved sig; man skænker sine egne så meget, at der intet bliver til de andre, til dem udenfor kredsen. Vi har set, at Paris satte livets ideal i at være noget for andre, og disse andre var ikke blot

hans nærmeste, var ikke blot hans slægt og venner, hans studiefæller og elever, og hvem han ellers direkte eller indirekte kom i forbindelse med, det var alle, der lever og lider, alle der kæmper og arbejder. Hvor optaget han end var, fandt han altid tid til at vejlede en elev, hjælpe en kollega eller besöge en syg ven. Hvor han ikke personlig kunde göre noget, skrev han. Jeg meddeler i faksimile et brev, han en gang sendte min hustru, da jeg lå syg (1901). Brevet, der var skrevet ganske spontant, viser nogle af de væsentligste ejendommeligheder i hans karakter, og det vil bedre end mine ord göre den tryllemagt forståelig, som udgik fra ham.

Han var altid hjælpsom, og han lagde tillige i al sin færden og virken en sjælden uegennytte for dagen. Med stor beredvillighed stillede han således sine noter og afskrifter til disposition for enhver, der havde brug for dem, og som vilde arbejde alvorligt. Også som forsker var han grand seigneur. Han rugede ikke over sine skatte med egenkærlig egoisme, men skænkede dem bort med rund hånd, og den kollegiale misundelse, der lukker mund og hjærte på så mange videnskabsmænd, var ham ganske fremmed. Ingen glædede sig mer end han over en kollegas eller en elevs videnskabelige sejr, selv om den — en sjælden gang — var vundet over ham selv. En dag, i et oprömt lune, fortalte han om en russisk roman, han havde læst, hvor en gammel musjik, der har talt hårdt til sin voxne sön og truet ham med prygl, bliver kastet til jorden af ham; bonden vredes ikke derover, tværtimod han er strålende glad over at have så stærk en sön. „Sådan skal det være, tilföjede Paris leende, *quand un élève en est au point de rouler son professeur, c'est que celui-ci a rempli sa tâche et tout va bien*".

Som vi har set, var Paris også i höj Grad, hvad

COLLÈGE DE FRANCE

Dimanche 5 mai

Chère Madame.

J'avais déjà su par Jusserand le gros souci que votre cher ami avait donné à tous ceux qui l'aiment, et une lettre reçue à mesure de Mme Jusserand m'a appris que ce n'était pas encore terminé. Nous avons eu des détails plus précis par nos amis qui nous écrivent ces jours-ci, mais je ne veux pas attendre pour vous dire la part que j'y prends et les vœux ardents que je forme pour le rétablissement complet. Entretemps il faut bien se dire qu'on vit très bien avec un seul œil; depuis plus de 60 ans je me contente d'un des miens, qui est avec cela fort mauvais, et cela ne m'a pas empêché de travailler; mais je souhaite bien que votre cher Christopher n'ait pas à en faire l'expérience.

Je vous remercie bien vivement de vos paroles affec-
tueuses, qui me rappellent et de si bons et beaux souvenirs;
quand reviendrez-vous enchanter nos prairies de Cerisy, qui
gardent toujours votre image et l'écho de votre voix? Nous
allons bien; ma fillette a été malade au commen-
cement de l'hiver, et nous avons dû l'emmener à
Biarritz. Nous avons été à Pâques y passer avec
elle trois bonnes semaines, et elle nous est revenue
en parfait état. Nous espérons au moment où nous
retournerons auprès de nos vaches normandes.
Mille bonnes amitiés au pauvre <u>paziente</u>, & que, je
l'espère, aura bientôt repris bon pied, bon œil, et
croyez-moi toujours, chère madame, votre très respectueusement et très affectueusement dévoué

G. Paris

Ma femme vous envoie ses meilleurs souvenirs.

Franskmændene kalder *une nature sociale*. Han sögte menneskene, som menneskene sögte ham. Det er således meget karakteristisk, at han, der var så selvstændig og uafhængig som nogen i al sin forsken, elskede samarbejde og dyrkede det i stor udstrækning. Adskillige af hans böger bærer på titelbladet et andet navn ved siden af hans; men alle véd, at det altid er ham, der har udfört lövens del af arbejdet.

Det skal endelig fremhæves, at han som den udprægede menneskeven han var, omfattede barnet med samme varme forståelse som den voxne. For ungdommen i Frankrig omdigtede han på moderne fransk det gamle æventyrdigt om Huon de Bordeaux og fekongen Oberon [37]), og med Psichari dröftede han planerne om en ny Robinson Crusoe læmpet efter den moderne tids krav. — — —

I hvor höj grad kærligheden var en livsmagt for Paris, får man også et stærkt indtryk af ved læsningen af hans afhandling *La Chanson de Roland et la nationalité française*. Da de preussiske hære havde lagt en jærnring om Paris, da deres kugler og granater flöj hvislende over byen og udbredte död og fordærvelse, hvor de slog ned, begyndte han en række forelæsninger ved Collège de France over middelalderens episke digtning. Sin indledningsforelæsning holdt han den 8de december 1870, og han talte den dag om Frankrigs nationale heltedigt, Rolandskvadet, og om den franske nationalitet. Det var uundgåeligt for ham at beröre germansk kultur, både den moderne tids, da en Jacob Grimm mægtig bidrog til at skabe den nye tyske nation, og den tidlige middelalders, da den franske nation dannedes ved sammensmæltning af Franker og Gallo-Romaner. Men intet bittert ord kommer over hans læber, og ingen chauvinistisk betragtning trænger sig

[37]) Udgivet 1898 med pragtfulde illustrationer af Manuel Orazi.

frem og farver hans fremstilling. Landets ulykker, disse „i verdenshistorien ukendte katastrofer", har fyldt ham med dyb smærte, og man föler den dirre i hvert ord og hvert udtryk, men om sit æmne taler han så fordomsfrit og objektivt, så roligt og behersket som kun den videnskabsmand kan göre det, der også er stor som menneske. Han dröfter forholdet mellem litteratur og nationalitet, og han kommer ind på spörgsmålet om, hvad en nation er, hvad der betinger dens liv og hidförer dens undergang. Hans svar er simpelt og lige til. Hverken vane, magt eller fælles interesser skaber et varigt samfund; en virkelig nationalitet grundes kun på kærlighed: „*La nation n'existe réellement que quand elle aime et qu'elle est aimée. Oui, c'est l'amour que vous trouverez au fond de toute nationalité réelle. Ceux-là seuls sont frères et membres d'un même corps qui aiment quelque chose en commun. Et notez-le bien, ils peuvent aimer des choses bien différentes, et il n'est aucunement nécessaire que leur amour soit parfaitement raisonnable et justifié. Les Russes aiment leur tsar comme les Anglais aiment leur liberté: tant que ces sentiments resteront vivants chez l'un et l'autre de ces peuples, ils seront unis par un lien réellement national. Le lien national est donc un amour commun, qui plane pour chaque citoyen au-dessus de tous ses désirs et intérêts particuliers, et dans lequel il est sûr d'avance de se rencontrer avec n'importe quel autre citoyen.*"

Belejringen og den fremmede hærs invasion giver ham også anledning til betragtninger over forholdet mellem videnskab og patriotisme, og han hævder alvorligt og modigt, at videnskaben ikke har nogen anden genstand end sandheden, sandheden for dens egen skyld uden hensyn til de fölger, gode eller dårlige, som den kan drage med sig. „Den, som af en patriotisk,

religiös, ja, selv moralsk grund tillader sig den ringeste fortielse, den mindste afvigelse fra sandheden i de ting, han studerer, i de slutninger, som han drager, er uværdig til at arbejde i det store laboratorium, hvor ærlighed er endnu uundværligere end dygtighed."

Denne kultus af sandheden möder vi overalt i hans liv. Den får et rörende udtryk i den smukke mindetale, han den 7de december 1881 holdt over sin nylig afdöde fader, og hvori han med sönlig pietet og oprigtig beundring i varme ord omtaler hans fortjenester uden dog at lægge skjul paa manglerne ved hans videnskabelige uddannelse. „Min fader har altid lagt mig på sinde at være sand og oprigtig, sagde han; jeg håber at have arvet hans sandhedskærlighed og at have talt om hans arbejder på en sådan måde, at han selv vilde have billiget det, om han havde kunnet höre det."

I Dreyfussagens stormfulde dage, da man opfandt „les faux patriotiques", og da ordet „fædreland" og „fædrelandskærlighed" profaneredes på den frækkeste måde, skrev han til en ven, at „*on pouvait craindre que, pour un honnête homme, sauf par un lâche silence, il ne fût pas possible d'éviter la persécution et la ruine*". Men Paris var lige så modig som ærlig og sanddru. Han kröb ikke i skjul. Han betænkte sig ikke på at vedkende sig sit dreyfusvenlige sindelag, og i et åbent brev, som han rettede til sin ven historikeren Albert Sorel, der bekæmpede „les dreyfusards", formanede han sine landsmænd til i ro at afvente höjesterets kendelse og respektere den, hvordan den end blev. Hans modige optræden skaffede ham ny beundrere, men den fjernede også mange tidligere venner fra ham; den sprængte delvis hans salon og skabte et noget köligt forhold mellem ham og flertallet af de andre udödelige, af hvilke flere var medstiftere af den bedrövelige „Ligue de la patrie française". Men så stor var den agtelse,

han nöd, at hans modstandere tavst sænkede kården for ham; han gik ganske fri for de forhånelser og bagvadskelser, som i så rigt mål haglede ned over folk som Paul Meyer, Gabriel Monod og Louis Havet. „Gaston Paris og Anatole France er de to eneste, vi misunder vore fjender“, skrev Maurice Barrès. Hans optræden i denne sag var det nödvendige udslag af hele hans livssyn. For ham måtte alt andet vige for hensynet til sandheden.

I den mindetale, han ved sin optagelse i det franske akademi holdt over sin forgænger Pasteur, og som er et af hans allerinteressanteste arbejder, giver han en indgående skildring af den store naturforskers livsværk, og hans skildring former sig til en af ædel patos og begejstring båren hymne til videnskaben. Han bemærker her et sted, at man har bebrejdet videnskaben, at den ikke er i stand til at yde menneskeheden den moralske vejledning, som den trænger til. Det er en vildfarelse, svarer han, og i betagende ord viser han, hvorledes videnskaben giver sit mægtige bidrag til menneskehedens lykke, hvorledes den udvider hjærterne og gör samvittigheden mere fintfölende; men, tilföjer han, dens störste moralske velgærning ligger i den ånd, den kræver af sine dyrkere, ligger i selve dens mål, som er sögen efter sandhed.

Sandheden? indvender videnskabens modstandere; men det store spörgsmål: „Quid est veritas“, det eneste, der har betydning for vor tanke og vor samvittighed, lader den ubesvaret. Ja, hvis man ved sandhed forstår den absolute sandhed, kommer svaret aldrig. Vi ved, at den absolute sandhed ikke er skabt for mennesket, thi den omfatter det uendelige, og mennesket er endeligt. Men vi ved også, at den ædleste stræben i mennesket er uophörligt at tragte efter denne relative sandhed, hvis område stadig udvides, og som måske engang

vil brede sig langt udenfor de grænser, som vi nu, selv i vore dristigste forhåbninger må sætte den.

Det menneske, der har fået som opgave at arbejde med på det store værk, som på et eller andet punkt bestræber sig for at formindske det umådelige ubekendte, der omgiver os, for at udvide det kendtes indskrænkede område, som har underkastet sig den strænge og rene disciplin, som dette ophöjede arbejde kræver, det menneske er derved blevet höjere, renere og mere uselvisk.

Og som han med en seers blik havde trængt igennem fremtiden og löftet fligen for de ulykker, der truede landet, vendte han sig mod Frankrigs ungdom og udtalte de ord, der på en måde er hans åndelige testamente: „Fremfor alt må I elske sandheden, ville kende den, tro på den og, om muligt, arbejde med på at finde den. I må kunne se den i ansigtet og sværge aldrig at ville forfalske den, selv af hensyn til en interesse, som kunde synes höjere end den, ti der findes intet höjere. Og forråder man den, var det end i sit hjærtes löndom, undergår ens indre væsen en forringelse, som vil vise sig i hele ens moralske vandel . . . . Det er er den lære, videnskaben skænker dem, der tjener den med et rent hjærte og forstår den, som den skal forstås."

Således taler kun den, der rager et hoved op over alt folket, kun den, der i höjeste grad forener tankens klarhed med fölelsens varme og hjærtets renhed.

TILLÆG

Gaston Paris og Diez.

I 1856 rejste Gaston Paris til Tyskland for at studere; hans förste opholdssted blev Bonn, og han fulgte her nogle private övelser, som Diez holdt i sit hjem. Man har af disse faktiske forhold draget de nærliggende og tilsyneladende så berettigede slutninger, at Paris var rejst til Tyskland for at studere romansk filologi, at Bonn var valgt netop af hensyn til Diez, og at således den romanske filologis store fornyer var en elev af selve den romanske filologis grundlægger.

Denne opfattelse kommer til orde i så godt som alle de levnedsskildringer af G. Paris, der er blevet udgivet både för og efter hans död: Michel Bréal, der har kendt ham fra barnealderen (*ami de la première heure .... témoin des premières années)* skriver[1]: „*Il (Paulin Paris) pensait sans doute qu'il était bon d'aller voir ce que valait cette philologie dont on commençait à parler; il fallait voir ce qu'était Diez dont le nom était venu jusqu'en France. Gaston Paris partit donc pour Bonn*". På lignende måde udtaler Maurice Croiset sig i det mindeskrift, Institut de France har udgivet[2]: „*Les travaux de Paulin Paris lui avaient fait connaître*

1) *Revue de Paris*, 15 mars 1903.
2) *Notice sur la vie et les travaux de M. Gaston Paris par M. Maurice Croiset*, Paris, 1904, s. 9—10.

de nom et apprécier l'illustre Frédéric Diez, professeur de langues romanes à l'Université de Bonn. Il comprit que son fils trouverait auprès de ce maître renommé ce qui lui avait manqué à lui-même malgré ses hautes qualités et son immense labeur, à savoir l'initiation à une science grammaticale méthodique et précise .... Il se décide donc à l'envoyer à Bonn". Jeg har selv i den mindetale, jeg holdt over ham i det kgl. danske Videnskabernes Selskab d. 1ste maj 1903, sagt, at han blev sendt til udlandet af sin fader, „der i rigtig og fordomsfri erkendelse af sin egen svaghed i henseende til metode og sprogkundskaber önskede, at hans sön strax skulde begynde et rationelt sprogstudium og blive fortrolig med tysk videnskabeligheds metode. Rejsens mål var Bonn, hvor selve den romanske filologis grundlægger, Friedrich Diez, underviste".

At forholdet dog er et helt andet, fremgår med tilstrækkelig tydelighed af en række breve, som Paris under sit studieophold i Tyskland skrev til sin ungdoms ven Amédée Durande, og som fornylig er blevet fremdragne af Pio Rajna [3]). De bekræfter, at han har hört forelæsninger af Diez, men de godtgör tillige, at de slutninger, man har ment at kunne drage heraf, hvor naturlige de end må synes at være, dog er ganske urigtige. Vi véd nu, at Paris aldeles ikke kom til Tyskland for at studere romansk filologi, vi ved, at Bonn ikke blev valgt af hensyn til Diez, og at det i det hele skyldes et rent tilfælde, at han kom til at overvære en af den tyske romanists övelser. Men dette tilfælde måtte for alle, der ikke kendte de nærmere omstændigheder, se ud som en tanke, som resultatet af

[3]) Durande opbevarede omhyggeligt alle de breve, han modtog fra Paris; efter hans död i 1871 blev hele samlingen tilbageleveret denne. Nu har Paris's enke stillet den til rådighed for Pio Rajna, der har ladet trykke forskellige uddrag af den som tillæg til den mindetale han holdt i Accademia della Crusca.

en klart gennemtænkt plan, og det har afödt forskellige legender, som til tider har sat sindene på begge sider af Rhinen i stærk bevægelse, idet man fra tysk side på en måske noget mindre taktfuld måde pukkede på, hvad Paris skyldte tysk videnskab, medens man fra fransk side ret chauvinistisk bebrejdede ham hans afhængighedsforhold af et fremmed lands videnskab.

Det er mærkeligt og sörgeligt, at sådanne stridigheder skulde opstå i anledning af den mand, der både ved sit ord og ved sit exempel så varmt har kæmpet for, at de videnskabelige studier skulde være höjt hævede over alle snævre nationale grænser, at de „skulde danne som et stort fædreland, der ikke kunde skændes af nogen krig og ikke trues af nogen erobrer, et fædreland, hvor menneskene kunde finde det ly og den enhedsfölelse, som „civitas Dei“ skænkede dem i fordums dage“ [4]).

I det fölgende skal jeg ganske kort göre rede for, hvad brevene til Durande lærer os om G. Paris's toårige ophold i Tyskland og om de studier og interesser, der dengang optog ham. Det er altid lærerigt at fölge en stor mands udvikling i gæringstiden.

I fölge med sine forældre rejste Gaston Paris i sommeren 1856, efter vel overstået studenterexamen, til Rusland for at besöge sine to söstre, der begge var gifte og bosatte i Moskov. Nogle dage efter sin ankomst til denne by fik han lejlighed til at overvære Alexander II's kroning. Den har utvivlsomt gjort et imponerende indtryk på ham; han skriver herom med en humoristisk vending: „*Quand je me regarde, moi chétif, en me disant: Voici pourtant un gaillard qui a vu le sacre de l'empereur Alexandre II, je m'admire, je me mettrais sous verre*“ (brev af 23de sept.). I Moskov benyttede han ellers sin tid bl. a. til at læse Rousseaus „Confes-

---

4) *La poésie du moyen âge*, I, 90–91.

sions“ og til at studere russisk: „*D'ailleurs je ne suis pas inoccupé, et je travaille le russe avec assez de plaisir . . . C'est une langue peu commune, et dont la science pourra m'être fort utile*“ (brev af 12. okt.).

Efter nogen vaklen blev det bestemt, at G. Paris fra Rusland skulde rejse til Bonn for at studere der. Det hedder herom i det lige citerede brev af 12. okt.: „*De Cologne nous irons à Bonn où fort probablement je resterai, et mon père retournera à Paris. Je ne sais si je t'avais déjà parlé de cette ville de Bonn comme pouvant être mon séjour: ce qui l'a fait choisir est l'avis d'un savant ami de mon père, le bibliothécaire de Vienne*[5]*, qui nous a dit que c'était comme études la meilleure de l'Allemagne.*“ Det fremgår heraf med tilstrækkelig tydelighed, at Paulin Paris ikke har valgt Bonn af hensyn til Diez, som jo end ikke nævnes i brevet, og at der overhovedet ikke har været tale om, at sönnen skulde studere romansk filologi. Meningen var, at han skulde fortsætte sine klassiske studier og desuden lære tysk.

I begyndelsen af november ankom han til Bonn, ledsaget af sin fader, der dog efter nogle dages forlöb rejste videre til Paris. Efter at være bleven immatrikuleret tog han ivrigt fat på at lære sig tysk, og såsnart han havde opnået nogen færdighed i sproget, begyndte han at fölge Jahns forelæsninger over klassisk filologi. Det er måske tvivlsomt, om de altid har afvundet ham stor interesse; ialfald ser vi ham bruge en forelæsningstime til at besvare et brev fra Durande: „*Enfin j'ai saisi l'occasion aujourd'hui lundi d'un cours auquel je dois studieusement assister, pour t'écrire, et c'est au bruit du doux allemand, mêlé de grec et de latin, de M. le professeur Jahn, que je te présente l'expression de mes remords*“ (brev af 8de juni 1857).

[5]) Det må sikkert være Ferdinand Wolf, hvad også Pio Rajna formoder.

Iövrigt vedligeholdt han sine kundskaber i russisk, men synes dog at have været mest optaget af at læse sit eget lands forfattere: „*Item je fais du russe, et c'est une fichue langue. Item, je lis quelques latins, entre autres les satires de Perse, que j'admire beaucoup. Item, je n'oublie pas mon français, et je me plonge et replonge dans Hugo. Hélas! je n'ai pas Musset . . . Je lis aussi les Pensées de Pascal (tu vois comme je suis sérieux), et j'admire cet étonnant génie*" (brev af 21de nov.). Senere på vinteren er han helt optaget af Rabelais, og da han ikke selv ejer noget exemplar af hans værker, låner han dem af biblioteket og begynder på at skrive dem af for altid at have dem hos sig: „*Je te dirai que j'ai complètement renoncé à mon projet de relations de voyage; je suis plongé corps et âme, pour le moment, dans la lecture de Rabelais: cela va jusqu'au point que n'ayant pu le trouver ici qu'en l'empruntant à la Bibliothèque, je le copie de ma main pour ne pas le perdre. De plus, j'en fais un vocabulaire, je le tourmente, je le travaille, en un mot je vis dans ce livre, le plus original peut-être qu'il y ait en français*" (brev af 17de dec.).

Med studiet af tysk gik det i begyndelsen noget langsomt. Han boede i et hus, hvor alle vilde tale fransk med ham, de vilde „profitieren", som han skriver i et brev (18de januar 1857), og han var meget misfornöjet med sin lærer, der fulgte „une insipide méthode" (Ollendorfs), som han gör sig meget lystig over. Da de förste vanskeligheder var overvundne, tog han selv fat, og det var Goethe han begyndte med, „Hermann und Dorothea" og „Reinecke Fuchs". Læsningen af dette sidste digt optog ham i höj grad; han gennemgik samtidig den oldfranske rævebog „Roman de Renart", og hvilke tanker sysselsættelsen med disse to

digte vakte hos ham, ses af fölgende interessante og vigtige brev: „*Je lis présentement de l'allemand, à savoir, deux ouvrages de Goethe, Hermann et Dorothée, dont je n'ai encore vu que peu de chose; puis Reineke Fuchs, autrement dit le Roman de Renard, dont je lis aussi l'original français du XIIIe siècle; cela m'amuse et m'intéresse beaucoup. L'étude du français ancien facilite considérablement celle de l'italien. Dans ce temps-là, ces deux langues sorties de la même souche, avaient une foule de mots communs: l'italien depuis lors a peu changé, mais le français s'est tout à fait transformé, en sorte que l'italien moderne ressemble plus au vieux français qu'au nouveau. Quand je connaîtrai bien le roman et l'italien, le provençal sera peu de chose; et avec le provençal et l'italien, qu'est-ce que l'espagnol? Je voudrais savoir autant de langues que peut en contenir mon cerveau: c'est autant de cercles concentriques qui agrandissent et les connaissances et l'étendue du jugement*“ (brev af 18de jan. 1857).

Her ser vi Paris röbe interesse for romanske sprogstudier, men denne interesse fremtræder kun som et enkelt tilfældigt udslag af hans stærke lyst til at studere sprog, helst så mange som muligt, og her er aldeles ikke tale om nogen påvirkning af Diez. Den nærmere forbindelse med ham kom på en mærkelig måde. Ved forelæsningernes begyndelse havde G. Paris ladet sig indskrive som tilhörer ved en offentlig forelæsning over klassisk filologi; men han fik en dag officielt pålæg om at lade sig indskrive til en privat forelæsningsrække. Det var altid dyrt at fölge et sådant privatissimum, og da han ikke vidste, hvad han skulde göre — han har næppe haft mange penge at råde over — tog han sin tilflugt til Diez. Han synes strax ved sin ankomst at have aflagt et besög hos denne sammen med sin fader, og det er utvivlsomt, at Diez i de förste dage

havde været ham behjælpelig med at finde sig til rette ved universitetet. Hvorledes Diez hjalp ham ud af forlegenheden, har han skildret i fölgende karakteristiske brev: „*J'ai été cité dévant le juge de l'Université, la semaine dernière, et contraint de suivre un cours privé, n'étant inscrit jusque là que pour un cours public. Cela forme une différence un peu longue à expliquer; je te dirai seulement qu'on paie à peu près 5 sous pour le cours public, et 50 francs pour le cours privé. A la réception de mon assignation, je courus épouvanté chez le professeur Diz (sic!), qui m'avait piloté dans ma carrière universitaire: cet honnête homme me dit: Suivez mon cours, vous ne paierez pas. Malgré toutes mes protestations et mes dénégations, je fus content de lui céder, et me voilà inscrit pour un cours d'italien. Voilà une langue qui n'est pas difficile! à la bonne heure au moins! quand on apprend en même temps l'italien et l'allemand, on est frappé de l'immense facilité de la première de ces langues en comparaison avec l'autre*".

Dette brev viser med al fornöden tydelighed, hvorledes det udelukkende beror på et tilfælde, at Paris kom til at höre en forelæsning af Diez. Den berömte tyske filolog synes imidlertid ikke at have været nogen synderlig god lærer eller at have interesseret sig videre for sin undervisning; desuden var Paris endnu ikke ret stiv i tysk, og alene af denne grund kan han næppe have haft videre udbytte af disse övelser [6]), som han jo

[6]) I den artikel om Diez, som Paris skrev i anledning af hundredårsdagen for hans födsel, 3dje marts 1894 (genoptrykt i min *Recueil de textes français*, I, 6—9) står fölgende: »*Je ne puis pas dire que j'aie pu beaucoup l'apprécier comme professeur. D'abord, quand j'arrivai, je ne savais pas un mot d'allemand; puis, quand, au bout de six mois, je pus suivre à peu près ses leçons, je fus plutôt déçu. Diez n'avait pas le goût ni le don de l'enseignement oral; ses leçons relatives aux langues romanes (car il professait aussi les langues germaniques) attiraient peu d'auditeurs; je n'ai suivi qu'un privatissimum, comme on dit là-bas, qu'il tenait chez lui, et où il faisait lire à quatre ou cinq étudiants la*

halvt nödtvungent kom til at overvære; meget betegnende er det da også, at han ikke fulgte dem i forårssemestret. Der kan derfor overhovedet ikke være tale om, at de skulde have virket bestemmende med hensyn til Paris's fremtidige studier; desuden vil vi i det följgende få at se, at han endnu i sit andet studenterår var optaget af alt andet end romansk filologi.

I sommeren 1857 forlod han Bonn og rejste hjem; men da faderen mente, at han kunde have godt af at studere endnu et år i Tyskland, rejste han ved efterårssemestrets begyndelse til Göttingen, og her genoptog han, som det synes med langt större iver end i Bonn, sine klassiske studier og hörte forelæsninger af Georg Curtius og Leutsch; om dem begge udtaler han sig i brevene med megen begejstring. Iövrigt arbejdede han på at sætte sig grundigt ind i tysk sprog og litteratur. For at skaffe sig praktisk talefærdighed deltog han ivrigt i studenterlivet og blev medlem af en af de talrige „Verbindungen".

De tyske studenter synes til en begyndelse ikke at have tiltalt ham videre. Han skriver i et brev af 17de dec. 1856: „. . . *Tous ces braves étudiants allemands ne demandent pour être heureux qu'une pipe et un pot de bière. Je les connais peu, pour ne pas dire je ne les connais pas; mais je leur préfère les étudiants parisiens; ils font des bêtises ici avec une gravité et une pésanteur assommantes.*"

Han vænnede sig dog snart til forholdene og trådte i nærmere forbindelse med sine tyske kammerater. Helt uden rivninger gik det dog ikke af. Han har fortalt mig, hvorledes han en aften på en kafé, da han skulde gå, fandt sin hue liggende i en krog, tilsmudset. En tysk

---

»*Gerusalemme liberata*«. *Ses cours ne l'intéressaient guère*«. Kunde således Paris ikke yde Diez nogen anerkendelse som lærer, satte han desto større pris på ham som forsker og som menneske.

student havde listet sig til at tage den ned af knagen, hvor den hang, for at smide den hen ad gulvet og spytte på den. Han stod strax noget fortumlet over den grove fornærmelse, som var tilföjet ham så aldeles uden grund. Men efter et öjebliks betænkning tog han sin hue op på en demonstrativ måde og sagde så höjt, at alle kunde höre det: „Den, der har gjort dette, erklærer jeg for en *Schweinhund*.“ Dette ord ansås dengang i studenterkrese for et af de groveste ukvemsord, og dets anvendelse medförte ufravigeligt en udfordring. Det var også Paris's hensigt at fremkalde en sådan. Ophavsmanden meldte sig dog ikke, men den ro og bestemthed, hvormed Paris havde tilbagevist fornærmelsen og hævdet sin ære, imponerede de tyske studenter, og hans stilling mellem dem var nu sikret.

I Göttingen hörte han forelæsninger over tysk litteratur, men de kedede ham, og han begyndte da igen at studere på egen hånd; det var middelalderens litteratur, som tiltrak ham, og især „Nibelungenlied“. Han lagde sig også efter engelsk og dyrkede navnlig Shakespeare, men læste ogsaa Sheridan, Coleridge og Shelley. Fremfor alt var han dog stadig optaget af sine kære franske forfattere: „*En littérature, mon vieux, je n'ai rien à te dire; je ne lis que de l'allemand: à peine trois ou quatre auteurs français, mes vieux amis, sont-ils venus reprendre leur place dans ma bibliothèque; c'est une de mes faiblesses, que si je ne les ai pas toujours, ces chèrs poètes, je les regrette en larmoyant à chaque minute. Je les ai rappelés, et les voilà qui me sourient de nouveau: c'est Musset, c'est Régnier, c'est Rabelais*“ (brev af 9de febr. 1858).

Som man ser, er der heller ikke under opholdet i Göttingen tale om romansk filologi; ja så lidt tænkte Paris den gang på denne videnskab, at han end ikke

overværede de forelæsninger, som Theodor Müller den vinter holdt over „Chanson de Roland“ [7]).

Om hans fremtidsplaner får vi nogen underretning i et brev, som han skrev til Durande, da studietiden i Tyskland nærmede sig sin ende: „*Quand je reviendrai en France, je vais d'abord passer deux ou trois mois à ne rien faire, comme de juste, mais j'aurai à piocher ferme dès cet hiver. J'ai l'intention de préparer ma licence, d'entrer à l'École des Chartes, d'étudier un peu les langues orientales, le tout sans négliger mon allemand. J'ai les rêves les plus délicieux sur cette année, sur l'hiver prochain*“.

Det blev dog ikke orientalske sprog, Paris kom til at studere. Nogen tid efter sin hjemkomst blev han elev ved École des Chartes og arbejdede her til udgangen af året 1861. Den 27de januar 1862 forsvarede han sin examensafhandling „Du rôle de l'accent latin dans la langue française“. Dette arbejde, som han udgav snart efter, og som blev hans förste bidrag til de romanske sprogs historie, er dediceret til Diez, og han betegner sig i dedikationen som „un de ses disciples“. Vi véd nu, hvorledes disse ord må forstås. Paris er kun en elev af Diez, for så vidt som han har tilegnet sig grundelementerne i sin videnskab gennem studiet af hans værker [8]); men han står ellers ikke som romanist i

7) Også med hensyn til opholdet i Göttingen har der hersket falske forestillinger. Da man vidste, at Paris studerede i den by, netop samme vinter som Th. Müller holdt forelæsninger over Rolandskvadet, har man uden videre påstået, at Paris havde hört disse forelæsninger; det lå jo så nær at antage, og det var jo også ganske naturligt, om den senere store Rolandskritiker havde gået i skole hos den mand, vi skylder den förste videnskabelige udgave af digtet. Vi ved nu bl. a. af brevene til Durande, at det aldeles ikke forholder sig således.

8) I anledning af nogle ondsindede og ganske usande rygter, som »Le Gaulois« havde udbredt, om at Dr. Steffens, der ved Gaston Paris's begravelse repræsenterede Bonns universitet, i sin tale skulde være fremkommet med forskellige taktlöse ytringer, afgav Paul Meyer i »Petit Temps« (17 mars 1903) en erklæring under overskriften: *Gaston*

noget direkte elevforhold til ham. Forresten har vi hans egne ord herfor i et brev, som han i 1893 skrev til Pio Rajna: „*Tobler est le seul vrai élève de Diez, car moi je ne l'ai entendu que lire la „Gerusalemme liberata“, et quand je savais à peine quelques mots d'allemand*“. Tiltrods for denne bestemte udtalelse har Pio Rajna selv, utvivlsomt hypnotiseret af den almindelige antagelse, i en förste kortfattet artikel om Paris, som han skrev umiddelbart efter hans död, fremstillet forholdene på den vanlige måde; det var först læsningen af brevene til Durande, som fik ham til at se helt anderledes på sagen [9]).

Når Gaston Paris nu ikke er en elev af Diez, er der da nogen anden, der kan have vakt hans særlige interesse for romansk filologi? Noget bestemt herom ved vi ikke, men det ligger nær at tænke paa hans lærere ved École des Chartes og ganske særlig på Guessard. Som ovenfor sagt har han dediceret afhandlingen om den latinske akcent til Diez, men i sin indledning omtaler han ikke denne med et ord; derimod skriver han: „*Les conseils et les observations de M. Guessard, professeur à l'École des Chartes, ont apporté à cet essai des modifications de forme et de fond dont la valeur peut être appréciée par tous ceux qui connaissent son érudition profonde et sûre, la finesse de son esprit et la netteté de ses vues*“. Han fremhæver derefter med varm erkendtlighed alt, hvad han og hans bog skylder denne mands undervisning. Dog Guessard er utvivl-

---

Paris et la science allemande. Det hedder her bl. a.: »*La vérité est que mon bien regretté ami se disait volontiers l'élève de Diez, comme Diez, lui-même m'a dit qu'il était l'élève de Raynouard, qui n'a jamais professé*«.

9) Om det senere altid yderst venskabelige forhold mellem F. Diez og G. Paris findes interessante oplysninger i de af A. Tobler udgivne breve.

somt ikke den eneste, der har kunnet vække og lede hans interesse for fransk sprogvidenskab. Han har ganske sikkert også modtaget impulser fra den studiefælle, der blev hans trofaste ven og medhjælper for hele livet, Paul Meyer. Endelig har naturligvis også hans faders indflydelse og påvirkning været bestemmende. Han omfattede hele sit liv sin faders minde med en rörende kærlighed og var opfyldt af en levende fölelse af taknemlighed for alt, hvad han skyldte ham; denne fölelse har han gentagne gange givet udtryk i sine arbejder. På hundredårsdagen for hans födsel skrev han, at han fra sin barndom i hjemmet og sin faders undervisning medbragte *l'amour de l'étude, l'amour de notre vieille poésie et l'amour de la douce France.* Hans breve til Durande har vist os, med hvilken varm og forstående interesse han allerede i sin förste ungdom omfattede sit fædrelands litteratur, den middelalderlige og klassiske, så vel som den samtidige. De viser os tillige, hvor overordentlig tidligt han havde öjet åbent for den overfladiskhed, den mangel på videnskabelig metode, der prægede det meste af hvad der blev skrevet i Frankrig om fransk sprog og litteratur. I et brev af 8de april 1858 skriver han til Durande: „*Il m'est tombé entre les mains, à Bonn, un vieux numéro de la Revue de Paris (pauvre Revue de Paris!) qui contenait un article sur la formation de la langue française. Cet article, écrit dans un ton magistral et pédant, contenait rien que dans les trois ou quatre premières pages, les seules que j'ai lues, quelques bévues vraiment épatantes.*"

Gaston Paris gik til sin livsgærning uden nogen personlig påvirkning fra tysk side. Han valgte den af kærlighed til sit lands litteratur og gamle minder; de var vanrögtede, han vilde hegne om dem. Med sik-

kert blik havde han set, at her var en stor gerning at udföre, og han optog den med den kaldedes fortröstningsfulde tillid. Hans livsværk lykkedes som få menneskers. Hvor der för ham kun var ruiner, byggede han et stolt slot; hvor der för ham kun var mörke, skabte han lys.

BIBLIOGRAFI.

Foranstående skildring er udarbejdet paa grundlag af den nekrolog over G. Paris, som jeg umiddelbart efter hans död offentliggjorde i »Nordisk tidsskrift«. Tillæget om hans forhold til Diez er en gennemset gengivelse af en meddelelse, jeg har forelagt i det kgl. danske Videnskabernes Selskab (se Oversigt 1904, s. 363 ff). Som yderligere supplement tilföjes her en fortegnelse over de vigtigste af de artikler og studier over G. Paris, som er fremkomne i udlandet.

Association générale des étudiants de Paris, *Hommage à Gaston Paris, 14 Mai 1903.* [Heri et brev fra Sully Prudhomme, to taler af Louis Havet og Mario Roques].

Institut de France 1903, 2. Académie Française. *Funérailles de M. Gaston Paris le jeudi 12 mars 1903.* [Heri taler af F. Brunetière, Georges Perrot, M. Levasseur, Paul Meyer, L. Havet].

Romania XXXII, s. 334—341. [Heri taler af Paul Meyer, A. Thomas, Morel-Fatio, L. Havet].

A. d'Ancona, *Commemorazione del Socio straniero Gaston Paris.* (Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei, classe di scienze morali storiche e filologiche. Serie quinta. Vol. XII, Roma 1903. S. 128—136).

J. Bédier, *Hommage à Gaston Paris.* Leçon d'ouverture du cours de langue et littérature française du moyen âge prononcée au Collège de France le 3 février 1904. Paris, 1904.

M. Bréal, *Gaston Paris* (Revue de Paris, 1903, tome deuxième, p. 291—298).

A. C[huquet], Notice nécrologique dans la Revue critique, 1903, premier semestre, p. 213—214.

M. Croiset, *Notice sur la vie et les travaux de M. Gaston Paris.* Institut de France. Paris, 1904.

P. A. Gejer, *Gaston Paris. Några minnesblad.* Særtryk af »Studier i modern språkvetenskap« III. Upsala, 1905.

A. G. van Hamel, *Gaston Paris en zijne Leerlingen.* Amsterdam, 1898. (Het Letterkundige Leven van Frankrijk, Studien en Schetsen).

A. G. van Hamel, *Gaston Paris.* Overleden 5. Maart 1903. (Overdruk uit De Gids Nr. 4, 1903).

A. G. van Hamel. *Gaston Paris.* (Museum, Maandblad voor Philologie en Geschiedenis. 10de Jaargang Nr. 8, Mei 1903).

T. Atkinson Jenkins, *Gaston Paris, the schòlar and the man.* (The University Record of the University of Chicago, vol. VIII, november 1903, s. 186—194).

Ch. Kohler, *Gaston Paris* (Revue de l'Orient latin, IX, 631—2).

F. Loliée, *Gaston Paris* (Revue bleue. 4e Série. Tome 19. 14 mars, 1903).

F. Massson, Discours prononcé dans la séance publique tenue par l'Académie française le jeudi 28 janvier 1904.

R. Menendez Pidal, *Gaston Paris* (La lectura. Madrid. Abril, 1903. S. 544—549).

M. J. Minckwitz, *Ein Erinnerungsblatt für Gaston Paris.* (Beilage zur Allgemeinen Zeitung. Jahrgang 1903. Nummer 66. München, Montag, 23. März 1903. S. 526—527).

M. J. Minckwitz, *Gedenkblätter für Gaston Paris.* Sonderabdruck aus der Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur.

G. Monod. *Nécrologie: Gaston Paris* (Revue Historique. Vingt-huitième année. Tome quatre-vingt-deuxième. Mai—Août 1903. S. 63—74).

H. Morf, *Gaston Paris.* Separat-Abdruck aus der »Frankfurter Zeitung« von 11. u. 12. März 1903, I Morgenblatt. — Genoptrykt i »Aus Dichtung und Sprache der Romanen«. Strassburg, 1903.

F. Novati. *Letterati contemporanei: Gaston Paris.* (Estratto dall' Emporium, vol. XVIII, N. 103, Luglio 1903).

Francesco d'Ovidio, *Gaston Paris* (Fanfulla della Domenica. Roma, 15 marzo, 1903).

J. Psichari. *Gaston Paris. Souvenirs d'un élève et d'un ami* (Grande Revue, 1er avril 1903, s. 193—208).

Pio Rajna, *Gaston Paris.* Discorso letto alla R. Accademia

della Crusca nell'adunanza pubblica del 27 dicembre 1903. Firenze, 1904.

M. Roques, *Conférence* (Hommage à Gaston Paris. 14 mai 1903. Paris 1903. S. 17—60).

Rousselot, *Gaston Paris*. Paris, 1904. Tirage à part de la »Revue de l'Institut catholique de Paris«.

E. Stengel, *Gaston Paris*. (Die Nation Nr. 25, 20. Jahrgang. Berlin, 21. März 1903. S. 395—397).

W. Söderhjelm, *Gaston Paris. In Memoriam* (Euterpe Nr. 11. Lørdagen den 14. mars 1903).

W. Söderhjelm, *Gaston Paris*. Med I bild. (Ord och Bild, illustrerad månadsskrift, utgifven af Karl Wåhlin, Nionde årgång. Tionde häftet, s. 584—591).

A. Tobler, *Briefe von Gaston Paris an Friedrich Diez*. Sonderabdruck aus L. Herrigs Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Bd. CXV, Heft 1 u. 2. Braunschweig, 1905.

A. Wallensköld, *Gaston Paris*. Med portræt. Særtryk af »Finsk Tidskrift«, 1903.

M. Wilmotte, *Gaston Paris* (Revue de l'Instruction publique en Belgique 1903, s. 73—86).

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

SEXTENDE BIND

AARGANG 1906

KØBENHAVN
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL
1906

INDHOLD

AF

SEXTENDE BIND

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 69

EN GRÆSK FORPOST

AF

J. L. HEIBERG

KØBENHAVN 1906
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL
J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

De ioniske Byer paa Lilleasiens Kyst har spillet en saa betydelig Rolle i Grækernes aandelige og materielle Liv, at Umuligheden af at danne sig et klart Billede af den enkelte Bys individuelle Fysiognomi føles som et Savn; deres Grundlæggelse og bestemmende Udvikling falder i en Periode, hvor ingen virkelig historisk Overlevering naar hen, og Sagnene foreligger kun i en pseudohistorisk Tillavning, som gjør det yderst vanskeligt at udskille de substantielle Bestanddele. Saa meget synes dog at være sikkert, at Befolkningen stammer fra forskjellige Egne i Mellemgrækenland, og at Attika har leveret et betydeligt Contingent dertil. Denne Oprindelse samt den Vexelvirkning mellem Colonisterne og den indfødte Befolkning, som sikkert har fundet Sted i forskjellig Grad efter de enkelte Byers Beliggenhed og Omgivelser, aabner Muligheden for en Rigdom af individuelle Forskjelligheder, som vi nu kun kan ane igjennem de enkelte overleverede Træk af Byernes Særliv.

En af de heldigste Folkeblandinger synes at være faldet i *Phokaias* Lod. Denne den nordligste af de ioniske Byer laa for sig selv, adskilt fra de andre ved aiolisk Territorium, paa et Klippefremspring ved Indløbet til Smyrnabugten, ikke langt fra Udløbet af Hermos, der nu har opfyldt Bugtens Nordside. Den isolerede Beliggenhed har sikkert bidraget sit til, at Pho-

kaierne længere end deres Stammefrænder bevarede Uafhængighedstrangen, Dristigheden, Energien og de andre gode Egenskaber fra den store Tid, da ioniske Sømænd satte sig fast overalt i de omliggende Kystlande. Det var en Phokaier, der førte Ordet i det Gesandtskab, der søgte Hjælp i Sparta mod Kyros (Herodot I 152), og da den ioniske Opstands Skæbne skulde afgjøres foran Milet, var den phokaiiske Admiral Dionysios den eneste, der forsøgte at vække Ionerne til den energiske Action, som Øjeblikkets Alvor krævede. En Uge igjennem holdt han dem til Maneuvrer og stram Exercits, men saa gad de ikke mere (Herodot VI 11 ff.). Efter Søslaget, hvori Phokaierne tappert gjorde deres Pligt, sejlede Dionysios bort med sine 3 Skibe, da Phokaias Underkastelse under Perserne var at forudse, forsynede sig med Rejsepenge ved et rask Overfald paa nogle phoinikiske Coffardiskibe og begav sig til Sicilien, hvor han siden levede af Sørøveri „ikke fra nogen Græker, men fra Carthaginienserne og Etruskerne“ (Herodot VI 17).

At Dionysios satte Cursen vestpaa, var ikke nogen Tilfældighed; i disse Farvande havde Phokaierne været husvante i over 100 Aar. Efter Herodots Ord (I 163) var de de første Grækere, der gik paa Langfart, hvorved de ikke benyttede Coffardiskibe, men hurtigere og orlogsmæssigt udrustede Pentekonterer, og det var dem, der gav Grækerne Anvisning paa Adriaterhavet, Etrurien og den spanske Halvø med dens rige Sølvminer, Egne som tidligere Etruskerne og Phoinikerne havde haft for sig selv. I Løbet af VI. Aarhundrede satte Phokaierne sig fast i Massalia (Marseille), paa Corsica, hvor de grundlagde Alalia (Aleria) og paa Spaniens Kyst, især i det frugtbare Andalusien (Tartessos). Tartessiernes Konge Arganthonios, hvis Grækervenlighed og lange lykkelige Regering i Søfarernes Beretnin-

ger snart antog mythiske Dimensioner, skal have tilbudt Phokaierne et Fristed i sit Land, og da de afslog Tilbudet, gav han dem Penge til mod den truende Perserfare at omgive deres By med en Mur, hvis Omfang og Soliditet endnu vakte Herodots Beundring.

Da Kyros' General, Harpagos, 545 efter Kroisos' Fald tvang Ionien til Underkastelse under Perserne, tilbød han Phokaierne at nøjes med, at de formelt anerkjendte det persiske Overherredømme ved at bryde et Hul i denne faste Murring. De forlangte en Dags Betænkningstid og Belejringshærens Fjernelse saalænge, og da Harpagos gik ind derpaa, bragte de deres Koner og Børn, deres Gods og alle Templernes Statuer og Værdigjenstande ombord i deres Krigsskibe og sejlede til Chios. Her vilde de have købt en Gruppe Smaaøer mellem Chios og Fastlandet, hvor de maa have ment sig i Sikkerhed mod Perserne; men Chierne vilde ikke sælge af Frygt for den Concurrence, de foretagsomme Kjøbmænd kunde paaføre dem. Phokaierne overrumplede og nedsablede saa den persiske Garnison, som havde taget deres forladte By i Besiddelse, og forpligtede sig ved Ed til ikke at vende hjem, før den Jernklump, de sænkede i Havet, svømmede ovenpaa. Men da de saa skulde tiltræde Afrejsen, blev efter Herodots nænsomme Ord „over Halvdelen af Borgerne grebet af Hjemve og Medynk med Byen og de vante Steder“ (I 165) og vendte hjem til Trældom og Afhængighed af de fremmede. Resten sejlede efter den oprindelige Bestemmelse til Corsica, hvor de holdt sig i Aleria i 5 Aar under stadig Piratkrig med Etrusker og Carthaginiensere. I Følelsen af den Fare, der truede deres Herredømme i det vestlige Middelhav fra de dygtige og forvovne Grækere, tog disse to Folk sig sammen til en fælles Expedition mod Corsica med 120 Skibe. Pho-

kaierne, der kun kunde stille halvt saa mange, sejrede vel i Søslaget, men mistede 40 af deres Skibe og mange Fanger, af hvilke Etruskerne i Caere stenede deres Part. De tiloversblevne Phokaiere vandrede ud med deres 20 ramponerede Skibe og endte deres Odyssé i Elea i Syditalien; Corsica kom i Carthagos Besiddelse.

En væsentlig Tilføjelse til Herodots her gjengivne Beretning (I 164 ff.) bringer en bevaret Notits (Strabon VI 252) af den paalidelige syrakusanske Historiker Antiochos, som bl. a. Thukydides har anset for en god Kilde. Efter ham begav en Del af de Phokaiere, der rømmede Byen for Harpagos, sig til *Massilia* under Anførsel af Kreontiades. Senere havde man almindeligt endog den Forestilling, at det var disse phokaiiske Udvandrere, der først havde grundlagt Massilia (saaledes f. Ex. Isokrates VI 84). Selvom denne Opfattelse er unøjagtig og Phokaiernes Anlæggelse af Massilia maa sættes til omtr. 600 (med Timaios hos Skymnos 209 ff.), tør man nok antage, at den Forstærkning, den fik hjemmefra 545, har bidraget væsentligt til at støtte dens Indflydelse som en græsk Forpost mod Vest.

At de græske Colonister her som saa mange andre Steder oprindeligt var bleven modtagne med Velvillie af de indfødte, er der bevaret en Erindring om i det Sagn om Grundlæggelsen, som Aristoteles havde berettet (Athenaios XIII 576), formodentlig efter Protiadernes Familietradition. Denne massaliotiske Adelsslægt roste sig af at nedstamme fra en Søn af Byens Grundlægger Euxenos og en indfødt Kongedatter, der, da hun efter Landets Skik skulde udsøge sig en Mand ved et Gilde paa Slottet, rakte det fyldte Bæger, som var Tegnet paa hendes Valg, til den smukke græske Fremmede, der tilfældigt var hendes Faders Gæst; som Kongens Svigersøn fik Euxenos saa Land til at grundlægge Byen

paa (Iustinus XLIII 3, 11).*) Efterhaanden som Massilias Magt voxede, kunde Kampe med de omboende Ligurere og Gallere ikke udeblive (Iustinus XLIII 4—5) saalidt som med Carthaginienserne, der maatte søge at ødelægge den ubelejlige Concurrents Handel og Fiskeri (smst. 5, 2). Massalioterne, der altid bevarede deres Stammefædres Tapperhed, overstod imidlertid sejrrigt alle Anfægtelser og udbredte snart deres Herredømme over hele Frankrigs Sydkyst, som de besatte med Colonier fra Alperne til Pyrenæerne; ogsaa Østkysten af Spanien, hvor Phokaierne jo fra tidligere Tid havde fast Fod, hævdede de varigt mod Carthaginienserne, hvorimod de maatte opgive Sydspanien (fra Cap Nao); den vestligste af alle græske Colonier, Mainake, blev ødelagt af Carthaginienserne; af dens Ruiner kunde endnu Strabon (III 156) erkjende dens græske Herkomst i Modsætning til dens phoinikiske Nabo og Rival Malaga.

Massilias Forfatning var oprindeligt snevert oligarchisk. Aristoteles (Politik 1305 b, 1321 a 29) omtaler en Forfatningsforandring, der mildnede det oligarchiske Regimente noget, idet man ved Valg udvidede og udrensede det politisk berettigede Borgerskab. I Romertiden styredes Byen af et Senat paa 600 Medlemmer, hvortil kun Mænd, der havde Børn, og hvis Slægt i 3 Generationer havde haft Borgerret, var adgangsberettigede; Værdigheden som Raadsherre var livsvarig. De løbende Forretninger besørgedes af et Udvalg paa 15 Mand, der ledes af et snævrere Udvalg paa 3, hvoraf igen 1 var Formand (Strabon IV 179). Denne Forfatning, der paafaldende minder om

*) Kilden for dette vigtige Stykke er Timaios. Massilias gjentagne Sejre over Carthaginienserne omtaler ogsaa Thukydides I 13, 6. Sml. Pausanias X 18, 7, hvor der omtales en Løve (Byens Vaabendyr), som de havde skænket Apollon i Delphi i Anledning af en Søsejr over Carthaginienserne.

Venedigs, priser foruden Strabon ogsaa Cicero i meget stærke Udtryk, men rigtignok med tydelig Tendens, i sin Tale for L. Flaccus (63); hvor han behandler Sagen mere objektivt (De republ. I 43 44), indrømmer han, at den trods sin „store Retfærdighed“ faar Udseende af at holde Folket i en Slags Trældom.

I hvert Fald har dette Handelsaristokrati i en sjælden Grad formaaet at forene en Culturmission med sine commercielle Foretagender. Medens den phoinikiske Handel i Aarhundreder havde udnyttet disse Egne uden at yde dem nogen nævneværdig Gjengæld, betød den græske Colonisations Fremgang store aandelige og materielle Fremskridt for de indfødte. Af Phokaierne lærte Spaniere og Gallere Bogstavskriften, og Massilia indførte Olivenen og Vinstokken, først i sit eget Landomraade, der ikke egnede sig for Korn (Strabon IV 179), senere efterhaanden i hele Sydfrankrig (Iustinus XLIII 4, 2); paa Poseidonios' Tid (Athenaios IV 152 c) var italiensk og massaliotisk Vin de mere velhavendes daglige Drik, mens Smaafolk blev ved det nationale Øl, og snart var den galliske Olie- og Vinproduction saa stor, at Rom af Hensyn til den italienske Export forbød „de transalpinske Folk“ at udvide Dyrkningen deraf (Cicero de republ. III 16). Trods lignende Monopoliseringsforsøg i Kejsertiden fandt den røgede og kunstigt krydrede Vin fra Massilia ogsaa Afsætning i Italien. Vinstokkene holdtes lave, saaledes som Phokaierne brugte det hjemme, og bandtes ikke op til Pæle eller Træer som i Italien, og denne Dyrkningsmaade bragte Phokaierne ogsaa til Spanien (Varro de re rust. I 8). Ogsaa i Figenavlen er der en karakteristisk Forskjel i Methoden mellem Lilleasien, Grækenland og Syditalien paa den ene Side, Norditalien, Gallien, Spanien og Nordafrika paa den anden, som kunde tyde paa, at Massilia ogsaa paa dette Omraade er Udgangspunk-

tet for de vestlige Middelhavslandes Dyrkemaade. I det hele har Pompeius Trogus ikke ganske Uret, naar han fører hele sit Hjemlands Kultur tilbage til Massilia — „man maa snarere sige, at Gallien er flyttet til Grækenland, end at Grækenland er udvandret til Gallien“, som han epigrammatisk udtrykker sig (Iustinus XLIII 4, 1—2).

Massilias Indflydelse strakte sig imidlertid videre end til dets Colonier og nærmeste Opland; den var og blev først og fremmest Handelsby. Dens udmærkede Havn laa langt nok fra Rhones Udløb til ikke at generes af Flodens Alluvialdannelser og dog nær nok til at beherske den vigtige Handelsvej, som den sejlbare Strøm fra ældgammel Tid afgav. Rhones og Rhonedalens Betydning for Handlen fremhæver Strabon (IV 177) træffende, idet han samtidigt gjør opmærksom paa, hvor heldigt Frankrigs Flodnet i det hele er fordelt; de mange Floddale, der næsten staar i Forbindelse med hinanden, gjør Varetransporten let fra Hav til Hav. Over Frankrig fik saaledes Middelhavslandene det Tin fra England, som de havde Brug for til Broncefabricationen, og denne Handel var i Massilias Hænder til langt ned i Middelaldren. Det sjeldne Metal vandtes ved Cap Landsend og oplagredes af de indfødte paa Øen Wight; her hentede galliske Kjøbmænd det med deres Fartøjer og bragte det til Seinemundingen, hvorfra det førtes videre tillands paa Hesteryg til Massilia (Diodor V 22 og 38 efter Timaios og Poseidonios), vistnok langs Seinen, gjennem Saonedalen og langs Rhone. En anden vigtig Handelsvej, ad hvilken der transporteredes Rav, gik langs Rhinen, opad Mosel til Saonedalen, hvor den løb sammen med den før nævnte; dens Betydning fremgaar af den Plan, en romersk Statholder under Nero nærede om at forbinde Mosel og Saone med en Canal, for at Varerne uhindret kunde

føres fra Rhonemundingen til det nordlige Ocean (Tacitus ann. XIII 53). I hvilken Grad Massilia beherskede Ravhandelen, fremgaar af, at Theophrast (fr. II 16 og 29) har den urigtige Forestilling, at Ravet vindes paa den liguriske Kyst, ligesom Plinius (hist. nat. IV 104) tror, at Tinnet findes paa Wight selv, hvorfra det bragtes i Handlen.

Dette Massilias Handelssamkvem med Nordeuropa i Forbindelse med den Interesse for exact Forskning og for Opdagelsesrejser, der udmærker Aristoteles' og Alexanders Aarhundrede, drev en dristig og videbegærlig Massaliot, Pytheas, en værdig Ætling af de gamle ioniske Søfarere, ud paa Langfart. Om en noget ældre Aandsfrænde og Landsmand af ham, Euthymenes, vides desværre kun meget lidt; han havde besejlet Afrikas Vestkyst og mente der at have fundet Nilens Kilder. Om der har været nogen Forbindelse mellem ham og Pytheas, kan ikke ses, men det fremgaar dog i hvert Fald af hans Exempel, at man i Massilia ogsaa havde Interesse for geographiske Spørgsmaal. Pytheas selv, der, efter hvad den yngre Scipio hørte i Massilia, hverken havde tilhørt nogen af de gamle rige Slægter eller havt nogen offentlig Stilling (Polybios hos Strabon II 104), sejlede fra Cadix langs hele Europas Vestkyst og naaede mod Nord omtrent til Polarkredsen, mod Øst i det mindste til Elbens Munding; hans Rejsebeskrivelse bragte de første paalidelige Efterretninger om Storbrittanien og Europas Nordkyst og rykkede den beboede Verdens Grænser betydeligt ud over, hvad man hidtil havde antaget; ved Siden af rent videnskabelige Iagttagelser over Tidevande og astronomiske Forhold gav han ogsaa en fortræffelig Beskrivelse af Brittaniens Natur med Opmærksomhed for Tegnene paa den kolde Zones Nærhed (Strabon IV 201, med en treven Anerkjendelse) og dvælede med særlig Interesse ved Indvin-

ding af sin Fødebys to vigtigste Handelsvarer, Tin og Rav (Diodor V 22—23). Hans Værk vidste den virkeligt videnskabelige Geographi at skatte, og det blev benyttet af Eratosthenes og Hipparchos; men den „praktisk“ kortsynede Polybios stødtes over et enkelt phantastisk Udtryk, og han og hans Eftersnakkere bragte Pytheas i et ufortjent Vanry som en upaalidelig Svindler.

Det var imidlertid ikke blot nordpaa, at Massilias Handel strakte sig. Det skyldes utvivlsomt ogsaa den, naar der ikke saa sjældent i Schweiz og Sydvesttyskland findes græske og græsk-etruskiske Metal- og Lervarer fra V.—IV. Aarh.; da Alpepasserne dengang endnu ikke benyttedes, gik Importen fra Italiens Østkyst over Massilia. Hvor højt man skattede disse fremmede Varer, ses af et Gravfund i Württemberg, hvor man i en keltisk Fyrstegrav fandt en ret tarvelig græsk Lertallerken, der var lappet sammen med Lister af rent Guld. Den Ornamentstil, som Gallerne i deres Velmagtsdage (IV. Aarh., den saakaldte La-Tène-Stil) udvikler og skaffer en betydelig Udbredelse, hviler ogsaa paa gammel-ioniskt Grundlag, der maa stamme fra den ioniske Aflægger Massilia.

Et sikkert Vidnesbyrd om Udbredelsen af Massilias Handelsvælde er dets Mønter (med et Artemishoved og paa Reversen en Løve); de træffes i IV. Aarh. i hele Frankrig, i Schweiz og i hele Norditalien fra Appenninernes Kam og Romagna til langt op i Alpedalene, og da man i disse Egne begynder at slaa egen Mønt, er det efter den massaliotiskes Forbillede. Endog Massilias Concurrenter Etruskerne tager i deres Møntvæsen et vist Hensyn til den massaliotiske Møntfod.

Den fælles Antagonisme mod Etruskerne medførte tidligt en venskabelig Forbindelse mellem Massilia og Rom. Selvom Phokaiernes Besøg hos Kong Tarquinius

(Iustinus XLIII 3, 4) turde være en patriotisk Opfindelse af den romaniserede Galler Pompejus Trogus, er der ingen Grund til at betvivle Efterretningen om, at Massilia støttede Rom efter Gallerbranden 382 (Iustinus XLIII 5, 8 ff.); selvom Gallerne i Begyndelsen synes at have været paa Massilias Side mod deres Naboer (Livius V 34, 7—8), kunde en for stærk Magtforøgelse for dem ikke være Byen behagelig. Naar den Plads paa Forum, hvor fremmede Gesandter forhandlede med Senatet, fra gammel Tid hed Graecostasis (Varro de ling. Lat. V 155), kan den vistnok ikke være opkaldt efter andre Grækere end Massalioterne og deres Colonier. Det beror vistnok ogsaa paa troværdig Overlevering, naar det berettes (Diodor XIV 93), at den Guldkumme, som Romerne efter Veiis Erobring skænkede Apollon i Delphi, blev opstillet i Massilias Thesauros der, hvad der beviser et venskabeligt Forhold mellem de to Byer allerede før Gallernes Angreb paa Rom. Senere gjorde Frygten for den fælles Fjende Carthaginienserne Forbundet fastere. Ved den anden puniske Krigs Udbrud fandt de romerske Gesandter, som søgte at organisere Gallerne til Modstand mod Hannibals Gjennemmarche, kun i Massilia venlig Modtagelse og paalidelige Oplysninger (Livius XXI 20, 7), et Gesandtskab fra Massilia meldte Hannibals Ebroovergang i Rom (smst. 25, 1), det støttede paa enhver Maade, ogsaa ved Tropper, P. Cornelius Scipio i hans mislykkede Forsøg paa at standse Hannibal i Gallien (Polybios III 41), og 210 var massaliotiske Skibe med til at ødelægge Hasdrubals Flaade i Spanien (Polybios III 95). Roms endelige Sejr reddede ogsaa Massilia fra den puniske Fare og knyttede det endnu fastere til Sejrherren. Det beholdt altid sin Stilling som civitas foederata, og saavel Polybios (III 95, 7) som alle romerske Forfattere, der kommer til at

nævne Byen, lovpriser dens tro Hengivenhed for Rom; det er mere end en rhetorisk Blomst, naar Cicero (de offic. II 28) siger, at romerske Feltherrer aldrig har triumpheret over transalpinske Folk, uden at Massilia har staaet ved deres Side. Rom viste sig ogsaa erkjendtligt mod den nyttige Forbundsfælle. 154 hjalp Consulen Q. Opimius dem mod Ligurerne, som havde angrebet to af deres Colonier (Livius epit. 47), det samme gjentog sig 125 mod en gallisk Stamme (smst. 60), baade Pompeius og Caesar udvidede deres Landomraade (Caesar de bello civ. I 35). Men dette Stormagtsvenskab blev snart kvælende. 122 anlagde Romerne Aix (Aquae Sextiae) i generende Nærhed af Massilia, og da Provence 118 blev romersk Provins med Narbonne til Hovedstad, mistede Byen faktisk sit Opland; samtidig fortrænges massaliotisk Mønt fra Norditalien, efterat Massilia havde gjort et forgæves Forsøg paa at holde Stillingen her ved at lempe sig efter romersk Møntfod. Gallien oversvømmedes af romerske Forretningsmænd, gjennem hvis Hænder al Omsætning gik (Cicero pro Fonteio 11). Sit endelige Knæk fik Massilia i Borgerkrigen mellem Caesar og Pompejus. Byen stillede sig, formodentlig ifølge sin oligarchiske Regeringsform, paa Senatspartiets Side og lukkede sine Porte for Caesar; paa hans Opfordring til „hellere at følge hele Italiens Autoritet end lyde *en* Mands Villie“, en mildest talt tendentieus Fremstilling af de virkelige Forhold, svarede „de femten Mænd“, at det ikke var deres Sag at dømme mellem de to politiske Partier i Romerstaten; de vilde derfor holde sig neutrale. Under disse Forhandlinger havde de imidlertid optaget Pompejus' Legat Domitius i Byen og overdraget ham Ledelsen af Forsvaret; „opbragt over disse Krænkelser“ indesluttede Caesar Massilia tillands og tilvands og overlod sine Officerer D. Brutus og C.

Trebonius Belejringen af Byen, medens han selv begav sig til vigtigere Opgaver i Spanien. Saaledes fremstiller Caesar selv Sagen (de bello civ. I 34—36); men det kan med Føje betvivles, at Begivenhedernes Rækkefølge er nøjagtigt refereret; Livius' upartiske Beretning (Dio Cassius XLI 19, Florus II 23, Livius epit. 110) gaar ud paa, at Massilia iagttog streng Neutralitet, og at det var Caesars Vægring ved at anerkjende denne, der nødte Byen til at slutte sig til Pompejanerne. Belejringen trak i Langdrag. I sin udførlige Beretning derom (de bello civ. II 1—16) anerkjender Caesar Massalioternes Dygtighed og Tapperhed; de ødelagde gjentagne Gange ved Udfald de romerske Belejringsværker og Maskiner (nogle yderligere Detailler herom hos Vitruvius X 22, 11 ff.) og kæmpede ogsaa tilsøs med stor Haardnakkethed; det var sidste Gang, en græsk Stat stillede en Flaade paa Benene. Hvorvidt Caesars Fortælling (II 14) om et lumsk Overfald fra de belejredes Side under en Vaabenstilstand kan staa til troende, er tvivlsomt; efter Livius (Dio Cassius XLI 25) var det Romerne, som under Vaabenhvilen forsøgte et Angreb men blev ilde tilredte, og det maatte være Caesar magtpaaliggende dels at dække over denne Blamage dels at undskylde sin haarde Fremfærd mod Byen. Herfor gjør han sig synligt Umage; han fremhæver (II 13), at han skriftligt havde forbudt Trebonius at tage Byen med Storm, forat Soldaterne ikke, som de truede med, skulde dræbe hele den voxne Befolkning, og den Behandling, Byen fik, da den endeligt tvungen af Hungersnød og Pest overgav sig til ham personlig (Aar 49), betegner han demonstrativt som dicteret mere af Hensyn til Byens „Navn og Ælde" end til, hvad den havde fortjent (de bello civ. II 22). Massilia „mistede alt undtagen Friheden, som var den det dyrebareste af alt" (Florus II 25), d. v. s. den beholdt

Titlen civitas foederata, men maatte udlevere Vaaben, Skibe og Penge, dens Møntret blev om ikke ophævet, saa dog indskrænket, dens Land inddraget og fordelt til de ny romerske Colonier som Fréjus, Arles og Avignon med Undtagelse af en Stump af Kysten mod Øst, de foran liggende Øer les Hyères og Nizza (Strabon IV 184). I Rom fandt man almindeligt Straffen for haard og saa med Sorg den gamle Forbundsstads Billede figurere ved Caesars Triumph (Cicero or. Philipp. VIII 18); men de Planer, man i Senatspartiet efter Caesars Død omgikkes med (Cicero epp. ad Attic. XIV 14, 6; or. Philipp. XIII 32), om at give Byen dens gamle Stilling igjen, var dødfødte. Marseille overfløjes efterhaanden ganske af Narbonne og Arles og senere af Lyon, om det end i nogen Tid som en Erindring om fordums Magt bevarede noget Skibsbyggeri og Fabrication af Krigsmaskiner (Strabon IV 180 og XIV 653; ogsaa Caesar II 2 fremhæver deres ypperlige Artilleri og gamle Færdighed i at construere Krigsmaskiner); det forblev i Hovedsagen en stille Provinsby, der holdt Livet oppe ved lidt Landbrug.

Men Indbyggernes aandelige Livlighed og Virksomhedstrang skaffede sig snart Afløb paa et andet Omraade og aabnede den dethroniserede Handelsstad en ny Fremtid som Universitetsby, der kunde rivalisere med Athen. Massilia havde længe paa Grund af sin bekvemme Forbindelse med Rom og sine behagelige Livsforhold været et Yndlingstilflugtssted for landsforviste romerske Stormænd. Paa Strabons Tid var det ikke blot som tidligere „en Dannelsesanstalt for Barbarerne“, men ogsaa mange fornemme Romere studerede der Rhetorik og Philosophi, og Gallien hentede derfra „Sofister“ og Læger paa privat og offenlig Bekostning (Strabon IV 181). Strabons Skildring bekræftes ved lejlighedsvise Notitser andetsteds; saaledes blev en Søn af Julias Elsker An-

tonius Julus af Augustus relegeret til Massilia „under Paaskud af Studeringer“ (Tacitus, ann. IV 44), Agricola, der var fra Fréjus, fik sin Uddannelse i Massilia, hvor „græsk Humanitet og provinsiel Tarvelighed har indgaaet en heldig Forening“, og hvor kun hans verdenskloge Moders Energi reddede ham fra at forfalde til Philosophi og anden lærd Daarlighed (Tacitus, Agric. 4), en Læge fra Massilia, Krinas, havde tjent sig en saa stor Formue, at han kunde forære sin Fødeby en ny Fæstningsmur, og en yngre Samtidig, Collega og Landsmand af ham, Charmis, vakte Opsigt i Rom ved sine Koldtvandscure (Plinius nat. hist. XXIX 9—10). Overhovedet kan Massilia vistnok tilskrive sig en Del af Æren for de galliske Undervisningsanstalters og den galliske Rhetoriks Blomstring i Kejsertiden, om det end, da den naaede sit Højdepunkt i 4. Aarh., ogsaa paa dette Omraade var fortrængt af andre Byer; Ausonius nævner i sit Digt ordo urbium nobilium Trier, Arles, Toulouse, Narbonne og Bordeaux, men ikke Massilia, som han kun omtaler for dens Østers' Skyld (epp. IX 27).

I 2—3 Aarh. berettes der ogsaa om Tegn paa moralsk Forfald, Luxus i Klæder og Usædelighed (Athenaios XII 523 c), medens i den tidligere Tid alle Kilder er enige om at rose Byens strænge Sæder og tarvelige Levevis; den højeste Medgift, der maatte gives, var 100 Guldstykker samt 5 til Klæder og 5 til Smykker (Strabon IV 181), Husene var endnu paa gammeldags Vis tækkede med en Blanding af Jord og Hakkelse (Vitruvius II 1, 5), Begravelser foregik med de mindst mulige Ophævelser, fremmede overtroiske Ceremonier saavelsom uanstændige Mimer var forbudte (Valerius Maximus II 6, 7), Ophavsmændene til lovstridige Forslag straffedes med Tabet af deres borgerlige Rettigheder (Lukianos, Toxaris 24). Flere af deres Love og

Skikke gjenfindes ligesom deres ovenfor omtalte oligarchiske Forfatning i Ionien og maa derfor antages at være medbragte hjemmefra; saaledes var det Kvinderne forbudt at drikke Vin ligesom i Milet (Aelian, var. hist. II 38), og til dem, der for Raadet kunde angive en gyldig Grund til at forlade Livet, udleveredes der af Staten Skarntydegift ligesom paa Keos (Valerius Maximus II 6, 7—8). Paa Byens Grund maatte der ikke bæres Vaaben; de afleveredes ved Ankomsten til Portvagten (smst. 9), der overhovedet førte stræng Control med alle tilrejsende (Iustinus XLIII 4, 11). Strabon, der betegner deres Sæder i Almindelighed som „ioniske“, fremhæver, at de har bevaret Dyrkelsen af den ephesiske Artemis, der i sin Tid havde givet Phokaierne en Ephesierinde med paa Rejsen, og udbredt den til alle deres Colonier, ja endog til Ibererne (IV 179—80), ligesom det gamle Træbillede af Diana paa Aventin var gjort efter et massiliotisk Forbillede; Massilia besad ogsaa ligesom Phokaia et siddende Xoanon af Athene (Strabon XIII 601). I det hele fremhæver alle Kilder med Beundring den enestaaende Sejhed, hvormed Massilia midt imellem lutter Barbarer har bevaret sine Ejendommeligheder (Livius XXXVII 54, 21; Pomponius Mela II 5). Først i 6. Aarh. hedder det, at den er blevet barbarisk og har antaget frankiske Sæder (Agathias I 2).

Hermed hænger det sammen, at der altid vedblev at bestaa en særligt nøje Forbindelse mellem Massilia og Moderbyen Phokaia. Da denne i Aaret 130 skulde jævnes med Jorden, fordi den havde støttet den pergamenske Thronprætendent Aristonikos mod Rom, opnaaede et massaliotisk Gesandtskab, at Senatet benaadede den (Iustinus XXXVII 1, 1), og endnu Pompeius kunde betragte det som en Erstatning for Caesars Straffedom over Massilia at give Phokaia Friheden (Dio Cassius

XLI 25). I et Par Indskrifter fra Phokaia nævnes en Mand og en Kvinde, som beklædte Præsteskaber i Massilia (C. I. Gr. II Nr. 3413, 3415). Et endnu mærkeligere Billede af Massilias Stilling giver en Indskrift fra Lampsakos, som ogsaa var en Coloni fra Phokaia (Dittenberger, Sylloge I[1], Nr. 200); det fremgaar af den, at Lampsakenerne i Aaret 196 f. Chr. sendte et Gesandtskab til Rom for at opnaa nogle Begunstigelser, og at dette Gesandtskab først foretog „den lange og farlige Sejlads" til Massilia for at faa Gesandter med derfra til at introducere sig hos Senatet, hvor de massaliotiske Gesandter gjorde deres Bys gamle Venskab med Rom gjældende til Fordel for deres Brødre Lampsakenerne; ogsaa overfor den romerske Flaadeanfører i Korinth, L. Quinctius Flamininus, forsømte disse ikke at beraabe sig paa Slægtskabet med Massilia, og det massaliotiske Raad medgav dem en Skrivelse til en gallisk Stamme i Lilleasien, aabenbart under Paaberaabelse af Massilias Forhold til sine galliske Naboer.

Da Massilia blev skubbet tilside, gik dets Forbindelser med Østen over paa dets Arvtagere; især blev Arles, som allerede Strabon (IV 181) betegner som en betydelig Handelsplads, Hovedsædet for den orientalske Import. Rhones Aflejringer var dengang ikke saa vidt fremskredne som nu; efter sin Sejr over Cimbrerne og Teutonerne havde Marius ladet grave en Kanal for at lette Indsejlingen og til Tak for god Hjælp overladt den til Massilia, som havde store Indtægter af Tolden der og havde afmærket Sejlløbet med Taarne (Strabon IV 183—4). Trods den tiltagende Sumpdannelse havde Arles endnu Adgang til Havet, og dets „Havskippere" (navicularii marini), hvis 5 Lav oftere nævnes i Indskrifter, maa have havt et Kontor i Beyrut, Udskibningsstedet for Varerne fra Arabien, Indien og China; en Copi af en Skrivelse fra en romersk Embedsmand

til navicularii marini Arelatenses quinque corporum (fra 201 e. Chr.) blev 1899 fundet i Beyrut. I en Forordning af Kejser Honorius fra 418 hedder det om Arles: „dens gunstige Beliggenhed er saa stor, dens Handel saa rig, Tilstrømningen af Kjøbmænd saa betydelig, at alt, hvad der frembringes nogensteds, bekvemmest sættes i Omløb der; alt hvad den rige Orient, det røgelseduftende Arabien, det yppige Assyrien producerer, det er tilstede der i saadan Overflødighed, som om det altsammen voxede der“. Ogsaa fra Nîmes foreligger der en Indskrift fra en Mand, der er bosat i Beyrut, og Toldplomber med Tyrus' og Alexandrias Stempler findes oftere i Rhonedalen helt op til Lyon. Ad Rhone førtes nemlig Varerne videre fra Arles af nautae Rhodanici; Skibsfarten paa Floderne var fra gammel Tid højt udviklet i Gallien; Hannibal iværksatte sin Overgang over Rhone ved Hjælp af Rhoneskippernes talrige Kanoer og Baade, der plejede at besørge Transporten fra Kysten (Polybios III 42), og deres store Forbrug af italiensk Vin fik Gallerne i det indre af Landet for en stor Del ad Flodvejen (Diodor V 26).

Denne Forbindelse med Østen har sikkert bidraget meget til, at Massilia saa længe har kunnet bevare sin Nationalitet; den har ogsaa bevirket, at græsk Sprog holdt sig meget længe ikke blot i Massilia, som Varro kaldte trilinguis (Isidorus, Origg. XV 1, „fordi der taltes Græsk, Latin og Gallisk“), men i hele Sydfrankrig. Medens Caesar hos Nervierne kunde bruge det græske Alphabet til en hemmelig Depeche (de bello Gall. V 48), forefandt han i Helvetiernes Lejr Styrkelister paa Græsk (smst. I 29); Druiderne brugte „i alle offenlige og private Forhold“ det græske Alphabet (smst. VI 14), Massilias Naboer affattede paa Strabons (IV 181) Tid deres Contracter paa Græsk, og man har galliske Indskrifter med græske Bogstaver. Der findes

ogsaa endel Indskrifter paa Græsk baade i Marseille og i andre sydfranske Byer, og endnu i den romerske Statshaandbog fra c. 400 (Notitia dignitatum, Occid. XLII 16) findes ved Massilias Navn Tilføjelsen: Graecorum. Især i de dannede Classer maa Græsk have været almindeligt; en „romersk Grammatiker“ Athenades og en „Lærer“ T. Flavius Nicostratus har sat sig græske Gravskrifter i Marseille, Sophisten Favorinus, som var fra Arles, skrev næsten altid paa Græsk, og Græsk var hans sædvanlige Omgangssprog (Gellius XII 1, 24; XVI 3, 2), endnu i 4. Aarh. talte Ausonius' Fader, som var Læge, efter Sønnens Vidnesbyrd daarligt Latin men godt Græsk (idyll. II 9). Græske Rhetorer og Sophister fandt altid et taknemligt Publicum her; den pergamenske Rhetor Moschos, som var bleven udvist af Rom under Tiberius, forlagde sin Lærervirksomhed til Massilia (Seneca, controv. II 5, 13), fik Borgerret der og efterlod Byen sin Formue (Tacitus, ann. IV 43), og Lukian praler af sine Triumpher i Gallien (apologia 15). Blandt Ausonius' Digte til Professorer i Sydfrankrig er der et (Nr. 8) til „de græske Grammatikere i Bordeaux“, et til en Sicilianer, som docerede græsk Sprog sammesteds (13), og et til „Crispus og Urbicus, latinske og græske Grammatikere“ (21); i en Forordning af Gratianus fra 376 er der ligeledes Tale om græske oratores og grammatici i Gallien og deres Gagering (cod. Theodos. XIII 3, 11), og der bestemmes et Extrahonorar for en græsk Grammatiker i Trier, „hvis der kan findes en dertil egnet Person“; at Trier saaledes laa i Yderkanten af den Sphære, hvor Græsk var naaet hen, fremgaar ogsaa af et Brev fra Ausonius til en Grammatiker i Trier, hvori han betegner ham som den eneste, der forener græsk og latinsk Sprogkundskab (epist. XVIII 31—32); curieust nok er der i Trier fundet en Gravskrift over en

grammaticus Graecus Aemilius Epictetus sive Hedonius. Ausonius selv kunde godt Græsk, om han end klager over, at han havde lært det for sent (profess. Burdig. VIII 13 ff.); hans Epistler XII og XIII er halvt paa Græsk, halvt paa Latin. Hans yngre Slægtning og Elev Paulinus kunde som Barn kun Græsk, og hans Ven Symmachus glæder sig over at gjenoptage sine græske Studier i Anledning af, at hans Søn begynder at lære Græsk i Skolen (epist. IV 20, 2 fra Aar 395).

Ogsaa i Kunsten spores en græsk Strømning, som udgaar fra Massilia og ad Rhonedalen naar helt op til Trier og Mosel, idet den følger den gamle Handelsvej for Ravet. Den græske Indflydelse viser sig ikke blot i enkelte Phænomener, som naar en Kvindestatue i Metz er en Copi efter et pergamensk Arbejde fra II. Aarh. f. Chr., eller naar en Statue af Mercur med et Barn paa Armen, som stammer fra Moselegnen, adskiller sig fra alle andre samtidige Mercurfremstillinger ved trods romersk Omarbejdelse at bevare en Mindelse om Praxiteles' Hermes fra Olympia. Men der har i disse Egne dannet sig en særlig Stil, som ikke ligner, hvad der ellers produceres i Romerrigets vestlige Provinser. At dens Ejendommelighed beror paa græsk Paavirkning, træder tydeligst frem i nogle Gravmæler fra Neumagen ved Mosel (nu i Museet i Trier, Fig. 1—2), der vel er noget forgrovede, men dog i Stil og Composition viser det øjensynligste Slægtskab med attiske Gravmæler fra IV. Aarh. og hæver sig højt over den realistiske Tørhed og Phantasiløshed i de almindelige romerske Monumenter af denne Art. Desuden forekommer der indenfor hele det nævnte Omraade, og kun der, talrige Relieffer med Skildringer af det daglige Liv, som er langt friskere og livagtigere end de beslægtede romerske Arbejder; i Fremstillingen af Bønderne i deres Hættekap-

per, der indbetaler deres Afgifter paa Godskontoret (Fig. 3), eller af Flodskipperne, der transporterer Vinfade ad Moselen, er der en Sikkerhed og et dramatisk

Fig. 1. Gravrelief fra Neumagen, Trier.

Liv, der vidner om god Skole og vaagen Naturiagttagelse. Paa Monumenter fra Moselegnen findes ogsaa paafaldende ofte Scener af den græske Mythologi, fremstillede efter bekjendte græske Forbilleder, saaledes

Perseus, der befrier Andromeda, Herakles, der røver Trefoden i Delphi, Iphigeneia, der bortfører den

Fig. 2 Gravrelief fra Neumagen, Trier.

tauriske Artemis' Billede, Apollon, der forfølger Daphne. Ogsaa paa det Gravmæle (Fig. 4), der endnu staar paa sin Plads i Landsbyen Igel ved

Fig. 3. Relief fra Neumagen, Trier.

Fig. 4. Igelsäule.

Mosel, findes der foruden Billeder af Familiens daglige Liv og Bedrift mythologiske Scener; nogle af dem, som Ganymedes, der røves af Ørnen (paa Toppen, halvt ødelagt), Hylas, der røves af Nympherne (i Gavlen paa Forsiden), og Herakles' Apotheose (Bagsiden), kan nok antages at hentyde til Død og Udødelighedshaab, især da det af Indskriften fremgaar, at Monumentet bl. a. er rejst over to Børn; ogsaa Hovedrelieffet paa Forsiden, en Kvinde, der i Mercurius' Nærværelse tager Afsked med en Mand, hentyder til, at den ene af de to Brødre Secundinius, der har bekostet Mindesmærket, har mistet sin Kone, og indeholder en svag Reminiscens af det bekjendte Orpheusrelief. Men de andre mythologiske Scener er blot Decoration: Mars hos Rhea Sylvia, Achilleus, der af sin Moder dyppes i Styx, Hermes, der befrier Io for Argos, Andromeda, hvem Perseus frelser fra Havuhyret og viser Medusahovedet i Spejlbillede i en Kilde, lutter Themaer, som græsk Kunst har skabt Typerne for. Selve Bygningen (ca. 200 e. Chr.) gjør et meget fremmedartet Indtryk, og virkelige nære Analogier til den er ikke paavist. Den hele Opbygning i flere Stokværk med Relieffer minder dog om Juliernes Gravmæle i St. Rémy (ved Tarascon i Rhonedalen, Fig. 5). Dette Monument hører kunsthistorisk sammen med Triumphbuen ved Siden af og med den i det nærliggende Orange, som er rejst til Ære for Tiberius, og adskillige Træk peger hen paa græskorientalsk Paavirkning, som med Sandsynlighed kan antages at være kommen over Marseille. Saaledes minder det skælklædte Kegletag paa Gravmælet om Lysikrates' Monument i Athen, Vaabendyngerne paa Buen i Orange har Sidestykker i pergamensk Architektur, og paa den ene Sideflade af samme Bue er der anbragt en trekantet Gavl, hvori en Rundbue skærer sig op, et Motiv, som er særligt almindeligt i Syrien og Lilleasien og i

Fig. 5. Gravmæle og Triumphbue ved S. Rémy.

Occidenten kun findes paa Bygninger, der har med Orienten at gjøre.

Endnu en Følge havde Massilias og dets Omegns oversøiske Forbindelser: Christendommen fandt meget tidligt Indpas her som i alle Havnebyer. Lyon havde allerede før Aar 177 en Biskop, som det fremgaar af det bevarede Brev fra Menighederne i Lyon og Vienne til Menighederne i Asien om Christenforfølgelsen i det nævnte Aar (Eusebios, hist. eccl. V 1, 29), og dette forudsætter en stærk Udbredelse af Christendommen i den nedre Rhonedal, hvorfra Lyon maa have faaet den. I Arles findes dels i Museet dels paa den gamle Begravelsesplads Aliscamps (Elysei campi) talrige oldchristelige Sarkophager, af hvilke nogle viser den gamle lilleasiatiske Christustype uden Skæg.

Det anførte Brev fra Lyon og Vienne er paa Græsk, ligesaa den Anbefalingsskrivelse, som de samme Menigheder medgav Irenæus, dengang Præst i Lyon, til Paven (Eusebios V 4). Irenæus, der døde som Biskop i Lyon 202, var fra Lilleasien og skrev paa Græsk, og med Christendommen fulgte overhovedet en Forstærkelse af det græske Element. Sidonius Apollinaris fra Lyon, der i sidste Del af 5. Aarh. var Bikop i Clermont, viser i sine Skrifter noget Kjendskab til Græsk, hans Ven Mamertus Claudianus, Præst i Vienne, adskilligt mere.

En fremtrædende Rolle har Sydfrankrig spillet ved Indførelsen af Munkevæsnet fra Orienten. Provençaleren Johannes Cassianus rejste i Slutningen af 4. Aarh. til Palæstina og Ægypten for at gjøre sig bekjendt med Eneboernes Liv; han blev præsteviet af Johannes Chrysostomos i Constantinopel, og efter at være vendt hjem grundlagde han Klostret St. Victor i Marseille og udgav et Par Skrifter om Munkevæsen, som fik stor Indflydelse paa vesterlandske Klosterindretninger; naar der i

Benedicts Munkeregel anføres „Collationes“ som god opbyggelig Lecture (cap. 42, sml. 73), tænkes der vist særligt paa Cassianus' Værk med denne Titel, hvori han har meddelt sine gudelige Samtaler med de ægyptiske Eremiter. Af Sidonius Apollinaris har vi et Digt (epp. VII 17) over en mesopotamisk Munk Abraham, som var flygtet for Persernes Forfølgelser og endte sine Dage i et Kloster i Clermont, og Gregor fra Tours omtaler (hist. Francor. VI 6) en Eneboer i Nærheden af Nizza, der i Fastetiden kun nød ægyptiske Rødder efter de ægyptiske Eneboeres Mønster.

Naar Gregor tilføjer, at Kjøbmændene skaffede ham denne exotiske Kost, viser et saadant tilfældigt opbevaret lille Træk, hvor livlig Handelsforbindelsen med Østen var. I 5.—8. Aarh. dreves den væsenligt af syriske Kjøbmænd, og Syrere finder vi i denne Tid i Mængde bosatte i Sydfrankrig; i to Concilbeslutninger fra 589 nævnes som Indbyggere i Narbonne og Omegn: Gother, Romere, Syrere, Grækere og Jøder, i Lyon kjendes fra en Indskrift en syrisk Guldsmed, og syriske Navne forekommer oftere paa Gravskrifter; en saadan fra 3. Aarh. er saaledes sat over en syrisk Storhandler, der havde Lagre i flere sydfranske Byer, og en græsk Indskrift i Vienne fra 440 er endog dateret efter syrisk Tidsregning. Fra Kysten bredte denne Indvandring sig dels nordpaa — Kong Guntram hilsedes ved sit Indtog i Orléans 585 med syriske, latinske og hebraiske Hyldestraab (Gregor, hist. Franc. VIII 1) — dels langs Garonne til Bordeaux, hvor der fandtes en græsktalende Coloni; Gregor (hist. Franc. VII 31) fortæller om en rig syrisk Kjøbmand der, Euphron, hvem Kong Gundovald med Magt lod fratage den hellige Sergius' Tommelfinger, der havde vist sig som en særdeles kraftig Reliquie.

Ligesom Euphrons Historie viser, at den orientalske

Import ogsaa omfattede Helgenben, saaledes kan det ogsaa constateres, at Helgenlegender, f. Ex. St. Alexis', ad denne Vej er trængt ind i Frankrig. Efter al Sandsynlighed gælder det ogsaa den komiske Legende om Lazarus og hans Søstre Martha og Maria, hvem den katholske Kirke identificerer baade med Maria Magdalene og med Synderinden hos Lukas VII 37; et Decret fra Sorbonnen af 1. Dec. 1521 slog fast, at Skrifter, der benægtede Identiteten, paa ingen Maade burde taales. I Legenda aurea (cap. 96, sml. Acta Sanctorum 22. Juli) berettes Historien saaledes. Under den Forfølgelse i Jerusalem, der kostede Stephanus Livet, blev Lazarus, Martha, Maria (Magdalene) med en Tjenestepige samt Maximinus og Cedonius (den helbredte Blindfødte) af Jøderne sat ud paa Havet paa et Skib uden Styrmand; de landede ved Guds Naade i Marseille, hvor de maatte campere paa Gaden i Nærheden af et Tempel. Da Maria Magdalene saa Folk tilbede Afguderne, gav hun sig til at præke Christendommen for dem, og ved at vise sig i Drømme for en fornem Dame i Byen truede hun hende og hendes Mand til at give hele Selskabet Husly. Hendes Værtsfolk, som var barnløse, erklærede sig villige til at omvende sig, hvis hun kunde skaffe dem et Barn. Ved Maria Magdalenes Bønner blev Fruen frugtsommelig, og hun og hendes Mand begav sig til S. Peter i Rom for at høre hans Lære. Men undervejs blev det Storm, Konen døde efter at have født et Barn, og Sømændene tvang Manden til at landsætte Liget og den nyfødte paa en øde Klippe. Da han var kommen til Rom, tog Petrus ham med til Jerusalem for at vise ham de hellige Steder, og først to Aar efter sejlede han hjem igjen til Marseille. Da han passerede den øde Klippe, saa han et Barn sidde og lege ved Stranden og fandt sin Kones Legeme vel bevaret. Paa hans Bøn gjorde Maria Magdalene hende

levende igjen, og hun fortalte ham saa, at hun i Mellemtiden ogsaa havde været i det hellige Land med Maria Magdalene. Derpaa omvendte Ægteparret og den ganske By sig; Lazarus blev valgt til Biskop i Marseille, Maximinus i Aix. Men Maria Magdalene gik ud i Ørkenen La Baume ved Rhones nedre Løb, hvor hun levede i 30 Aar i en Hule uden andet Selskab end Englene og uden at tage jordisk Føde til sig. Hun ligger begravet i S. Maximin i Aix, og hendes Grotte i La Baume er endnu Valfartssted; Vézelays Fordring paa at besidde hendes Reliquier anses ikke for saa vel begrundet. Paa Cathedralen i Autun er Lazarus i Bispeornat fremstillet mellem Martha og Maria Magdalene paa Hoveddørens Midtpille, og ved Rhones Munding ligger der en gammel Kirke Les Saintes Maries. Den græske Kirke, som temmelig enstemmigt forkaster Identificeringen af de forskjellige Marier (Photios, Amphiloch. 48), lader Maria Magdalene lide Martyrdøden i Ephesos hos Evangelisten Johannes. Hvad der har foranlediget den franske Legendes phantastiske Væv, er ikke godt at sige; men Ideen til at bemægtige sig saa interessante Helgene er dog vist opkommet ved Reliquieimporten østfra i den tidlige Middelalder. Legendens paaklistrede Slutning er øjensynligt laant fra Fortællingen om Maria fra Ægypten, der oprindeligt var Skøge ligesom Maria Magdalene og levede 17 Aar i Ørknen hinsides Jordan i Kamp med sine kødelige Lyster, men derefter tilbragte 30 Aar sammesteds i uforstyrret Andagt uden Klæder og uden anden Føde end 3 Brød (Legenda aurea Cap. 56); ved Localiseringen kan den omtalte Forbindelse med Østens Eremiter have spillet en Rolle.

At Forbindelsen med Østen ogsaa vedblev senere hen i Middelalderen, er der enkelte Vidnesbyrd om. Saaledes ejer Archivet i Narbonne et Document fra

c. 1346 paa Græsk og Latin, hvori den byzantinske Kejser Johannes Palaiologos fornyer de Privilegier, som hans Fader Andronikos III har tilstaaet Byen, og den pavelige Livchirurg ved Hoffet i Avignon Guy de Chauliac omtaler i sin Grande Chirurgie fra 1363, at han i Montpellier ved Lægeskolen havde forefundet 6. Bog af den byzantinske Læge Paulos Aiginetes' Værk, som ellers paa den Tid er ubekjendt i Occidenten*).

Et tydeligt Sprog taler ogsaa det 11. og 12. Aarhundredes Architektur i visse sydfranske Provinser. At S. Front i Périgueux er en ren Efterligning af en byzantinsk Kirke, vilde det være urimeligt at nægte; med sine 4 Kupler over Korsarmene grupperede om en Midterkuppel over Skæringen gjengiver den ligesom San Marco i Venedig et sjældent byzantinsk Schema, som første Gang blev anvendt i Justinians Apostelkirke. Men ogsaa de andre Kuppelkirker i det gamle Aquitanien (Angoulême, Cahors, Solignac osv.) maa stamme fra Østen, hvadenten det nu er fra selve Constantinopel, eller, hvad der er rimeligere, fra Kuplens Hjemstavn Forasien, om end deres Grundplan er selvstændig; de har gjennemgaaende flere Kupler paa Rad over et enskibet Rum. Af Basilicaer med Kupler findes der i Frankrig kun 2, Notre Dame du Puy, om hvis „byzantinske“ Herkomst der hersker almindelig Enighed, og den til Kuppelkirke ombyggede S. Hilaire i Poitiers, hvor Bygmesteren ikke har vovet at spænde sine Kupler over hele Midtskibet, men har skaaret et unaturligt smalt Skib af det paa hver Side. I S. Hilaire er Kuppelsviklerne ikke som i Périgueux, Angoulême og Cahors de rationelle byzantinske sphæriske Trekanter, men Nicher som i persiske Bygninger; en ganske pri-

*) La grande chirurgie, Tours 1598, S. 9: Apres Galen nous trouvons Paul qui . . . à fait beaucoup de choses en Chirurgie. Toutefois ie n'ay trouvé que le sixiesme livre.

mitiv Form har de i S. Ours i Loches, hvis to besynderlige Pyramider over Midtskibet maaske dog ikke, som Dehio antager, er en blot Caprice, men muligvis er et kejtet Forsøg paa at efterligne persisk Architekturs koniske Kupler. Fra Angoulême forplantedes Kuplen til Klostret Fontevrault (ved Saumur) og bredte sig derfra til Loiredalen og Poitou. Et Fingerpeg om den Vej, som denne Architektur har tilbagelagt, før den naaede saa langt mod Vest og Nord, er de ejendommelige skælklædte Pyramider paa Façaden og Taarnet i Angoulême og Poitiers (Notre Dame la Grande, Fig. 6); deres Forbillede er øjensynligt saadanne antike Kegletage som det paa Juliergravmælet i S. Rémy. Et andet mærkeligt Exempel paa Sammenhængen er den smukke Bladranke paa et af Sideportalerne af Domkirken i Bourges (Fig. 7), hvis Afhængighed af sydostfransk Kunst af andre Grunde er sandsynlig*); disse frit og naturalistisk behandlede Blade er i Stilen lige saa nært beslægtede med Bladborten paa det Fig. 3 afbildede Relief fra Neumagen, som de adskiller sig fra den romerske og byzantinske Kunsts strænge Stilisering. Lignende Naturalisme i Bladornamentiken findes i Østens sentantike Kunst.

I Belysning af disse Kjendsgjerninger faar det Betydning, at Provence er den middelalderlige franske Sculpturs Vugge; fra Arles (S. Trophime) og det nærliggende Saint Gilles synes den nordfranske Plastik, der begynder med Domkirken i Chartres, at maatte afledes med Bourges som Mellemled (Vöge). I S. Trophimes Portal fandt Viollet-le-Duc en Blanding af græsk-romersk-syrisk Kunst, andre taler vagt om „byzantinsk“ Paavirkning. Vöge**) ser kun Elementer fra den locale gallo-romerske Stil. Hvis det her udviklede

*) Vöge, Die Anfänge des monum. Stiles S. 245.
**) Anf. Skr. S. 101 ff.

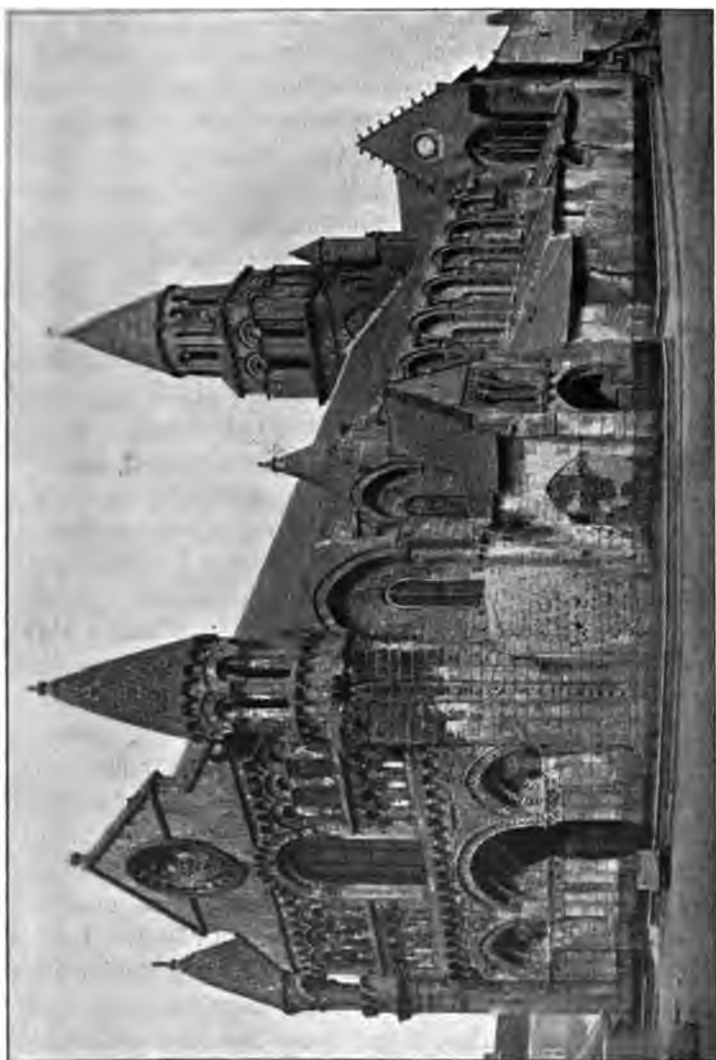

Fig. 6. Notre Dame la Grande, Poitiers.

Fig. 7. Domkirken i Bourges, Sideportal.

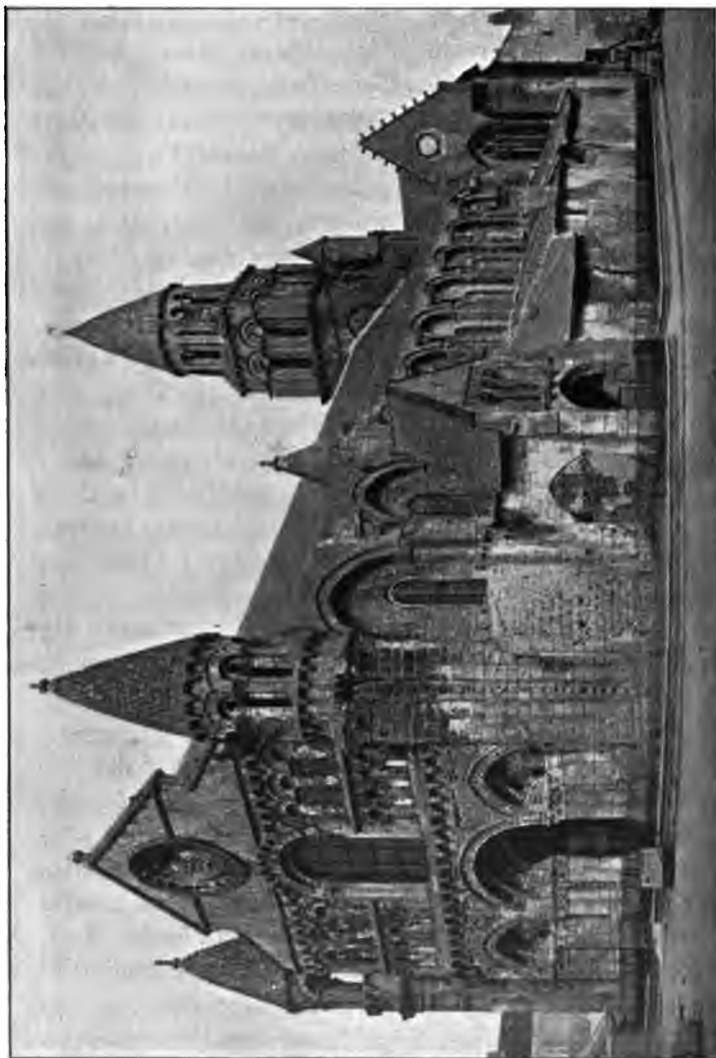

Fig. 6. Notre Dame la Grande, Poitiers.

Fig. 7. Domkirken i Bourges, Sideportal.

er rigtigt, gaar disse forskjellige Domme op i en højere Enhed: den „gallo-romerske“ Localstil er bleven til under orientalsk Indflydelse. Og Udgangspunktet for denne Blanding, der har faaet saa vigtige og vidtrækkende Følger, er i sidste Instans Marseille. I S. Trophimes Portal er i hvert Fald Combinationen af Rundbue og trekantet Gavl et syrisk Motiv, som vi har truffet før (ovf. S. 26) i den ejendommelige Kunstretning i Rhonedalen. Paa den anden Side lader der sig i samme Portal og i Korsgangen ved samme Kirke paavise flere Laan fra antike Sculpturer og oldchristelige Sarkophager i Arles (Vöge S. 109 ff.). Men ogsaa i disse antike Forbilleders Tilstedeværelse har Marseille jo sin Andel, og den „provençalske Renaissance“ i 11.—12. Aarh.*) straaler ud fra Marseille.

Der er ikke meget, der viser den græske Aands Vælde og Livskraft saa klart som de Skud, der til alle Sider er udgaaet fra det Frøkorn, som phokaiiske Søfolk engang nedlagde i barbarisk Jord i det fjerne Vesten.

*) Se V. Wanscher, Provençalerne og Antikken, i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning VI, Nr. 27 (1896).

Til S. 6.

Sagnet om Massilias Grundlæggelse er bygget over et velbekjendt Novellemotiv, som forekommer mange Steder. Den faste historiske Kærne er Existensen af en massaliotisk Familie Protiaderne, som ikke behøver at medføre en Protis (eller Protos, som de bedste Haandskrifter har hos Plutarch, Solon 2) som Stamfader (Usener, Götternamen S. 22 ff.), men nødvendigt maatte afføde en saadan. Naar Protis hos Aristoteles er Søn af Grundlæggeren, ikke selv Grundlægger (det er han først hos Timaios, Justinus XLIII 3, 8), følger deraf, at Grundlæggerens Navn stod fast, naturligvis gjennem Cultus, som man jo plejede at yde Grundlæggere. Hans Navn, Euxenos, kunde tyde paa, at det er en virkelig Heros for »den gode Modtagelse«, der er gjort til den historiske, menneskelige Stifter, eller at omvendt denne i Cultus har ført dette Herosnavn; Føreren for Udvandrerne hed efter Timaios a. St. Simos (ved Siden af den opdigtede Protis). Den galliske Prinsesse hed efter Timaios (Justinus XLIII 3, 9) Gyptis, efter Aristoteles Petta, men efter sit Bryllup Aristoxene; det vil sige, at Navnet Aristoxene var overleveret som det kvindelige Sidestykke til Euxenos, og at Sagnet, da hun skulde være indfødt, har grebet snart et snart et andet ligurisk eller gallisk Kvindenavn. Muligvis er der en Forbindelse mellem Aristoxene og den fornemme Ephesierinde Aristarche (ogsaa et gjennemskueligt Navn), som Artemis gav Phokaierne med, da de efter et Orakelsvar bad hende om en Fører (Strabon IV 179, ovf. S. 17).

Til S. 12.

Massilias Fortjenester af en romersk Søsejr i den 2. puniske Krig (rimeligvis den ved Ebromundingen 217) omtales med megen Berømmelse i et Fragment af Sosylos (Hannibals Lærer i Græsk), som nyligt er fundet i en Papyrus i Würzburg. Se Wilcken, Hermes XLI S. 103 ff.

BENYTTET SPECIALLITTERATUR.

O. Hirschfeld, Gallische Studien, Wiener Sitzungsberichte CIII S. 271 ff.

Löschcke, Griechische Elemente in der Kunst des Rheinlandes, Bonner Jahrbücher XCV (1894) S. 260 ff. (kort Referat af et Foredrag, hvori der for første Gang gjøres opmærksom paa den græske Paavirkning og dens Kilde).

v. Duhn, N. Heidelberger Jahrbücher II S. 60 ff. (Marseilles Handel).

H. Graeven, Die Wiedergabe griechischer Kunstwerke durch Bildhauer des römischen Trevererlandes, Zeitschrift für bild. Kunst N. F. XVI S. 165 ff.

Ad. Michaelis, Eine Frauenstatue pergamenischen Stils im Museum zu Metz, Jahrbuch d. Gesellsch. f. lothringische Geschichte u. Altertumskunde XVII S. 213 ff. (det er denne Afhandling, der har foranlediget mig til en sammenfattende Behandling af det foreliggende Emne, som længe har interesseret mig fra flere Sider).

Barot, Revue Archéologique 1905 S. 262 ff. (den S. 18 omtalte Indskrift fra Beyrut).

L. Bréhier, Les Colonies d'Orientaux en Occident au commencement du moyen-âge, Byzantinische Zeitschrift XII S. 1 ff.

5

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 70

HORATS LYRISKE DIGTE

I UDVALG

OVERSATTE PAA DANSKE VERS AF

ALFR. GLAHN

KØBENHAVN 1906
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

INDHOLD

Den her givne Titel paa hvert Digt hidrører ikke fra Horats.

FORORD

I „Norsk Lyrik“ : 1814—1873[1]) findes under Rubrikken: *Folkedigtning* følgende Stev i Bygdemaal:

Sveinung: Astri, mi Astri, som eine helt taa meg
den Ti du va' meg saa inderlig go!
Den Ti du gret kvar ein Gaang eg gik fraa deg,
som va kvar Laurdagskvæld, mins do det no:
daa va' eg Bygdis den sælaste Gut,
inkje eg bytta mæ Prest elle Fut.

Astri: Den Ti du helt uta Astri aaleine,
daa inkje Svanaug va venre fe deg;
den Ti du va' no so snegge paa Beine,
daa du kvar Laurdagskvæld ila te meg:
inkje mæ Skrivarens Dotter ha' eg
dengangje bytta, sku eg mista deg.

Sveinung: Herette bare te Svanaug eg belar,
ho, som æ' alti saa goskleg aa bli,
ho, som saa gilskleg paa Langleiken spelar,
Svanaug den vene ska no vera mi:
gjønne saa ville eg tvo Gaangur döy,
naar eg kunn' glea mi venøygde Møy.

---

[1]) I Udvalg ved K. A. Winther-Hjelm, Cammermeyer 1873, 2. Udg., S. 399.

Astri: No held eg bare 'ta Torgrim den flinke,
eismall eg vald'n blandt Bedlarar fleir!
Sveinung, ja Sveinung! du tar no slet inkje
tenkje, at eg kan faa Hug te deg meir:
Tri Gaangur maatte dei slaa meg ihel,
naar eg bar' viste, at Torgrim va' sæl!

Sveinung: Men om eg skulle no Svanaug forlate,
aa om eg kom ho 'kje meire ihug;
aa om eg skulle te deg koma atte,
om eg te Astri igjen sku' faa Hug;
om eg nu banna, at eg blei deg tru,
Astri, mi Astri! hot svara daa du?

Astri: Venar held Soli, som glar bakom Fjølle,
de æ' 'n Torgrim, kan eg segja deg;
aa du æ argar held villaste Trolle,
falskar held Skome paa Vatne mot meg;
men eg æ likvæl di trugnaste Møy:
bare mæ deg vil eg liva aa døy.

„Første Vers“ af dette Stev lærte jeg at kende i Studentersangforeningen, hvor det kaldtes „norsk Folkevise“ og blev sunget paa en smuk Folkevisemelodi, udsat af Halfdan Kjerulf. — Dengang mistænkte jeg det ikke; men da jeg engang stødte paa det i „Norsk Lyrik“ og fik læst det hele, ja, da røbede det sig — trods sit „Maal“, og ingen, der kender Horats' og Lydias Vekselsang (Od. III,9) vil kunne undgaa at genkende den i ovenanførte Stev. For dem, der ikke kender dette Digt af Horats, hidsætter jeg til Sammenligning følgende næsten ordrette, „metriske“ Oversættelse. (Sammenlign forøvrigt Digtet *Forsoning* i nærværende Samling.)

Horats: Medens *jeg* var dig kær endnu,
medens ingen Rival — foretrukken for mig! —
slog sin Arm om din hvide Hals,
lykkeligere *jeg* leved end Persers Drot!

Lydia: Medens end du ej brændte mer
for en anden, og ej Lydia for Chloë veg,
Lydias Navn havde herlig Klang,
mere æret jeg var end Rhea Sylvia!

Horats: Hjertets Dronning er Chloë nu!
Søde Sange hun kan, spiller paa Cithren smukt,
og for hende jeg gerne dør,
hvis blot Døden min Skat sparer til længere Liv!

Lydia: Nu jeg brænder for Calaïs,
Ornytos' Søn, og han brænder for mig igen!
Tvefold gerne for ham jeg dør,
hvis blot Døden min Ven sparer til længere Liv.

Horats: Men — om Elskov igen som før
samled, hvad skiltes ad, under sit Kobberaag?
om nu Chloë jeg glemme kan,
og om aaben min Dør staar den, jeg før forskød?

Lydia: Skønt han fager som Stjernen er,
du mere let end Bark, langt mere gram i Hu
end det grulige Hadria,
Helst jeg lever med dig, — gerne med dig jeg dør!

Man kan ikke tage Fejl af, at den ene af disse Sange er „digtet“ over samme Original, som den anden er oversat efter. — Man tænker sig en Præst i et eller andet godt gemt Præstegjeld, som i en ledig Stund har faaet sin Horats frem og fundet, at Sangens Indhold var

af en saa frisk Aktualitet, at den godt kunde gælde en Gut og en Jente der i Sognet. Saa har han faaet Lyst til at omdigte den, og Aanden har været over ham, thi det er blevet en glimrende Lokalisering — ogsaa i Tid, om jeg saa maa sige. — Med Forsæt bruger jeg Udtrykket „omdigte“, thi er den sidste Gengivelse nogenlunde ordret, da vil det være uberettiget at give Stevet Navn af Oversættelse. Og dog var her maaske noget at lære just for en Oversætter! Ganske vist er det fuldt af Friskhed og indre Harmoni, men Lokalfarven bevirker dog en fuldstændig Miskendelse af den romerske Ode, saa at den opfattes som norsk Folkestev. Dette er en Advarsel. Sammenligner vi det paa den anden Side med den trofaste Oversættelse i det „originale“ Versemaal, maa Stevets Fortrin slaa os saa umiddelbart, at det bliver noget af et Forbillede. Thi her mærker man Poesien, Livet, Bevægelsen, hist føles det kunstlede og fremmedartede i Ordvalg, Rytme og poetiske Billeder: „Perserkongen“ og „Rhea Sylvia“ er ganske anderledes abstrakte og utilgængelige end „Præst, Foged og Sorenskriverens Datter“; ved Tanken om „Elskovs Kobberaag“ løber det en koldt ned ad Ryggen, og medens dette for Romeren var et konventionelt Billede, der af sig selv udløste en hel Række Forestillinger, staar man nutildags halvt uforstaaende over for det; „let som Bark“ er for os heller ikke et malende Billede paa letsindig Ustadighed. Horats' Digterry er aabenbart bedre tjent med Stevet end med den ordrette Pertentlighed, og det vilde være en Forsyndelse at bedømme Vekselsangen ud fra disse for os saa stive Komplimenter og Baslementer, der ikke giver mere Begreb om Horats' Digteraand end en Spilledaase om Fuglesang. — Det turde da være klart, at man i disse to Versioner af samme Digt kan finde det Skylla og det Karybdis, Oversætteren maa holde sig

klar af, og i de følgende Linjer skal jeg kort gøre Rede for, hvad jeg anser for den „gyldne Middelvej“ mellem disse Yderligheder.

En Oversætter har to Hensyn at tage: til Originalen og til de Læsere, han oversætter for. Originalen skal han komme saa nær som muligt i Aand og Sandhed, — hvad der langt fra altid er det samme som i Bogstavelighed; og Læseren skal han paa den anden Side komme i Møde saa langt, som Hensynet til Originalen tillader, for derved at lette en umiddelbar Opfattelse og Tilegnelse af Tankegangen baade i det hele og i Enkelthederne. Men er der Tale om Lyrik, maa man vel særlig passe paa ikke at sætte noget af det poetiske over Styr ved Overførelsen af Billederne, de enkelte Udtryk, Sprogtonen i det hele og den ydre Form, — og det uden at man derfor taber Originalens Realiteter af Syne. Her er der da et betydeligt Spillerum for Oversætterens Individualitet. Og — er der en udpræget personlig Forskel mellem Chr. Wilsters og Poul Møllers Stil, naar de — hver for sig fortræffeligt — oversætter Odysseen, hvor meget mere maa da ikke Subjektiviteten komme frem, naar det gælder Lyrik.

Om saadanne teoretiske Betragtninger er der maaske nok Enighed paa Forhaand. Men Tvivlen og Uenigheden melder sig, naar Spørgsmaalet bliver praktisk og Teorien anvendes paa Horats' Lyrik; thi her er der noget haandgribeligt at strides om, og det er: Versemaalet. Det lyder jo bestikkende nok med det „originale“ Versemaal. Der er kun den Mangel derved, at vi aldeles ikke formaar at læse det længer. Medens vi finder Rytme i en lovbunden Vekslen af betonede og ubetonede Stavelser, oftest markeret yderligere af Rimet, fandt Romerne den i en lovbunden Vekslen af lange og korte Stavelser uden Hensyn til Betoningen.

Det var for dem Velklang, og Horats var deres beundrede Mester paa dette Felt. — Men vi kan slet ikke finde en Rytme i de gamle Vers, uden at vi betoner, hvad der er langt, og lader det korte være ubetonet, hvilket egentlig er bagvendt, da det sker ganske paa tværs af den naturlige Ordbetoning. Horats vilde — om jeg tør bruge det Udtryk — korse sig, hvis han hørte det. — Det, vi kalder: „originale latinske Vers, overførte paa dansk“, maa altsaa defineres saaledes: 1) de har samme Stavelsetal som Originalen; 2) de har betonet Stavelse, hvor O. har lang, — ubetonet, hvor O. har kort Stavelse; 3) de har ingen Rim! Nu har denne Bastard endda sjeldent den Fordel at harmonere med vort Sprogs Natur, navnlig da Rytmen, for ikke at blive borte mellem Hænderne paa en, maa markeres stærkt ved Oplæsningen, og den faar derved oftest Karakter af en stolprende, rytmisk (?) Prosa. — Savnet af Rim skal da endelig ikke gøre den mere tillokkende for moderne Øren.[2])

[2]) Naar man undertiden hører Folk, som har læst Horats paa Latin, ytre, at man bedre kender ham igen i det »o. V.«, at alt andet ikke bliver Horats, o. l., da er det vel det samme Fænomen, som de fleste vist kender, at man, naar man *har* vænnet sig til at synge en Sang paa en bestemt Melodi, daarlig kan gaa ind paa at antage en ny, selv om den ny, musikalsk set, er bedre. — Men dernæst maa man huske, at Oversættelsen i første Række er bestemt for dem, som netop ikke kan læse Originalen selv i Grundsproget, som altsaa staar over for noget nyt og uden forudfattede Synspunkter eller Fornemmelser, — eller — om man vil — med den forudfattede Mening, at til Lyrik hører Versformer og Rim som *de* er vante til. — Selv en i et saa lødigt Digtersprog affattet Oversættelse som Edv. Lembckes 12 Oder (i Haderslev Skoles Program for 1856) falder tit fremmedartet for en Læser uden Forudsætninger; mindst, hvor det »o. V.« egner sig for dansk Sprogklang: »Forsoning« (III,9), IV,7 og en enkelt anden er saaledes prægtige. Men maaske man bedst vurderer Vanskelighederne ved at tage et Par Strofer af de umedgørlige Versemaal, saaledes f. Eks. I. 9: »Se hist! det hvide Snelag bedækker højt Soractes Sider. Skovene bugner ved den svære Byrde, og den skarpe Frost har de hurtige Floder standset.« — — — »Alt andet giv i Gudernes Haand: Naar den paa skumhvid Bølge Stormenes vilde Strid har stillet, kan i Fred Cypressen løfte sin Top, og de gamle Bøge.« — — — Eller

Kan man nu ikke anvende Horats' eget Versemaal, fordi vi kun kender dets brudte Ler, og fordi Kunsten, at aande Liv i det, er uddød, — og harmonerer vore Efterligninger kun daarligt med det danske Sprogs naturlige Rytme, saa har vi den Forpligtelse mod Horats, hvis Vers beundredes af hans Samtid og udgjorde en væsentlig Del af hans Tiltrækningskraft, at vi iklæder hans Digte en Dragt, som vi finder festlig og let, og som fyldestgør vore Forestillinger om Lyrik.[3]) Horats havde laant sin Form fra de mønstergyldige græske Klassikere; naturligt er det da for os at søge Versemaal, som har deres Forbillede i vore Klassikere paa dette Felt, thi „klassisk" er jo, hvad der har Gyldighed ogsaa for Eftertiden, og det gælder frem for alt om at undgaa en Form, der har et for Originalen — her altsaa Horats — forstyrrende Særpræg.[4])

Med Versemaalet er meget givet, hvis der skal komme noget harmonisk ud deraf: Sprogtone, Ordvalg — kort sagt: Stil. Og atter her finder vi en

---

II,8: »Du belønnes, naar du din Moders Aske haaner frækt, og Himlen og Nattens tavse Stjernehær og Guderne, som ej kende Døden, den kolde.« — — — »Venus ser med Smil derpaa, med Smil kun Nymfernes uskyldige Slægt og Amor, han, som grum sin flammende Pil paa blodstænkt Slibesten hvæsser!« Hvem kan — uden at kende det originale Versemaal — finde Rytmen her? — Og læser man rytmisk, bliver det stolprende! — Kan end ikke Lembcke — hvis Oversættelse af »Forsoning« som sagt er klassisk og næppe kan gøres bedre — overvinde Vanskelighederne ved at anvende det »o. V.«, er det vel en Anvisning til at forlade det. — De samme Iagttagelser kan man forøvrigt gøre i J. Valentiners større Udvalg i nærv. Studier fra S. og O. Nr. 15.

[3]) Nogle rent iambiske og trochæiske Vers falder naturligt paa Dansk, og i II, 18 har jeg brugt det »originale« Versemaal, dog med Rim i Linjerne med kvindelig Udgang. Oprindelig havde jeg ligeledes oversat I, 4 og IV, 7 i »o. V.« — den sidste dog med Rim — men da de lange Linjer forekommer mig slæbende, har jeg omstøbt dem her. — Heksametret kommer jo ikke i Betragtning, da her kun er Tale om lyriske Versemaal.

[4]) I I,24 havde jeg oprindelig anvendt noget i Retning af »Folkevisetone«, hvad jeg syntes gav en egen Stemning; men da dermed fulgte et Særpræg, som afviger for meget fra Forestillingen om Horats, følte jeg, at det var et Misgreb, og omstøbte den.

afgæret Form uden forstyrrende Særpræg i vor klassiske Periodes lyriske Stil.[5])

Med en vis Ret kan man vel sige, at det at „oversætte“ Lyrik til syvende og sidst er umuligt: det kan højst blive en Overførelse eller Bearbejdelse. Men er der nogen Lyriker, man har Lov at „oversætte“, da er det vel Horats, der selv som lyrisk Digter er Bearbejder i stor Stil. Derfor er der i hans Digte meget, som ikke bunder dybt i hans Person. Fra Brevene og Satirerne kender vi hans Fysionomi og ved, at hans Valgsprog var „den gyldne Middelvej“; derfor vil man i Reglen i hans Lyrik kun finde lettere Stemninger, Krusninger af Overfladen, ikke flammende Elskov, brændende Had, vild Trods. Og dog har han vundet og vil fremdeles vinde Læsere paa Grund af sin fremskudte Stilling blandt Roms Lyrikere, paa Grund af, at hans Digtning næsten er den eneste Efterklang, der er naaet til os fra Hellas lyriske Digterkor, og sidst — men ikke mindst — paa Grund af det almenmenneskelige i hans Tænke- og Følesæt. Hans dybe Personlighed træder ganske vist ikke ofte direkte frem i hans Lyrik, end sige paatrænger sig en som i Breve og Satirer; men den svæver dog over Vandene, præger alt med hans usvigelige, gennemdannede Smag, hans sikre Form-

---

[5]) I sin *Hor. lyr. Digte*, overs. paa danske Vers (Gertz Samlinger 1903), har Dr. Vilh. Andersen truffet ganske det samme Valg, og i Fortalen gør han den slaaende Bemærkning, — der, maaske til en vis Grad, forklarer denne Stils Anvendelighed, — at vor klassiske Periode blandt sine bedste lyriske Repræsentanter tæller en Del Digtere, som ikke har læst deres Horats forgæves. Han synes imidlertid at gaa et Skridt videre og nøjes ikke med at søge Forbilledet for sin Stil i ren Almindelighed i den klassiske Lyrik, men kan endogsaa tænke sig at søge et bestemt Forbillede hos en bestemt Digter for Behandlingen af denne eller hin Ode; det er — synes jeg — netop at ophæve det, der er vundet ved at bruge en »klassisk« Stil: det er at lade et fremmed Særpræg gribe forstyrrende ind, og som Princip for en Oversættelse forekommer det mig for vilkaarligt.

sans, hans lune Skælmeri *(Koketten, Vekselsangen)*, hans stilfærdige, ukuede Humør *(Indbydelse, Drikkelag)*, hans Kærlighed til landlig Idyl og hjemlig Hygge *(Bandusias Kilde, Uskyld, Ingen Anstalter, Vaarglimt i Høst)*, hans trofaste Venskab *(Ubrødeligt Venskab, Sorg)*, kort sagt: hans hele harmoniske Natur, som var det, der skabte og bevarede hans indre og ydre Lykke i Livet. Det er disse let bacchantiske og erotiske Stemningsbilleder, disse Lejlighedsviser, der priser Livsglæden uden at glemme, at Baggrunden er Døden, denne Sans for de stille Magter i Livet, denne Upaavirkethed af det ydre Skin, der er gyldige for alle Tider, — men som rigtignok hverken er betagende eller inderligt befrugtende. Og dette er han ikke blind for selv. Med en Romers Nøgternhed dømmer han endda sin Lyrik som „Tant“! Og dog er han stolt over, at han er den første Romer, der har slaaet Lesbos' Strengeleg; men Stoltheden gælder den Aandssmidighed og Formevne, der hører til, for at Romeren skal kunne kappes med Hellas' ypperste Lyrikere og bryde nye Baner paa tværs af Moderetningen. Thi Horats efterlignede Sappho og Alkaios, men hans Samtid var optaget af den snørklede og kunstlede græsk-aleksandrinske Lyrik. Dog maa man ikke glemme, at hans Romeroder staar som et fuldt personligt Indskud. Der er vel dem, som — idet de anerkender Personlighedspræget her — dømmer, at det ikke er Poesi; jeg skulde tro, at Dommen er forhastet eller uretfærdig: Første, anden, femte og sjette Romerode er præget af ædel Alvor, Begejstring og manende Storhed; de er i een Støbning, og der er gribende Bitterhed over det: „Altid ned ad Bakke!“ der slutter dette Varselsraab. Tredje og fjerde Romerode rummer smukke Enkeltheder, men tynges stærkt af det mytologiske Apparat, der bliver

yderligere tungt i en Oversættelse. I det hele taget kan det ikke skjules, at det springende, som giver Brevene et eget friskt Liv, undertiden stækker hans lyriske Flugt.

I det foregaaende har jeg bl. a. søgt at vise, hvilke Principper jeg har fulgt ved nærværende Arbejde. Men, har jeg i Indledningen peget paa, hvad der for mig er Idealet, da ønsker jeg til Slut at betone, at jeg er ganske klar over, at: ét er et Søkort at forstaa, et andet Skib at føre! — Det første „?“ er jo, om mine Principper er rigtige, og derom er jeg naturligvis ikke i Tvivl; det andet er, om jeg har formaaet at gennemføre dem i Praksis, og her føler jeg, at der er nok at indvende, om end Lysten har drevet Værket, og jeg ikke har sparet paa Filen.

Nærværende Udvalg — omtrent $^1/_3$ af alle Oderne — er gjort nogenlunde tilfældigt. — I, 5, 27; II, 3, III, 9; IV, 3 og 11 er oversat i Marts 1906, alle de andre i Tidsrummet fra Juni 1902 til August 1903; nogle af disse har været trykte i Sorø Skoles Program for Juni 1903, men alle de ældre har jeg gennemgaaet paany og, som før sagt, omstøbt tre. Da jeg ikke kan finde noget Princip for Horats' Anvendelse af de forskellige Versemaal, og ovenikøbet det samme bruges, hvor der udtrykkes højst forskellige Stemninger, har jeg ikke fundet Anledning til at gengive hvert enkelt Versemaal hos Horats med en og samme Type paa Dansk. Jeg har ved hvert Digt ladet Rytmen vokse ganske umiddelbart frem af Stemningen, hvorved jeg rigtignok har givet mig Tilfældet i Vold, men jeg haaber at have naaet en vis Friskhed. Saaledes er det — uden at jeg har tilsigtet det — gaaet til, at der i denne Samling kun findes to Versemaal, der forekommer to Gange.

Noterne er affattede med Tanken paa, at Hæftet ogsaa kunde finde Anvendelse ved Undervisningen i de højere Almenskolers Gymnasieklasser.

Atter her — som ved det Udvalg af Breve og Satirer, jeg har oversat i Professor Gertz' Samling, — er jeg i Gæld til Professor Drachmann for venlig Interesse og kritiske Vink, hvorfor jeg herved bringer ham min hjertelige Tak.

Sorø i Marts 1906.

Alfr. Glahn.

Tilegnelse.

Od. I,1.

Mæcen, Du Skud af gammel Kongerod,
min Stolthed og mit Skjold i Nød, min Ven!
Der er jo dem, som glad gav alting hen,
blot støvbedækt ved Væddeløb de stod
paa Karm og svinged Støtten nær med Kunst,
ja, tror sig Guder, om de Palmen vandt;
og andre deres Lyst i Magt kun fandt,
som skænktes dem ved flygtig Folkegunst,
mens atter andre frydes, naar de faar
i egen Lade sanket Libyens Høst!
Se, den, som dyrker Fædres Jord med Lyst,
man ej fik til for Attalus's Kaar
at tage Hyre paa en beget Baad
og pløje Bølgens Mark med bange Mod;
og Kræmren, som paa Dækket nylig stod
og gøs ved Vindens Leg med Bølgen kaad
og ønsked hjem i Ro sig paa sin Gaard,
vil — angst for Armod — ud igen paa Stand!
En ved jeg, som den Kunst „at drive" kan,
som ej et Bæger ædel Vin forsmaar,
naar han kan strække sig bag Træets Hang,
hvor Kilden risler med melodisk Fald!
For mange Lejrens Liv og Lurens Gjald
og Krig, — som gør en Mo'er om Hjertet trang, —
er bedst af alt; og Jægren glemmer let
sin unge Viv, vil ej — trods Kulden — ind
ved Nat, naar Koblet jaged op en Hind,
hvad heller Vildsvin brød hans Fangenet!

Mig skænker Digterlønnens Vedbendkrans
olympisk Salighed; og mangen Stund
fra Hoben fjernt jeg gaar i svale Lund
og skuer Nymfers og Satyrers Dans,
naar Sangens Muser døver hvert et Savn
ved Lyrens milde Klang og Fløjtespil, —
men: hvis blandt Skjalde Du mig tælle vil,
da vandt først evigt Ry mit Digternavn!

Dumdristig Higen.

(Et Afskedsdigt til Vergil.)

Od. I,3.

Saasandt jeg ønsker, at Kypros høje Gudinde
og Helenas Brødre, de lysende Stjerner to,
skal naadig hjælpe dig, Skude, Vejen at finde,
og Drotten Æolus baste de andre Vinde,
men lade Nordvesten kule til Medbør fro, —

saasandt besværger jeg dig, som til fjerne Strande
skal bringe Vergil, der tryg sig til dig betror:
O bær ham dog uskadt over de vilde Vande,
at uden Mén han paa Attikas Kyst maa lande!
det er jo min halve Sjæl, du har med om Bord!

Den Mand har dog haft et stenhaardt Hjerte i Brystet,
og trefold Malm har dækket hans grumme Barm,
som først har til Fart paa skrøbelig Baad sig trøstet,
som ej for Sydvestens hvirvlende Vælde rysted,
naar den med Nordvinden brydes paa Hav i Harm,

som ikke har gyst, naar Syvstjernen Uvejr vækker,
ej heller naar Notus fra Sønden raser saa gram:
den Gud, hvis Magt over Hadrias Vande række,
hvis Vink kan virke, at Bølgerne tyst sig lægger
og atter mod Sky sig hæver med fraadende Kam!

Forvist den Mand tør Døden i Øje skue,
— hvad rædsom Skikkelse end den tager sig paa! —
som ser paa Havdybets Udyr uden at grue,
som ikke blinker, naar ude for Boven true
de skummende Søer med Brænding mod Klipper graa!

Til liden Nytte bestemte de høje Magter
at lægge Havet som Skel mellem Land og Land,
naar Skibet sin Ladning fra Kyst til Kyst dog fragter,
naar Menneskets Trods ej Modgang og Farer agter,
men bryder i blinde Naturens Lov, hvor den kan!

Med List har Prometheus Ilden fra Himlen røvet,
i Trods han den jordbundne Menneskeslægt den bød:
men Sot og Syge, som aldrig fordum var prøvet
sin hærgende Dont snart viden om Land forøved,
og snellere kom den forhen saa fjerne Død!

Naturen har nægtet Mennesket Fuglens Vinge,
dog dannede Dædalus' Snille et Vingepar,
og kækt han prøved i Ætren sig op at svinge, —
ja, Herkules kunde Dødsrigets Vogter tvinge:
for dødelig Mand er ingen Idræt for svar!

Til sidst vi prøver, om ej vi kan Himlen række,
— af daarlig Hovmods Svimmel vi er besat! —
saa Juppiter aldrig Tordenkilen tør lægge:
Hans Vredesglimt maa stedse vor Frækhed stække,
at ej de sidste Skranker den bryder brat!

Vaarsang.

Od. I,4.

Vaarvinden lufter, og Isdækket brydes, —
eja, hvor skønt!
Baaden fra Stranden i Søen nu skydes,
vugger sig kønt!

Koen ej længere Stalden kan lide,
Plovkøring længes fra Stuen saa trang!
Rimfrost ej mere faar Lov til at svide
Græsset i grønnende Vang!

Nymfer og Gratier med Venus alt svæver
yndigt i Dans, —
Korsangen toner, fra Himmelen bæver
Fuldmaanens Glans!
Op fra Kyklopernes Esse staar Gnister,
vidner om Dybets det flammende Baal:
det er Vulkanus, der gløder saa bister
inde i Essen sit Staal!

Nu skal i Kranse vi Blomsterne binde,
— Tegnet paa Vaar! —
Myrternes Løv skal om Tinding vi vinde,
salve vort Haar,
prøve, om ej vi kan Faunus formilde:
Lam eller Buk vil vi vie til Fald
ude, hvor Lunden saa ensom og stille
hvælver den skyggende Hal!

Døden — den gustne! — der henter sit Bytte,
vil lige godt
banke paa Døren til Fattigmands Hytte,
Rigmandens Slot! —
Sestius! Hvis du paa Fremtiden bygger,
husk i din Lykke, at Livet er kort:
Brat kommer Natten og Dødsrigets Skygger,
da maa fra Livet du bort!

Er du først en Gang hos Pluto dernede
kommen i Havn,
aldrig du mer skal et Drikkelag lede,
— Konge af Navn! —

aldrig betaget ung Lykidas skue,
ham, der hver Yngling om Hjertet gør varm,
ham, der ret snart vil Forelskelsens Lue
tænde i Pigernes Barm!

Brudte Lænker.

Od. I,5.

Hvem er saa han — du ved jo nok! —
med Rosenkrans om dunkle Lok,
der dufter af Pomade,
den slanke Svend, der elskovsvarm
dig trykker til sin unge Barm
i Grotten — med de mange Minder glade?

For hvem mon nu dit gule Haar
du sætter op, som du forstaar:
Dig klær den simple Knude!
Din Falskhed og dit Vægelsind
at føle faar det arme Skind,
naar dine Luner tumler med hans Skude!

Hvem tænker nu paa dig med Lyst,
hvem tror din svigefulde Røst,
— du fagreste blandt Kvinder! —
og haaber, at du, elskovsfuld,
vil altid være tro og huld?
De Stakler, hvem dit Uskyldsskær forblinder!

Nu minder kun om mit Forlis
Votivet, som, Neptun til Pris,
jeg skænked Helligdommen;
der har jeg og min Kjortel hængt,
af bitre Saltvand gennemtrængt,
til Tak, at paa det tørre jeg er kommen!

Nyd Livet, mens Du er ung!

Od. I,9.

Ser du, hvor Soraktes Fjeld, det høje,
knejser under Vintersneens Dække!
Frosten stivner Vand til Is i Bække,
Træets Grene sig mod Jorden bøje, —
under Sneens Vægt de næsten knække.

Derfor dygtigt Ved paa Baal du lægge,
Thaliarch! — din Kælder op du lukke:
Frem nu med den støvbedækte Krukke,
Skaal paa Skaal af Vinen du os række,
at Sabineren vor Tørst kan slukke!

Over Resten skal du ikke sukke:
derom Guderne! Thi de kan tvinge
Vindene, — der over Hav sig svinge, —
saa at Fjeldets Ask sig ej maa dukke:
Stormen naar den kun med stækket Vinge.

Spørg ej om, hvad Morgendag vil bringe:
Regn hver Dag, du lever, for en Lykke!
Glad din Pige til dit Bryst du trykke!
Agt ej Ungdoms hulde Glæder ringe:
ind i Dansens Kæde fro Du dykke!

Førend Gammelmandens gnavne Nykke,
førend Rynkerne din Friskhed skæmmer,
øv i Smidighed de unge Lemmer,
og til Stævnemødet du dig smykke,
hvor ved Aften høres sagte Stemmer!

Røber Latter saa, hvor hun sig gemmer,
mens du spejder med forelsket Øje:
Røv saa Ringen! Kun med skrømtet Møje
hun den spæde Arm imod dig stemmer:
kælen Mø vil nok sin Bejler føje.

Sorg.

Od. I,24.

Maa jeg blues ved at fælde Taare
over ham, jeg elsket har saa saare, —
skal jeg tvinge Savnet i mit Bryst?
Nej: Til Lyren, Musa, skal du sjunge,
lægge Sørgekvadet mig paa Tunge,
du, som fik af Zeus din fagre Røst!

Skal da evig Slummer Varus binde?
Ak, hans Lige findes ingensinde:
ren, retfærdig, sanddru, tro som Guld!
Mange ædle Venner staar tilbage,
som ved Dødens Leje stille klage, —
ingen som Vergil dog sorrigfuld!

Ak, forgæves beder du, at Livet
atter vorder ham af Guder givet:
Ej du fik din Ven paa slige Kaar!
Ej, om saa dit Plekter du kan føre,
saa at Tonerne kan Stene røre,
og — en anden Orfeus! — Strengen slaar!

Har først Hermes grum sin Stav i Hænde
for den gustne Skyggeflok at genne,
fanger ingen Dødning Liv igen! —
Haardt — for sand! — og dog vi evner lindre
det, vi dødelige ej kan hindre,
ved at øve os i Taalmod, Ven!

Drikkelag.

Od. I,27.

Bægret blev jo skabt til Fryd og Gammen!
Kun en Thraker slaas ved Glædens Fest:
Vin og Lamper passer daarlig sammen
med en dragen Dolk hos hver en Gæst!

Bort med slig barbarisk Skik! I krænke
Bacchus Ro med Jeres Morderstaal!
Venner! hvil i Fred paa Jere Bænke,
og hold op med alt det Skrig og Skraal!

Vil I, jeg et Bæger og skal tømme?
Godt! — Megyllas Bror: Din Piges Skaal!
Sig os hendes Navn, hvis Blikke ømme
søgte i dit Hjerte deres Maal! — —

Vil han ej! — Ja saa vil jeg ej drikke!
Hvem der saa har Elskovsflammen tændt:
skamme dig behøver du vist ikke,
hendes Aag du være tør bekendt!

Hvisk da mig din Løndom kun i Øre, —
jeg dig sværger til at tie kvær! — — —
Arme Stakkel! Ak — hvad maa jeg høre!!
Du var sandelig en bedre værd:

Hvilken Heks kan lindre denne Smerte,
hvilken Troldmand dulme denne Ve?
Hvilken Gud kan læge dette Hjerte,
lade naadig sligt Mirakkel ske?

Det er jo den gruligste Chimære,
som dig Stakkel fanget har i Vold! —
Selv om Pegasus dig vilde bære,
fried du dig knap fra saadan Trold!!

Ingen Anstalter!

Od. I,38.

Knøs, af østerlandsk Stads er jeg ingen Ven:
disse sirlige Kranse mig altid kvalmed!
Søg ej nu, da Roserne trindt er falmet,
efter en enlig Plet, hvor de blomstrer end!

Spar din Møje, beder jeg dig end en Gang!
Blot Du Myrternes simple Løv kan bringe:
Det er ej Dig, min Slave, ej mig for ringe,
passer til Gildet bag Rankernes lave Hang!

Til Gaius Asinius Pollio.

Od. II,1.

Borgerkrigen fra Metellus' Aar,
Stridens Grund, dens Fejlgreb og dens Gænge,
farligt Venskab med Tyranner strenge,
Lykkens Leg, der skifted Kaar mod Kaar, —

Sværd, som plettes af usonet Blod,
vil Din Griffel melde om, — hvor dristigt!
Der, hvor Kratrets tynde Aske listigt
dølger Gløden, planter Du Din Fod!

Lad da tie Melpomenes Røst
for en Stund, — men naar Dit Værk faar Ende,
atter Du til Scenen vil Dig vende,
hæve paa Kothurnen Dig med Lyst,

Du, i Retten de betrængtes Trøst,
Pollio, Senatets Værn og Smykke,
som med Hæder vandt Triumfens Lykke,
da Du sejred paa Dalmatiens Kyst! — —

Se, alt maner frem du Kampens Gny:
Luren gjalder vildt i Vaabenbraget,
Sværd og Spydsod blinker højt i Slaget,
skræmmer Rytteren, gør Gangren sky!

Høvdingskikkelser jeg ser til Strid
føre an, med Ærens Støv bedækket,
Verdens Modstand brudt, hver Vilje knækket, —
ene Cato rank og stolt hans Id!

Juno, som med Harm forlod Karthag,
ofrer, med Numiderlandets Vætter,
Sønnerne af Romas stolte Ætter
hævnglad til Jugurthas gamle Nag!

Hvor er vel den Plet, hvor ingen Grav
vidner: Her har Romer Romer dødet!
hvor den Mark, som Romerblod ej gøded:
Vestens Fald i Østen Genlyd gav!

Hvor er vel det Hav og hvor den Vig,
hvor ej Snekker stævnede til Møde,
og hvis Bølger ej blev blodigrøde,
mens de legede med Landsmænds Lig! —

Men, forvovne Muse! Husk dog paa,
Du blev ikke skabt til Suk og Klage!
Følg til Venus Grotte mig tilbage
for til Skemt Din Strengeleg at slaa!

Sindsro.

Od. II,3.

Bevar den Sindets Ligevægt
i Modgang og i Fare,
som dig for Overmodet frækt
i Medgang kunde vare.

Thi om du saa med Næbet hang
fra Morgen og til Aften,
hvad heller strakte dig i Vang
hver Fest med Druesaften

og tømte, Dellius, i Mag
en gammel god Falerner:
een Gang dog kommer Dødens Dag,
mod den sig ingen værner!

Se, Poplen med sin Sølverlød
og Pinjens høje Grene
til Skygge sval mod Solens Glød
sig broderligt forene!

Hvor ilsomt gennem Lejet snor
sig dog den vævre Kilde:
Bring Vin og Salve hid, min Bror!
Lad her os holde Gilde!

Lad Roser — snart de visner dog! —
i Krans om Haar os vinde,
mens Kaar og Alder gi'er os Lov,
mens Søstrene end spinde!

Thi een Gang maa du dog af Sted,
maa for din Arving vige:
Din Landgaard hist ved Tibrens Bred
og dit Palæ, det rige,

i Rom og dine Sætre hist
paa Sydens fjerne Bjerge
og alt dit Guld maa du til sidst
betro i andres Værge!

Om Rigmand og af Kongeæt,
om hjemløs uden Frænder,
er ligemeget: Dødens Ret
er ens, — den Ynk ej kender!

Naar Stunden kommer, ved vi ej,
da Døden os vil bjærge,
men alle skal vi samme Vej —
om Bord i Charons Færge!

Unødig Bekymring.

Od. II,4.

Søn, hvi dølger du med Blu,
at en Terne har din Hu
og dit Hjerte vundet?
Blev ej Peleus stolte Søn
af Briseis, skær og skøn,
fordum lænkebundet?

Gik det ej paa samme Vis
Aiax bold fra Salamis:
ham Tekmessa daared!
Vandt Kassandra ikke Sejr:
fangen, midt i Fjendens Lejr
Atreus Søn hun saared,

dengang alt den sidste Mand,
som imod Achill holdt Stand,
var i Døden blegnet;
da med Hektors Hjerteblod
Trojas sejge Kraft og Mod
brat til Jord var segnet!

Phyllis med det blonde Haar
vist blev født til høje Kaar, —
ja, det næppe fejler,
at en stor og mægtig Drot
fostred hende paa sit Slot:
Lykkelige Bejler!

En, der er saa god og from
fødtes ej i Usseldom
mellem Laster fule;
saadant bly, uskyldigt Barn
fik til Moder ej et Skarn,
maa sin Byrd ej skjule!

Jeg bekender, hun er sød:
Læggen trind og Kinden rød,
runde, hvide Arme! — —
Ikke skinsyg, unge Ven!
To Snes Vintre har saamænd
svalet Hjertets Varme!

Koketten.

Od. II,8.

Hvis blot mindste Straf
Dig, Barine, traf,
hvergang falskelig en Ed Du svor mig, —
hvis en Tand, en Negl
vidned om Din Fejl
ved en Plet kun, — troede paa Dit Ord jeg!

Men, naar Du til Pant,
at Du taler sandt,
siger fræk: ,,Gid mig alt ondt maa ramme!“
bliver Du til Løn
endnu mere skøn,
sætter flere Hjerter blot i Flamme.

Guderne, som bo
hist i salig Ro,
Himlen, Stjernerne og Nattens Gaade,
ja, Din Moders Ben
under Gravens Sten,
sværger falsk Du ved — Dig selv til Baade!

Ad Dit brudte Ord
ler jo Nymfers Kor,
Venus ler, og Amor selv maa smile,
mens paa blodig Sten
— Hjerterne til Men —
grum han hvæsser sine Flammepile.

Hver en Yngling god
ligger Dig for Fod, —
alle vil som Slaver de Dig lyde:
mens den gamle Stok
— skönt den trued nok —
mægter ej Dit grumme Aag at bryde.

Ved Din rige Fangst
gør Du Mødre angst:
,,Blot der bli'er en Mand til vores Datter!“
Hvis umyndig Søn
elsker Dig i Løn,
er en Skræk Du for hans knebne Fatter.

Dog, den største Ve
og den værste Spe
volder Du forvist hver nygift Kone:
Altid hun med Gru
frygter, Mandens Hu
og skal fængsles til Din Skønheds Trone!

Forgængelighed.

Od. II,14.

Postumus, Postumus! Aarene gaa,
— Fromhed kan intet dig baade! —
Rynker skal skæmme dig, Ælde dig slaa,
Døden ej kender til Naade!

Aldrig, — om saa Hekatombernes Blod
strømmede aarle og silde
over dit Alter, — sig Pluto dog lod
ved dine Ofre formilde!

Han, som bag Sukkenes sorgtunge Flod
selv kan Geryones tvinge,
kue ved Lænker om Haand og om Fod
Tityos' brunstige Bringe!

Alle os Børn af den fostrende Jord
Charon ad Floden vil færge,
enten i Slot eller Hytte vi bor,
ligegodt Kæmper og Dværge!

Selv om den blodige Krig vi vil sky,
Hadrias Braadsøer frygte,
Rom i den farlige Høstmaaned sky
og for Sciroccoen flygte,

alle vi stævner — det ved vi — til sidst
over de dødsdunkle Vande;
alt, hvad om Skyggernes Færd vi har vidst,
selv vi skal skue og sande:

Danaos' Døtre, hvis grulige Id
Slægterne aldrig vil glemme, —
Sisyphos, han, som i frugtesløst Slid
Skuldren mod Stenen maa stemme!

Da maa Du skilles fra Hjem og fra Viv,
fra, hvad Du planted i Haven:
ene Cypressen, saa mørk og saa stiv,
følger sin Herre til Graven!

Da skal din Arving Cæcuberen god,
— bedre ej Pontifex byder! —
den, Du vil spare! med livslystent Mod
skænke, saa Gulvet det flyder!

Fred!

Od. II,16.

„Fred! skænk mig Fred!“ saa raaber midt paa Havet
til Guder bange Skipper fra sit Dæk,
naar Skyens Mulm har Stjernerne begravet,
og rundt omkring ham ruger Nattens Skræk!

„Fred, skænk mig Fred!“ fra vilde Thraker lyder,
„Fred, skænk mig Fred!“ er Mederskyttens Bøn, —
men Fred er ej til Fals, om saa du byder
Guld, Grosphus! Purpur, Ædelsten til Løn!

Nej, ingen Jordens, ingen Havets Skatte,
ej Konsulens Drabant, ej Lovens Bud
kan Lidenskabens Furer for Dig glatte
og kyse Kummer af Din Højsal ud.

Tilfreds — trods lidt — er den, hvis bedste Eje
er Sølvsaltkarret fra hans Fædrebo:
ham flyr ej Søvnen paa hans trygge Leje,
og stygt Begær ej røver ham hans Ro.

Vort Liv er kort! Hvi efter mer da jage, —
hvi hige fredløs mod en fremmed Kyst,
naar ej vor Uro lades kan tilbage,
men fjæler sig bestandig i vort Bryst.

Mer rap end Skyens rappe Jager, Blæsten, —
mer snar end Hjorten med den lette Klov,
den slipper ikke Rytteren paa Hesten,
den entrer Skibet med den skarpe Bov!

Den Sjæl, der fro kan i sin Lod sig skikke,
vil aldrig tragte rastløs efter mer;
han ved, at sorgløs Lykke findes ikke:
den gækker Modgang bedst, som ad den ler!

Sendrægtig Ælde tæred Tithons Kræfter,
mens Braddød ramte Ædlingen Achill!
Maaske, hvad du forgæves higed efter,
den blinde Lykke mig nok unde vil.

For Dig Siciliens rige Marker føde
en talløs Hjord af baade Kør og Faar;
Dig vrinsker vælig Fuldblodshest i Møde,
Dig Purpurkappens Bræm om Hælen slaar!

Hvad Skæbnen mig beskar, var ikke meget:
min lille Landgaard og min Digterid
og saa — til Pant, at den mig ej har sveget, —
dybt at foragte Hobens lumpne Nid!

Ubrødeligt Venskab.

Od. II,17.

Mæcenas, Du min Lykkes faste Borg,
hvis Venskab er mig Livets bedste Smykke,
hvi volder Du Din Ven bestandig Sorg,
hvi skal Din Klage mig bestandig trykke?
Vid: Det er ej mit Haab, ej Guders Vilje,
at Du, før jeg, skal bo bag Gravens Tilje!

Om Du, min halve Sjæl, Din Ven forlod,
hvor skulde jeg vel bære denne Smerte?
Se: Døden drak mit halve Hjerteblod!
Man lever ej med Døden i sit Hjerte!
Vi ved ej, naar vi Dødens Lod skal friste,
men samme Stund skal se vort Øje briste!

Det var ej nogen troløs Ed, jeg svor:
Blot Du gaar foran, straks jeg følger efter!
Som tit Dit Fjed jeg fulgte her paa Jord,
saa har til denne Færd jeg ogsaa Kræfter:
Naar Baaden over Styx med Dig skal glide,
da vil Du finde Vennen ved Din Side!

Ej Gyas selv, den hundredarmed Trold,
ej den ildspyende, trekropped Drage,
ej nogen Underverdnens Magt og Vold
mig skulde tvinge uden Dig tilbage:
Thi Skæbnens høje Magter ikke vilde
Mæcenas og Horats i Døden skille!

Om „Stenbuk“, „Skorpion“ de Stjerner hed,
hvis Lueblik har set min Fødselstime,
om det var „Vægten“ — det jeg ikke ved;
et ved jeg: de med dine sært sig rime!
Thi det har vist sig, at i Nød og Fare
os begge stærke Magter huldt bevare.

Dengang Saturnus højt paa Himlen stod
og grumt med Soten Dig paa Livet trued,
da var Dig „Juppiter“ en Skærmer god,
hans klare Skær imod „Saturnus“ lued:
Han lammede i Flugten Dødens Vinger,
saa højt ved Romas Fester Jublen klinger!

Mig havde Træet i sit tunge Fald
nær raadet Bane og min Lyst forødet,
hvis Faunus — thi han elsker højt hver Skjald! —
med naadig Haand ej havde Slaget bødet:
Det Tempel, som Du loved, ej Du glemme!
Jeg ofre vil et lille Lam herhjemme!

Tilfredshed.

Od. II,18.

Ikke Guld, ej Elfenben
min lille Villas Loftkassetter smykker,
ingen Marmorbjælke tung
numidiske Porfyrpilastre trykker;
ej mit ringe Navn Du kan
i Attalus's Testamente finde,
ej lakonisk Purpurstof
til mig Klienters ædle Fruer spinde!

Men en Digteraare rig,
et trofast Sind mig høje Guder skænked, —
mig Mæcenas kaldte Ven,
med Foden under eget Bord mig bænked!
Ej til andet staar min Hu,
om mer jeg ej Mæcen, ej Guder plager:
Thi ustandset Tiden gaar,
og Ny og Næ i evigt Kredsløb jager!
Du, som gaar paa Gravens Rand,
tør Du om stolte Byggeplaner drømme?
Ret som Døden ej var til,
et Slot Du grunder hist i Bugtens Strømme!
Ej med faste Land tilfreds
Du Bajæs Bølgehær tilbage tvinger;
Grænseskel Du rykker op,
og over Husmandsgærdet gridsk Du springer!
Fattig Bonde, han maa væk,
han jages hjerteløst fra Fædrestavnen:
Mor med pjaltet Barn ved Bryst,
mens Manden bærer Arnens Gud i Favnen!
Dog bli'er Dødens tause Borg
engang den rige Herres sikre Bolig,
naar hans Time kommen er:
Hvi hige efter mere da urolig?
Jorden kender ingen Rang,
den fjæler uden Forskel høje, lave!
Selv Prometheus mægted ej
at daare Karons Hu ved Guld og Gave:
Døden kuer Tantalus
og Tantalus's Æt, — men ej han lukker
Hjertet, naar om Fred og Ro
en fattig, udslidt Stakkel sagte sukker!

Romeroderne.

Nøjsomhed.

Od. III,1.

Vig bort, vanhellig Hob! fra mig,
jeg hader al din Færd!
Jeg synge vil, — men ej for Dig:
Nu tie hver Mand kvær!

Nu synger Musers Præst et Kvad,
som aldrig hørtes før:
Hver Ungersvend i Romas Stad,
Hver Ungmø, kom og hør!

I Kongers Haand er Sceptret lagt,
som kuer Folk og Land,
men hvad mon alle Kongers Magt
mod Guders Fader kan!

Giganter styrted for hans Lyn
dybt ned i Dødens Nat;
naar vred han rynker blot sit Bryn,
Alverden skælver brat!

Paa Campus giver Rigdoms Kaar
én Borgers Tale Vægt, —
en anden frem til Maalet naar
ved gammel, fornem Slægt, —

i Tillid til Klienters Hær
en tredje møder frem, —
én tror, hans kendte, pletfri Færd
ham Sejren bringer hjem:

men Skæbnens Urne rummer dog
hvert Navn paa viden Jord,
dens uafvendelige Lov
er ens for ringe, stor!

Ham, over hvem Damokles Sværd
kun hænger i et Haar, —
den Usling! — trods hans Koks Besvær
Madlysten ham forgaar!

Ej Strengespil, ej Fuglesang
ham skænker Søvn og Ro, —
men Søvnen dvæler Natten lang
i ringest Bondebo,

og spreder Hvilens milde Fred
ud over fjerne Dal
ved Bækkens skyggefulde Bred,
hvor Vinden vifter sval! —

Om Skuder tumles hid og did
i Vinterstormens Brag,
om skumklædt Sø ved Jævndøgnstid
dem splintre vil til Vrag,

om Hagelbygen barsk og kold
vil øde Vinjens Frugt,
om Kornet giver Vippe gold,
skönt nys det tegned smukt,

om Tørke afsved Træets Blad,
om Kulde Skylden bar,
ej ængster den, hvis Sjæl er glad,
naar lidt, men nok han har.

Hvor Fisken leged nys, se blot, —
der fylder op paa Stand
den Rigmand Grunden til et Slot,
led ved det faste Land, —

forgæves! — thi paa viden Jord
ej findes noget Sted,
hvor Frygt ej jager i hans Spor,
hvor Nid ej følger med!

Den svarte Sorg sig sætter gram
bag Rytteren paa hans Hest, —
hvor Skibet kløver Bølgens Kam,
er Avind med som Gæst!

Men: hvis ej Purpurkappen fin,
ej prægtig Marmorborg,
ej kostbar Salve, ædel Vin
kan lindre Savn og Sorg,

hvi bygge da en pragtfuld Gaard
med pralende Portal,
hvi købe mig en Rigmands Kaar
for min Sabinerdal!

Manddom.

Od. III,2.

Lad den unge Mand taalmodig lære
— hærdet i den barske Ledingsfærd —
Fattigdommens tørre Brød at tære,
lad for Partherne en Gru ham være,
naar til Hest han svinger gram sit Spær!

Lad ham tumle sig, naar Faren truer
midt i Lejrens Liv og Kampens Leg,
og naar Dronningen med Møer og Fruer
ud fra Fjendens Borg paa Kampen skuer,
lad da Kongens Datter skælve bleg:

„Ej min Fæstemand er vant at stride!
Blot han ikke tirrer Løvens Mod!
Da vil sikkert grumt den fra sig bide:
se den vild hen over Valen skride,
rasende den tørster efter Blod!“

Skøn og stolt er Døden for en Kriger,
naar han falder for sit Fædreland:
Døden rammer ogsaa den, som viger,
den, som fejg fra Kampen bort sig sniger, —
saaret Ryg er Skam for førlig Mand!

Bliver Manddoms Aand paa Tinge vraget,
lige blankt er Skjoldet, som den bær!
aldrig efter Folkegunst den jaged,
aldrig har sin Magt paa Borg den taget
hos den lunefulde Vælgerhær!

Manddoms Aand har aabnet Guders Himmel
for enhver, der vandt sig evigt Ry!
Did gaar Vejen ej for Hobens Vrimmel,
Manddom haaner Jordens lave Stimmel
paa sin høje Himmelflugt mod Sky!

Er blot Hjertet *trofast*, kan det Naade
vente sig af Guders Velbehag!
Men med den, som voved at forraade
fræk Eleusisfestens dunkle Gaade,
vil jeg aldrig dele Baad og Tag.

Tidt — for tungt at tugte Helligbrøde —
Juppiter ved Flammelynet lod
skyldfri Mand med skyldig Skylden bøde!
Sjeldent slipper Synderen at møde
Straffens Dis, skønt halt hun er paa Fod!

Selvbeherskelse.

Od. III,3.

Den Mand, hvis Vilje er hærdet Staal,
der sætter sig Retfærds Sejr som Maal,
kan intet af Ligevægt bringe:
Tyrannen, der truer med Vold og Svig,
og Folkemødernes Skraal og Skrig
ej mægter hans Hu at tvinge!

Om Havet piskes af Stormen op,
om Juppiter højt fra Olympens Top
sit Vredeslyn lader flamme,
ja, brister Himmelens Hvalv med Brag,
og ser han Verdens yderste Dag:
hans jævne Mod er det samme.

Saa vandred Herakles engang paa Jord,
saa Pollux: og derfor ved Guders Bord
i Stjernernes Borg de fik Sæde;
og der Augustus engang skal bo,
forklaret bænkes med hine to
og nyde de saliges Glæde!

Du ejed, Bacchus, det samme Sind,
Dig agede Tigre i Himlen ind,
— selv dem Du mægted at tæmme! —
Og Romulus traadte i Eders Spor:
til Himlen i Mars's Karm han for,
at Styx ham ej skulde gemme!

Da var det, alle Guder holdt Ting,
og Juno mæled i deres Ring
et Ord, som Hjerterne hued:
„I drages til Minde Laomedons Hus
og Trojas Stad, der styrted i Grus,
mens Branden i Tomten lued!

Den Ufærds Nød over Staden kom,
da Boleren fælded sin farlige Dom
og fræk skøn Helena røved:
Dengang Laomedon sveg sit Ord,
Neptun og Apollo alt Hævn ham svor, —
nu Pallas og jeg den øved!

Men død er Helenas Ransmand fræk
med Hektor, de bolde Achivers Skræk,
og Priamus falske Stamme!
Og endt er Gudernes gamle Splid,
der Grækers og Troers blodige Strid
saa bitterlig længe lod flamme!

Min Hævn er taget og glemt mit Nag:
Anchises Ætling paa denne Dag
blandt os velkommen skal være!
For Mars's Skyld lad Romulus ind:
Han nyde skal paa Olympens Tind
de salige Guders Ære!

Lad Kapitolium knejse mod Sky,
lad Roma sejre, lad Parther fly
og Nakken for Aaget bøje:
naar Gedehjorden blot tumler fri,
og Rovdyr reder det lune Hi
paa Paris' og Priamus' Høje!

Lad hele Verden kun frygte Rom,
dets Ry kun brede sig viden om
til Nilen og Herkules' Støtter:
naar evigt Havet blot skiller ad
Kvirinus' Rom og dets Moderstad,
dets hjemløse Magt jeg beskytter!

I Muldet dølger sig Guldets Glød,
og Jordens hellige Moderskød
kan tryggest og bedst det gemme:
Hvis Rom ej fristes af Jordens Skat,
ej griber med vanhellig Haand den fat,
for eget Formaal at fremme,

saa lad til Verdens yderste Rand,
til Nordens Kuld og til Sydens Brand
dets sejrrige Bane række, —
jeg sætter blot eet, eet eneste Kaar
for Verdensvældet, som her jeg spaar
Kviriterfolket, det kække:

Vil ættestolte og sejerskry
de Sønner rejse Troja paa ny
og ikke mit Varsel høre,
da synker Troja for Ild og Sværd
igen: thi Fjendens sejrende Hær
Jeg, Himlens Dronning, vil føre!

Om Kobbermuren ved Phøbus' Magt
tre Gange rejses til Værn og Vagt,
den Umag sig aldrig lønner:
tre Gange styrter den mig for Fod,
tre Gange maa Hustruen græde Blod
for Tabet af Mand og Sønner!" — —

Men, Muse! stands paa din høje Flugt,
og hold Dig heller til Jorden smukt:
Til Spøg Din Lyre Du stemme!
Din Røst fik ikke saa vældig Klang,
at Guders Ord Du kan tolke i Sang, —
Dit dristige Mod Du tæmme!

Aandens Magt.

Od. III,4.

Saa dal da fra Din Himmelflugt
herned, hvor Du har hjemme,
og læg et Kvæde stort og smukt,
og lad Din Sang mig nemme!
Vælg selv, om tone skal Din Røst,
om Fløjten klinge skal med Lyst,
om Strengen Du vil stemme!

Tys! Er det mon et Gøglespil?
Hører I Sangen bruse?
Med henrykt Aand jeg lytter til,
mig Tonerne beruse:
I Musers Lund jeg vanker fro,
hvor Kildevæld sig lønligt sno,
hvor sagte Vinde suse!

Engang jeg gik i Volturs Eng,
der jeg er født og baaren,
og legede som lille Dreng,
— det var en Dag i Vaaren;
da lagde jeg mig — træt af Leg —
og sov saa, fjernt fra Alfarvej
og langt fra Fædregaarden.

Men — som i Sagnet! — Duer kom
ned til mit ringe Stade
og dækked mig, der slumred from,
til Værn mod Vold og Skade:
fra Venus' Myrthe fin og faur
og fra Apollos høje Laur
de hented friske Blade!

Hver Mand i Dal paa Fjeld og Li
det tyktes som en Gaade,
at — skærmet af mit Bladehi
mod alskens Ve og Vaade,
mod vilde Bams og sorte Snog, —
jeg hviled der, en modig Pog,
fuldtryg ved Guders Naade!

Ja, vil Sabinerlandets Fjeld,
det kølige Præneste,
vil Tiburs grønne Bakkeheld
og Bajas Strand jeg gæste:
I høje Muser, I jer Søn
jo følger overalt i Løn,
hans Veje I befæste!

Ej har Philippis Kamp og Flugt,
ej Træets lumpne Stamme,
ej Stormen i Lukaniens Bugt
med Død mig kunnet ramme:

thi hvor jeg færdes end paa Jord,
jeg priser eders hulde Kor
med høj Begejstrings Flamme!

Er I med mig, jeg vover kæk
at trodse Ørknens Hede
og Bosporos, hver Sømands Skræk,
og Britterne, de lede,
og dem, der drikker Hesteblod,
og Skytherne, som deres Flod
med Kogret nok skal frede!

Ja, naar August sin trætte Hær
til Fredens Sysler leder,
han finder, led ved Orlogsfærd,
i Grotten Fred hos Eder!
I giver gerne milde Raad
og glæder Jer, naar Fredens Daad
I derved huldt bereder!

Hver himmelstormende Gigant,
som turde Guder true,
en brat og grulig Død jo fandt
for Lynets stærke Lue:
Thi Juppiter med Retfærdsaand
regerer alt med vældig Haand
og kan hver Modstand kue!

Den ubevægelige Jord
og Havets Bølgehære
og alle Guderne, som bor
i Himlen højt med Ære,
og Skyggerne i Hades Hal
og Jordens Slægter uden Tal
hans Herredom maa bære!

Hin skrækkelige Jættetrop
med sine hundred Arme,
de Brødre, som paa Fjeldetop
optaarned Fjeld i Harme,
de vilde storme Himlens Hvalv:
selv Juppiter med Studsen skjalv,
da de tog til at larme!

De rykked Træer op med Rod
og vilde med dem stride,
men Jættetrods og Jættemod
i Græsset maatte bide;
thi hvad formaar ubændig Trold
imod Athenes blanke Skjold,
den rungende Ægide!

Ved Moder Junos Side stred
Vulkan med graadig Lue
og Phoebus — han, som aldrig ned
vil lægge smidig Bue,
som tor sig i Kastales Vand,
og som paa Delos grønne Strand
fik Dagens Lys at skue!

I Blinde vidløs Kraft slaar til,
sig selv til liden Baade;
men Guder Styrken hjælpe vil,
naar den sig selv kan raade;
de hader raa og nedrig Vold,
som fører Uret i sit Skjold
og volder Ve og Vaade!

Se derfor dybt i Dødens Vraa
Giganterne sig dukke;
den kyske Dianas Pile maa
Orions Brynde slukke;

og Jorden maa sit Kæmpekuld
i Moderskødets dybe Muld
forgræmmet indelukke!

Peirithoos for Kvindetægt
trehundred Lænker bærer;
og aldrig Typhon Ætnas Vægt
med Glød og Ild fortærer;
og ej for Gribbens Næb og Klo
faar Tityos, den Voldsmand, Ro:
hans Blod den evigt nærer!

Pligttroskab.

Od. III,5.

Juppiter, Tordnerens Almagt og Vælde
hersker i Himlen fra Tidernes Gry,
men om Augustus Sagnet skal melde:
Parther og Britter han gjorde til Trælle,
guddomsstærk rejste han Riget af ny!

Er det da sandt, at i fjendtlige Riger
— Ve! vi vanslægter fra Fædrenes Aand! —
bøjer for Sceptret sig Crassus's Kriger,
vælger sig Hustru blandt Parthernes Piger,
ældes med Fjendernes Vaaben i Haand?

Mars's det hellige Skjold tør han glemme,
Romernes Navn blev en Lyd ham saa tom,
Mindet om Vestas Arne herhjemme
vækker i Brystet ej Troskabens Stemme!
— Lever da Juppiter? — Staar da end Rom?

Derfor var det jo, Regulus vilde
— anende Faren i Fremtidens Skød —
Fred paa Frikøbelsens Skamkaar forspilde,
hindre at Skændsel blev Skændselens Kilde,
stemple hver Fange som borgerlig død!

„Jeg i Carthago“, han raabte, „med Harme
fandt vore Vaaben, som aldrig saa Blod,
ophængt paa Helligdomsportenes Karme,
fandt vore Borgre med bagbundne Arme,
Tryghed, hvor nylig vi sejrende stod!

Øger I Fangernes Mod til at stride,
om I dem løser for klingende Guld?
Led I ej Skam? — Vil nu Tab I og lide? —
Farven ej atter paa Tøjet kan bide,
falmed først een Gang den purpurne Uld!

Ja, hvis den Hind, der spræller i Snaren,
om den slap fri, fik kamplystent Mod,
vilde jeg tro, hver Kryster i Skaren
— blev han end Overløber i Faren —
løskøbt vil ofre med Kækhed sit Blod,

tro, den Kujon, der sin troløse Fjende
— ræd for sit Liv — sig giver i Vold,
den, der som Træl lod sig baste og binde,
mærket af Svøben vil Sejer os vinde,
naar han igen griber Værge og Skjold!

Nej! Thi Æren ej mere er hjemme
der, hvor den en Gang er jaget af Hus!
Dødsangst har døvet Hæderens Stemme:
Poenerne sejre — vi maa os græmme!
Ve os, Italien synker i Grus!“

Talt, og barsk han sænker sit Øje,
vil ej sin Hustru tage i Favn,
ikke med Kys sig mod Børnene bøje;
Bønner og Taarer han ændser kun føje,
agter sig retsløs i Fædrenestavn,

til han faar styrket Viljerne svage,
— aldrig af stoltere Raad gik der Ry! —
og, mellem Venner, som sukke og klage,
ene, med oprejst Pande tilbage
haster han, hjemløs, til Fjenden paa ny.

Poenernes Had og Grumhed han kender,
ved vel om Bøddelens Pinsler Besked,
Vejen ham spærrer hans Slægt og hans Venner,
men — med et Blik til Side han genner
Stimlen, der standser hans ilende Fjed,

ret som han — træt af Retssagens Længde,
glad ved engang at se Dagværket endt, —
blot for at fly for Klienternes Mængde
søgte den Ro, hvortil han nu trængte,
enten ved Capua eller Tarent!

Det gaar tilbage!

Od. III,6.

Du bøde skal, Du unge Slægt,
for, hvad Du ikke selv forbrød,
og Du maa bære Syndens Vægt,
der avledes i Fortids Skød,

til rejst Du har hvert Gudehus,
hvis nøgne Vægge Revner slaa,
hvert Gudebilled, som i Grus,
end sort af Branden, henslængt laa!

Kun Gudsfrygt Dig forlene kan
med Herskermagten trindt paa Jord:
det Livets Grundvold er for sand,
paa den din Fremtid og beror!

Hver Gang i Overmod vi Trods
Olympens høje Guder bød,
da vendte Lykken sig fra os,
og Rom blev stedet haardt i Nød:

To Gange uden Varsler drog
vi ud mod Partherfolkets Drot:
men Byttet han af Valen tog
og jog os hjem med Spe og Spot!

Fra Norden Dakiens Skytter kom,
Ægyptens Flaade styred hid:
de trued dristigt selve Rom,
imens vor Kraft blev ødt i Splid!

Ja, først vor brødesvangre Old
besudled Ægteskab og Hjem,
og derfra Jammer — mangefold —
der vælded over Folket frem!

Til Leflen og utugtig Dans
er ingen mandbar Mø for god,
og dybt i hendes Sind og Sans
forbuden Elskovslyst slaar Rod:

Som Hustru hun i eget Hjem
vil angle efter unge Mænd, —
ej for at vælge een, til hvem
hun kan i Smug sig give hen:

Nej! kalder blot en fremmed Gæst,
som dyrt vil købe hendes Skam
— en Skipper, Kræmmer, hvem som bedst! —
paa Mandens Vink hun følger ham!

Ej blev i slig en ussel Tid
hin bolde Ungdom fostret op,
der drog mod Fjendemagt i Strid
og turde byde Pyrrhus: Stop!

der Poenere i Tusindtal,
saa Hav blev rødt, til Orlogs vog
og mandigt stred mod Hannibal,
— den haarde Hals! — til de ham slog!

Et Heltekuld af Bondeæt,
som dyrked deres Odelsjord,
som tumled Plov og Hakke let
og lystred Husets strenge Mor

og hented hende hver en Kveld
en dygtig Dragt af Skovens Ved,
naar Dagen gangen var paa Held,
— naar Solen sank bag Bjerge ned

og spændte Aag fra Oksens Ryg,
der mødig var af Dagen varm,
og bragte Hvilen sød og tryg
til Jorden paa sin Gyldenkarm! —

Ja, hvad har Tidens Tand ej ødt:
Ej Sønner slægted Fædre paa!
Den Slægt, som svandt, en Slægt har født,
som ser det ned ad Bakke gaa!

Indbydelse.

Od. III,8

„Hvad skal en stakkels Pebersvend
dog ved Matronefesten?
Hvor vil med Røgelse han hen,
hvad skal de Blomster til, min Ven!
og Offerild, og Resten?"

Saa spørger Du, der dog Besked
med lærde Sager kender;
men vid, Mæcen: jeg svor en Ed:
Idag skal Bacchus ha'e en Ged,
et Gilde, mine Venner!

Den Dag, hint Træ mig nær min Rest
i Faldet havde givet,
hvert Aar jeg fejrer som en Fest
og byder Vennerne til Gæst,
fordi jeg frelste Livet!

Min bedste Vin — fra Tullus Aar
den vist fik Lov at ligge! —
den Dag paa Gildebordet staar:
kom Du, og vis, Du ej forsmaar
et Bæger ud at stikke!

Mindst hundred Gange maa paany
for Dagens Helt Du drikke!
Før Lamperne ved Morgengry
gaar ud, vi ej til Sengen ty, —
og skændes vil vi ikke!

For Politik og Borgervel
lad hver Bekymring fare!
Husk Partherne til vores Held
hinanden lystigt slaar ihjel, —
sprængt er Cotisos Skare!

Cantabreren, — vor Fjende gram
fra Oldtids fjerne Dage! —
I Lænken trælle maa med Skam;
selv Skythen drager spag og tam
— med Buen slap! — tilbage!

Ja, glem, hvad Uro for vor Stad
dig har paa Sinde ligget!
I Aften skal Du være glad
— spørg blot ej Statsmandskløgten ad! —
og nyde Øjeblikket!

Forsoning.

(Vekselsang mellem Horats og Lydia.)

Od. III,9.

Horats: Dengang jeg var Din,
dengang Du var min,
da kun jeg Dig turde ta'e om Livet, —
ak, hvor var jeg glad!
Ej jeg bytte gad,
blev Alverdens Herlighed mig givet!

Lydia: Dengang Du var tro,
ej til andre lo,
da for Chloë jeg ej maatte vige, —
ak, hvor var jeg glad!
I den hele Stad
kunde ingen lignes ved din Pige!

Horats: Nu ved Chloës Bryst
Hjertet finder Trøst,
hun kan synge sødt til Lyrens Strenge!
fro jeg vilde dø
for den hulde Mø,
bare hun endnu maa leve længe!

Lydia: Calaïs — min Ven!
elsker mig igen:
Samme Stund saa vore Hjerter fænge!
Tvende Gange jeg
fro gik Dødens Vej,
bare han endnu maa leve længe!

Horats: Om de brustne Baand
Venus' milde Haand
nu ubrødeligt igen vil knytte:
om nu Hjertets Dør
aaben stod som før,
Lydia, — og Chloë jeg forstødte?

Lydia: Skønt som Stjerners Skær
Calaïs er kær, —
du saa svigefuld som Skum paa Vandet,
vild som Storm paa Sø, —
vil med Dig jeg dø
eller: leve helst! — — Jeg kan ej andet!!

Til Bækken.

Od. III,13.

Baudusias Væld, min krystalklare Bæk!
Dig ofrer jeg Mosten, den røde,
og Engenes Blommer,
naar Kildefest kommer, —
og Bølgerne farver jeg røde
med Blod af en Gedebuk kæk!

Og Bukken skal være saa muntert et Dyr,
og spirende Horn skal den bære:
Til Kamp de den vier
som drabelig Frier —
forgæves! — thi, ak, til Din Ære
skal dø den forfløjne smaa Fyr!

Ret aldrig den hedeste Hundedags Brand
kan tørre de rislende Vover;
men Koen, som bisser,
naar Heden den hidser,
og Oksen for Ploven Du lover
en kølende Drik af Dit Vand!

Og derfor min Sang om Dit sladrende Væld
— i Grotten, hvor Stenegens Grene
Dig skyggende svale, —
med Hellas' Kastale
Dig ligner og med Hippokrene
paa Helikons skovklædte Held!

Uskyld.

Od. III,23.

Hvis, Fidyle, uskyldsrene!
blot Du hæver Dine Hænder
fromt, naar Maanen Nyet tænder,
Guder Lykken Dig forlene, —

Hvis lidt Røgelse Du brænder,
hvis en Gris — en af de fede —
blot Du ofrer, og lidt Hvede,
faar Du Larerne til Venner!

Da skal ej Sciroccos Hede
lægge Rankens Druer øde,
Rust ej tære Markens Grøde,
Sot blandt Ungkvæg ej sig brede! —

Thi de Svin, der søge Føde
mellem Ege under Lide
— hist, hvor Algidus med hvide
Tinder knejser koldt og øde —

eller Hjordene, som skride
langsomt over Albas Slette:
deres Nakkeblod skal plette
Præsteøkser, maa Du vide!

Ej Din Hu til sligt Du sætte,
Smaalams Blod skal ej Du spilde:
Rosmarin og Myrther vilde
skal i Offerkrans Du flette,

og naar saa Din Haand, den lille,
rører ydmygt Altrets Stene,
kan den med lidt Spelt alene
vrede Guders Hu formilde!

Udødeligt Ry.

Od. III,30.

Jeg har et Minde mig skabt, et Minde, som ej skal forgaa,
knejsende højt over Faraos vældige Stenpyramider!
haardere er det end Malm, mod Storm og mod Regn skal det staa,
trodsende fast de flygtende Aar til fjerneste Tider!

Helt skal aldrig jeg dø, naar Døden mig tager i Favn:
det, der mit Liv gav dybeste Værd, i Graven ej gemmes.
Leve jeg skal i mit Værk, og vokse bestandig mit Navn;
Slægt vil for Slægt det nævne paany, saa aldrig det glemmes.

Ej, mens end det er Skik, at Ypperstepræsten til Bøn
stiger paa Roms Kapitolium op med den tause Præstinde,
Sagnet forstummer om mig, Apuliens fattige Søn,
født mellem Bønder, hvor Aufidus' Elveløb brusende rinde.

Ringe var jeg blandt Mænd, min Daad gav Navnet dets Klang:
Hellas Lyrik paa Romernes Maal lod genfødt jeg tone!
Ingen det voved før jeg! — O Muse, vær stolt af min Sang:
Naadig til Løn med Lauren Din Digters Tinding Du krone!

Til min Muse!

Od. IV,3.

Den Mand, o Muse, som et Blik
af Dine milde Øjne fik
som lidet Barn i Vugge,
skal ej ved senet Bryderarm,
ved vælig Hest for Væddekarm
sin Sejerspalme plukke!

Ej Heltedaad til Lands, til Vands
skal smykke med en Laurbærkrans
paa Kapitol hans Pande,
naar vrede Drotters Overmod
og Trusler han har kvalt i Blod
paa Togt til fjerne Lande!

Nej: han skal vinde Ry engang,
naar med Æolerlyrens Klang
hans lette Sange toner
om Kilderne, som yndigt snor
sig gennem Tiburs fede Jord,
om Lundens hvalte Kroner!

I Verdensstaden selv — i Rom! —
den unge Slægt har fældet Dom
om mig og mine Værker:
til Lyrikernes Digterlag
jeg regnes, — og til Niddets Nag
alt mindre nu jeg mærker!

Du, som af Lyrens gyldne Gem
kan lokke søde Toner frem,
saa Strengene de bruse, —
du, som i Fiskens stumme Bryst
vel evned Svanens fagre Røst
at vække, hulde Muse!

Du gør, at Romerlyrens Tolk
jeg nævnet bli'er af Fremmedfolk
paa Gader og paa Stræder!
Dig skylder jeg mit Digterkald,
Dig takker jeg derfor, i Fald
min Sang blot nogen glæder!

Livet og Døden.

Od. IV,7.

Træerne løves, det grønnes i Vang,
atter maa Vinteren fly!
Foraarsforandring endnu en Gang:
Elven, der nylig Vejen fandt trang,
glider i Brinkernes Ly!
Nymfer og Gratier atter faar Mod
nøgne at slynge paa svævende Fod
Kordansens Kæde paany!

Et skal Dig lære det rullende Aar,
Dagen, der svinder saa brat:
Ej tør Du vente Dig Evighedskaar!
Vinterens Kulde maa vige for Vaar,
snart har os Vaaren forladt;
Somren maa neje for Høsten sig smukt,
og — naar os Høsten har skænket sin Frugt,
ruger alt Vinterens Nat!

Let kan dog Maanen bøde sin Rund,
Næ sig forvandler til Ny:
Ja! men har vi først i Dødens Blund,
lukket vort Øje: i samme Stund,

Skyggen fra Støvet maa fly
did, hvor selv Ancus i fjerne Old,
Fader Æneas og Tullus bold
alle til sidst maatte ty!

Om til det Dagmaal, os Himlen beskar,
Dagen imorgen bli'er lagt,
ingen det ved: men, hvad forlods Du ta'er,
ved Du, Torquatus, Din Arving ej har
Glæden at faa i sin Magt!
Er Du end ætstor og ordsnild og from,
ej kan Du vækkes til Liv, naar Din Dom
Minos med Ære har sagt!

Ej er det Under, at dødelig Mand
kommer mod Døden til kort:
Husk at sin kyske Hippolytos kan
end ej Diana fra Skyggernes Land
redde til Livslyset bort!
Sprænge med Vælde Peirithoos Baand,
— Lænken, som Døden ham smeded om Haand! —
falder selv Theseus for haardt!

Vaarglimt i Høst.

Od. IV,11.

Jeg har et niaarsgammelt Fad
med Bacchus' ædle Gave;
fuldt op der staar af Kruseblad
til Kranse i min Have;
min Vedbend ejer Ranker nok,
hvormed hver lille vilter Lok
Du smukt forstaar at ave!

Mit Sølvtøj gør mig ingen Skam,
og — smykt med Myrthens Blade —
mit Alter venter paa det Lam,
der snart skal Livet lade;
og alt er Travlhed: Ud og ind
man farer som i Hvirvelvind
med Kander, Krus og Fade!

Fra Arnen vælder sortgraa Røg,
og ivrigt sprutter Flammen — —
Nu spør Du vel, hvad den Staahøj
bebuder os for Gammen!
Saa vid: den 13. April,
— April, da Venus steg med Smil
af Hav! — os fører sammen!

Fast mer end egen Fødselsdag
maa denne Dag mig hue:
Hvert Aar — det er en given Sag! —
skal Glædens Flamme lue,
fordi det netop var paa den,
Mæcen — mit Hjertes bedste Ven! —
fik Dagens Lys at skue!

Din Telephus, — i hvem Du har
Dit Ideal jo fundet,
men som for højt paa Straa Dig var, —
ham har en anden vundet:
Et Pigebarn, som er koket
og dertil rig! — hun har ham let
i Rosenlænker bundet!

Husk Lynet ramte Phaëthon,
hans Storhed brat fik Ende!
Til Fald det for Bellerophon
sig ogsaa maatte vende,

da Pegasus det harmed svart
med jordisk Svend til Himmelfart
sit Vingepar at spænde!

Saa hold Dig da til Jorden smukt,
og leg med Dine Lige:
Din „Himmel" er for Dig dog lukt,
saa højt Du ej tør hige!
Forsag Du al den Herlighed,
og nøjes med min Kærlighed —
min sidste!! — søde Pige!

Thi nu er det den sidste Gang,
min Hu staar til en Kvinde:
saa lyt da, Phyllis, til den Sang,
der vælder frem herinde!
Ja syng den med din hulde Røst:
Thi Sangen, den kan skænke Trøst
og dulme Sorg i Sinde!

ANMÆRKNINGER.

Horats Liv. *Quintus Horatius Flaccus* (f. 65, d. 8. f. C.) var Søn af en frigiven Slave, der ejede en Gaard i Apulien (III,4; III,30), Faderen lod ham gaa i Skole i Rom og senere studere i Athen. Denne Opdragelse, der ellers kun blev Børn af de højere Klasser til Del, i Forbindelse med hans naturlige fine Takt og Selvstændighed gør, at han Livet igennem hævder sig som den fint dannede Mand, hvor han saa færdes, — selv i de mest aristokratiske Kredse, i nær Berøring med Tidens mægtigste og mest kultiverede Mænd. — I Athen blev han Ven med Brutus og sluttede sig, da Borgerkrigen udbrød, til denne og Frihedspartiet; men efter som Officer at have deltaget i Slaget ved Filippi, benyttede han sig af den Amnesti, August tilstod sine Modstandere, vendte hjem til Rom i 25 Aars Alderen, og maatte her søge Beskæftigelse som Sekretær i Finansdepartementet for at tjene til Livets Ophold. Thi hans Fædrenearv var bleven konfiskeret af Sejrherren. Paa denne Tid gjorde han sine første Forsøg som Digter. Han skrev de satiriske Stemningsdigte *Epoderne* — Efterligninger af den græske Digter Archilochos' Jamber — og de egentlige *Satirer*. De gjorde hans Navn kendt og skaffede ham Adgang til de litterære Kredse; han fik Digterne Vergil (I,3; I,24) og Varius til Venner, og disse anbefalede ham igen til Mæcen, som snart tog sig varmt af Horats og skaffede ham økonomisk Uafhængighed bl. a. ved at forære ham en lille Landgaard i Sabinerlandet (II,16; II,18; III,1). Der udviklede sig mellem disse to Mænd et Venskab, der vidner smukt for dem begge (I,1; II,17; II,18; III,8; IV,11).

Fra sit 35. til sit 40. Aar skrev han de 3 første Bøger *Oder* (se Indl.), i 40 til 45 Aars Alderen sine *Breve*, ræsonnerende og skæmtende Betragtninger i Brevform — omtrent hvad vi vilde kalde »Rimbreve«. — Selv mente han, at han nu havde sagt Lyrikken Farvel for bestandig. Men ved Roms Hundredaarsfest skrev han paa Augusts Opfordring »Kantaten«, og i de følgende Aar, da han var omkring de 50,

forfattede han 4. Bog af Oderne. — I sine sidste Leveaar skrev han 2. Bog af Brevene. I Brevene og Satirerne er han mest sig selv og har ydet sit originaleste og bedste Bidrag til den romerske Litteratur, ligesom han altid her vil staa som en selvstændig Mester i Verdenslitteraturen. — Han levede et sorgfrit, æstetisk Liv, og hans Taknemmelighed mod dem, han skylder Tak herfor, — hans Ven Mæcen og hans Fader, den simple Frigivne, — faar flere Steder i hans Digtning overordentlig smukke Udtryk. — Det Tilsagn han i Od. II,17 giver Mæcen om Venskab til Døden, satte Skæbnen sit Segl paa, thi Horats døde faa Maaneder efter sin Ven og Velgører.

I,1. *Mæcen,* Augusts Ven fra Ungdommen, romersk Ridder, virkede som Politiker uden at ville have Embede. Han var stolt af at stamme fra en gammel etruskisk Høvdingæt. I hans Palæ i Rom samledes de mest fremtrædende Digtere, og saa rundhaandet tog Mæcen sig af dem, at hans Navn er blevet staaende som en Fællesbetegnelse for uegennyttige Beskyttere af Kunst. Om hans Forhold til Horats se Horats Liv. — At sejre ved Grækernes olympiske Fælleslege (*Væddekørsler,* Brydekampe o. l.), ansaas for en enestaaende Ære; Prisen var en Krans af Olietræet og — efter Alexander d. Stores Tid — en *Palmegren.* Ved Væddekørslerne kørtes i Kreds paa en aflang Bane, der var delt paa langs ved en lav Mur med en Støtte for hver Ende; det gjalt da om at svinge disse saa nær som muligt uden at vælte. — *Libyen,* (Nordafrika), var et af Roms rigeste Kornlande. — *Attalus*, Konge i Pergamon i Lilleasien, testamenterede Rom sine Rigdomme, der var blevne til et Ordsprog. — *En véd jeg:* denne ene er Horats selv. — *Vedbenden* var helliget Bacchus, som begejstrede Digterne. — Paa *Olympen,* et Bjærg paa Grænsen af Thessalien og Makedonien, var Gudernes Bolig. — *Nymfer,* kvindelige Naturguddomme for Livet i Planter, rindende Vand o. s. v.; de slutte sig ofte som Følge til en af Olympens Guder, f. Eks. Venus (I,4; IV,7) eller Bacchus, med hvis kaade Følgesvende, *Satyrerne,* de dansede ved Gudens Fester. — De 9 *Muser,* Døtre af Zeus og Erindringens Gudinde, beskyttede hver sit Felt af Kunsten; men alle sang og spillede de — især paa *Lyre* og *Fløjte* — hver for sig eller i Kor under Ledelse af Digterguden Apollo.

I,3. *Kypros Gudinde:* Venus, Kærlighedens Gudinde, som dukkede op af Havet ved Cyperns Kyst (IV,11).— *Helenas Brødre:* Kastor og Pollux, Sønner af Zeus og Kongedatteren Leda, var Sømændenes Beskyttere; de viste sig som St. Elmsild paa Mastetoppen. — *Æolus:* Vindenes Gud. — *Vergil,* Roms største episke Digter, Forfatter til det nationale Heltedigt, Æneiden. Digtet her er skrevet ved hans Afrejse til Athen. — *Syvstjernens* Opgang i Maj faldt gerne sammen med Regn- og Uvejrs-

perioder. — *Notus,* Søndenvinden, var den mest fremherskende paa Adriaterhavet *(Hadria).* — *Prometheus* (der efter Sagnet gav Menneskene Betingelsen for al Kultur, Ilden, som han røvede fra Himlen, hvorved han lærte dem at hige ud over de af Guderne satte Grænser, bort fra Uskyldighedstilstanden, hvor de blot stolede paa Guderne ej paa eget Snille), *Dædalus* (den første Billedhugger, som for at fri sig og sin Søn af Fangenskab, dannede sig Vinger af Svingfjer, sammenklinede med Voks, og selv slap bort, medens Sønnen i ungdommeligt Overmod fløj Solen for nær, saa Vokset smeltede og han styrtede i Havet) og *Herkules* (blandt hvis eventyrlige Bedrifter den vældigste var, at han trængte ned i Dødsriget og bortførte Helvedhunden, *Kerberus)* nævnes som de, der i højeste Grad var besjælede af denne skrankebrydende Udve, der for Oldtidens Bevidsthed stod som noget formasteligt, gudtrodsende, men dog aftvang den Beundring. — *Juppiter,* Gudernes Hersker, (se III, 4), var Tordengud.

I,4. *Korsang* og *Kordans* hørte med til den rituelle Gudstjeneste. — *De tre Gratier,* Gudinder for Skønhed, Ynde og Festglæde, indtog i Venus Følge en lignende Stilling som *Nymferne* i Bacchus, Venus o. a. Guders (I,1). — *Kykloperne* var Guddomme for de ubundne Naturkræfter; de tæmmes af Kulturens Magter, Olympens Guder, og tænkes senere som Smedesvende hos Haandværkets Gud, *Vulkanus,* der har sine Værksteder i ildsprudende Bjerge, f. Eks. Ætna paa Sicilien. — *Myrthen* var viet Venus. — *Faunus,* en romersk Pan, Gud for Mark og Skov. — *Sestius,* en fornem ung Romer. — *Pluto* (gr. Hades), Underverdenens Gud. — Den der ledede et Drikkelag kaldtes *Konge.* — *Lykidas,* blot nævnt som Type paa en skøn Yngling.

I,5. — Efter overstanden Livsfare lod man ofte et Billede af den paagældende Situation ophænge i den Guds Tempel, hvem man mente at skylde sin Frelse. Her, hvor Horats ligner sin Vanskæbne med et Skibbrud, hænger han *Votiv*billedet og sine vaade Klæder op i Havets Gud, Neptuns Tempel.

I,9. 1. Vers er oversat efter Begyndelsen af et Digt, som vi har endnu, af den græske Lyriker Alkaios fra Lesbos (o. 600 f. C.) — *Sorakte,* et Bjerg nogle Mil nord for Rom. — *Thaliarch,* en tænkt Person, Type paa en ung fornem Romer. — *Sabineren,* en Landvin.

I,24. *Zeus* og *Muserne* se I,1. — *Quintilius Varus,* Digter og fin Kunstkritiker. — *Orfeus,* en Sanger fra Thrakien, der spillede saa skønt, at Dyr og Sten lokkedes af hans Lyres Toner; ved sin Sang rørte han *Hades'* (I,4) Hjerte, saa han gav Orfeus Lov til at faa sin unge Hustru, Eurydike, der var død paa Bryllupsdagen, med op til Livet igen, hvis han kunde lade være at vende sig efter hende paa Vejen op fra Underverdenen. Han udholdt dog ikke Prøven, og Eury-

dike gled tilbage til Skyggeriget igen. — *Hermes* havde bl. a. det Hverv at føre de afdødes Sjæle til Hades; han tænkes at drive dem i Flok og holde dem i Ave med en Tryllestav.

I,27. *Thrakerne* anses af Romere og Grækere for et barbarisk og raat Folkefærd. — *Bacchus Ro* (saml. 1. Anm. til III,1); der tænkes paa den ærbødige Festglæde som bør kendetegne Drikkelagene, der egentlig er Fester til Ære for Bacchus, Vinens Giver. — Romerne laa til Bords paa *Løjbænke.* — *Megyllas Bror,* ved at nævne den tiltalte paa denne Maade, antydes skælmsk, at M. er en smuk Pige: Vejen til Pigens Hjerte gennem Broderens Venskab er gammelkendt! — *Chimære,* et Uhyre, en Løve fortil, Buk i Midten, Slange bagtil. Den blev betvungen af den unge Helt Bellerophontes ved Vingehesten Pegasus' Hjælp (sml. IV,11).

II,1. *Borgerkrigen* fra Aar 60 f. C. da *Metellus* var Konsul, og det første Triumvirat blev stiftet, blev beskrevet i et Værk af *Gaius Asinius Pollio,* en fornem Romer, der efter et sejrrigt Felttog mod Dalmaterne, der skaffede ham *Triumfindtoget* i Rom, den største Hæder der timedes en Sejrherre (se IV,3), viede sig til litterær Virksomhed særlig som Historiker og Tragedieforfatter; hans Hjem var som Mæcens en litterær Salon, og han stiftede det første offentlige Bibliothek i Rom, ogsaa som Taler i Senatet og Forsvarer for Retten udmærkede han sig. — *Tyranner,* ɔ: Triumvirerne, særlig Cæsar og Pompeius. — *Hvor dristigt:* en historisk Behandling af en Tid, der laa saa nær, at Partilidenskaberne luede endnu, kunde nok vække Uvilje og blive en Fare for Forfatteren. — *Melpomene* var Tragediens Muse. — *Kothurnen* var en højhælet og tyksaalet Sko, som brugtes af de tragiske Skuespillere for at give Personen Anseelse. — *Cato* d. yngre, »den sidste Romer«, der ikke vilde overleve Friheden, dræbte sig, da Cæsars Sejr og dermed Frihedens Nederlag var afgjort. — *Juno* (se III,3): Mandefaldet i Borgerkrigen opfattedes som et Dødningeoffer til Roms gamle Dødsfjender, *Carthago* og Kong *Jugurtha* af Numidien. — *Numiderlandets Vætter* ɔ: Landets Skytsguddomme, der var blevne hjemløse ved dets Erobring. — *Horats Muse* er lyrisk og egner sig ikke til Sang om slig Stordaad. Den skal holde sig til Sang om Elskov (ɔ: Venus Grotte); sml. III,3 Slutn. og III,4 Beg.

II,3. *Dellius,* en fornem Romer. — *Falerner,* en fin Vin fra Kampanien. — *Søstrene,* ɔ: de 3 Skæbnegudinder, som *spandt* Livstraaden. — Fornemme Romere havde ofte et *Palæ* i Rom til Vintersæsonen, et *Gods* i Nærheden af Rom til Sommerophold og *Græsgange* i Syditalien eller paa Sicilien, med store Kvæghjorde, som de tjente Formuer paa (II,16). *Charon* færgede de dødes Sjæle fra Livets Land over Underverdenens Grænseflod til Skyggelandet.

II, 4. *Peleus' Søn* ɔ: Akilles, der blev dødelig forelsket i en fangen Troerinde *Brises' Datter* (se Iliaden, Wilsters Overs. I,365—430). — *Aiax,* Konge over Salamis, en af Grækerdrotterne, der kæmpede ved Troja. — *Tekmessa,* en frygisk Kongedatter, fangen af Aiax paa et Strejftog ved Troja. — *Kassandra,* Troerkongen Priamos' smukkeste Datter, som blev fanget og tilfaldt Kong Agamemnon, *Atreus' Søn,* som Slavinde, dengang *Akilles* efter hendes Broder *Hektors* Fald havde stormet Troja. — *Phyllis* var altsaa den Slavinde, der havde daaret den unge Mand, Horats skæmtende henvender sig til. — *To Snes Vintre* osv.: sml. dog IV,11, som er skreven, da Horats var halvthundrede Aar.

II,8. Sorte *Pletter paa Tænder* og hvide paa *Negle* gjalt for Tegn paa Løgnagtighed (sml. hos os sorte Streger i Panden). — *Nymfer,* (se I,1).

II,14. *Postumus,* en tænkt Repræsentant for alle, der har Livets Goder, men ingen Glæde har af dem, til hvem Horats henvender sit: Husk, Du skal dø! — *Hekatombe,* Offer paa 100 Offerdyr. — *Pluto,* se I,4. — *Sukkenes Flod* skiller Dødsriget fra Livets Land. — *Geryones* og *Tityos,* (se III,4), gruelige Jætter. — *Charon,* se II,3. — *Hadria,* se I,3. — *Høstmaaneden,* (Aug., Sept.), var usund i Rom paa Grund af Feberfarsoter. — *Scirocco,* den usunde Ørkenvind fra Sahara. — *Danaos,* Konge i Ægypten, havde 50 Døtre, som blev gift med 50 Fætre, men de 49 snigmyrdede deres Mænd Bryllupsnatten og maatte derfor til Straf i Underverdenen fylde Vand i bundløse Kar. — *Sisyphos,* Konge i Korinth, blev for sin Ondskab straffet med at rulle en Sten op ad et Fjeld; saasnart han havde faaet den op paa Toppen, rullede den ned paany. — *Cypressen* var Dødstræet, som plantedes paa Graven, og hvis Grene strøedes foran Sørgehuset. — *Cæcuberen,* en ædel Vin. — *Pontifekserne* var Præster, ved hvis officielle Gæstebud det gik særlig flot til.

II,16. Sømændene styrede efter *Stjernerne.* — *Thrakerne,* se I,27, — *Mederne,* ɔ: Partherne, Roms farligste Fjender i Østen, udmærkede som Bueskytter; med begge disse Folk førte Romerne Krig paa denne Tid. — *Pompeius Grosphus,* en af Horats' Bekendte. — Saltet, det uundværligste Krydderi, betragtedes som næsten helligt, og *Saltkarret* var derfor — selv hos uformuende Folk — ofte af Sølv og gik i Arv fra Slægt til Slægt. Der, hvor intet bedre Klenodie fandtes, var altsaa ingen Overdaadighed, men gammeldags Gudsfrygt til Huse. — *Tithonos,* Troerkongen Priamus' Broder, blev bortført af Morgenrødens Gudinde, paa hvis Bøn Zeus gav ham evigt Liv; men hun havde glemt at bede om evig Ungdom, og han tæredes hen i vissen Alderdom. *Akilles* derimod faldt ved Trojas Erobring i sin Ungdoms Vaar. — *Siciliens Marker,* se II,3. — *Hobens Nid,* sml. IV,3 Anm.

II,17. *Mæcen* havde været syg og plaget sin Ven med Dødstanker, sml. Indl. — *Baaden*, se II,3. — *Styx*, Flod i Underverdenen. — *Gyas*, en af de hundredarmede Jætter, se III,4. — *Dragen*, ɔ: Chimære, se I,27. — *Stenbuk*, *Skorpion* og *Vægt*, tre Stjernebilleder i Dyrekredsen; Stjernetyderne læste Menneskenes Skæbne af Stjernernes indbyrdes Stilling i Fødselsøjeblikket. — *Saturn* regnedes for en »ond«, *Juppiter* for en »god« Stjerne. — Da Mæcen efter Sygdommen mødte første Gang i Teatret, hilste Folket ham med *Jubel*. — Horats fremdrager som Lighedspunkt mellem hans og M.'s Skæbne, at ogsaa han havde svævet i Livsfare, da et *Træ* nær havde ramt ham i sit Fald; se III,4; III,8. — *Faunus*, se I,4; han sammenblandes her med Merkur, der var Digternes Beskytter.

II,18. *Villa*, se Indl. — *Numidien* ɔ: Marokko. — *Attalus*, se I,1. — *Purpur fra Lakedæmons* Kyst var efterspurgt. — *Klienter* var fattige Borgere i Rom, der søgte Beskyttelse hos formuende og indflydelsesrige Personer i et Afhængighedsforhold; bl. a. »forærede« de dem slige kostbare Resultater af Husflid. — *Bugten* ved *Bajæ* var det mest mondæne Badested, hvor de rige havde Villaer, der ofte var udstyrede med vanvittig Ødselhed. — De *rige Romere opkøbte de fattige Landbrugeres Jord* — ikke altid frivillig fra de fattiges Side; derved ødelagdes den egentlige Bondestand paa Landet, og Proletariatet i Rom øgedes. — *Prometheus*, se I,3; det her omtalte Sagn er os ellers ubekendt. — *Charon*, se II,3. — *Tantalus og hans Søn* Pelops var mægtige, men troløse Konger. (T. blev i Underverdenen straffet med at lide Hunger og Tørst staaende i Vand til Halsen og med Frugter hængende over sit Hovede). Trods deres Magt kunde de ikke fri sig fra Døden.

III,1—6 kaldes med en Fællesbetegnelse »Romeroderne«; de danner et afsluttet Hele. Horats peger heri paa de Egenskaber, som var de gamle Romeres Hoveddyder, og ved hvis Genopliven den vanslægtede Tid atter kan naa at staa Maal med de gamle. — Slutningsversene i III,6 viser, med hvilken dyb Pessimisme H. saa paa Roms Fremtid.

III,1. Indledningen er taget fra Præsternes staaende Opfordring til Folket om ikke at umuliggøre den hellige Handling ved at tale ildevarslende Ord (sml. I,27). *Guders Fader*, se I,3. — *Giganterne*, vældige Jætter, Jordens Sønner, der vilde gøre Oprør mod Zeus og storme Himlen; de ramtes af Lynet, og Jorden maatte finde sig i, at de blev fængslede i dens Moderskød under vældige Bjærge (I,4). — Paa *Campus Martius*, Marsmarken i Rom, holdtes Folkeforsamlingen. — *Klienter*, se II,18. — *Skæbnens Urne:* Døden kommer uventet, som naar ved Lodtrækning Lodderne rystes i en Urne, og man ikke ved, hvilket

der først farer ud; men alles Navn maa i Urnen, og en Gang kommer hvert Navn ud. — *Damokles* misundte den syrakusanske Tyran Dionysios hans Herlighed. Dion. lod da Dam. nyde samme Behandling, som han selv fik; men midt under det glimrende Maaltid opdagede Dam. et slebet Sværd, der hang i et Hestehaar over hans Hoved, og Misundelsen forgik ham brat ved Synet af dette tydelige Billede paa de Farer, der er forbunden med Storhed og Glans. — *Hvor Fisken leged nys,* sml. II,18. — *Sabinerdal,* se Horats Liv.

III,2. *Partherne,* se II,10. — *Dronningen,* ɔ: den fjendtlige Herskers Hustru, der med sine Møer fra Bymuren er Vidne til Kampen med Romerne *(Løven).* — *Manddoms Aand* miskendes tit *paa Tinge,* ɔ: ved Valgene, hvor Hensyn til Personer og Partier oftest gaar for Hensynet til Sagen og Staten. — *Manddoms Aand stiler mod Himlen,* ɔ: mod evigt Ry og guddommelig Ære (sml. de Halvguder, der nævnes i Beg. af III,4). — *Eleusisfesten* var Mysterier ɔ: hemmelig Gudsdyrkelse, og det regnedes for den værste Helligbrøde at røbe slige Ceremonier. — *Hævnens Gudinde* er halt paa Fod ɔ: kommer — langsomt, men — sikkert.

III,3. *Juppiter,* se I,3. — *Olympen,* se I,1. — *Herkules,* (se I,3), *Pollux,* (I,3) og *Bacchus,* (I,27), er alle Halvguder, ɔ: Sønner af en dødelig Moder og en Gud; alle drog de om og bestod eventyrlige Kampe med Uhyrer, grundlagde ordnede Samfund og værnede og fremmede saaledes Kulturen. De lønnedes efter Døden med Optagelse blandt Guderne. — *Romulus,* der var en Søn at Kongedatteren Rhea Sylvia og Krigsguden *Mars,* gjorde sig værdig til at nævnes med de andre ved at grunde Rom, og *August,* Rigets Fornyer, skal visselig faa samme Løn som de andre. — *Styx,* se II,17. — *Juno* berører i sin Tale hele den trojanske Krigs Forhistorie: Trojas Konge, *Laomedon,* havde modtaget Tjenester af Guderne, særlig *Apollo* og *Neptun,* (se I,5), som havde bygget vældige Mure om Byen. Han narrede dem imidlertid for den Løn, han havde lovet dem, og efter forskellige Omskiftelser omkom han og hele hans Hus paa nær hans Søn *Priamus,* der blev Trojas Konge. En af dennes Sønner, *Paris,* blev valgt til Opmand, da Juno, Juppiters Hustru og Søster, *Pallas* Athene, Visdommens, og *Venus,* Kærlighedens Gudinde, ikke kunde enes om, hvem af dem der var den skønneste. Venus lovede ham den skønneste jordiske Kvinde til Ægte, og Prisen blev hendes. Paris, *(Boleren),* bortførte da Spartanerkongen Menelaos' Hustru, *Helena,* og dette gav Anledning til Troerkrigen, der — efter 10 Aars Kampe mellem *Achiverne,* ɔ: *Grækerne,* og *Troerne* — endte med Trojas Ødelæggelse; i disse Kampe deltog Guder og Gudinder paa begge Sider, hvad der bidrog til at forhale Kampens Resultat. — *Hektor,* se II,4. — *Anchises,* Priamus' Halvfætter,

havde med Venus avlet Æneas, der blev Stamfader til *Romulus* gennem dennes Moder Rhea Sylvia, der elskedes af *Mars.* — *Kapitolium,* Roms Borg. — *Parther,* se II,16. — *Herkules' Støtter,* Klipperne paa begge Sider af Gibraltarstrædet, som Herkules skal have sat der. — *Kvirinus,* et Tilnavn til Romulus. — Troja er altsaa Roms *Moderstad.* og Rom »hjemløs«, saalænge Troja ligger i Grus. — *Guldet* ligger gemt i Jordens hellige Skød og er altsaa helligt som en Tempelskat. — *Kviriterfolket,* saaledes kaldtes Romerne efter Kvirinus. — *Phoebus* ɔ: Apollo. — *Muse,* se II,1 og I,1.

III,4. Begyndelsen slutter sig nøje til Slutningen af III,3.— *Muse,* se II,1 og I,1.— *Voltur,* et Bjerg i Apulien, nær Horats' Fødeby. — *Duesagnet* fortælles ogsaa om den græske Digter Pindar o. a. — *Myrthe,* se I,4. — *Laurbærtræet* var helliget Apollo, Sangens Gud. — *Sabinerland,* se Horats Liv. — *Præneste* i Bjærgene og *Tibur* ved Floden Anio var to Byer nær Rom, hvor Romerne særlig gerne tyede hen om Sommeren, ligesom til *Baiae,* se II,18.— *Filippi,* se Horats Liv.— *Træet,* se II,17. — Hvad *Stormen* sigter til, aner man kun af denne Hentydning. — *Bosporus* regnedes for et meget farligt Farvand. — *Britter* og *Skyther* nævnes som Eks. paa vilde Folkeslag; de sidste var dygtige Bueskytter, (se III,8), og boede ved *Don.* — At drikke *Hesteblod* var Skik hos flere barbariske Folk i Spanien o. a. St. — *August* vilde gerne fremme fredelige Sysler; dertil sigtede bl. a. Jorduddelinger til Soldaterne (ved en saadan havde Horats i sin Tid mistet sin Fædrenearv). — Han beskyttede ogsaa Kunsten (»Musernes Grotte«) og oprettede et offentligt Bibliothek. — Muser, Nymfer og andre Gudinder tænkes ofte boende i *Bjerggrotter,* se II,1. — *Giganterne,* se III,1. — Som Deltagere i de vilde Naturmagters Kamp mod Guderne (se Titanerne I,4), nævnes her: de 100-armede Kæmper samt Brødrene Otos og Efialtes, der vilde stable Bjerge ovenpaa hinanden for at storme Olympen; men egentlig sammenblander Horats her flere Sagn. — *Ægiden* var et Brystharnisk eller Skjold, hvortil Uhyret Medusas forstenende Hovede var fæstet. — *Vulkan,* se I,4. — *Phoebus,* se III,3, var baade Sangens Gud og Bueskytte; han dyrkedes særlig paa Øen *Delos* i Archipelagus. — *Kastale,* se III,13. — *Diana* dræbte efter et Sagn *Orion,* fordi han efterstræbte hende. — *Kæmpekuld,* se III,1, under Giganter. — *Peirithoos,* se IV,7. — *Typhon,* et Uhyre med 100 ildspyende Dragehoveder, blev af Zeus begravet under Ætna. — *Tityos* vilde øve Vold mod Leto, Apollos Moder, til Straf sidder han lænket i Underverdenen og en Grib hakker uafladelig i hans Lever.

III,5. *Juppiter,* se III,1 og III,4. — *August,* se III,3. — Over *Partherne* (se II,16) havde August vundet en diplomatisk Sejr, og Britterne sendte ham Gesandter. — *Crassus* var falden i en Kamp mod

Partherne, og hans Hær var fanget; disse Fangers Adfærd er Anledningen til Horats patriotiske Harme.—*Mars'* (se III,3) *Skjold,* en stor Helligdom i Rom. — *Vesta,* Gudinden for Arnen, særlig Byen Roms Arne. — *Regulussagnet* fortælles i det følgende; han kommanderede en Hær i Afrika efter at have slaaet Poenernes Flaade. Karthago bad om Fred, men R.'s Betingelser var saa haarde, at Poenerne gjorde en Kraftanstrengelse og slog R. i et blodigt Slag. R. og 500 Mand blev fangne; R. skal saa være bleven sendt til Rom (o. 250 f. C.) af Karthaginienserne for at skaffe Fred og her have handlet, som Horats beretter. — De tagne *Vaaben* var hængt op som Gave af Byttet til Kathagos Guder. — I Oldtiden kendte man ikke til den Kunst at *farve Purpur igen.* — Som Fange var Regulus virkelig *retsløs,* ɔ: han havde mistet sin Borgerret. — *Poenernes Had* skal have givet sig Udslag i, at de pinte Regulus til Døde paa det grusomste. — Fornemme Romere satte en Ære i at optræde som Forsvarere i *Retssager.* — *Klienter,* se II,18. — *Kapua* i Mellem- og *Tarent* i Syditalien var yndede Sommeropholdssteder.

III,6. Skønt den unge Slægt ikke kan have Skyld i de oprivende Borgerkrige, der i snart 100 Aar havde tæret uafbrudt paa Roms Kraft, maa den dog bøde for dem. — *Parther,* se II,16 og III,5. — *Dakerne* ved Donaus Bred og *Ægypterne* greb ind i Borgerkrigen mellem Octavian (den senere August) og Antonius. — Horats finder Grunden til alle Roms Ulykker i *sædeligt Fordærv,* der har ødelagt Romernes gamle Respekt for Hjemmet. — *Dans* ansaas i det hele taget for uanstændigt for en Romer. — *Pyrrhus,* Konge i Epirus (o. 275 (f. C.) truede Roms Magt i Italien, men Roms sejge Energi fik Bugt med ham som senere med dets farligste Modstander *Hannibal,* Karthagos geniale Anfører i den 2. puniske Krig (218—201 f. C.). — *Romerne* og de nærmest med dem beslægtede Folkestammer i Italien var oprindelig *agerdyrkende* Folk.

III,8. *Horats,* som var *Pebersvend,* spøger med, at han gør Gilde d. 1. Marts, den Dag, da *Matronerne* ofrede for en let Forløsning i Barnsnød. — *Bacchus* beskyttede Digterne. — *Mæcen,* se I,1. — *Træet,* se II,17. — *Tullus' Aar,* Romerne betegnede Aarene efter de skiftende *Konsuler.* — *Partherne* (se II,6 og III,5) var dengang delt i 2 Partier om to Tronprætendenter. — *Dakernes* (se III,6) Konge *Cotiso* var nylig bleven slaaet. — *Cantabrerne i Spanien* ydede den sidste alvorlige Modstand under Sertorius, der blev slaaet af Pompeius o. 70 f. C. — *Skythernes* Modløshed kan maaske tilskrives deres Naboer, Dakernes Nederlag.

III,13. *Bandusia* er vel Navnet paa Kildens Nymfe, se I,1. — *Kastale* og *Hippokrene,* to hellige Kilder ved Musernes Bjerge, Parnas og Helikon.

III,23. *Fidyle,* er tænkt som en jævn Husmoder paa Landet. — *Larerne,* Husguderne. — *Scirocco,* se II,14. — Paa Fjeldet *Algidus* og ved Bjerget *Alba,* nær Rom, var der Tempelgods, hvor *Offerdyr til Statsgudstjenesten* opdrættedes.

III,30. Een Gang om Aaret gik *Ypperstepræsten* og den fornemste *Vestalinde* (Præstinde ved Vestas (se III,5) Tempel) op paa *Kapitolium,* (se III,3) for at bede for Rom. Meningen er altsaa: saalænge Rom staar, ɔ: evigt. — *Apuliens Søn,* se Horats Liv. — *Aufidus,* en Flod nær Voltur (se III,4). — *Hellas' Lyrik,* se Indledningen. — *Lauren,* se III,4.

IV,3. *Bryden, Væddekarm,* se I,1. — *Laurbærkranse* var det Hæderstegn, Feltherren fik ved Triumftoget til Kapitolium (se II,1 og III,3). — *Æolerlyren,* de æoliske Digtere var Alkaios (se I,9) og hans samtidige Landsmandinde, Sappho, de græske Mønstre for Horats Lyrik (se Indl. og III,30). — *Tibur,* se III,4. — *Romerlyrens Tolk,* se III,30. — *Niddets Nag* havde Horats maattet prøve, først paa Grund af sin satiriske Digtning, senere paa Grund af sin Medgang og Venskabet med Mæcen.

IV,7. *Nymfer og Kordans,* se I,4. — *Maanen,* der er et guddommeligt Væsen, synes at eje Selvfornyelsens Gave, men vi Mennesker maa dø! — *Hades,* se I,4. — *Ancus* og *Tullus* var to af Roms mest ansete Konger.— *Aeneas,* se III,3.— *Torquatus* var en bekendt Taler.— *Minos,* Konge paa Kreta, blev paa Grund af sin Visdom Dommer i Underverdenen efter sin Død.— *Hippolytos* blev uskyldig anklaget af sin Stedmoder, Fædra, for at ville efterstræbe hendes Ære, og det blev hans Død. Nogle Sagn lader dog Diana befri ham fra Hades som Løn for hans Renhed. — *Peirithoos* vilde røve Persephone, Hades' Dronning, og *Theseus* stod ham bi; begge blev lænkede i Underverdenen; efter nogle Sagn befriede Herkules dem begge, efter andre kunde han kun befri Theseus.

IV,11. *Bacchus,* se I,27.— *Kruseblad,* en Art Selleri, der brugtes til Festkranse (sml. I,38). — *Alteret* smykkedes med Grene. — *Myrthen,* se I,4. — *Venus* mentes at være dukket op af Havet i *April;* Sagnet har sin Rod i en fejlagtig Forklaring af Navnet April. — *Faëton* havde faaet Lov til at køre sin Fader, Solgudens Vogn, men maatte bøde med Livet for sit ubesindige Ønske; thi han kunde ikke styre de vælige Heste, og paa Grund af de Ulykker, Solens vilde Fart afstedkom — den voldte bl. a. at Æthioperne fik den sorte Farve, — maatte han dræbe Faëton med Lynet. — *Bellerophontes* vilde — efter at have fældet Chimæren (se I,27) have svunget sig til Himlen paa Vingehesten Pegasus, men ogsaa ham dræbte Juppiters Lyn (sml. I,3 Slutn.).

6

DAVID HUME

1711 1776

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 71

DAVID HUME

RELIGIONENS NATURLIGE OPRINDELSE OG UDVIKLING

VED

CAI VIALE OG ANTON THOMSEN

KØBENHAVN 1906
FORLAGT AF TILLGE'S BOGHANDEL

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

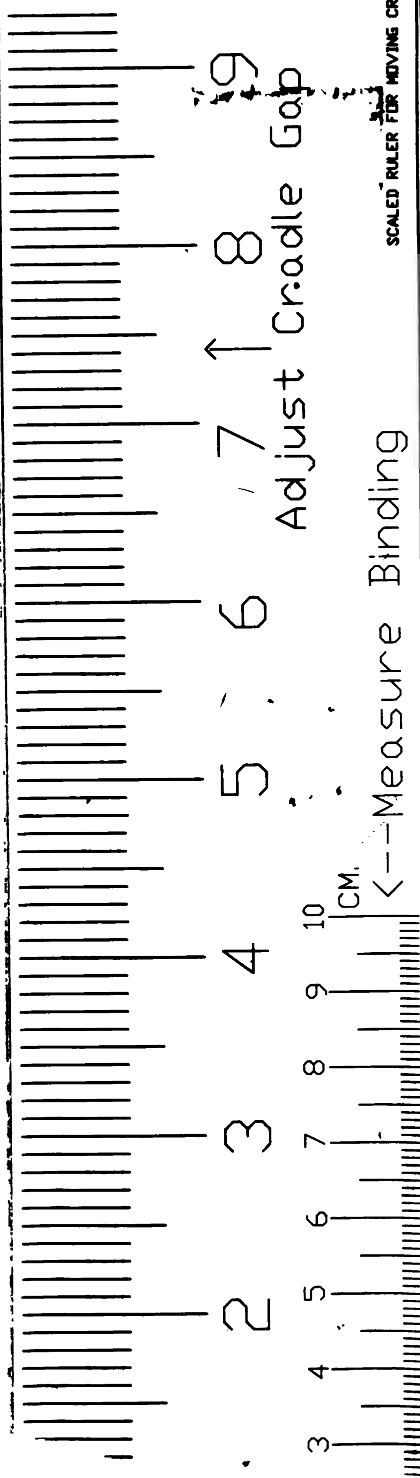
FORTALE.

Denne Oversættelse er oprindeligt opstaaet ved et Samarbejde mellem *Cai Viale* og mig; det havde været min Hensigt at bruge den ved Øvelser paa Universitetet i Foraaret 1906. Min Vens Død den 23. Marts afbrød dette Arbejde, og største Parten af Oversættelsen fandtes kun nedskrevet stenografisk. For den store Hjælp, Hr. Stenograf, cand. phil. *C. G. Casse* har ydet mig ved at skrive alt dette rent, give mig en Mængde fortræffelige sproglige Rettelser og en Oversættelse af de sidste Sider, bringer jeg ham min bedste Tak — og jeg tør tilføje, ogsaa paa min kære, afdøde Vens Vegne for dette Tegn paa hans Venskab overfor ham.

Til selve Oversættelsen skal jeg kun gøre et Par Bemærkninger. I England har de klassiske Studier altid staaet højt, og Hume viser i sit Skrift en meget stor Belæsthed i Oldtidens Værker. Alle hans lærde Henvisninger vilde imidlertid kun besvære den læge Læser, og den, der nøjere vil følge disse Henvisninger, kan let finde dem i Green og Groses Standardudgave. Den nødvendige Følge af Henvisningernes Udeladelse i Oversættelsen blev, at jeg maatte sætte de virkelige Noter, der ofte var meget interessante, op i Texten. Et særligt Motiv til Udgivelsen af denne Oversættelse har jeg haft deri, at den billige engelske Udgave forvansker Humes Mening ved spredte og ikke

angivne Udeladelser af i Alt c. 8 Sider. Af Humes religionsfilosofiske Skrift „Dialogues on Natural Religion“, der paa mange Punkter supplerer det foreliggende, findes der en god og meget billig tysk Oversættelse af *Friedrich Paulsen* (Philosophische Bibliothek. 36).

ANTON THOMSEN.

NDLEDNING.

,,Natural History of
krevet c. 1755 og udgivet
ke Interesse derved, at det
en moderne Religionsviden-
en Præcision, der virker al-
n tager Hensyn til, at der
og at kun et saare begræn-
det, Religionsvidenskaben
til Raadighed, har *David*
pørgsmaal, som Religionsvi-
Dag i Dag, og i store Træk
lingshistorie, der først over
r fundet Efterfølgere, der
Højde med Humes gamle
n Værdi langt ud over den

og navnlig for at forstaa,
ker, og hvad der af Hensyn
r blev sat til for at tilsløre
Redegørelse nødvendig. Re-
leligt i den erkendelsestheo-
igiøse Begrebers theoretiske
ler undersøger Religionens
lægten, og den psykologisk-
de religiøse Forestillingers

Oprindelse og Udvikling. Det er denne sidste, den egentlige Religionsvidenskab, Hume i det foreliggende Skrift har lagt Grunden til. Men først en Kritik af de religiøse Begreber kan bane Vejen for en Undersøgelse, der bæres af den Grundtanke, at ene gennem Psykologi og Historie kan de religiøse Forestillinger forklares, og det Værk af Hume, der blev den moderne Religionsvidenskabs Begyndelse, forudsætter i sit principielle Standpunkt en lang Proces i den menneskelige Tænknings Historie. Ved et andet Skrift, „Dialogues on Natural Religion“ (skrevet 1751, men først udgivet 1779, tre Aar efter Humes Død) staar Hume ogsaa som den, der afsluttede den kritiske Undersøgelse og gav det sidste Svar, Videnskaben kan give paa Spørgsmaalet om de religiøse Begrebers theoretiske Gyldighed. Som Hume blev Begynderen af den egentlige Religionsvidenskab, blev han ogsaa Fuldenderen af den kritiske Religionsfilosofi; det Sidste betingede det Første, og han staar i de religiøse Problemers Historie som det store Knudepunkt, i hvilket alle Vejene løber sammen; hans Indsats her er fuldt saa banebrydende som hans mere anerkendte Undersøgelser i Erkendelsestheori og Ethik.

Den store Proces i den engelske Aandsvidenskabs Historie, som Humes Tanker hvilede paa, og som i dem fandt sin Afslutning, sammenfattes almindeligt under Betegnelsen: den engelske Deisme. Denne begyndte med *Herbert af Cherbury* (1581—1648) som Læren om „den naturlige Religion“. Paa samme Maade, som man dengang troede at kunne komme tilbage til en „Naturret“, visse uforanderlige Grundsætninger, der var ethvert Retssystems urokkelige Grundlag, mente Herbert af Cherbury, at fem Grunddogmer bar alle Religioner, og i deres Renhed ogsaa historisk dannede den Grund, af hvilken de senere, forvanskede Folke-

religioner var skudt frem. Disse fem Dogmer, der i Korthed gik ud paa, at der var en Gud, der bedst dyrkedes ved Fromhed, og at der var et andet Liv med Løn og Straf, grundede Herbert af Cherbury kun psykologisk paa et naturligt Instinkt (De Veritate, 1624; De Religione Gentilium, 1645); ved sine Beviser for Guds Tilværelse søgte *Descartes* (1596—1650) at give „den naturlige Religion" et rationelt Grundlag (Meditationes, 1641). Den samme Bestræbelse træder senere i England frem hos *Locke* (1632—1704), der ved bestemte Beviser vilde fæstne „den naturlige Religion", men som tillige søgte at bringe den i nøjere Forbindelse med Kristendommens Dogmer (Reasonableness of Christianity, 1695). „Den naturlige Religion" gaar dermed over i Lockes Rationalisme, der fortsattes af *Clarke* (1675—1729), *Wollaston* (1659—1724) og *Toland* (1670—1722) i dennes første Værk (Christianity not Mysterious, 1696). Den nøje Forbindelse, Locke havde villet tilvejebringe mellem den naturlige og den aabenbarede Religion, løsnedes atter af de egentlige Deister i det 18. Aarhundrede. Som Hovedrepræsentanter for disse staar Toland (særligt i „Patheisticon", 1720) og med ham *Shaftesbury* (1671—1713), *Collins* (1676—1729), *Tindal* (1656—1733), *Chubb* (1679—1742), *Bolingbroke* (1662—1751) og *Morgan* (?—1743). Fælles for alle disse var en bestemt Hævdelse af det Moralskes Uafhængighed af de positive Religioner, en stærkere Hævdelse af det Moralske som Grundlaget for den sande Religion, samt i nøje Sammenhæng hermed en Indskrænkning af denne til ganske faa Læresætninger, hvilket igen vilde sige, at „den naturlige Religion" atter løstes fra Kristendommen og nu langt mere bevidst kom i Opposition til den. Almindeligt fastholdtes Beviserne for „den naturlige Religion" og enkelte Steder — hos Morgan, men inter-

essantest hos *Conyers Middleton* (1683—1750) i hans „Letter from Rome" (1729) — gjorde Trangen til en historisk Betragtning af Religionen sig gældende. Men mere end Tilløb blev det ikke før hos Hume og *Gibbon* (1737—97).

I „Dialogues on Natural Religion" kriticerer Hume de gængse Beviser for Guds Tilværelse; hurtigst faar han Bugt med det kosmologiske og det ontologiske; Hovedangrebet er rettet mod Beviset udfra Verdens Hensigtsmæssighed, ved hvis Gendrivelse Hume faar Lejlighed til at give en genial Antecipation af *Darwins* Theori (Kap. V. og VIII). Skriftet er formet som en Dialog mellem tre Personer: en Orthodox, der kun bruges af de andre som Bonde paa et Skakbrædt, en Repræsentant for den engelske Deisme, og endeligt en Skeptiker, Philo, hvis Argumentationer tager største Delen af Afhandlingen. Naar Hume valgte at fremstille sin kritiske Religionsfilosofi som en Dialog, har Grunden sikkert ganske overvejende været den at holde sin egen Person paa den sikkre Side; dengang var det ikke helt ufarligt at sige sin Mening rent ud. Hume vovede end ikke at udgive Skriftet selv, men lagde paa den anden Side stor Vægt paa, at det blev udgivet efter hans Død. Hans Venner, den berømte Nationaløkonom og Filosof Adam Smith og hans Forlægger Wm. Strahan, turde ikke paatage sig Udgivelsen — hvad Hume havde forudset og derfor testamentarisk bestemt, at hans Nevø og Universalarving, den yngre David Hume, skulde være forpligtet til at udgive Skriftet, hvis dette ikke var udkommet halvtredje Aar efter hans Død. Hume har i denne Dialog givet sin egen Livsopfattelse; selv om han paa enkelte Punkter dækker sig, er det udenfor al Tvivl, at Philo, og han alene, repræsenterer Humes egne Meninger. Disse er i Virkeligheden meget langt til Venstre for den

engelske Deisme og kan i Korthed sammenfattes i dette: Der kan intet Bevis føres for nogen religiøs Lære, end ikke for „den naturlige Religions“ almindelige Dogmer. Og betragter vi Livet med alle dets Modsætninger, kan vi ikke engang opstille Troen paa et godt og mægtigt Væsen som en rimelig Formodning. Den rigtigste Slutning, vi Mennesker kan naa til, er den, at Verden gaar sin Gang ligegyldig overfor det, vi kalder for ondt og godt; den er selv hverken det ene eller det andet, „og det Klogeste, vi kan gøre, er derfor at indskrænke alle vore Undersøgelser til den Verden, der er os givet i Erfaringen, og ikke se ud mod noget Andet. Man vil aldrig kunne naa Tilfredsstillelse ved Spekulationer, der gaar saa langt ud over den menneskelige Erkendelses snævre Grænser“ (Kap. IV og XI). Et nøje Studium af Afhandlingen vil vise, at det var Deismen, Fornuftreligionen grundet paa visse theoretiske eller moralske Beviser, som Hume i Virkeligheden vilde ramme. Deismen havde gjort den aabenbarede Religion irrationel; Hume viste, at selv i sin mest abstrakte, fornuftmæssige Form, blot som Deismens Tro paa Verdens theoretiske eller ethiske Rationalitet, var Religionen irrationel. De Ord, der slutter det her oversatte Skrift, danner en fuldstændig Parallel til de Sætninger, i hvilke Philo giver det Inderste i Humes Livsfilosofi.

Des mærkeligere maa det synes Læseren stadigt her at høre om den sande og ægte Theisme, hvilende paa uomstødelige Fornuftgrunde, særligt paa Beviser fra Naturens Hensigtsmæssighed. Men alt dette er kun tomme Ord; i dette Skrift, hvor Hume vil undersøge Religionens Oprindelse og Udvikling, har han fundet det hensigtsmæssigt at dække sig bag den abstrakte Deisme. Og han afleverer i hvert Kapitel et officielt Buk for den med den samme kolde Overlegenhed, som

han enkelte Steder bukker for den engelske Statskirke og for Kristendommen. Det maa erindres, at dette Skrift udgav Hume selv, og Hume var en forsigtig Mand, der med den Foragt, han nærede for al Religion og Metafysik, ikke ønskede at faa større Ubehageligheder, end han allerede havde faaet, for disse ham personligt saa ligegyldige Ting. I et berømt Brev til sin Ven Edmonstoune skriver Hume som Svar paa Spørgsmaalet, om hvad en ung Theolog, der ved filosofisk Læsning har tabt Troen, skal gøre, at han ganske roligt skal tage Kald og holde sine Tvivl for sig selv. Han selv havde desværre, siger Hume, talt saa aabent, at han ikke mere kunde dække over sine Meninger, men det var hans kloge Raad ikke at gøre sig til Martyr for nogle ganske ligegyldige Meninger om Noget, Ingen kunde vide, men dyrke Guderne *νόμῳ πόλεως* og tie stille, „thi hvem vilde vel sætte en Ære i at tale Sandhed til Børn og Gale" (Burton: Life and correspondence of David Hume, 1846. II, 187—88). Smilende har Hume da sagt en Usandhed i hvert Kapitel af det foreliggende Skrift, gjort det officielle Buk for Børn og Gale, vel vidende, at dette Buk vilde føre selv klogere Folk til — som det ogsaa er sket — at regne ham blandt Deisterne, men sikkert ogsaa i den fulde og faste Overbevisning, at de Kloge engang, naar Tiden blev moden, vilde forstaa, hvad han egentlig havde ment, forstaa, at de to Skrifter, der i Virkeligheden indeholder det stærkeste Angreb paa al Religion, overfor den engelske Deisme kan læses som hin frygtelige Anklagetale hos Shakespeare med det stadige Omkvæd:

»For Brutus is an honourable man«.

Den engelske Naturreligion, Rationalisme og Deisme var hæderlig nok, saa hæderlig, at selv Hume mente, at han kunde bruge den som Dække overfor Børn og Gale, men ellers vidste han fuldt vel, at Afstan-

den mellem ham og Deismens Standpunkt var uendeligt større end Afstanden mellem Deismens og de positive Religioners. Naar Hume protesterede mod at blive kaldt Atheist (Burton s. a. II, 220), var det, fordi alle den Slags Betegnelser forekom ham ligegyldige og misvisende; han fandt, at det var lige saa dogmatisk at ville vide, at der ikke var en Gud, som at ville paastaa, at der var en. At vi Intet ved eller kan vide om Tilværelsen, om dens Oprindelse eller Undergang, om dens Værdiers Bestaaen eller Forgaaen, og at vi heller ikke bør beskæftige os med Sligt, der kun kan drage Kræfterne bort fra Arbejdet i det verdslige Samfund, bringe Uro og Strid, lade ligegyldige og uvæsentlige Spørgsmaal sætte Skel, hvor ingen Skel bør være — det var den Mening, Hume vilde hævde overfor de positive Folkereligioner, ja selv overfor den Fornuftreligion, bag hvis Hæderlighed han dækkede sig.

I Sammenhæng hermed bør nogle Bemærkninger forudskikkes om et bestemt Punkt af Humes Terminologi. Paa omtrent hver Side bruger han Ordet *Theisme*, som han stiller i Modsætning til *Polytheisme*. Det sidste Begreb bruger han om al Religion, der har flere Guder eller „Halvguder" (Kap. VIII), det dækker fuldstændigt Begreberne Afguderi, Folkereligion, Hedenskab og Overtro. Vanskeligere stiller det sig med Begrebet Theisme. Hermed mener Hume to Ting; Ordet kan paa de fleste Steder oversættes ved „Eenguderi" eller ved det mere almindeligt kendte Ord „Monotheisme" (brugt i Kap. IX), men indenfor denne nævner Hume atter „the genuine Theism". Skønt han kun et Sted nævner Begrebet Deisme (i Forbindelsen: komme i Vanry for Deisme og Vantro. Kap. XII), er denne „ægte Theisme" i Virkeligheden det samme som den Fornuftreligion, der var opstillet af de engelske Deister fra Herbert af Cherbury og indtil Hume, hvilket

ret tydeligt fremgaar af Humes egne Definitioner (Kap. VI og XIV). Forskellen mellem den folkelige Monotheisme og „den ægte Theisme“ (ɔ: Deismen), der altsaa bægge sammenfattes under det almindelige Begreb Theisme, er efter Humes Bestemmelse den, at den Første antager „a particular Providence“, d. v. s. at Guden kan bevæges ved Bønner og bryde sine egne Love ved at gribe ind i den naturlige Aarsagsrække, medens den Anden hævder „an original Providence“, d. v. s. at Guden har ordnet Verden efter en samlet Plan, der urokkeligt gaar sin Gang. Til denne Distinktion maa jævnføres et Kapitel (XI. Of a particular Providence and of a Future State) i „Enquiry concerning Human Understanding“ (1748) samt et Brev til Mure, i hvilket Hume paa det Stærkeste hævder, at det er den frækkeste Gudsbespottelse at ville bede Gud om Noget (Burton s. a. I, 162—64). Det vil, efter det her er sagt om Humes personlige Stilling til Religionen og den Forsigtighed, der ledede ham, naar han offentligt udtalte sig om den, være forstaaeligt, at han just har ønsket at lade Begrebet Theisme staa ubestemt hen. Med Ordet Theisme paa Læben kunde han aflevere sine officielle Buk, baade til Højre for Kristendommen — som han endda kunde angribe ved at slaa løs paa Katholicismen og adressere Bukket specielt til den engelske Statskirke — og tillige til Venstre ved at bøje sig for „de ophøjede Lærdomme“, der efter den engelske Deismes Mening saavel theoretisk som særligt ethisk skulde være Kærnen af al Religion.

Men der er endnu en Aarsag til, at Begrebet Theisme staar ubestemt hen. Hume formaaede i Virkeligheden slet ikke at drage Grænsen mellem Theismen og Polytheismen, og det er just hans store Fortjeneste, at have indset, at Skillelinjen: een Gud — flere Guder, ingen videnskabelig Betydning har. Til Slut løber Be-

greberne sammen for Hume; den Theisme, der hævder „a particular Providence“, regnes til Folkereligionerne, og i Grunden er Hume klar over, at al Religion, som den virkeligt lever i Verden, er Folkereligion eller Overtro (Dialogues, Kap. XII; jvf. Jodl: Leben und Philosophie David Hume's, S. 194). „Den sande Theisme“ findes kun paa Papiret — og maaske hos enkelte Filosofer, der er deres egne Spekulationer nærmere end Livet. Tilbage staar da blot en ubestemt Sondring mellem de højere og lavere Lag indenfor Religionen; og det viser Humes Genialitet, at han i en særlig Lov for Religionens Udvikling som ingen Anden før eller senere har fremhævet, at Grænsen mellem disse Lag maa være flydende. Naar de religiøse Forestillinger en vis Højde, opløses de enten helt, eller de synker atter tilbage til den store levende Underbund, af hvilken de var steget, men med hvilken de ogsaa altid maatte bevare Forbindelsen, om de skulde kunne leve videre. Der er ingen Grænse mellem de højere og lavere religiøse Lag, kun en stadig Bevægelse, stadige Svingninger og Forskydninger. Skulde man udfra en Fortolkning af hele Skriftet oversætte Begreberne „Theisme og Polytheisme“, vilde det eneste Rigtige blive „højere og lavere Lag indenfor Religionen“. Ved det at Hume har samlet Alt om Undersøgelsen af Forholdet mellem disse Lag, er han som ingen Anden, maaske lige til den allernyeste Tid, trængt ind paa Livet af Religionsvidenskabens Grundproblem.

Allerede *Hobbes* (1588—1679) havde baaret den første Sten til den moderne Religionsvidenskabs Bygning ved at vise, at det er „de ukendte Aarsager“, der personificeres og bliver Guder; det er vort Ukendskab til de virkelige Aarsager og vor Frygt for, hvad der skal komme, der skaber Guderne, og disses overnaturlige, skyggeagtige eller immaterielle Karakter udvikles gen-

nem de Erfaringer, Mennesker gør i Drømme eller ved at se Spejlbilleder (Leviathan, 1651; Kap. XII). Men hos Hume staar Bygningen færdig i alle de store Træk; ved den principielle Hævdelse af, at Religionen i alle sine Former maa forklares psykologisk og historisk, gav Hume dèt Grundlag, der maa forudsættes i Undersøgelsen af enhver Religion, enten den kaldes højere eller lavere, og ved den Maade, paa hvilken han stillede Spørgsmaalet om Religionens Udvikling, angav han tillige den Vej, al Religionsvidenskab maa slaa ind paa. Jeg tror, at man tør sige, at Humes lille Skrift har ligget saa uendeligt højt over Alt, hvad der lige til den allernyeste Tid er skrevet om Religionens Problem, at dets Tanker ganske er gaaet over Hovederne paa Folk, og at en kommende Slægt med Forbauselse vil se, hvorledes alle Traade maa samles i Humes Problemstilling. Ad lange og besværlige Veje, gennem alle Religioners Historie, gennem den Enkeltes og Slægtens Psykologi, vil man naa til de Anskuelser, Humes klare Blik saa første Gang i deres abstrakte, principielle Form. Og med en vis Sorg vil man saa vel ogsaa se, hvor langt videre man vilde være naaet tidligere, om man havde lagt Humes Arbejdshypothese og Arbejdsmethode til Grund, i Stedet for at bortødsle en uhyre Mængde videnskabelig Kraft paa at arbejde med de ørkesløse Theorier og Synspunkter, der arvedes efter den engelske Deisme af den tyske Romantik, og som først *Feuerbach* (1804—72) og senere den moderne engelske Skole i Religionsvidenskaben gjorde Front imod.

Adskillelsen mellem de højere og lavere Former indenfor Religionen danner altsaa Grundsynspunktet for hele Skriftet. Da dette Synspunkt tillige giver Nøglen til hele Dispositionen, som det uden et meget nøje Studium kan være vanskeligt at faa klart frem,

vil en kort Fremstilling af Skriftets Indhold udfra dette Synspunkt maaske være til Hjælp for Forstaaelsen.

Skriftet falder i to Hovedafdelinger; den første er en historisk Undersøgelse af de højere og lavere Lag indenfor Religionen og deres indbyrdes Forhold (Kap. I—VIII), den anden er en Vurdering af de højere og lavere Lag i Religionen i Forhold til hinanden, hvilket atter, som Hume historisk stiller Spørgsmaalet, væsentligt bliver en Sammenligning mellem Hedenskabet og Kristendommen (Kap. IX—XV).

Sammenhængen mellem de enkelte Kapitler er følgende: Efter en kort psykologisk Indledning hævder Hume i første Kapitel, at de lavere religiøse Lag maa være de oprindelige. — Det er let at forstaa, at Tilhængerne af „den naturlige Religion" ogsaa kom til den Tanke — som allerede træder frem hos Herbert af Cherbury og end skarpere hos hans Efterfølgere *Browne* (1605—81) og *Blount* (1654—93) — at de universelle Dogmer, der var udtrykt i denne Religion, ogsaa historisk var de oprindelige. „Den naturlige Religion" blev Menneskehedens Urreligion, men da Erfaringen viste, hvor langt de positive Religioner var kommet fra deres Udspring, maatte det ligge nær at tænke sig, at en Forvanskning historisk havde fundet Sted, og Aarsagen til denne Forvanskning maatte da atter søges hos de Folk, der havde Fordel af alt det i Religionen, der betragtedes som et unødvendigt og skadeligt Tilhæng til den rene „naturlige Religion" — hos Præsterne. Her ligger Oprindelsen til to berygtede historiske Theorier: Urmonotheismen og Forklaringen af Religionen som opstaaet ved Præstebedrag. Gennem en klar og omhyggelig Argumentation viser Hume baade historisk og psykologisk, hvor meningsløs Urmonotheismen er. Andet og tredje Kapitel undersøger saa nærmere de lavere Formers Oprindelse;

efter et Buk for Monotheismen, der er saa snildt, at det i Virkeligheden bliver et Buk for Polytheismen, gaar Hume over til at vise, hvorledes den primitive Mands mindre sammenhængende Forestillingsliv maa skabe en broget Forvirring af vilkaarligt virkende Guder, og hvorledes det, der fører den primitive Mand til at danne disse Væsner, ikke er intellektuelle Motiver, Interessen for at forklare sig Verdens Oprindelse, men den praktiske Trang til at skaffe sig det Nødvendige i Livet fra Dag til Dag. Men den primitive Mand kender ikke Aarsagerne til Lykke og Ulykke; „de ukendte Aarsager“, som allerede Hobbes saa som de mørke Huller i vor Viden, hvor Guderne kunde leve, men hvorfra de fortrængtes gennem den naturvidenskabelige Forstaaelse, opfatter vi i Analogi med os selv (Prosopopoeia). Fremstillingen af denne Analogislutning er Spiren til den senere engelske Theori om Animismen og danner Fortsættelsen af hint geniale Fragment hos *Xenofanes*, der er al europæisk Religionsvidenskabs Begyndelse (Diels: Fragmente der Vorsokratiker, S. 54). Sin Theori bekræfter Hume derved, at Overtroen er størst dér, hvor man vanskeligst kan finde de virkelige Aarsager, og hermed hænger det atter sammen, at Frygten spiller en større Rolle ved det Religiøse end Haabet. Fjerde Kapitel betegner et Indskud; det viser, at Guderne oprindeligt ikke betragtedes som Verdens Skabere, og kommer herigennem til at præcisere Modsætningen mellem de højere og lavere Lag. Femte Kapitel optager atter Traaden og giver de lavere Lags videre Udvikling. Allerede i andet Kapitel var Hume kommet ind paa Begreberne Lokal- og Særguder; her viser han nu, hvorledes Fordelingen af Gudernes Magtomraade maa føre til at tilskrive dem selv bestemte Egenskaber (Allegorien), og hvorledes Menneskene kan hæve store Mennesker op blandt Guderne (Apotheosen),

samt den videre Udvikling af Gudeskikkelserne gennem Kunsten. Til Slut sammenfatter han Kapitel I—V i et kort Resumé.

De følgende tre Kapitler (VI—VIII) undersøger det indbyrdes Forhold mellem de lavere og højere Lag. Sjette Kapitel viser, hvorledes de højere Lag udvikler sig af de lavere. Hume nævner her det, der senere er benævnet Monolatri, Begrebet Nationalgud, Samfundsordning blandt Guderne, d. v. s. en videre Udvikling fra det Individuelles til det Sociales Omraade af den oprindelige Analogislutning, samt Smiger overfor den Gud, hvis Hjælp man vil bruge, som de Faktorer, der fører op imod de højere Lag, Monotheismen, der iøvrigt næppe nogensinde fandtes ren blandt Folkereligionerne. Dette Sidste undersøges nøjere i syvende Kapitel. Her hævder Hume, at selv om en Religion lærer, at Guden har alle gode Egenskaber i Kategorien Al-, saa er Folkets Tilslutning hertil kun verbal; de gamle religiøse Lag lever stadigt videre og forbliver det Egentlige. De „højere" Forestillinger er i Grunden blot tomme Ord, Titulaturer, som Folk ikke positivt tør nægte i Ord, men som i Virkeligheden ogsaa kun lever i Ord. Hume har her meget tydeligt fremsat den Tanke, der i den allernyeste Tid er udtalt af *I. G. Frazer* i de Ord: „Brahmisme, Buddhisme og Islam kan komme og gaa, gennem dem alle bliver Troen paa Magi og Dæmoner urokket staaende; og tør vi slutte fra Fortid til Fremtid vil denne Tro ogsaa overleve de andre historiske Religioners Opstaaen og Forgaaen" (The golden Bough; 2. Udg. III, 49). Og en genial Udformning giver Hume denne Tanke i ottende Kapitel, der behandler den Forskydning, der i Religionen finder Sted mellem de lavere og højere Lag. Forskydningen finder Sted efter den Lov, jeg har kaldt Humes Lov (Studier fra Sprog-

og Oldtidsforskning, Nr. 55; S. 41), og som siger, at der i Religionen gør sig en Tendens gældende til at hæve Guden saa højt som muligt; men ved denne Abstraktion løsrives Forestillingen fra sin oprindelige Jordbund. Almindelige Mennesker kan ikke følge med, de fastholder deres konkrete religiøse Forestillinger, og saaledes skyder et lavere Lag sig op mod Overfladen, naar det Tryk, som den nu abstrakte Gud tidligere udøvede som konkret Forestilling, er hørt op. Dette ny Lag, der skyder sig op, kalder Hume „Mellemvæsnerne" (middle beings), og med fuld Ret hævder han, at disse Forskydninger i de religiøse Lag finder Sted stedse og overalt; de er ikke som pludselige vulkanske Udbrud, men betegner selve Religionens Liv og Virken. Kort og klart har Hume fremsat sin Tanke, der sikkert, naar den føres helt igennem, mere end noget andet Synspunkt vil kaste Lys over Religionens inderste og dunkleste Væsen. I Grunden betegner Tanken en genial Anvendelse af *Berkeleys* (1685—1753) Abstraktionstheori (Principles of Human Knowledge, 1710), som i Religionsvidenskaben — just i Modsætning til „den naturlige Religions" Abstraktioner og alle de blege Børn, de har avlet i Filosofiens Historie — vil være af en Rækkevidde, som Hume maaske nok har anet, men næppe set klart — thi ellers havde han vel selv nøjere undersøgt Loven baade individuelt og socialt, samt hvor Forskydningerne fandt Sted. Derved vilde han atter være kommet tilbage til det, han antydede før: at selve Religionen var fast og uforanderlig, og at Forskydningen opstod ved Vexelvirkning mellem de egentligt religiøse og andre, højere Lag (positiv Viden og verdslig Moral), medens hine selv laa upaavirkelige, men evigt bevægede under alt det, der skød sig op fra dem, baade theologiske og spekulative Systemer.

Skriftets sidste Kapitler (IX—XV) giver en ethisk

Vurdering af de lavere og højere Lag i Forhold til hinanden. De ubestemte Begreber Polytheisme og Theisme faar nu deres bestemte historiske Farve, idet de lavere Lag bliver det Samme som alle de hedenske Religioner, medens de højere Lag nærmest bliver det Samme som de jødisk-kristelige Religioner, tildels med Islam. Som Hume endte sin historiske Redegørelse med at antyde, hvorledes de lavere Former uforandret bestod under de højere, idet de højere religiøse Dannelser egentlig kun var Abstraktioner og tomme Ord, viser han her, at de lavere Lag egentlig er de bedste, fordi de saakaldte højere, der altsaa i Virkeligheden ikke er andet end de lavere og som „højere“ kun existerer i Ord, har samme Mangler som de saakaldte lavere og tilmed det Minus, at de prætenderer meget Mere. Det er, kort sagt, et stort Opgør mellem Hedenskabet og Kristendommen, Hume vil foretage. I niende Kapitel fremhæver han Hedenskabets Tolerance i Modsætning til Kristendommens Forfølgelser og Masseoffre af Mennesker og giver i Forbigaaende sin Theori om Offre. I tiende Kapitel hævder han Hedenskabets sociale Dyder i Modsætning til Kristendommens Menneske- og Verdensforagt i Ord, der paa Prosa helt dækker Linjerne i *Schillers* Digt „Die Götter Griechenlands“:

»Da die Götter menschlicher noch waren,
Waren Menschen göttlicher.«

I ellevte Kapitel viser Hume, at Hedenskabet, just fordi det mere var Kultus end Theori og derfor ikke gjorde de Prætensioner som den kristelige Theologi, og tillige ved sin Grundopfattelse af Guderne, var mere fornuftigt. Og han hævder, at i Stridigheder mellem kristne Sekter indbyrdes er Betegnelsen Kætteri altid til Slut blevet hæftet paa den fornuftigste Part. I tolvte Kapitel, hvis Tanker det er noget vanskeligt at faa Sammenhæng i, haaner Hume — med et

meget høfligt Buk for den engelske Kirke — de kristelige (katholske) Kultusskikke som Nadveren o. l., der forekommer ham lige saa barokke som Hedenskabets Forestillinger. Han undersøger Forholdet mellem, hvad Folk mener at tro, og hvad de virkeligt tror, og bemærker psykologisk rigtigt og fint, at den menneskelige Bevidsthed kan rumme de største Modsætninger, en klar videnskabelig Tankegang Side om Side med de mest overtroiske Forestillinger — en Bemærkning, der egentlig for den individuelle Bevidstheds Vedkommende danner Supplementet til Humes Paavisning af de lavere Lags uforandrede Bestaaen i Folket. I Tilslutning til *Lucretius Carus* Ord:

»**Primus in orbe deos fecit timor**«

og til Hobbes Religionspsykologi i „Leviathan" havde Hume lagt megen Vægt paa Frygten som den stærkeste religiøse Drivfjeder. Frygten danner Guderne, og Frygten avler atter sekundært de Lovprisninger, der hæver Guderne. Men han mente, at denne Idealisation i Følge sit Udspring — hvis den ikke ene og alene var tomme Ord — kun betegnede en Forstørrelse af Gudens Magt. Ethisk maatte Guderne vedblive at staa paa samme Trin som de Mennesker, der skabte dem i deres Billede. Følgen bliver, som Hume udvikler i trettende Kapitel, at jo større Magt Guden faar — og hertil hører først og fremmest, at ingen Guder anerkendes ved hans Side — des mere stiger Frygten for ham. Enhver Religion har to Poler, betegnet ved de gavnende eller gode Guder til den ene Side og de skadende eller onde til den anden. Jo højere Guden stiger i Magt, des dybere synker han ethisk. I de saakaldte højere Religioner bliver Spændingen derfor atter stærkest i den negative Pol, hvilket Hume illustrerer ved Jødedommen og Kristendommen — forsigtigt dækkende sig bagved Fénelons Ven, *Andrew Michael Ramsay*

(1686—1743), Forfatteren af „Philosophical Principles of Natural and Revealed Religion, explained and unfolded in a Geometrical Order“ (1749). I fjortende Kapitel gentager Hume atter, at den ethiske Idealisation af Guderne blot er sproglig; Religionen vil altid staa Moralen imod, alene fordi den lægger Vægt paa noget Andet end et hæderligt Liv. Kunde man tænke sig en ren Moralreligion, hvis eneste Kultus var Prækener om en god Livsvandel, vilde snart selve det at overvære disse Prækener blive gjort til Religion. Det gælder for alle Religioner, at de kan forenes med den største Nederdrægtighed og navnlig ofte fremkaldes af den, thi det egentligt Religiøse er udsprunget af helt andre Forestillingskredse end Menneskets Sans for det Sande og Gode. I det sidste Kapitel giver Hume et Resumé af Kapitlerne IX til XIV, i hvilket han fremhæver Modsætningen mellem de højere religiøse Formers Lære og deres Tilhængeres Liv og ender med at hævde, at Religionerne intet virkeligt Svar giver paa Livets og Dødens Spørgsmaal, men at Religionshistorien ved at vise de forskellige Religioners indbyrdes Kamp ogsaa kan have den praktiske Betydning at indskærpe os Forsigtighed i vor Stilling til disse Spørgsmaal. Ogsaa her har Hume vist haft Ret; hvad den gamle Deismes mere abstrakte Kritik ikke formaaede overfor Religionen, det naar man sikkert bedre ad de historiske Undersøgelsers Vej. Men hvadenten man nu deler Humes Livsopfattelse eller ej, maa man sikkert indrømme — som vel ogsaa Tiden efter Hume tilstrækkeligt klart har vist — at Kampen mellem religiøse eller ikke-religiøse Opfattelse mere og mere drages over til det rent historiske Omraade. Hvad Resultater der end ønskes eller virkeligt kommer, kan det nu kun være de historiske Betragtninger og Argumenter, der giver For-

svar eller Angreb Værdi. Dog hvad Standpunkt man end vil indtage i Kampen eller paa hvilke specielle Omraader af Religionsvidenskaben man end fredeligt vil forske, bør man altid vende tilbage til Religionsvidenskabens klassiske Skrift og bøje sig i Ærefrygt for denne Videnskabs store Grundlægger.

A. T.

Indledning.

Man maa sikkert tillægge enhver videnskabelig Undersøgelse af Religionen den allerstørste Betydning, og navnlig er der da to Spørgsmaal, som kræver vor Opmærksomhed, nemlig Spørgsmaalet om Religionens theoretiske Grundlag i den menneskelige Fornuft og Spørgsmaalet om dens naturlige Oprindelse i Menneskeslægten. Heldigvis er det muligt at give det første Spørgsmaal, som er det vigtigste, den lettest tilgængelige eller i alt Fald den klareste Besvarelse. Naturens hele Indretning viser nemlig hen til et fornuftigt Ophav, og ingen forstandig Forsker kan efter alvorlig Overvejelse et Øjeblik opgive sin Tro paa den ægte Theismes og Religions vigtigste Lærdomme. Derimod viser der sig ved Spørgsmaalet om Religionens naturlige Oprindelse adskilligt flere Vanskeligheder. Troen paa en usynlig fornuftig Magt har paa alle Steder og til alle Tider været overordentligt udbredt i Menneskeslægten. Men den har vistnok aldrig været saa almindelig, at der slet ingen Undtagelser fandtes, og den kan heller ikke siges i nogen Maade at have lagt Ensartethed for Dagen i de Forestillinger, den har vakt. Man har fundet Folkeslag, som slet ikke nærede religiøse Antagelser — hvis man da kan stole paa, hvad Rejsende og Historikere beretter — og ikke to Folk, ja næppe engang to Mennesker har nogensinde her ment nøjagtigt det Samme.

Religion synes derfor ikke paa lignende Maade som f. Eks. Selvopholdelsestrang, Kønsdrift, Kærlighed til Afkommet, Taknemmelighed eller Nag at udspringe af en medfødt Tilbøjelighed eller umiddelbar, naturlig Indskydelse. Den Slags naturlige Tilbøjeligheder findes nemlig ufravigelig hos alle Folk og til alle Tider, og de har altid en ganske bestemt Genstand, de uvægerligt er rettet imod. Den religiøse Tro maa derimod allerede i sine Grundtræk være afledet og af en saadan Beskaffenhed, at den ved forskellige tilfældige Aarsager let kan forvanskes, og at dens Optræden endog undertiden ved særlige Sammentræf af Omstændigheder helt udebliver. Vi vil nu undersøge, hvad det er for Grundforhold, der frembringer den oprindelige Tro, og hvilke tilfældige Aarsager der behersker dens Virken.

I. Polytheisme er Menneskets første Religion.

En Betragtning af det menneskelige Samfunds Fremadskriden fra dets raa Begyndelsesformer til en mere fuldkommen Samfundstilstand synes mig at vise, at Polytheisme eller Afgudsdyrkelse var og nødvendigvis maa have været Slægtens første og ældste Religion, og denne Mening skal jeg søge at godtgøre ved følgende Grunde.

Det er en uomstødelig Kendsgerning, at for omtrent 1700 Aar siden var alle Mennesker Polytheister. Det er ingen Indvending af Betydning, at der fandtes nogle faa Filosofer, som nærede tvivlende og mere forsigtigt forbeholdne Anskuelser, og det er ligeledes uden Betydning, at der hos et eller to Folk fandtes en Theisme, som end ikke var fuldkommen ren. Det viser Historiens klare Vidnesbyrd. Jo længere vi gaar tilbage i Oldtiden, des mere finder vi Menneskene stikkende til Halsen i Polytheisme — ikke Spor af, ikke Tegn paa en mere fuldkommen Religion. I Slægtens ældste Op-

tegnelser finder vi stadigt denne Religionsform som almindeligt antagen Tro — fra Nord, fra Syd, fra Øst og fra Vest: de samme enstemmige Vidnesbyrd. Hvem kan rejse Indvendinger mod dette?

Saa langt Skrift eller historisk Overleveringer naar tilbage, viser Menneskene sig altsaa uden Undtagelse som Polytheister. Men hvem vil da paastaa, at Menneskene i endnu ældre Tider før Opfindelsen af Skrift, og forinden Kunstens og Videnskabens Oprindelse, har været i Besiddelse af den rene Theismes Lærdomme? Det vilde være det Samme som at paastaa, at Menneskene opdagede Sandheden, medens de endnu var uvidende og barbariske, men forfaldt til Vildfarelse, saa snart de havde erhvervet sig Kundskaber og Dannelse.

En saadan Paastand vilde ikke blot have ethvert Skin af Sandsynlighed imod sig, men den vilde ogsaa stride imod alle Nutidens Erfaringer om barbariske Folkeslags Tænkemaade og Meninger. De vilde Stammer i Amerika, Afrika og Asien er alle uden Undtagelse Afgudsdyrkere. Hvis derfor en Rejsende kom til en ganske ukendt Egn og fandt Beboerne fortrolige med Kunst og Videnskab, saa vilde det dog tiltrods herfor være mindre sandsynligt, at de var Theister, i alt Fald kunde han ikke afgøre noget sikkert derom, før han nærmere havde undersøgt Sagen. Hvis han derimod fandt dem uvidende og barbariske, vilde han paa Forhaand kunne erklære dem for Afgudsdyrkere, og der vilde næppe være Mulighed for, at han tog fejl.

Det synes med Sikkerhed at fremgaa af den menneskelige Tænknings naturlige Udviklingsgang, at den uvidende Hob til at begynde med maa nære lave og dagligdags Forestillinger om de højere Magter, førend den hæver sig til Tanken om det fuldkomne Væsen, der er Kilden til Naturens Orden og Regelmæssighed. Vi vilde lige saa godt kunne forestille os, at Menneskene

boede i Paladser, før de boede i Hytter, eller studerede Geometri, før de drev Agerbrug, som at paastaa, at de opfattede Guddommen som ren Aand, alvidende, almægtig og allestedsnærværende, før de opfattede ham som et mægtigt, om end begrænset Væsen med menneskelige Lidenskaber og Drifter, Lemmer og Organer. Kun gradvis naar Menneskeaanden fra det Lavere til det Højere. Ved at se bort fra det Ufuldkomne, naar den til Forestillingen om det Fuldkomne. Og idet den lidt efter lidt lærer at skelne mellem ædlere og lavere Egenskaber hos sig selv, lærer den udelukkende at overføre de Førstnævnte i en idealiseret og ophøjet Form paa Guddommen. Denne den menneskelige Tænknings naturlige Udvikling vilde kun kunne afbrydes, hvis der pludselig frembød sig selvindlysende og tvingende Bevisgrunde, der med et Slag bibragte Menneskeaanden Theismens rene Lærdomme og pludselig fik den til at foretage det uhyre Spring over den mægtige Kløft, der skiller den menneskelige Natur fra den guddommelige. Men skønt jeg indrømmer, at en opmærksom Undersøgelse af Verdens hele Orden og Bygning maatte føre ind paa saadanne Bevisgrunde, kan jeg dog aldrig tænke mig, at den Slags Betragtninger skulde have haft Indflydelse paa Slægten, da den dannede sine første raa religiøse Forestillinger.

Aarsagerne til Ting, vi er fortrolige med, vækker aldrig vor Opmærksomhed eller Nysgærrighed; og om end saadanne Ting i sig selv kan være sjældne og vidunderlige, gør den raa og uvidende Hob sig ingen Umage med at undersøge og udforske dem. Adam, der i Paradiset pludseligt slog Øjnene op, i Besiddelse af sine Evners fulde Kraft, vilde naturligvis, som Milton har fremstillet det, forbauses over Naturens herlige Fremtoninger, Himlen, Luften, Jorden og sine egne Lemmer og Organer, og vilde uundgaaeligt spørge, hvorfra

disse Vidundere kom. Men et vildt og nødlidende Dyr, som Mennesket er ved Samfundslivets Begyndelse, har under Trykket af sine talrige Fornødenheder og Drifter ikke Stunder til at beundre Naturens regelrette Former eller til at anstille Undersøgelser over Aarsagen til disse Ting, som han fra sin Barndom lidt efter lidt har vænnet sig til. Tværtimod, jo mere regelret og ensartet, det vil sige jo mere fuldkommen Naturen viser sig for ham, des mere dagligdags forekommer den ham, og des mindre tilbøjelig er han til at undersøge og udforske den. Men fødes der engang en Vanskabning, vil denne Begivenhed vække hans Nysgerrighed og staa for ham som et Jærtegn. Den vil forskrække ham ved sin Nyhed og øjeblikkeligt faa ham til at skælve, offre og bede, hvorimod et velskabt Dyr for ham vil være noget saa dagligdags, at det slet ikke vil være i Stand til at fremkalde religiøse Fornemmelser eller Tanker. Spørg ham, hvorledes dette Dyr er opstaaet. Han vil svare, at det er opstaaet ved, at dets Forældre har parret sig. Og hvordan er de da blevet til? Ved at deres Forældre har parret sig. Nogle faa Trin tilbage i Rækken tilfredsstiller hans Nysgerrighed og bringer Genstandene i en saadan Afstand fra ham, at han ganske taber dem af Syne. Tro ikke, at han overhovedet vil rejse Spørgsmaalet om, hvorledes det første Dyr er blevet til, eller endnu mindre, hvorfra Tilværelsens hele sammenhængende Bygning har sin Oprindelse. Du maa ikke engang vente, at han, hvis du bringer et saadant Spørgsmaal paa Bane, da vil bryde sit Hoved med en Ting, der ligger ham saa fjærnt, er saa ganske uden Interesse for ham og saa langt overstiger hans Fatteevne.

Man maa endvidere lægge Mærke til, at hvis Mennesket fra først af ved fornuftige Slutninger ud fra Naturens hele Bygning var blevet ført til Troen paa eet

højere Væsen, vilde det have været ganske utænkeligt, at det nogensinde havde forladt en saadan Tro for at henfalde til Polytheisme. Thi de samme fornuftige Grunde, som fra først af frembragte og udbredte saa herlig en Antagelse blandt Menneskene, maatte med endnu større Lethed have været i Stand til at bevare den. Det er jo dog langt vanskeligere for første Gang at udtænke og bevise en Lære, end det er at bevare den og holde den i Live.

Der er i det Hele en stor Forskel mellem historiske Kendsgerninger og spekulative Antagelser, og man maa heller ikke mene, at historiske Kundskaber erhverves og bevares i Slægten paa samme Maade som filosofisk begrundede Tanker. En historisk Kendsgerning forvanskes, naar den gaar fra Mund til Mund, allerede ved den første mundtlige Overlevering fra Øjenvidner og Samtidige og vil tilsidst kun besidde liden eller maaske slet ingen Lighed med den oprindelige Sandhed. Menneskenes skrøbelige Hukommelse, deres Hang til Overdrivelse og deres tankeløse Ligegyldighed vil snart forvanske enhver Beretning om historiske Begivenheder, der ikke korrigeres ved Bog og Skrift. Og her spiller Bevisførelse og Fornuftslutninger kun liden eller ingen Rolle, og man kan heller ikke ved deres Hjælp hente Sandheden tilbage, naar den engang er sluppen ud af slige Beretninger. Saaledes maa Sagnene om Herkules, Theseus og Bacchus antages oprindeligt at have støttet sig til sandfærdige Beretninger, som siden er blevet forvanskede ved Overlevering. Men ganske anderledes stiller Sagen sig, naar Talen er om spekulative Meninger. Hvis disse Meninger nemlig hviler paa saa klare og indlysende Grunde, at de kan overbevise det store Flertal af Menneskeheden, da vil de samme Bevisgrunde, der fra Først af tjente til at udbrede disse Meninger, ogsaa være i Stand til stadigt at bevare dem

i deres oprindelige Renhed. Og er Bevisførelsen paa den anden Side saa dunkel og indviklet, at den langt overgaar Menigmands Fatteevne, da vil den Slags Meninger for det Første kun blive antaget af nogle ganske faa Personer, og dernæst vil de øjeblikkeligt forsvinde og gaa i Glemmebogen, saa snart man ikke længere holder sig Beviserne for Øje. Men hvilken af disse to Muligheder vi end vælger, synes det lige umuligt, at en Theisme grundet paa Fornuftslutninger, skulde have været Slægtens første Religion, som da ved Forvanskning efterhaanden skulde have frembragt en Polytheisme og alle den hedenske Verdens talløse Former af Overtro. Den fornuftige Tænkning vil i sig selv, hvis den er indlysende, være beskyttet imod saadanne Forvanskninger, og vil, hvis den er uforstaaelig, være udelukket fra at vinde Udbredelse i de brede Lag, men dermed ogsaa fra at forvanskes.

II. Polytheismens Oprindelse.

Hvis vi derfor ønsker at faa Besked om Religionens Oprindelse, maa vi vende os til Polytheismen, den uoplyste Menneskeheds oprindelige Religion.

Ganske vist vilde Menneskene, hvis de ved en Betragtning af Naturen var kommet til Tanken om en usynlig, fornuftig Magt, næppe nogensinde være naaet til andet end Tanken om et enkelt Væsen, der skænkede denne uhyre Maskine Væren og Orden, og afpassede alle dens Dele efter en sammenhængende, altomfattende Plan. Naturligvis gives der Mennesker af en saadan Beskaffenhed, at de ikke finder nogen større Vanskelighed ved at antage, at flere forskellige, indbyrdes uafhængige Væsner, udstyrede med højere Visdom, havde samarbejdet ved Opfindelsen og Udførelsen af een sammenhængende Plan. Men dette vil dog kun blive en vilkaarlig Antagelse, der, selv om den var mulig, hver-

ken kunde siges at være sandsynlig eller nødvendig. Alle Ting i Verden er øjensynligt af samme Støbning, og alle Ting passer sammen. Een Plan gaar gennem det Hele. Og denne Ensartethed faar Menneskeaanden til at anerkende een Ophavsmand. Det vilde nemlig kun forvirre Ens Begreber, uden at give nogen virkelig tilfredsstillende Forstaaelse, hvis man tænkte sig flere forskellige Ophavsmænd, og ikke kunde skille deres Egenskaber og Virkefelter. Plinius beretter, at Laokoonsgruppen var et Værk af tre Kunstnere, men vi vilde sikkert aldrig, hvis det ikke udtrykkelig var blevet os fortalt, være faldet paa, at en Gruppe af Statuer, huggede ud af een Sten, og forbundne efter een Plan, ikke skulde være een Billedhuggers Arbejde. At henføre en enkelt Virkning til en Samvirken af flere Aarsager kan sikkert ikke siges altid at være den naturligste og nærmest liggende Antagelse.

Hvis vi derimod vender os fra Naturen og vil søge en usynlig Magts Fodspor i Menneskelivets skiftende og modstridende Tilskikkelser, føres vi nødvendigvis til Polytheisme og til Erkendelse af flere begrænsede og ufuldkomne Guddomme. Storm og Uvejr ødelægger, hvad Solen har næret. Solen tilintetgør, hvad der er fostret af Dug og Regn. Krig kan blive til Velsignelse for et Folk, som plages af Uaar og Misvæxt. Sot og Sygdom kan affolke et Rige, der har Overflod paa Alt. Et og samme Folk har ikke i lige Grad og paa samme Tid Lykken med sig baade til Vands og til Lands. Og det Folk, som nu triumferer over sine Fjender, bukker en anden Gang under for deres Sværd. Kort sagt, Begivenhedernes Gang, eller hvad vi kalder det særlige Forsyns Styrelse, er saa fuld af Omskiftelser og Usikkerhed, at hvis vi antager, at det direkte ledes af fornuftige Væsner, maa vi erkende, at deres Planer og Hensigter er fulde af Modsigelser, at der finder en stadig Kamp

Sted mellem fjendtlige Kræfter, og at den samme Magt stadig fortryder og kuldkaster sine egne Planer, det være sig paa Grund af Afmagt eller af Letfærdighed. Hvert Folk har sin Skytsgud, enhver Del af den synlige Verden er underlagt sin usynlige Magt eller Styrer. Enhver Guds Omraade er adskilt fra de andre Guders. Ej heller er den samme Guddoms Virken altid sikker og uforanderlig. Idag beskytter han os, imorgen lader han os i Stikken. Bønner og Offre, religiøse Ritualer og Ceremonier er Kilderne til hans Gunst eller Fjendskab, alt eftersom de udføres godt eller daarligt, og de frembringe al den Lykke eller Ulykke, som findes blandt Menneskene.

Vi maa heraf slutte, at hos alle de Folk, som er Polytheister, er de første religiøse Forestillinger opstaaet ikke ved Spekulation over Naturen, men ved en dyb Interesse for det daglige Livs Begivenheder og ved den uophørlige Svingen mellem Haab og Frygt. Derfor ser vi ogsaa, at alle Afgudsdyrkere, efter at have skelnet mellem forskellige Virkekredse for deres Guder, tager deres Tilflugt til den usynlige Magt, de i Øjeblikket er underkastet, og hvis særlige Opgave det er at styre den Slags Handlinger, de netop er i Færd med. Juno paakaldes saaledes ved Bryllup, Lucina ved Fødsler. Neptun hører Søfolkenes Bønner og Mars Krigernes. Landmanden dyrker sine Marker under Ceres Beskyttelse, og Købmanden bøjer sig for Merkur. Enhver naturlig Begivenhed mente man blev ledet af en fornuftig Styrer, og enhver lykkelig eller sørgelig Tildragelse kunde saaledes give Anledning til særlige Bønner eller Taksigelser. Saa tidligt som paa Hesiods Tid var der 30,000 Guddomme. Men der syntes stadigt at være for faa til Arbejdet. De forskellige Guders Virkekredse udstykkedes i den Grad, at der endog var en Gud for Nysen. Forskellige Guder raadede over Parringen paa Grund af denne Akts særlige Betydning.

os om vor Vildfarelse. Derfra stammer Digterkunstens hyppige og skønne Brug af Personifikationer, hvorved Træer, Bjærge og Floder opfattes i Lighed med menneskelige Væsner, og den bevidstløse Natur udstyres med Tanke og Følelse. Og selv om disse poetiske Talemaader og Udtryk ikke bliver Genstand for egentlig Tro, saa viser de dog en vis Tilbøjelighed i vor Bevidsthed, uden hvilken vi aldrig havde opfattet dem som skønne og naturlige. Ej heller opfattes en Flodgud eller Hamadryade altid som et blot poetisk Fantasifoster, men det indgaar undertiden i den uvidende Hobs virkelige Tro, og saaledes betragtes enhver Lund eller Mark som tilhørende en særlig Skytsaand eller usynlig Magt, der bebor den og holder sin Haand over den. Ja, selv Filosofer kan ikke ganske frigøre sig for denne menneskelige Skrøbelighed, men har ofte udstyret det livløse Stof med „Skræk for det tomme Rum“, med Sympathier og Antipathier og andre menneskelige Følelser. Og Urimeligheden bliver ikke mindre, fordi vi vender Blikket opad og forestiller os Guden, paa hvem vi — som det kun er altfor almindeligt — overfører menneskelige Drifter og Svagheder, som skinsyg og hævngerrig, lunefuld og partisk, kort sagt i enhver Henseende, med Undtagelse af hans højere Magt og Myndighed, som et slet og naragtigt Menneske. Det er da intet Under, at Mennesker, som befinder sig i en saa fuldstændig Uvidenhed om de virkelige Aarsager, og som er saa bekymrede for deres fremtidige Skæbne, strax tror sig afhængige af usynlige Magter, der er i Besiddelse af Følelse og Forstand. De ukendte Aarsager, som uafladeligt beskæftiger deres Tanker og stadigt betragtes under den samme Synsvinkel, antages alle at være af samme Slags. Det varer heller ikke længe, inden vi tilskriver dem Tanke, Fornuft og Følelse og undertiden endogsaa menneskelige Lemmer og menne-

skelig Skikkelse, for at de endnu mere skal kc
at ligne os selv.

Dernæst maa vi lægge Mærke til, at jo mere
gig af rent tilfældige Hændelser et Menneske
bane er, desmere voxer altid hans Overtro, l
særligt kan se hos Spillere og Sømænd, som, ti
for, at de af alle Mennesker mindst er i Stand ti
lig Eftertanke, dog har den største Mængde af
og overtroiske Forestillinger. Guderne, siger C
hos Dionysius, griber ind i Alt, hvad der sker, me
dog i Krigens Gang, hvor Begivenhederne er sa
regnelige. Da nu ethvert Menneskeliv kan kom
at afhænge af tilfældige Hændelser, navnligt paa
hvor der endnu ikke hersker ordnede Samfundstils
er det naturligt, at Overtroen maa gøre sig gæ
overalt i barbariske Tider og faa Menneskene til a
Kræfter at efterforske disse usynlige Magter, som
der over deres Lykke og Ulykke. Og da disse Me
sker er ukendte med Astronomi og Planters og
indre Bygning og altfor lidet videbegærlige til
kunne opdage, hvorledes Alt her i Verden er
afpasset efter bestemte Formaal, naar de ikke
Erkendelse af en første, øverste Skaber eller den u
deligt fuldkomne Aand, der — ved sin almægtige V
— alene er Kilden til Naturens Orden og Regelmæss
hed. En saa storslaaet Tanke er for mægtig for de
ringe Evner, der hverken kan indse det Skabtes Skø
hed eller fatte Skaberens Storhed. De antager, at der
Guder, om end mægtige og usynlige, dog kun er e
særlig Art menneskelige Skabninger, som maaske end
nedstammer fra Mennesker, og at de tilligemed leger
lige Lemmer og Organer har beholdt alle menneskeli
Følelser og Drifter. Men af slige begrænsede Væ
ner maa der nødvendigvis existere et uhyre Antal sv
rende til hele Naturens Mangfoldighed af forskelligarte

3*

Begivenheder. Thi ganske vist er de Herrer over Menneskets Skæbne, men enhver af dem er dog ganske ude af Stand til overalt at gøre sin Indflydelse gældende. Ethvert Sted paa Jordkloden udstyres derfor med en Sværm af Lokalguder, og Polytheisme kommer paa denne Maade til at herske og hersker stadigt hos Størsteparten af den uoplyste Menneskehed. Følgende Linier af Euripides passer saa godt ind her, at jeg maa have Lov til at anføre dem:

»Trygt er paa Jorden Intet, Magt saalidt som Glans,
Og Ingen ved, hvad Time Lykken skifter om.
De høje Guder sammenblander Vel og Ve
I sær Forvirring, at i blind Uvidenhed
Vi Mennesker skal dyrke dem.«

Enhver menneskelig Sindsbevægelse kan vistnok lede os til Tanken om en usynlig, fornuftig Magt — Haab saa vel som Frygt, Taknemmelighed saa vel som Kummer — men ransager vi vore Hjærter, eller lægger vi Mærke til, hvad der foregaar omkring os, vil vi erfare, at det er de mørke Sindsstemninger langt hyppigere end de lyse, der faar Mennesket til at bøje Knæ. Det falder os let at tage imod Lykken som imod Noget, der tilkommer os, og vi spørger kun sjældent om dens Aarsag eller Kilde. Den fremkalder Frejdighed, Virkelyst, Munterhed og en levende Modtagelighed for alle Slags Nydelser, selskabelige og personlige; og i en saadan Sindstilstand har Folk kun ringe Lyst eller Tid til at tænke paa de ukendte, usynlige Ting. Derimod opskræmmes vi af enhver ulykkelig Begivenhed og giver os til at søge efter de oprindelige Aarsager dertil, vi fyldes af bange Anelser, og Sjælen, som henfalder til Mistro, Frygt og Tungsindighed, griber begærligt efter ethvert optænkeligt Middel til at forsone de skjulte, mægtige Fornuftvæsner, af hvis Vilje vor Skæbne antages saa ganske at afhænge.

Intet Æmne er saa fortærsket af alle Prædikanter

som Udviklingen af de gavnlige Virkninger, der
med Sorgen, idet den bibringer Mennesket den
Forstaaelse af Religionen ved at kue dets Tillid t
selv og den Lyst til Livets Glæde, som i lykkelige
faar det til at glemme det guddommelige Forsyn
dette Æmnes Behandling er ikke blot begrænset til
moderne Religionsforkyndelse, thi de Gamle har
ledes anvendt det. En græsk Historieskriver siger
ledes: „Skæbnen har aldrig frivilligt og uden
undelse skænket Menneskeslægten en ublandet Ly
men til alle sine Gaver har den altid føjet en
anden ulykkelig Omstændighed for derved at kue
neskene til Ærefrygt for Guderne, hvem de i et be
digt lykkeligt Liv er tilbøjelige til at forsømme
glemme."

Hvilken Alder eller Livsperiode er nu mest for
den til Overtro? Den svageste og mest frygtsom
Hvilket Køn? Svaret bliver det samme. „Det
siger Strabo, „Kvinderne, som fører an ved og afgi
de bedste Exempler paa al Slags Overtro. Det er d
der ansporer Mændene til at tilbede og paakalde
derne og til at overholde Helligdage. Man træffer s
dent nogen Mand, der lever afsondret fra Fruentimm
og som er forfalden til Sligt. Derfor lyder intet n
usandsynligt end den Beretning, at der blandt Get
skal have været en Klasse Mænd, som levede ugifte
ikke des mindre var fanatisk religiøse." Dette e
Tankegang, der kunde faa os til at nære en slet
ning om Munkenes Gudsfrygt, hvis vi ikke af Erf
ger, som maaske ikke var saa almindelige i St
Dage, vidste, at man kan leve i ugift Stand og fuldl
men Kyskhed og dog bevare den nøjeste Forbindels
varmeste Samfølelse med hint svage og fromme

Guderne betragtes ikke som Verdens Skabere eller Bygmestre.

eneste theologiske Paastand, som har fundet
en enstemmig Tilslutning, gaar ud paa, at der
usynlig, fornuftig Magt her i Verden. Derimod
er sig i alle de gængse theologiske Lærebygnin-
største Uenighed om, hvorvidt den er den høje-
gt eller underordnet en anden, hvorvidt den er
set til eet Væsen eller fordelt mellem flere, om
Grundegenskaber og særlige Kendetegn der maa
es disse Væsner, deres indbyrdes Forbindelse og
erne for deres Handlinger. Vore Forfædre i
troede før Videnskabens Genfødelse, ligesom vi
n Dag idag, at der var een øverste Gud, Ver-
kaber, hvis Magt — om end grænseløs i sig selv —
te udøvedes ved Mellemkomst af hans Engle og
rdnede Tjenere, som udførte hans hellige Pla-
Men de troede ogsaa, at hele Naturen var fuld af
usynlige Magter: Feer, Nisser, Alfer og Spøgel-
tsammen Væsner, der var stærkere og mægtigere
enneskene, men langt svagere end de himmelske
inger, som omgive Guds Trone. Lad os antage,
eller Anden i gamle Dage havde nægtet Guds og
Engles Tilværelse, men ved en eller anden besyn-
og vilkaarlig Tankegang var kommet til det Re-
, at derimod de gængse Historier om Alfer og
var sande og velbegrundede. Vilde da ikke slig
o med Rette have fortjent Navn af Atheisme.
r dog langt større Modsætning mellem en saadan
n og en ægte Theist end mellem hin Overtroiske
a en, der ubetinget fornægter enhver usynlig for-
g Magt overhovedet. Det er i Virkeligheden en
arelse, naar man blot paa Grund af en tilfældig
elighed, der ikke dækker over en virkelig Overens-
melse, vil indordne saa modsatte Anskuelser under

samme Benævnelse og vil tale om ...
der ikke ubetinget fornægter al Overtro...
stilling om noget Usynligt.

Det vil for enhver uhildet Iagttager være ...
Polytheisters Guder ikke er mere vær...
fædres Alfer og Feer og lige saa lidt ...
from Dyrkelse eller Ærefrygt. Disse ...
som man med Urette tillægger Religion...
heden kun en Slags overtroiske Athei...
kender slet ikke noget Væsen, der svarer ...
ling om en Guddom, ikke nogen aandeli...
i Tilværelsen, ikke nogen højeste Styrelse ...
ikke nogen guddommelig Plan eller Hens...
bygningen.

Kineserne banker deres Afguder, na...
opfylder de Bønner, der rettes til dem. L...
ker som Gud en hvilken som helst større ...
vanlig Form, de træffer paa deres Vej. Fo...
Dyredyrkelsen paastod ægyptiske Mytholog...
derne ligefrem var nødt til at forklæde sig ...
for at undgaa Overlast fra deres Fjender blandt ...
Børn. Caunierne, et Folk i Lilleasien, som hav...
sluttet ikke at lade fremmede Guder faa Indpas, ...
ledes regelmæssigt paa visse Aarstider fuldt bevæbn...
og rykkede saa frem mod Landets Grænser, idet ...
stadig stødte med deres Lanser i Luften for, som ...
sagde, at uddrive de fremmede Guder. „End ikke ...
udødelige Guder,“ sagde nogle germanske Folkeslag ...
Cæsar, „kan maale sig med Sueverne.“ ...

„Mange Ulykker,“ lader Homer Dione sige til Venu...
da hun var saaret af Diomedes, „mange Ulykker, ...
Datter, har Guderne paaført Menneskene, og man...
Ulykker har Menneskene til Gengæld paaført Guderne...
Vi behøver kun at slaa op i en hvilken som helst ...
tidsforfatters Skrifter for strax at træffe paa disse gr...

Forestillinger om Guderne, og Longinus bemærker med Rette, at saadanne Forestillinger om Guddommens Natur, hvis de tages bogstaveligt, i Virkeligheden er ensbetydende med den rene Atheisme.

Nogle Forfattere har undret sig over, at Aristofanes Ugudeligheder blev taalt, ja endog ved den offentlige Opførelse af hans Skuespil modtaget med stort Bifald af de samme Atheniensere, der dog vaagede saa ængsteligt over Statens Religion, at de samtidig dømte Sokrates til Døden og henrettede ham paa Grund af hans formentlige Vantro. Men disse Forfattere betænker ikke, at den latterlige og lidet ophøjede Rolle, som denne Komediedigter tildeler Guderne, langtfra at fornemmes af de Gamle som gudsbespottelig, netop nøje svarer til det Lys, hvori de plejede at se deres Guder. Hvem kan saaledes opføre sig mere forbryderisk og gement end Jupiter i „Amfitrion“? Og dog antoges dette Skuespil, der fremstillede hans galante Æventyr, at behage ham saa meget, at det, hver Gang Staten truedes af Farsot, Hungersnød eller en hvilken som helst almindelig Ulykke, blev opført i Rom paa offentlig Foranstaltning. Romerne gik aabenbart ud fra, at Jupiter som alle gamle Udhalere vilde more sig guddommeligt over at høre en Beretning om sine værste Bedrifter og tidligere manddomskraftige Udskejelser, og at intet Æmne bedre egnede sig til at smigre hans Forfængelighed.

Xenofon fortæller, at Lakedæmonerne i Krig altid opsendte deres Bønner meget tidligt om Morgenen for at komme deres Fjender i Forkøbet og som de første Ansøgere forud at vinde Guderne for deres Sag. Af Seneca faar man at vide, at det var Skik og Brug, at de Tempelsøgende bestak Kirkebetjenten eller Tempelvogteren for at faa Lov til at sidde saa nær som muligt ved Gudens Billede, saa at deres Bønner og Henven-

delser kunde blive saa meget des bedre hørte. Da Alexander belejrede Tyrus, lænkede Indbyggerne Herkules Statue for at forhindre Guden i at gaa over til Fjenden. Da Augustus to Gange havde faaet sin Flaade ødelagt af Uvejr, forbød han, at Neptun blev baaret i Procession sammen med de andre Guder, og mente paa den Maade at have hævnet sig tilstrækkeligt; og efter Germanicus Død var Folket saa opbragt paa Guderne, at det stenede dem i Templerne og aabenlyst opsagde dem Huldskab og Troskab.

Det falder aldrig en Polyteist eller Afgudsdyrker ind at tro, at Verdensaltets Oprindelse og Bygning skyldes disse ufuldkomne Væsner. Hesiod, hvis Skrifter ligesom Homers indeholder den kanoniske Gudelære, siger: „Jeg antager, at saa vel Guder som Mennesker har deres Udspring fra Naturens ukendte Kræfter“, og i denne Forfatters hele „Theogoni“ er Pandora det eneste Exempel paa Skabelse eller vilkaarlig Frembringelse; og naar Guderne skabte hende, var det tilmed udelukkende af Vrede mod Prometheus, fordi han havde skænket Menneskene den Ild, han havde stjaalet fra Himlen. Det synes i Virkeligheden gennemgaaende at forholde sig saaledes, at de gamle Mythologer snarere har sluttet sig til Tanken om Verdens Udspring ved en naturlig Avlingsproces end til Tanken om en Skabelse eller kunstig Udformning af den.

Ovid, der levede i en lærd Tidsalder og af Filosoferne var blevet opdraget i Forestillingen om en guddommelig Skabelse eller Udformning af Verden, men som indsaa, at en saadan Tanke ikke kunde forenes med de gængse Gudesagn, som han fortæller os, opgiver egentlig ganske at bringe nogen Forbindelse til Veje mellem sine filosofiske Anskuelser og sin Theologi. En Gud, hvem det nu end kan være, ophævede Kaos og bragte Orden i Tilværelsen, siger han. Men han vidste, at det hverken

kunde være Saturn eller Jupiter eller Neptun eller nogen anden af de anerkendte hedenske Guder. Hans Theologi gav ham ingen Oplysning herom, og han selv afgør lige saa lidt Spørgsmaalet.

Diodorus Siculus, som begynder sit historiske Værk med en Opremsning af de rimeligste Meninger om Verdens Oprindelse, nævner slet ikke Tanken om en Guddom eller fornuftig Aand som Verdens Ophav, og det til Trods for at han, som det med Sikkerhed fremgaar af hans hele Værk, var langt mere tilbøjelig til Overtro end til Vantro; og et andet Sted, hvor han taler om „Fiskeæderne“, et Folk i Indien, siger han, at da det er saa overordentlig vanskeligt at gøre Rede for deres Afstamning, maa vi slutte, at de er Urindvaanere, hvis Stamtavle ikke har nogen Begyndelse, idet Slægt er fulgt efter Slægt i al Evighed — en Mulighed, visse Fysiologer er begyndt at regne med, naar det drejer sig om Naturens Oprindelse. „Men“, tilføjer denne Historiker, „naar det drejer sig om Ting som disse, der overgaar al menneskelig Fatteevne, kan det vel hænde, at de, der snakker mest, ved mindst, og at det bestikkende Skin af Sandhed, de kan naa til ved deres Slutninger, maaske ligger allerlængst borte fra den virkelige Sandhed og de virkelige Kendsgærninger.“ Unægteligt i vore Øjne en højst besynderlig Udtalelse af en erklæret og nidkær Troende. Men den samme Forfatter, der saaledes gør Rede for Verdens Oprindelse uden at tage en Guddom til Hjælp, anser det for at være ugudeligt at forklare Livets almindelige Begivenheder saasom Jordskælv, Oversvømmelser og Uvejr ved naturlige Aarsager, og han henfører fromt slige Begivenheder til Jupiters eller Neptuns Vrede — et tydeligt Bevis paa, hvorfra hans religiøse Forestillinger stammer!

Det var altsaa en Tilfældighed, naar Spørgsmaalet om Verdens Oprindelse i Oldtiden overhovedet blev op-

taget i de religiøse Systemer eller behandlet af Theologerne. Alene Filosoferne gav sig af med at lave den Slags Lærebygninger, og det varede ogsaa temmelig længe, inden de fandt paa at tage deres Tilflugt til et aandeligt Væsen eller en højeste Fornuft som Altings første Ophav. At forklare Tingene som opstaaede uden nogen Guddoms Mellemkomst, var den Gang saa langt fra at anses for en Vanhelligelse, at Thales, Anaximenes, Heraklit og Andre, som antog en saadan Tilblivelse af Verden, gik ganske fri for Tiltale, medens Anaxagoras,den første Filosof, der utvivlsomt var Theist, maaske ogsaa var den Første, som blev anklaget for Atheisme. Man kan ogsaa let paapege Grunden til, at Thales, Anaximander og andre tidlige Filosofer, som i Grunden var Atheister, kunde være meget orthodoxe, og til at Anaxagoras og Sokrates, skønt de i Virkeligheden var Theister, naturligt paa deres Tid maatte blive ansete for vantro. Hvis nemlig de blinde Naturkræfter uden nogen Styrelse kunde frembringe Mennesket, maatte de ogsaa være i Stand til at frembringe saadanne Væsner som Jupiter og Neptun, der da som de mægtigste og fornuftigste Væsner i Verden udmærket egnede sig til Dyrkelse. Antager man derimod en højeste Fornuft som Altings første Aarsag, maa disse lunefulde Væsner, hvis de overhovedet er til, synes langt ringere og af en mere underordnet Beskaffenhed, og Følgen bliver uundgaaeligt en Benægtelse af deres Rang som Guder. Plato anfører den samme Tankegang som liggende til Grund for den Beskyldning, der rettedes mod Anaxagoras, nemlig, at han benægtede Stjærnernes, Planeternes og andre skabte Genstandes Guddommelighed.

Sextus Empiricus beretter, at Epikur som Dreng læste følgende Vers af Hesiod hos sin Lærer:

»Af alle Væsner ældst, først Kaos opstod,
Saa Jordens vide Kreds, som Alting bærer.«

Den unge Elev røbede da for første Gang sin Skarpsindighed ved at spørge: „Men hvorfra kom da Kaos?" Men hans Lærer lod ham vide, at han maatte søge til Filosoferne for at faa Svar paa den Slags Spørgsmaal, og efter dette Vink opgav Epikur Filologien og alle andre Fag for at kaste sig over den Videnskab, af hvilken han alene kunde vente Tilfredsstillelse, naar det drejede sig om saa ophøjede Ting.

At Menigmand aldrig fandt paa at drive sine Undersøgelser saa vidt eller søgte at udlede sine egne religiøse Systemer ad Fornuftens Vej, kan ikke undre os, naar vi ser, at Filologer og Mythologer næppe nogensinde aabenbarede en saadan Dybsindighed, og selv de Filosofer, der behandlede slige Æmner, gladeligt gav de groveste Anskuelser deres Tilslutning og gik ud fra, at baade Guder og Mennesker havde deres Oprindelse fra Nat og Kaos, fra Ild, Vand, Luft eller hvad Andet de nu opstillede som det herskende Grundstof.

Det var heller ikke blot i Henseende til deres første Oprindelse, at Guderne ansaas for afhængige af Naturens Kræfter. Gennem deres hele Tilværelse var de underkastede Skæbnens eller det Uundgaaeliges Herredømme. „Tænk paa Nødvendighedens Magt", siger Agrippa til Romerfolket, „den Magt, som selv Guderne ligger under for", og Plinius den Yngre, der hældede til samme Tanker, fortæller os, at midt under Mørket, Rædslen og Forvirringen umiddelbart efter Vesuvs første Udbrud, var der Adskillige, der mente, at hele Naturen gik sin Opløsning i Møde, og at Guder og Mennesker vilde gaa under i en fælles Ødelæggelse.

Det maa virkelig anses for en overdreven Høflighed, hvis vi beærer en saa ufuldkommen theologisk Lærebygning med Navn af Religion og stiller den paa lige Fod med senere Systemer, der er grundet paa en rigtigere og mere ophøjet Synsmaade. Jeg for min Del kan vanske-

ligt gaa med til at anerkende de Synsmaader, vi træffer selv hos Marcus Aurelius, Plutarch og nogle andre Stoikere og Akademikere, som værdige til at hædres med Theismens Navn, skønt de er langt mere ophøjede end den hedenske Folketro. Thi hvis Hedningernes Mythologi maa siges at staa paa det samme Trin som det middelalderlige Europas Tro paa overnaturlige Væsner, naar man fra denne trækker Gud og Englene og kun lader Troldfolk og Spøgelser blive tilbage, da maa disse Filosofers Tro med Rette siges at udelukke Gud, men foruden Troldfolk og Spøgelser at lade Englene blive tilbage.

V. Forskellige Former af Polytheisme: Allegori og Heltedyrkelse.

Hvad det her hovedsageligt for os kommer an paa, er imidlertid at undersøge Massernes plumpe Polytheisme og at føre alle de forskelligartede Træk, den fremviser, tilbage til de Grundkræfter i den menneskelige Natur, hvoraf den udspringer.

Enhver, der ad Tænkningens Vej lærer at indse Tilværelsen af en usynlig, fornuftig Magt, maa gaa ud fra de naturlige Tings beundringsværdige Indretning og maa anse Verden for at være frembragt af det guddommelige Væsen, alle Tings oprindelige Aarsag. Den jævne Polytheist er derimod saa langt fra at give en saadan Tanke Plads i sin Bevidsthed, at han tværtimod ser en Guddom i hver enkelt lille Del af Verden og opfatter alle Naturens mere iøjnefaldende Frembringelser som lige saa mange Guddomme. Solen, Maanen og Stjærnerne er selvfølgeligt alle sammen Guder, Kilderne beboes af Nymfer, Træerne af Hamadryader, og selv Aber, Hunde, Katte og andre Dyr er ofte hellige i hans Øjne, saa at han overfor dem gribes af religiøs Ærefrygt. Hvor stærk end Menneskers Tilbøjelighed er til at tro

paa Tilværelsen af en usynlig, fornuftig Magt, er dog deres Tilbøjelighed til at lade Tankerne standse ved de haandgribelige, synlige Genstande lige saa stærk, og Bestræbelserne for at forlige disse modsatte Tilbøjeligheder fører dem da til at forbinde den usynlige Magt med en eller anden synlig Genstand.

Dernæst er Fordelingen af bestemte Virkefelter for de forskellige Guddomme ogsaa egnet til at bevirke, at Allegorier, baade af legemlig og aandelig Oprindelse, trænger ind i den folkelige Polytheisme. Det ligger nær at forestille sig Krigsguden som rasende, grusom og fremfusende, Digtekunstens Gud som beleven, fin og indtagende, Handelens Gud — særlig i gammel Tid — som tyvagtig og bedragerisk. De Allegorier, man har ment at finde hos Homer og andre Mythedigtere, har dog ofte været saa haartrukne, at fornuftige Folk er mest tilbøjelige til helt at forkaste dem og udelukkende at betragte dem som Resultater af Kritikernes og Fortolkernes Indbildningskraft. Men paa den anden Side vil selv den ringeste Eftertanke overtyde os om, at Allegorier virkeligt forekommer i den hedenske Mythologi. Hvem ser ikke tydelige Spor af en allegorisk Opfattelse, naar Cupido fremstilles som en Søn af Venus, Muserne som Hukommelsens Døttre, Prometheus som den kloge Broder og Epimetheus som den taabelige, naar Sundhedens Gudinde Hygieia er Datter af Lægeguden Æsculapius, o. s. v.? Naar en Gud antages at herske over en eller anden Lidenskab, Begivenhed eller Rækkefølge af Handlinger, er det næsten uundgaaeligt, at der tillægges ham en Stamtavle samt Egenskaber og Oplevelser, der passer til hans formentlige Magt og Indflydelse, og at der stadigt opfindes nye Ligheds- og Tilknytningspunkter, hvilket i saa høj Grad tiltaler den menneskelige Bevidsthed.

At Uvidenhed og Overtro skulde kunne frembringe

ganske fyldestgørende Allegorier, kan vi ikke vente, da der ikke er noget Aandsarbejde, som kræver en finere Takt, og som saa sjældent bliver udført med Held. At Frygt og Rædsel er Mars Sønner, kan der være god Mening i, men hvorfor skal Venus være deres Moder? At Harmoni er Venus Datter, kan ogsaa forsvares, men hvorfor skal Mars være hendes Fader? At Søvnen er en Broder til Døden, kan passe meget godt, men hvorfor skildre ham som forelsket i en af Gratierne? Og naar vi nu ved, at Oldtidens Mythologer kunde gøre sig skyldige i saa plumpe og haandgribelige Fejlgreb, har vi sikkert ikke nogen Grund til at vente saa kunstige og vidtdrevne Allegorier, som man har forsøgt at paavise i deres Fortællinger.

Lucretius lader sig øjensynligt vildlede af den tilsyneladende hyppige Brug af Allegorier i de hedenske Sagn. Han fremstiller først Venus som Frugtbarhedens Gudinde, der levendegør, fornyer og forskønner Verden, men lader sig saa af Mythologien forlede til at bryde dette Billede, idet han giver sig til at anraabe denne allegoriske Skikkelse om at formilde sin Elsker Mars Raseri. Dette er imidlertid en Forestilling, som ikke hører hjemme i Allegorien, men i Folkereligionen, og som Lucretius, i sin Egenskab af Epikuræer, ikke kunde billige uden at komme i Strid med sig selv.

Mængdens Guder staar de menneskelige Skabninger saa nær, og derfor er det ganske naturligt, at Mængden, naar den gribes af varm Beundring for eller Taknemmelighed imod en eller anden Helt eller samfundsnyttig Borger, gør ham til Gud og saaledes fylder Himlen ved bestandigt at forsyne den med nyt Mandskab fra Menneskeslægten. De fleste af Oldtidens Guddomme antages saaledes at have været Mennesker og at skylde Folkets Beundring og Kærlighed deres Apotheose. Den historiske Beretning om deres Oplevelser, der forvan-

skedes ved Overlevering og udstyredes med de vidunderligste Hændelser blev en uudtømmelig Kilde til Sagn — særligt naar den gik gennem Hænderne paa Digtere, Fortolkere og Præster, som efterhaanden forøgede disse Fortællingers Evne til at vække den uvidende Mængdes Forundring og Forbavselse.

Men ogsaa Malere og Billedhuggere fik Del i den Fortjeneste, de hellige Mysterier kastede af sig. Ved at forsyne Menneskene med synlige Gengivelser af deres Guddomme og ved at iklæde disse menneskelig Skikkelse bidrog Kunstnerne i høj Grad til at forøge Folkets Fromhed ved at give den en bestemt, synlig Genstand. Det var rimeligvis i Mangel af disse skønne Kunster, at Menneskene i raa og barbariske Tider ophøjede Planter, Dyr, ja endog ufølsomt og livløst Stof til Guddomme, idet de foretrak at knytte Gudsforestillingen til saa frastødende Ting fremfor at savne en ydre Genstand for Tilbedelse. Hvis en syrisk Billedhugger i gamle Dage havde kunnet danne en rigtig Apollofigur, saa vilde den kegleformede Sten Heliogabalus aldrig været blevet Genstand for en saa dyb Tilbedelse og være blevet godkendt som et Billede af Solguden. Jupiter Ammon optræder hos Curtius som en Gud af samme Slags. Araberne og Indbyggerne af Pessinus tilbad ligeledes uformelige og utilhugne Sten som Guder — et Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad deres Galskab overgik Ægypternes.

Stilpo blev af Raadet paa Areopagus dømt til Landflygtighed, fordi han paastod, at Minerva paa Borgen ikke var nogen Gud, men et Værk af Billedhuggeren Fidias. Men naar Atheniensere og Areopagiter kunde nære saa plumpe Forestillinger, er det ikke underligt, at andre Folkeslags religiøse Forestillinger staar saa lavt.

Hermed har vi udviklet Grundlovene for Polytheis-

men. De viser sig at bero paa den menneskelige Natur og kun i ringe Grad eller slet ikke at afhænge af Vilkaarlighed og Tilfældighed, og vi kan kort sammenfatte dem under følgende Hovedpunkter:

1) Eftersom de Aarsager, der frembringer Lykke og Ulykke, i Almindelighed er lidet kendte og meget usikkre, gaar vore ihærdige Bestræbelser ud paa at danne os en bestemt Forestilling om dem, og vi ser her ingen anden Udvej end den at forestille os dem som handlende Væsner udstyrede med Fornuft og Vilje ligesom vi selv, blot os noget overlegne i Magt og Klogskab.

2) Da disse Væsners Magt er begrænset, og de selv i høj Grad lider af menneskelige Svagheder, udstykkes og afgrænses paa forskellig Maade deres Virkeomraader, hvorved Brugen af Allegorier opstaar.

3) De samme Grundforhold bevirker ganske naturligt, at Dødelige, som udmærker sig ved overordentlig Styrke, Mod eller Forstand, ophøjes til Guder, og sammen med denne Heltedyrkelse opstaar der æventyrlige Fortællinger og sagnagtig Overlevering i alle dens løsslupne og uberegnelige Former.

4) Og da endeligt Tanken om et aandeligt Fornuftvæsen er en Forestilling, som ligger højt over Mængdens Fatteevne, føres Mennesket naturligt til at knytte deres Gudsforestillinger til synlige og haandgribelige Ting, f. Ex. en eller anden iøjnefaldende Naturgenstand eller de Billedstøtter og Malerier, som en mere fremskreden Tidsalder danner af sine Guder.

Næsten alle Afgudsdyrkere fra enhver Tid og ethvert Land er underkastet disse almindelige Love og stemmer overens i de almindelige Forestillinger, ja endog de særlige Egenskaber og Virkeomraader, de tillægger deres Guder, er slet ikke saa overordentligt forskellige. De græske og romerske Rejsende og Erobrere genfandt let deres egne Guder overalt. Hvilke Navne de fremmede

Guder end bar, erklærede de, at denne Guddom var Merkur, denne Venus, denne Mars og hin Neptun. Og i Følge Tacitus synes Gudinden Hertha hos vore sachsiske Forfædre ikke at have været nogen anden end Romernes Mater Tellus — en Gisning, der aabenbart er rigtig.

VI. Theismens Oprindelse af Polytheismen.

Læren om een øverste Gud, Naturens Skaber, er meget gammel. Den har været udbredt over vidtstrakte og folkerige Lande, og Mennesker af alle Klasser og Livsvilkaar har været dens Tilhængere. Man vilde imidlertid tage meget fejl, hvis man troede, at denne Læres store Fremgang beroede paa den særlige Styrke, som de uomstødelige Fornuftgrunde har, paa hvilke den utvivlsomt hviler. En saadan Anskuelse vilde røbe Ukendskab til Mængdens Uvidenhed og Dumhed og dens uhelbredelige Forkærlighed for sine egne overtroiske Forestillinger. Spørg blot nu til Dags og her i Evropa en Mand af Folket om, hvorfor han tror paa en almægtig Verdensskaber, og han vil ikke med et Ord nævne den Skønhed, som aabenbarer sig i Tingenes hensigtsmæssige Indretning, noget, han aldeles ikke forstaar. Han vil ikke strække sin Haand frem og bede dig lægge Mærke til Fingrenes Smidighed og Leddeling, deres Bøjen en og samme Vej paa nær Tommelen, der griber mod de andre, Haandfladens bløde og kødfulde Dele og alle de andre Forhold, som gør dette Lem skikket til den Brug, det er bestemt for. Den Slags Ting har han for længe siden vænnet sig til, og han betragter dem med den største Ligegyldighed. Nej, han vil fortælle dig, at den og den er afgaaet ved en pludselig og uventet Død, at en Anden er faldet og kommet alvorligt til Skade, eller han vil tale om den

overvættes Tørke, vi havde paa den og den Tid, og den megen Kulde og Regn paa en anden Tid. Det er Begivenheder, hvori han ser et Udslag af Forsynets Indgriben. Med andre Ord: Hvad der for ham alene tjener til at bevise Guds Tilværelse er netop den Slags Begivenheder, hvori der for tænkende Mennesker ligger de største Vanskeligheder for Antagelsen af et højeste Fornuftvæsen.

Mange Theister, og det endda de allerivrigste og mest oplyste, har dog benægtet et særligt Forsyn og har været af den Mening, at den herskende Aand eller første Aarsag til alle Ting efter engang at have fastsat de almindelige Love, hvorefter Naturen styres, lader disse Love virke frit og uhindret uden hvert Øjeblik at forstyrre Begivenhedernes lovbestemte Rækkefølge ved særlige Viljesakter. Det er, siger de, fra Tingenes vidunderlige Sammenhæng og den strænge Overholdelse af de gældende Regler, at vi henter Hovedbeviset for Theismen, og det er ud fra det samme Synspunkt, at vi ser os i Stand til at besvare Hovedindvendingerne derimod. Dette bliver imidlertid saa lidt forstaaet af Størstedelen af Menneskene, at de er tilbøjelige til at mistænke enhver for den groveste Vantro, som henfører alle Begivenheder til naturlige Aarsager og benægter Guddommens særlige Indgriben. „Lidt Filosofi,“ siger Lord Bacon, „gør Folk til Atheister, men megen fører dem atter tilbage til Religionen.“ Thi Folk i Almindelighed har, som Følge af overtroiske Fordomme, lært at gøre det mindre Betydelige til Hovedsagen, og naar det saa glipper for dem paa dette Punkt, og de ved lidt Eftertanke opdager, at Naturens Forløb er regelmæssigt og ensformigt, vakler deres Tro og bliver til Intet. Men naar de ved videre Eftertanke lærer, at selve denne Regelmæssighed og Ensartethed er bedste Bevis paa Naturens Hensigtsmæssighed og paa

Tilværelsen af et højeste Væsen, vender de tilbage til den Tro, de havde forladt, og er nu i Stand til at bygge den paa solidere og mere holdbart Grundlag.

Det er en Kendsgærning, at Omvæltninger og Forstyrrelser i Naturens Orden, Jærtegn og Mirakler — lutter Ting, som strider allermest mod Antagelsen af en viis Styrer og en Plan i Tilværelsen — netop er de Ting, som bibringer Menneskene de stærkeste religiøse Indtryk, aabenbart fordi saadanne Begivenheders Aarsager er i højeste Grad ukendte og uberegnelige. Af samme Grund antages ofte Vanvid, Raseri og et sygeligt ophidset Fantasiliv for de eneste Sindstilstande, i hvilket det er os muligt at komme i umiddelbar Forbindelse med Guddommen, til Trods for at disse Tilstande jo i Virkeligheden drager Mennesket ned paa et rent dyrisk Trin.

Vi maa derfor, naar Alt kommer til Alt, drage den Slutning, at eftersom de brede Lag i de Folkeslag, som har anerkendt Theismens Lære, stadigt bygger denne paa fornuftstridige og overtroiske Grundsætninger, kan de aldrig være kommet til denne Lære ved logisk Tænkning og Bevisførelse, men maa have vundet den ved en særlig Tænkemaade, som bedre stemmer med deres Aandsevner.

Det vil nemlig let kunne indtræffe, at der hos et Folk, hvor Afguderi og Tro paa flere begrænsede Guddomme er almindelig, dog findes en bestemt Gud, som i særlig Grad gøres til Genstand for Dyrkelse og Tilbedelse. Maaske mener vedkommende Folk, enten at det ved Fordelingen af Magt og Omraade til de forskellige Guder er blevet underlagt denne særlige Guddoms Styrelse, eller maaske tænker det sig, at de himmelske Forhold er ordnede efter samme Mønster som de jordiske, saa at en af Guderne er den øverste og, ihvorvel han er et Væsen af samme Beskaffenhed som de andre

Guder, hersker over dem med en lignende Myndighed som den, en jordisk Hersker udøver over sine Undersaatter og Lensmænd. Men hvad enten denne Gud nu opfattes som en særlig national Skytsgud eller som Himlens øverste Hersker, vil hans Tilbedere paa enhver Maade bestræbe sig for at indynde sig hos ham, og idet de da gaar ud fra, at han holder af Ros og Smiger ligesom de selv, vil der ikke være nogen Grænse for de Lovprisninger, de vil gøre Brug af i deres Paakaldelser. Alt eftersom deres Frygt og Bekymringer stiger, vil de overbyde sig selv i nye Kraftudfoldelser af det mest krybende Smigreri, og selv den, der overgaar alle sine Forgængere i Opfindelsen af nye hædrende Tilnavne til Guddommen, kan være sikker paa, at hans Efterfølgere nok skal vide at overtrumfe ham med stadigt nye og endnu mere pragtfulde Hædersnavne. Og denne Udvikling vil fortsættes, indtil Menneskene tilsidst naar til Begrebet om en Gud som det uendelige Væsen, udover hvilket intet yderligere Fremskridt er muligt; og det maa her anses for et stort Held, hvis de i deres Stræben efter at komme endnu videre og naa til Forestillinger af den mest storslaaede Enfold og Simpelhed, kan undgaa at fortabe sig i uforklarlige Mysterier, hvorved Guddommens Karakter som Fornuftvæsen udviskes, og dermed ethvert Grundlag for en fornuftmæssig Dyrkelse og Tilbedelse forspildes. Lykkes det dem at blive staaende ved Begrebet om Gud som det fuldkomne Væsen, Verdens Skaber, vil de ved et rent Tilfælde komme i Overensstemmelse med Fornuftens og den sande Filosofis Grundsætninger, skønt de har vundet dette Begreb ikke ad Fornuftens Veje, som de for Størstedelen er ude af Stand til at befare, men ved at lade sig lede af den laveste Overtros Ængstelser og krybende Underdanighed.

Det hænder ofte hos barbariske Folk, ja endog un-

Himlens og Jordens Skaber og til andre Tider nedsatte hans Magt og Evner, saa at han næsten kom til at staa paa Trin med menneskelige Skabninger og samtidig i moralsk Henseende tilskrev ham tilsvarende Svagheder, Lidenskaber og Uretfærdigheder, da vilde en saadan Religion efter sit Ophør næppe kunne undgaa at blive anført som et Exempel paa de Modsigelser, der hidrører fra Slægtens plumpe og dagligdags Forestillinger i Forbindelse med dens stadige Hang til Smigren og Overdrivelse. Og der var sikkert Intet, der bedre kunde tjene til Bevis paa en eller anden Religions guddommelige Oprindelse end det, at den viste sig blottet for en Modsigelse, der er saa nøje knyttet til den menneskelige Natur — og lykkeligvis maa dette siges at være Tilfældet med Kristendommen.

VII. Bekræftelse af denne Lære.

Om end Mængden til at begynde med forestiller sig Guddommen som et begrænset Væsen, der blot er den særlige Aarsag til Sundhed eller Sygdom, Overflod eller Mangel, Medgang eller Modgang, viser det sig dog altid, at den er bange for at afvise de mere ophøjede Forestillinger, som paatvinges den. Hvis man overfor en jævn Mand vil paastaa, at Vorherre er et endeligt og ufuldkomment Væsen, at han kan bukke under for en større Magt, bevæges af menneskelige Følelser og er underkastet menneskelige Fornødenheder og Svagheder, har en Begyndelse i Tiden og engang maa ophøre at være til, da tør han ikke sige ja dertil. Nej, den jævne Mand vil altid finde det sikkrest at istemme de højeste Lovtaler og vil derfor med paataget Begejstring og Inderlighed af bedste Evne søge at indsmigre sig hos Guddommen. En Bekræftelse herpaa ligger der i, at Mængdens Tilslutning i disse Tilfælde blot er Munds-

vejr, thi jævne Mennesker er overhovedet ude af Stand til at fatte de ophøjede Egenskaber, som ogsaa de tror, at de tillægge Guddommen; og den Forestilling, de i Virkeligheden gør sig om Gud, er til Trods for deres opstyltede Sprog vedblivende lige fattig og indholdsløs.

Den Verdensfornuft, siger de persiske Magere, som er alle Tings første Aarsag, har vi kun en umiddelbar Erkendelse af i vor Bevidsthed og vor Forstand, men den har skabt Solen som sit Afbillede i den synlige Verden, og naar dette straalende Himmellegeme spreder sit Lys over Jorden og i Himmelrummet, faar vi et svagt Genbillede af den Herlighed, der hersker i de højeste Himle. Hvis du vil undgaa at vække dette guddommelige Væsens Mishag, maa du omhyggeligt passe paa aldrig at sætte dine bare Fødder paa Jorden. Du maa ligeledes vogte dig for at spytte ind i Ild og maa ej heller kaste Vand paa Ilden, selv om den er i Færd med at fortære en hel By. — Hvem kan vel give et Udtryk for den Almægtiges Fuldkommenheder, siger Muhammedanerne, selv det ædleste af hans Værker er kun Støv og Aske i Sammenligning med ham selv. Hvor meget mere maa da ikke den menneskelige Fatteevne komme til kort over for hans uendeligt mange Fuldkommenheder. Hans Smil og Gunst gør Mennesker lykkelige for Tid og Evighed, og vil du opnaa denne Lykke for dine Børn, er den bedste Fremgangsmaade den, at du, medens de endnu er Børn, afskærer et lille Stykke Hud, knapt en halv Tomme bredt, paa deres Legeme. — Tag to smaa Stykker Tøj omtrent en Tomme eller halvanden i Kvadrat, siger de romerske Katholiker, og sy dem i Hjørnerne fast til to Stykker Baand eller Bændler af omtrent 16 Tommers Længde, kast dette over dit Hoved, saaledes at den ene lille Lap ligger paa dit Bryst, den

Forestillinger, der er for ophøjede til fuldtud at kunne fattes af Mængden, ikke længe at bevare deres oprindelige Renhed, men kræver som Støtte Forestillingerne om lavere Mellemmænd og underordnede Magter, der kan optræde som Mæglere mellem Menneskene og deres højeste Guddomme. Disse Halvguder eller Mellemvæsner, der opfattes som mere beslægtede med Menneskenaturen og staar som mindre fremmede for os, bliver nu Gudsdyrkelsens Hovedgenstande, og saaledes vender lidt efter lidt det Afguderi tilbage, som forhen var blevet fortrængt af de elendige og frygtsomme Dødeliges brændende Paakaldelser og grænseløse Lovprisninger. Men idet disse forskellige Former af Afguderi Dag efter Dag synker dybere og dybere ned i platte og vulgære Forestillinger, opløser de atter tilsidst sig selv, og de hæslige Forestillinger om Guderne vil atter medføre et Omslag og en Svingning imod Theisme. Under disse Svingninger frem og tilbage i Menneskets Tanker og Følelser, vil Tilbøjeligheden til at falde tilbage til Afguderi stedse være saa mægtig, at de største Forsigtighedsregler ikke formaar at holde dem nede. Dette har ogsaa nogle Theister, navnlig Jøderne og Muhammedanerne, været paa det Rene med. Det fremgaar tydeligt af deres Forbud mod Billedhugger- og Malerkunsten og mod enhver Fremstilling, selv af menneskelige Skikkelser i Marmor eller Farve, idet de frygtede, at Slægten i sin Svaghed derved skulde forledes til Afguderi. Den svage og begrænsede Menneskeaand kan paa den ene Side umuligt tilfredsstilles ved blot at tænke sig Guden som den rene Aand og fuldkomne Forstand, og dog afholder paa den anden Side en naturlig Frygt Mennesket fra at tillægge ham den mindste Skygge af Begrænsning eller Ufuldkommenhed. Frem og tilbage svinger det mellem disse stridende Forestillinger. Den samme Svaghed drager stedse Menneskene

nedad fra en almægtig, aandelig Guddom til en begrænset Guddom, til en Billedstøtte eller en anden synlig Genstand. Den samme Stræben mod det Høje drager dem stedse opad fra Billedstøtten eller det legemlige Afbillede til den usynlige Magt og fra den usynlige Magt til den alfuldkomne Gud, Verdens Skaber og Herre.

IX. Sammenligning mellem Polytheisme og Theisme i Henseende til Forfølgelse eller Tolerance.

Da Polytheismen eller Dyrkelsen af Afguder udelukkende bunder i folkelige Overleveringer, lider den af den store Mangel, at den er i Stand til at godkende enhver Skik eller Mening, hvor barbarisk eller ryggesløs den end er, og at den giver Slynglerne frit Spillerum til at tage de Lettroende ved Næsen, saaledes at Moral og Menneskelighed ganske forsvinder af Religionen. Paa den anden Side har Afguderiet dog det aabenbare Fortrin, at det, da det kun udstyrer sine Guder med begrænset Magt og begrænsede Virkefelter, maa indrømme de andre Religionssamfunds eller Nationers Guder en Plads i Gudeverdenen og forliger saaledes alle mulige Guder ligesom alle religiøse Skikke, Former og Overleveringer med hverandre. Verrius Flaccus fortæller saaledes efter Plinius, at Romerne plejede, forinden de indesluttede en fjendtlig Stad, at paakalde dens Skytsgud og søge at bestikke ham til at forlade sine tidligere Venner og Tilbedere, ved at love ham større Hædersbevisninger end dem, han hidtil havde nydt. I Kraft af den samme Tankegang blev Navnet paa Roms Skytsgud bevaret som en af de største religiøse Hemmeligheder, for at ikke Statens Fjender skulde være i Stand til paa denne Vis at faa ham paa deres Parti, hvilket man troede var udelukket, saa længe de ikke kendte hans Navn. Plinius beretter, at den

nden paa din Ryg, og bær dem inderst paa dit Legeme;
er gives intet hemmeligt Middel, som kan være dig
n bedre Anbefaling hos det uendelige Væsen, som
til fra Evighed og til Evighed.

Geterne, der sædvanligt kaldtes de „udødelige“ paa
rund af deres faste Tro paa Sjælens Udødelighed, var
gtige Theister og Unitariere. De paastod, at deres
ud, Zamolkis, var den eneste sande Gud, og hævdede,
alle andre Folk rettede deres Gudsdyrkelse mod ren
dbildning og Hjærnespind. Men var da deres religiøse
erdomme saa ophøjede over Andres, at de retfærdig-
rde denne enestaaende Selvfølelse? De ofrede hvert
nte Aar et Menneske, som skulde gaa som Sendebud
deres Gud for at underrette ham om deres Ønsker
Fornødenheder, og naar det tordnede, blev de saa
bitrede, at de i vild Trods mod Gud afskød Pile
d Himlen uden at frygte den ulige Kamp. Saadan
er i alt Fald den Beretning, Herodot giver om de
ødelige“ Geters Theisme.

VIII. Svingninger mellem Polytheisme og Theisme.

Det er højst interessant at lægge Mærke til, at der
en menneskelige Aand er en stadig Tilbøjelighed
at svinge mellem forskellige Religionslag, til at
e sig fra Afguderi til Theisme og til atter at synke
Theisme til Afguderi. Den store Hob, der er uvi-
le og uoplyst — i Virkeligheden hele Menneske-
n med nogle faa Undtagelser — hæver sig aldrig
Overvejelser til Flugt mod Himlen eller formaar
enge saaledes ind i Dyrs og Planters Bygning, at
an opdage en øverste Fornuft eller et oprindeligt
n, der har forlenet hver Del af Naturen med Or-
g Regelmæssighed. De jævne Folk betragter disse
derlige Ting fra et snævrere og mere selvisk Syns-

Historikeres og Rejsendes Skrifter. Da Oraklet i Delfi blev spurgt om, hvilke Kultusformer der var Guderne velbehageligst, svarede det: De, der er lovligt indstiftede i hver By. Ja, selv Præster kunde, som det synes, paa de Tider indrømme Anderledestroende en Mulighed for Frelse. Romerne optog sædvanligvis det erobrede Folks Guder, og naar de opholdt sig i fremmede Egne, bestred de aldrig, at de lokale eller nationale Guder besad de Egenskaber, som vedkommende Folk tillagde dem. De ægyptiske Afgudsdyrkeres Religionskrige og Religionsforfølgelser danner ganske vist en Undtagelse fra denne Regel, men de har deres særlige og ejendommelige Aarsager, efter hvad Oldtidens Forfattere fortæller. Hos Ægypterne dyrkedes nemlig i de forskellige Sekter forskellige Dyrearter som Guder. Og da de guddommelige Dyr befandt sig i en uophørlig Krig, blev deres Tilbedere inddragne i de samme Kampe: de, der dyrkede Hunde, kunde ikke længe leve i Fred med dem, der tilbad Katte eller Ulve. Men hvor denne særlige Aarsag ikke gjorde sig gældende, var den ægyptiske Overtro sikkert langtfra saa ufordragelig, som det almindeligt antages. Vi faar jo dog af Herodot at vide, at Amasis ydede store Bidrag til Genopførelsen af Templet i Delfi.

Den Intolerance, som findes i næsten alle Religioner, som hævder Guds Enhed, er lige saa karakteristisk for dem som det modsatte Sindelag er for Polytheismen. Jødernes uforsonlige religiøse Snæversind er vel bekendt. I sin første Begyndelse gik Muhammedanismen endnu blodigere til Værks, og den Dag idag fordømmer den alle andre Religionssamfund, om den end ikke mere falder over dem med Baal og Brand. Og naar i Kristenheden Englænderne og Hollænderne vedkender sig Tolerancens Grundsætninger, skyldes disse mærkelige Afvigelser den borgerlige Øvrigheds urokkelige

Forestillinger, der er for ophøjede til fuldtu
fattes af Mængden, ikke længe at bevare d
delige Renhed, men kræver som Støtte Fore
om lavere Mellemmænd og underordnede M
kan optræde som Mæglere mellem Menn
deres højeste Guddomme. Disse Halvguder
lemvæsner, der opfattes som mere beslæ
Menneskenaturen og staar som mindre frem
bliver nu Gudsdyrkelsens Hovedgenstande,
vender lidt efter lidt det Afguderi tilbage,
var blevet fortrængt af de elendige og frygtsc
liges brændende Paakaldelser og grænseløse
ger. Men idet disse forskellige Former
Dag efter Dag synker dybere og dybere ned
vulgære Forestillinger, opløser de atter tilsi
og de hæslige Forestillinger om Guderne vi
føre et Omslag og en Svingning imod Theis
disse Svingninger frem og tilbage i Mennes
og Følelser, vil Tilbøjeligheden til at fald
Afguderi stedse være saa mægtig, at de stø
tighedsregler ikke formaar at holde dem n
har ogsaa nogle Theister, navnlig Jøderne
medanerne, været paa det Rene med. D
tydeligt af deres Forbud mod Billedhugger
kunsten og mod enhver Fremstilling, selv a
lige Skikkelser i Marmor eller Farve, idet
at Slægten i sin Svaghed derved skulde for
guderi. Den svage og begrænsede Menne
paa den ene Side umuligt tilfredsstilles
tænke sig Guden som den rene Aand og ful
stand og dog afholder paa den anden Side
Frygt Mennesket fra at tillægge ham
Skygge af Begrænsning eller Ufuldkomme
og tilbage svinger det mellem disse striden
ger. Den samme Svaghed drager stedse

almindelige Formel for denne Paakaldelse havde holdt sig lige til hans Tid i Ypperstepræsternes Ritual, og Macrobius har overleveret en Gengivelse deraf fra Sammonicus Serenus „Hemmeligheder". Theismen er baade i Fortrin og Mangler en Modsætning til Polytheismen. Da dens eneste Gud er i Besiddelse af den mest fuldkomne Fornuft og Godhed, skulde man tro, at denne Lære, hvis den blev gennemført paa rette Maade, maatte udrense alt Intetsigende, Ufornuftigt og Umenneskeligt fra Gudsdyrkelsen og opstille for Menneskene det mest glimrende Exempel paa Retfærdighed og Velvilje og de kraftigste Tilskyndelser til at efterligne det. Disse betydelige Fordele ophæves dog ikke helt — hvad der ogsaa vilde være umuligt — af de Mangler, som stammer fra Menneskenes Laster og Fordomme, men de formindskes unægteligt noget derved. Da der kun anerkendes en eneste Genstand for Gudsdyrkelse, bliver Dyrkelsen af alle andre Guder betragtet som urimelig og ugudelig. Og Enheden i Troens Genstand synes naturligt at kræve Enhed i Bekendelse og Skikke, hvorved snedige Mennesker faar et Paaskud i Hænde til at fremstille deres Modstandere som ugudelige og hjemfaldne til saa vel guddommelig som menneskelig Hævn. Ethvert Trossamfund er nemlig fuldt og fast overbevist om, at dets Tro og Dyrkelse er Guddommen fuldtud velbehagelig, og da Ingen kan tænke sig, at det samme Væsen skulde kunne finde Besag i forskellige og modstridende kirkelige Skikke og Lærdomme, opstaar der uundgaaeligt den hæftigste Strid mellem de forskellige Kirkesamfund, der indbyrdes raser mod hverandre med de Helliges Nidkærhed og indædte Had, de mest gløende og uforsonlige af alle menneskelige Følelser.

Den Fordragelighedens Aand, som besjæler alle Afgudsdyrkere baade i Oldtiden og i Nutiden, træder tydeligt frem for enhver, der har det mindste Kendskab til

Standhaftighed over for Præsternes og de Helliges Bestræbelser.

Zoroasters Tilhængere lukkede Himlens Porte for alle Andre end Magerne. Intet hæmmede i højere Grad Persernes krigeriske Fremgang end det fanatiske Had, hvormed de angreb Grækernes Templer og Billedstøtter, og efter det persiske Riges Undergang ser vi, at Alexander som Polytheist straks genopretter Babylonernes Gudsdyrkelse, som var bleven omhyggeligt tilintetgjort af de persiske Herskere, der var Monotheister, og selv Alexanders uforbeholdne og fromme Tilslutning til den græske Overtro afholdt ham ikke fra at foretage Ofringer efter babylonisk Skik.

Polytheismen er saa fordragelig, at den næppe ænser eller lader sig skræmme af sine religiøse Modstanderes bittreste Had og Modvilje. Augustus roste ganske vist højligt sin Sønnesøn Cajus Cæsars Tilbageholdenhed, fordi denne under sit Ophold i Jerusalem fandt det under sin Værdighed at offre efter jødisk Lov; men af hvilken Grund billigede Augustus denne Optræden? Blot fordi den jødiske Religion af Hedningerne var anset for lav og barbarisk.

Jeg vover at paastaa, at ingen Fordærvelse inden for Afguderiet og Polytheismen kan være skadeligere for Staten end denne Fordærvelse af Theismen, naar den naar sit Højdepunkt. Karthaginiensernes, Mexikanernes og mange vilde Folks Menneskeoffringer overgaar næppe Roms og Madrids Inkvisition og Kætterforfølgelser, thi for det Første var Blodsudgydelsen i hine Tilfælde næppe saa stor som i disse, og dernæst lider Samfundet ikke saa meget, naar de Mennesker, der offres, udtages ved Lodtrækning eller ved Hjælp af et eller andet ydre Tegn. Derimod var det Egenskaber som Mod, Viden og Frihedskærlighed, der over sig nedkaldte Inkvisitorernes frygtelige Hævn, og er først disse Egenskaber

Hvor Guddommen opfattes som uendeligt ophøjet over det Menneskelige, har denne Tro — skønt den i og for sig er rigtig nok — naar den forbindes med overtroisk Frygt, en Evne til at fremkalde den største Ydmyghed og den laveste Selvfornedrelse samt den Forestilling, at kun Munkedyder, saasom Spægelse og bodfærdig Anger, Ydmyghed og modstandsløs Liden er det Eneste, der kan vinde Guddommens Bifald. Hvor Guderne derimod opfattes som kun lidet hævede over Mennesket, hvor flere af dem antages oprindeligt selv at have været Mennesker, henvender man sig til dem med større Tryghed, ja det kan endog tænkes, at Mennesker uden derved at gøre sig skyldig i nogen Helligbrøde indlader sig paa en Rivaliseren og Kappestrid med disse Guder. Men herved fremmes Virkelyst, frejdigt Mod, Selvtillid, Højsind, Frihedskærlighed og alle de Dyder, som højner et Folk.

Hedenskabets Heroer svarer nøjagtigt til Pavedømmets Helgener og Muhammedanernes hellige Dervischer. I Stedet for Hercules, Theseus, Hector og Romulus, har vi nu faaet Dominicus, Frans, Antonius og Benedict. Medens i gamle Dage Nedlæggelse af Uhyrer, Forjagelse af Tyranner og Kamp for Fædrelandet var de bedste Midler til at vinde guddommelig Hæder blandt Menneskene, vinder man den i senere Tider ved Hudfletning og Faste, Fejghed og Ydmyghed, lav Underkastelse og slavisk Lydighed.

En stærk Spore til krigersk Bedrift havde den fromme Alexander i sit ivrige Ønske om at kappes med Hercules og Bacchus, som han med Rette paastod at have overgaaet. Da den ædle og højsindede Spartaner Brasidas var faldet i Kampen, blev han fejret som Hero af Indbyggerne i Amfipolis, hvis Forsvar han havde paataget sig. Og i Almindelighed blev alle Grundlæggere af Stater eller Kolonier hos Grækerne

en Art fornuftige Skabninger af finere Stof og
Magt end de øvrige, og lige saa let forstaae
at disse Skabninger kunde være lunefulde
rige, lidenskabelige og vellystige. Vi ser
os selv, at der ikke er nogen Omstændigh
bedre egnet til at fremelske disse Laste
Tøjlesløshed, som følger med uindskrænket
sagt, Oldtidens hele Gudeverden har et sa
Præg, at det skulde synes mere end san
noget Lignende i Virkeligheden fandtes et
Sted i den uhyre Mangfoldighed af Kloder
der indeholdes i Universet.

Hovedindvendingen herimod er for vor
kommende ganske simpelt den, at ikke en
Grund eller et paalideligt Vidnesbyrd taler
gamle Overlevering, som Hedenskabets
Theologer støttede sig paa, giver kun et svag
for en saadan Mening, og indeholder desu
dant Antal af indbyrdes modstridende Beret
alle i lige Grad kan gøre Fordring paa at
at det er ganske umuligt at foretrække d
den anden. Hedenskabets theologiske St
maatte derfor blive saa faatallige, at de s
kunne rummes i nogle faa Bind, og den he
maatte komme til at bestaa mere af overlev
og overtroiske Skikke end af filosofisk Bev
Drøftelse.

Hvor derimod Theismen udgør Kærnen
religion, er denne Lære i saa fuld Overen
med den sunde Fornuft, at Filosofien er i
indgaa som et Led i en saadan theologisk
ning. Og hvis et saadant Systems øvrige
ninger indeholdtes i en hellig Bog som f. Ex
eller blev fastslaaede af en eller anden synl
hed som f. Ex. Paven i Rom, vilde spekul

stianere, Socinianere, Sabellianere, Eutychianere, Nestorianere, Monotheliter o. s. v., for ikke at omtale Protestanterne, hvis Skæbne endnu er usikker. Saaledes bliver et System til Slut mere meningsløst, jo mere fornuftigt og filosofisk det var i Begyndelsen.

Man kunde lige saa godt mene, at det var muligt at standse Oceanets Bølger med et Siv, som at prøve paa at dæmme op for den skolastiske Strøm med Fornuftens svage Grundsætninger, f. Ex saadanne Sætninger som, at „det er umuligt for den samme Ting at være og ikke være“, at „det Hele er større end en Del“, eller at „to og tre er fem“. Vover du at gøre den verdslige Fornuft gældende mod de hellige Mysterier? Ingen Straf er stor nok for en saadan Formastelighed; de samme Baal, som tændtes for Kætterne, kan ogsaa komme til at fortære Filosoferne.

XII. Sammenligning i Henseende til Tvivl eller Overbevisning.

Man træffer dagligt Folk, der er saa skeptiske overfor Historiens Vidnesbyrd, at de for ramme Alvor anser det for umuligt, at noget Folk nogensinde har kunnet tro paa saa meningsløs en Lære som det græske eller ægyptiske Hedenskabs, men paa samme Tid er de saa dogmatiske overfor Religionen, at de mener, at slige Meningsløsheder ikke findes i nogen anden Tro. Kambyses nærede lignende Fordomme og gjorde sig paa den mest respektløse Maade lystig over Apis, Ægypternes store Gud, som i hans vantro Øjne ikke var andet end en stor plettet Tyr, ja han gik endog saa vidt, at han saarede den. Med rigtigt Skøn antager Herodot, at Kambyses Tøjlesløshed skyldes et virkeligt Vanvid eller en Forstyrrelse i hans Hjærne. Ellers — siger denne Historiker — vilde han aldrig aabenlyst have

Undersøgelse. I enhver Religion vil mange eller
ske endog de fleste Tilhængere, hvor ophøjet en
finition af deres Gud de end fører i Munden, dog
at vinde Guddommens Gunst ikke ved Dyd og
Sæder, hvilket jo i et fuldkomment Væsens Øjne
være det eneste fortjenstfulde, men enten ved
holdelse af tomme Former, ved hensynsløs Fanatis
Sværmeri og Ekstase eller ved Tro paa gaadefulde
fornuftstridige Meninger. Det er den mindste De
Sad-dar (de persiske Ildtilbederes hellige Bog)
vel som af Mosebøgerne, der indeholder moralske
skrifter, og man kan være forvisset om, at det
er den mindst kendte og paaagtede Del. Naar de
Romere blev hjemsøgt af en Farsot, gav de ingen
deres Laster Skylden for denne Plage eller drømte
Anger og Forbedring, og den Tanke faldt dem
ind, at de var Verdens store Røvere, hvis Ærgærri
og Havesyge lagde Jorden øde og forarmede mæg
og rige Nationer. De nøjedes med at vælge en
tator, der skulde slaa et Søm i en Dør, og ved
Middel mente de at have stillet deres opbragte Gud
freds.

Paa Ægina dannedes der engang en politisk
mensværgelse, hvis Medlemmer ved Forræderi og
barbarisk Maade myrdede syvhundrede af deres
mænd, og hvis Raseri gik saa vidt, at de paa en
Flygtning afhuggede Hænderne, hvormed han
ede sig fast til Tempeldøren i Haab om at
Værn, hvorpaa de slæbte ham bort fra det hellige
og slog ham ihjæl. „Ved denne vanhellige Handli
iger Herodot — altsaa ikke ved de mange andre
ulde Mord — „krænkede de Guderne og paadrog
en Skyld, der aldrig kunde sones“.

Hvis vi antog det i øvrigt ganske Usandsynlige
ler fandtes en Religion, i hvilken det udtrykkeligt

tes, at intet Andet end moralsk Handlen *kunde* gøre fortjent til Guddommens Gunst, og at der var indstiftet en Præstestand med den Opgave at indprænte Menneskene denne Lære ved daglige Prækener og med al Overtalelsens Kunst, saa er dog Menneskenes Fordomme saa indgroede, at de i Mangel af anden Overtro vilde gøre selve det at overvære disse Prækener til Hovedsagen i Religionen frem for det at leve efter Moralens Bud. Den storslaaede Indledning til Zaleucus Love indgød, saa vidt man kan se af Historien, ikke Lokrerne rigtigere Forestillinger, end de andre Grækere besad, om hvad der var rigtigt og urigtigt i Gudernes Øjne.

Denne Iagttagelse holder altsaa Stik, men det er dog ikke let at gøre Rede for Aarsagerne dertil. Det er ingen tilstrækkelig Forklaring at sige, at Menneskene overalt fornedrer deres Guder efter deres eget Billede og i Grunden betragter dem som en Slags menneskelige Skabninger, blot noget mægtigere og klogere. Vanskeligheden er ikke bortryddet dermed, thi der er intet Menneske saa taabeligt, at det ikke ved blot at bruge sin naturlige Forstand vil indse, at Dyd og Retfærd er de værdifuldeste Egenskaber, et Menneske kan besidde. Hvorfor saa ikke tillægge Guden den samme Opfattelse? Hvorfor saa ikke lade Opnaaelsen af disse Fuldkommenheder være hele Religionen eller i al Fald dens væsentligste Indhold?

Lige saa lidt tilfredsstillende er den Forklaring, at det koster større Selvovervindelse at følge Moralens Bud end at følge Overtroens. Det er ganske indlysende, at Overholdelsen af Tyrkernes Rhamadan — under hvilken de arme Stakler i mange Dage, ofte paa den varmeste Tid af Aaret og i et af Jordens hedeste Klimater, hverken tog Føde eller Drikke til sig lige fra Solopgang til Solnedgang — maa være byrdefuldere

endog for det mest fordærvede og forvorpne Menneske end Opfyldelsen af en hvilken som helst moralsk Pligt, og hvor meget mere maa dette ikke gælde om de grufulde Bodshandlinger, som Brahmanerne og Talapoinerne paalægger sig. Russernes fire Faster og visse Katholikers strænge Bodsøvelser maa dog være ubehageligere end at skulle vise Mildhed og Kærlighed mod sine Medmennesker. Kort sagt: at leve efter Moralens Bud er behageligt, naar man blot ved lidt Øvelse har forsonet sig dermed, men et Liv i Overtro er altid nedværdigende og besværligt.

Maaske vil følgende Forklaring kunne godkendes som den rigtige Løsning. De Pligter, som et Menneske opfylder i Egenskab af Ven eller Fader, synes blot at være hans Skyldighed mod hans Velgører eller hans Børn. Ej heller kan han tilsidesætte disse Pligter uden at bryde alle Naturens og Moralens Baand. En stærk umiddelbar Tilbøjelighed driver ham til at udføre denne Handling. En Følelse af moralsk Forpligtelse føjer sin Styrke til disse naturlige Baand, og det hele Menneske vil da, hvis han er virkeligt dydig, ledes til at gøre sin Pligt uden nogen Selvovervindelse. Men ogsaa ved de moralske Pligter, hvis Opfyldelse er tungere, og som i højere Grad er grundet paa Reflexion — som f. Ex. Pligterne mod Almenheden og mod Forældrene, Maadehold og Retskaffenhed — virker Forpligtelsen uafhængig af det religiøst Fortjenstfulde, og den dydige og pligtopfyldende Handling anses ikke for andet og mere end vor Skyldighed over for Samfundet og os selv. I alle slige Handlinger er der for det overtroiske Menneske Intet, som han udfører særligt for sin Guds Skyld, og Intet, som særligt kan anbefale ham til den guddommelige Naade. Han tænker sig ikke, at den sande Maade at tjene Guden paa er at fremme hans Skabningers Vel. Han spejder efter No-

get, hvorved han mere umiddelbart kan tjene det højeste Væsen og derigennem dæmpe den Rædsel, der besjæler ham. En hvilken som helst Handling, som bliver ham anbefalet, og som enten ikke tjener noget Formaal i Livet eller staar i den stærkeste Modstrid til hans naturlige Tilbøjeligheder, vil han derfor føle sig tilskyndet til, netop paa Grund af de Omstændigheder, som burde bringe ham til absolut at forkaste den. Denne Handling vil forekomme ham saa meget mere rent religiøs, som den er fremgaaet af Motiver, hvori der ikke blander sig nogen verdslig Tanke. Og hvis han for at udføre den maa offre Meget af sin Bekvemmelighed og Ro, vil han tro, at hans Adkomst til Naaden tiltager i Forhold til den Nidkærhed og Fromhed, som han lægger for Dagen. Naar han giver et Laan tilbage eller betaler en Gæld, forpligter han ikke derved sin Gud, fordi dette er Handlinger, som han retteligt er nødt til at udføre, og som mange Mennesker vilde udføre, selv om der ingen Gud var til. Men at faste en Dagstid eller piske sig selv tilgavns er for det overtroiske Menneske Handlinger, hvorved man umiddelbart tjener Gud. Af ingen anden Bevæggrund vilde han underkaste sig saa stræng en Tugt. Ved disse umiskendelige Tegn paa Hellighed har han erhvervet sig Gudens Gunst, saa at han til Belønning kan vente sig Beskærmelse og Tryghed i denne Verden og evig Lyksalighed i den næste.

Derfor ser man ikke sjældent den mest forbryderiske Handlemaade forenet med overtroisk Fromhed og Hellighed, og derfor betragtes det med Rette som umuligt at drage nogen sikker Slutning om et Menneskes Moralitet ud fra den Nidkærhed og strænge Pligtopfyldelse, han udviser ved Overholdelsen af sin Religions Skikke, selv om han personlig er nok saa overbevist om, at han mener det oprigtigt dermed. Ja, man har

tilmed gjort den Iagttagelse, at den sorteste Last snarere er skikket til at fremkalde overtroiske Rædsler og øge den religiøse Lidenskab. Bomilkar, der havde dannet en Sammensværgelse i den Hensigt at myrde hele det karthaginiensiske Senat paa een Gang og gøre Indskrænkninger i Landets Frihed, var saa optaget af at give Agt paa Varsler og Spaadomme, at han lod det rette Øjeblik gaa fra sig. „De Mennesker, der indlader sig paa de mest forbryderiske og farefulde Handlinger, er i Reglen de mest overtroiske", bemærker Diodorus Siculus i Anledning heraf. Deres Hellighed og Aandetro voxer med deres Frygt. Catilina lod sig ikke nøje med den nationale Religions anerkendte Guder og bestaaende Kultus. Hans Uro og Angst drev ham til at søge nye Guder og nye religiøse Skikke, hvilket rimeligvis aldrig vilde være faldet ham ind, hvis han havde levet sit Liv som en god og lovtro Borger.

Hertil kommer, at den, der har begaaet en Forbrydelse, trykkes af Samvittighedsnag og hemmelig Rædsel, som piner Sindet uafladeligt, og som Forbryderen søger at befri sig for ved Iagttagelsen af religiøse Former og Skikke, gennem hvilke han tror at kunne sone sin Brøde. Alt, hvad der forstyrrer og tilintetgør Sindets Ligevægt, fremmer Overtroen, og Intet er mere hæmmende for dens Fremgang end et mandigt og viljefast Sind, der dels beskærmer os mod Ulykker dels lærer os at bære dem. I dette Sjælens stille Solskin kan den falske Tros Spøgelser aldrig faa Skikkelse og Liv. Lader vi derimod vore urolige og ængstede Hjærters uvilkaarlige og ubeherskede Indskydelser faa Magten over os, vil det højeste Væsen blive udstyret med alle mulige barbariske Egenskaber og Tilbøjeligheder som Følge af den Rædsel, der knuger os, og med alle mulige Luner som Følge af de Fremgangsmaader, vi selv anvender for at formilde ham. Barbari og Lune-

fuldhed er de Egenskaber, der om end forklædt under andre Benævnelser, udgør Guddommens Grundtræk i alle Folkereligioner. Ikke sjældent har man set endog Præster gøre deres til at nære og opmuntre i Stedet for at modarbejde disse lave Forestillinger hos Menneskene. Jo mere skrækindgydende Guden fremstilles, des underdanigere og føjeligere bliver Menneskene over for Guds Tjenere, og jo mere uberegnelige Gudens Fordringer til Menneskenes Handlinger er, des nødvendigere er det at lade den naturlige Fornuft fare og give sig deres aandelige Vejledning og Førerskab i Vold. Det maa altsaa indrømmes, at Menneskenes snedige Paafund udvikler videre den menneskelige Naturs Svagheder og Daarskaber paa det religiøse Omraade; men de er aldrig den oprindelige Kilde til dem. Thi dybt bunder disse i Sjælen, og deres Udspring maa søges i det, der er væsentligt og fælles for alle Mennesker.

XV. Almindelige Slutningsbemærkninger.

Omendskønt barbariske og uvidende Menneskers Dumhed er saa stor, at de ikke formaar at se Sporene af en Verdensskaber i de Naturens Værker, som de er fortrolige med, synes det næppe muligt, at noget Menneske med Forstand og Dømmekraft skulde kunne forkaste denne Tanke, naar han først engang har lært den at kende. Et Øjeblik, en Hensigt, en Plan aabenbarer sig i enhver Ting, og naar vor Aand er blevet tilstrækkeligt omfattende til at anstille Betragtninger over Oprindelsen af denne øjensynlige Sammenhæng, maa vi med Overbevisningens fulde Styrke tilegne os Forestillingen om en fornuftig Aarsag eller Skaber. Den Ensartethed, der hersker i Verdensaltet, leder os, naturligt

omend ikke nødvendigt, til at opfatte denne Verdensfornuft som enkelt og udelt, medmindre der gennem Opdragelsen er bibragt os Fordomme, der strider mod denne fornuftige Antagelse. De Modsigelser, der findes i Naturen bliver, netop fordi de fremtræder som tydelige Modsigelser, Vidnesbyrd om en følgerigtig Plan og bekræfter Antagelsen af en eneste Hensigt eller Mening, omend uforklarlig og ufattelig for os.

Godt er altid og overalt blandet og forenet med Ondt, Lykke med Ulykke, Visdom med Daarskab, Dyd med Last. Intet er rent og af een Støbning. Enhver Fordel er ledsaget af Ulæmper. I alle Livsvilkaar raader der en Tendens til Ligevægt, en Afvejen af det Ene mod det Andet. End ikke i vore mest fantastiske Drømme kan vi forestille os en fuldstændigt lyksalig Tilstand. Livets Drikke skænker Jupiter, som det hedder hos Digteren, os altid blandet af to Skaale, baade af den paa hans højre og den paa hans venstre Haand, og hvis der en enkelte Gang rækkes os en ublandet Drik, er den altid, som Digteren tilføjer, fra den venstre Skaal.

Jo større et Gode er, hvoraf der tildeles os en ringe Prøve, des bittrere er det Onde, som er forbundet dermed. Fra denne Naturlov gives der kun faa Undtagelser. Den højeste Aandsflugt er ikke langt fra Galskab. De stærkeste Udbrud af Jubel slaar let over i det dybeste Tungsind. De mest intensive Nydelser følges af den frygteligste Slaphed og Lede. De skønneste Haab viger Pladsen for de haardeste Skuffelser. I Almindelighed kan det siges, at ingen Livsførelse rummer saa megen Tryghed — thi Lykke tør der ikke haabes paa — som et regelmæssigt og maadeholdent Liv, der saa vidt muligt søger den gyldne Middelvej i Alt og tilstræber en vis Ligegyldighed over for Alt.

Da det Gode, det Store, det Ophøjede og det Skønne

er saa stærkt fremtrædende i den rene Theismes Grundsætninger, er der i Analogi med, hvad der finder Sted i Naturen, Grund til at vente, at det Slette, det Fornuftstridige, det Lave, det Skrækindjagende vil findes i tilsvarende Grad i Religionernes Gøglebilleder og Hjærnespind.

Det næsten almenmenneskelige Hang til at tro paa Tilværelsen af en usynlig, fornuftig Magt, der, om det end ikke er en oprindelig Tilbøjelighed hos Mennesket, dog er et dybtliggende Træk i den menneskelige Natur, kan maaske betragtes som et Slags Mærke eller Præg, som den guddommelige Mester har paatrykt sit Værk, og visselig kan der ikke tænkes nogen større Hæder for Menneskeslægten end saaledes at blive udvalgt fremfor alt andet Skabt og komme til at bære Verdensskaberens Billede eller Præg. Men betragt dette Billede, saaledes som det fremtræder i Folkereligionerne Verden over. Hvor er ikke Gudens Træk blevet forvanskede i vor Fremstilling! Hvor meget Lunefuldt, Meningsløst og Umoralsk tillægger vi ham ikke! Hvor er ikke hans Væsen blevet fornedret endog dybt under det, man dog ellers vilde kræve i det daglige Liv som nødvendigt for en forstandig og dydig Mand!

Hvilket ædelt Privilegium er det ikke for den menneskelige Fornuft at kunne hæve sig til Erkendelse af det højeste Væsen, at formaa at slutte fra Naturens synlige Værker til saa ophøjet en Grundaarsag som dens Skaber! Men betragt Reversen af Medaillen. Undersøg, hvorledes det i Virkeligheden forholder sig med denne Erkendelse hos de fleste Folkeslag og til alle Tider. Gransk de religiøse Grundtanker, saaledes som de i Virkeligheden har levet i Verden, og du vil næppe kunne tro, at de er noget som helst andet end syge Menneskers Drømme, eller du vil maaske snarere antage dem for spøgefulde Paafund af Aber i Men-

neskeskikkelse end for den alvorlige og sikkre bevisning hos et Væsen, der hædrer sig selv med dikatet „fornuftigt".

Hør de Forsikringer, der lyder fra alle Menne at Intet er saa sandt som deres religiøse Læresæ ger. Ransag deres Liv, og du vil næppe falde paa Tanke, at de har den allerringeste Tiltro til den

End ikke den største og oprigtigste Trosiv nogen Borgen mod Hykleri, ligesom den mest a lyse Vantro kan være ledsaget af hemmelig Ang Ruelse.

Der gives ikke nogen saa haarrejsende theol Meningsløshed, at den jo ikke til Tider er blevet af Mennesker med den højeste og mest udviklede ligens, og der gives ingen religiøse Forskrifte strænge, at de ikke er blevet overholdt af de fuldeste og mest ryggesløse Mennesker.

Uvidenhed er Fromhedens Moder; denne Sæ er næsten blevet et Ordsprog, og den bekræftes alt af Erfaringen. Find et Folk, som er ganske b for Religion. Gives der overhovedet noget saa Folk, kan man i al Fald være vis paa, at det ikke mange Trin over Dyrene.

Hvad kan være renere og ædlere end den M som indeholdes i enkelte theologiske Systemer? kan være mere forvorpent end visse af de Handli som disse Systemer fremkalder.

De skønne Syner, som Troen paa et hinsidig holder os for Øje, glæder og henrykker vort Sind. hvor hurtigt taber de ikke deres Styrke over fo samme Tros Rædselsforestillinger, der har saa fastere og varigere Hold i den menneskelige Bevids

Det Hele er en Gaade, et uforklarligt Myste Tvivl, Uvished og Forstaaelsen af, at vi i disse Sp maal ikke kan fælde nogen endelig Dom, synes

eneste Resultat af vore omhyggeligste Forskninger paa dette Omraade. Men saa skrøbelig er den menneskelige Fornuft og saa uimodstaaelig er de gængse Meningers smittende Magt, at endog denne forstandige Tvivl næppe vilde kunne opretholdes, hvis vi ikke udvidede vort Syn ved at sammenstille den ene Overtro med den anden og ved at iagttage deres indbyrdes Strid, alt imedens vi selv, saa længe Striden raser, er tilfreds med at kunne tage vor Tilflugt til Filosofiens rolige, men dunkle Egne.

En ufuldendt Indledningsbemærkning om tidligere dansk Oversætter af Hume

af

CAI VIALE

Navnet *David Hume* har aldrig haft nogen god Klang Landet og maa endda vistnok siges nutildags at være saa go fuldstændig ubekendt for mange, der ellers kunne regne sig dannedes Klasse. Og dog er det ikke første Gang, et Skrift a oversættes paa Dansk. Anledningen til den i sin Tid berømte minisme-Strid«, der udkæmpedes her hjemme i Aarene 18 blev nemlig for en stor Del en Oversættelse af *Hume*'s ud lille Afhandling »Om Frihed og Nødvendighed«, hvormed *F. G. Howitz* indledede et Stridsskrift »Determinismen eller imod Kant«, der var rettet imod Datidens største Tænkere me ringere end selve *Anders Sandøe Ørsted* og *I. P. Mynster* i Disse havde leveret nogle stærkt afvisende og ganske uforst Anmeldelser af et tidligere Skrift af *Howitz* »Om Afsindighed regnelse«, som endnu den Dag i Dag har stor Interesse ved de hed, hvormed det slaar fast, at der ikke findes nogen skarp mellem sindssyge og normale Mennesker, og bl. a. slaar til en ganske moderne Opfattelse af Begreber som Forbrydelse Samtidig havde *Howitz* imidlertid i en længere filosofisk U angrebet den raa og barbariske Lære om den menneskelige saakaldte »Frihed« eller Undtagelse fra Aarsagsloven og været saa uforsigtig i stærke Ord at udtale sig imod de den mindelig forgudede tyske Filosoffer som *Kant, Fichte* og *Sch* idet han mod dem førte Tænkere som *Spinoza* og *Hume* i Denne Dristighed nedkaldte en sand Storm af Forbitrelse ove formastelige, og selv Mænd som *Sibbern* og *J. L. Heiberg* tog Afstand fra *Howitz*' Ideer, skønt de langt fra stillede sig saa staaende over for ham som *Ørsted* og *Mynster* (Meddelelser o Levnet, 1854. S. 224—25), medens den berygtede *Peder Hj*

Sorø paa den mest hensynsløse Maade overdængede Howitz med Haans- og Skældsord. Og dog havde Howitz utvivlsomt hele Retten paa sin Side. Til alle Tider ville de Makulaturbunker, hvorunder hans Skrifter saa at sige begravedes, blive staaende i den danske Litteraturs Historie som en uforgængelige Skamstøtte for det ensidige Sneversind og den fanatiske Ufordragelighed, der beherskede endog de fineste Hoveder og de højeste Spidser af Danmarks Intelligens i »de gode gamle Dage« under Frederik VI ....

